

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

1894—95.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1896.

300858

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Hivatalos közlemények.

	Lap
I. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság XLVIII. ünnepélyes közülésén 1895 február 10-dikén ---	3
II. Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor ---	9
III. Gyulai Pál írói ünnepe 1895 február 10-dikén :	
1. Zichy Antal üdvözlő beszéde Gyulai Pálhoz ---	13
2. Dr. Wlassics Gyula m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter üdvözlő beszéde Gyulai Pálhoz ---	15
3. Gyulai Pál válasza ---	16
4. Lévy József Gyulai Pálnak ---	17
5. Beöthy Zsolt felköszöntője a Gyulai-serleggel, az ünnepélyt követő lakomán ---	18
IV. Bárá Jósika Miklós, a Kisfaludy-Társaság első elnöke születésének százados évfordulóján, 1895. május 5-én tartott előadások :	
1. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde ---	21
2. Strófák, Jósika Miklós születésének százados évfordulójára, Endrődi Sándortól ---	24
3. Tóth Lőrincz emlékezései. L. a jelen kötet irodalmi munkálatai közt.	
4. Bárá Jósika Julia költeményeiből, fordította Hegedüs István :	
a) Atyai hajlék ---	26
b) Az öreg gesztenyefa ---	27
c) Az én szobám ---	28
V. Hegedüs István beszéde a Kisfaludy-Társaság nevében Tordán, 1894 június 3-án, a Jósika Miklós szülőházát jelölő emléktáblának leleplezése alkalmával ---	29
VI. Az Erdélyi János nagy-kaposi szülőházát jelölő emléktáblának leleplező ünnepén 1894. szept. 16-án :	
1. Lévy József beszéde a Kisfaludy-Társaság nevében ---	31
2. Erdélyi János emléklapja, Lévy Józseftől ---	33
VII. Pályázati jelentések :	
1. Az operaszövegre kitűzött Lukács Krisztina pályadíjról (Ponori Thewrewk Emil, Ábrányi Emil) ---	36

	Lap
2. A novellára kitűzött Szeher Árpád-féle pályadíjról (Her- czeg Ferencz, Beöthy Zsolt) --- --- --- ---	39
VIII. A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei --- --- --- ---	42
IX. A Kisfaludy-Társaság XLVIII. közülésének tárgyai --- --- --- ---	44
X. Kivonat a Kisfaludy-Társaság 1894/5. évi jegyzőkönyveiből --- --- --- ---	45
XI. Mellékletek a jegyzőkönyvekhez : --- --- --- ---	
1. Javaslat a külföldi anthologia ügyében --- --- --- ---	56
2. A Kisfaludy-Társaság 1894. évi pályázataira érkezett pályaművek jegyzéke --- --- --- ---	57
3. Az 1895. évi költségvetés és vagyonállás --- --- --- ---	58
XII. Bíráló jelentések a Kisfaludy-Társasághoz beadott munkákról : --- --- --- ---	
1. Radó Antal Firduzi-fordítása (bir. Szilády Á.) --- --- --- ---	59
2. Vadnai K. Besorozott (bir. Degré A., Beöthy Zs.) --- --- --- ---	60
XIII. A Kisfaludy-Társaság alapszabályai --- --- --- ---	61
XIV. A Kisfaludy-Társaság ügyrendje --- --- --- ---	68
XV. A Kisfaludy-Társaság személyzete 1895 február 10-én --- --- --- ---	80
XVI. A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai ugyanaddig --- --- --- ---	83
XVII. A Kisfaludy-Társaság alapítói ugyanaddig --- --- --- ---	86
XVIII. A Kisfaludy-Társaság kiadványai 1885—1894 --- --- --- ---	92

Irodalmi munkálatok.

Lederer Ignác: Az Edda Helgi-dalaiból (ó-izlandiból) --- --- --- ---	6
Tóth Lőrincz: Emlékezések a Kisfaludy-Társaság első elnökére, báró Jósika Miklósról --- --- --- ---	123
Vadnai Károly: A magyar Shakspeare-kiadás pártfogójáról (emlékezés Tomorira) --- --- --- ---	171
• Szász Károly: A költőhöz --- --- --- ---	184
Gróf Apponyi Albert: Aesthetika és politika, művész és államférfiú (szék- foglaló) --- --- --- ---	188
Endrődi Sándor: Tündérek --- --- --- ---	217

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1895.

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XLVIII. 1895. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN FEBRUÁR 10-ÉN.

Tisztelt gyülekezet!

Kisfaludy Károly, a kinek nevét viseli Társaságunk, élete végső éveiben nemcsak költő, hanem hirlapíró is akart lenni. A Széchenyi föllépte új lelkesedést, új irányt lehelt az ifjabb írói nemzedékbe. Kisfaludy Károlyban politikai becsvágy ébredt s egy általa szerkesztendő hírlapban saját irodalmi és Széchenyi politikai irányát akarta egyesíteni. Széchenyi Pestre telepedve, gyakran meglátogatta Kisfaludyt s a megindítandó lapot közlönyének szemelte ki. «Az oppositio és reform zászlóját tűzzük ki» — mondá Kisfaludy halálos ágyán az őt meglátogató ifjú Szalay Lászlónak — minden ifjú embernek velünk kell tartani.» Azonban Kisfaludy 1830 nov. 21-én meghalt, lapját, a *Jelenkort* és mellékletét a *Társalkodót*, nem ő indította meg, hanem az Auróra-kör egyik tagja, Helmecezy. A lap csakugyan Széchenyi közlönyévé vált s a politika mellett igyekezett szolgálni az irodalmat is.

Kisfaludy Károly bár új szellemben akarta megfutni hirlapírói pályáját, egy pontra nézve egészen hagyományos úton indult. Hirlapjaink kezdettől fogva az irodalom szolgálatában is állottak. A kapcsolat hol lazább, hol szorosabb volt, de soha sem hiányzott; változtatta alakját, szellemét, de mintegy hagyományossá vált. A mult század végén és a jelen elején, mint akkor majdnem egész Európában, a magyar politikai lapoknak is megvolt irodalmi és tudományos mellékletök. Így a *Magyar Hírmondó*, *Magyar Kurir*, *Magyar Merkur*, a *Magyar Muzsa*, *Bibliotheka* és *Kedveskedő* című irodalmi mellékletekkel jelent meg, épen mint a *Hazai és Külföldi tudósítások* a *Hasznos Multságok*, az *Erdélyi Híradó*, a *Nemzeti Társalkodó* és a *Hírnök* a *Századok* című melléklapokkal. A negyvenes években keletkezett lapok már kezdték mellőzni a mellékleteket s az irodalmi és tudományos részt a főlapba

olvasztották be. A *Világ*, majd a *Budapesti Híradó* divatba hozták a tárczát, melyben beszéyleket közöltek. A *Budapesti Híradó* a regények közlését is megkezdette Jósika egyik újabb regényével s Toldy Ferenczre bízta az irodalmi kritika vezetését. Egyszóval, a politikai lapok egyszerűsmind irodalmi közlönyökké is váltak. A politikai és irodalmi tartalom e szoros kapcsolatát azonban leginkább kifejezve találjuk az ötvenes években. Különösen két lap, a *Pesti Napló* és *Magyar Sajtó* törekedtek a kapcsolatra. A *Pesti Napló* ment elől jó példával és nyomósabb munkássággal. Hírlapjaink sohasem tanúsítottak több figyelmet és keltettek több érdeket tudományos és irodalmi intézetek és társaságok iránt, mint ez években. A tárcza szerkesztése kiváló gondban részesült; nemcsak szépirodalmi művek jelentek meg benne, hanem kisebb irodalmi tanulmányok és bírálatok is. Különösen a két főhírlap körül csoportosultak a régibb és újabb kritikusok s a politikai mellett bizonyos irodalmi színezete is volt mind a kettőnek. E jelenség okai a változott körülményekből is magyarázhatók. Az újonnan alakult egységes osztrák állam megfosztotta nemzetiségünket minden állami segélyforrástól s annak biztosítására és fejlesztésére nem maradt más tér, mint a társadalmi és irodalmi. A társadalmi munkásság irányítása, az irodalmi munkásság útjainak és vezéreszméinek kijelölése, a kor legfontosabb kérdésévé emelkedett s megvolt bizonyos politikai fontosság is, a mennyiben a szenvedőleges ellenállásnak némi cselekvő erőt kölcsönzött. A megtiprott nemzetiség az irodalom terén védte magát s a politikai térről leszorult tehetségek tudományos és irodalmi tanulmányokkal kezdtek foglalkozni. De a külső okok mellett a belsők sem hiányoztak. Mindinkább meggyőződésé vált a komolyabb elmékben, hogy legalább egy pár politikai lapnak rendszeresebben kell szolgálni az irodalmat, mint eddig, mert elterjedtségöknél fogva sokat tehetnek a tudomány népszerűsítésére, az ízlés nemesítésére, kivált a mi sajtóságos viszonyaink között. Így alakult meg hírlapjainkban bizonyos benső kapcsolat a politikai és irodalmi tartalom között. Azonban egy pár évtized óta a kapcsolat mindinkább lazulni kezd. Lehet, hogy ennek oka az élénkebb politikai élet, mely háttérbe szorítja az irodalmi részt, de úgy látszik, hogy egy s más tekintetben a szerkesztők nézete is megváltozott a szerkesztésre nézve. A politikai párteziel szolgálata mellett főtörekvésök nemcsak a politikai, hanem mindennemű hírek s mendemondák gyors közlése, azért mennél több gyors kezű reporterre van szükségök s mennél kevesebb komolyabb íróra. Bizonyára a hírek gyors közlése kötelessége minden hírlapnak, de nem ártana egy kissé a válogatás s talán igen is sok hatásvadászó ujdonságot kell olvasnunk elméskedő vagy érzelmős czikké föleresztve. Az ilyesmi még tűrhető kisebb lapokban, de

baj, ha a nagyobb és komolyabb lapok is a kisebb és könnyelműbb lapokat veszik mintául. Baj az is, hogy több hírlapunk van, mint szükséges s nincs hozzá elég képzett írónk. S ez nemcsak a politikai, hanem az irodalmi és vegyes tartalmú lapokra nézve is áll. Nem igen törekszünk arra, hogy a meglevőket erősítsük, hamar újba kezdünk, az erő megoszlik, a színvonal alábszáll s a lap vagy folyóirat érdeke nem mindig egyszersmind az irodalomé.

Mindez s több más körjelek ugyan, de azért igazságtalanság volna azt állítani, hogy lapjaink egészen szakítottak az irodalommal. Költői műveket, regényeket most is örömet közöl minden lap, sőt többet, mint régebben. Nagy ünnepek alkalmával külön szépirodalmi mellékleteket veszünk. A szerkesztők egész kosár virággal kedveskednek olvasóinknak, pedig talán szívesebben vennének egy csinosan kötött bokrétát. A színbírálat sem ment ki a divatból. Minden lapnak meg van a maga színbírálója, ha másnemű bírálatokban nagy hiányt szenved is. Nem tagadhatni, hogy jó színbírálatokat is olvashatunk, de a legtöbb mégis csak azt a hatást teszi ránk, mintha a bírálók többet meritenének rokon- vagy ellenszenvökből, mint a dramaturgiai elvekből és tanulmányokból. Régebben a színbírálok sokat foglalkoztak a magyar szavakat törvényei megalapításával, vitatkoztak az új francia drámáról, a szinpadí és drámai hatásról, fejtegették a tragikum és komikum saájátságait. Most azt hiszik, hogy az ilyesmi úntatja a közönséget. Lehet, hogy az újabb színbírálok mulatságosabbak, de mindenestre kevesebb eszméjök van, mint a régieknek s az eszmék kultusz a helyett a személyeké felé hajolnak. A személyes rokon- és ellenszenv régíbb színbírálatainkban sem volt ritkaság, de igyekezett mérsékelni magát vagy eszmékkel vegyült.

A mily élénk érdeklődést tanúsítanak hírlapjaink a színházak iránt, épen oly kevésé figyelnek a tudományos és irodalmi társaságok, intézetek munkásságára. Régebben a szerkesztők szakférfiakat kértek föl erre, a kik a közérdekű felolvasásokat bőven ismertették, sőt bírálták is. Most helyöket úgynevezett riporterek pótolják. Nagyrészt száraz és zavaros értesítéseket kell olvasnunk tudományos és irodalmi üléseinkről; olykor azt sem tudhatjuk, hogy voltaképp miről van a szó. S ez még hagyján! Nagyobb baj, ha némely riporter bővebben ír és elméskedni kezd. Általában szerkesztőink minél kiszínezettebb, minél elmésőbb cikkekét szeretnek majd minden rovatban s ettől még a vezércikkek sem mentek. Egész új fajú cikkek keletkeztek, melyeknek nincs egyéb céljök, mint elmés rajzokat közölni a képviselőházról, terjesztetni a folyosó adomáit, humorosan leírni az ünnepélyeket, lakomákat, párt-értekezleteket, városi közgyűléseket, törvényszéki tárgyalásokat, írói és

művészi összefüveteket, utczai és nem utczai botrányokat s gúnyolni sok mindent, olyat is, a mi nem épen gúnyolni való. Egy idő óta oly tréfások és vidámak lettünk, mintha semmi okunk nem volna búra, és szükségünk a komolyságra. Annyira félünk a nehézkességtől és unalmasságtól, hogy inkább léhakká válunk. Mindennek van határa s minden a maga helyén jó. Az élcz, ha erőltetjük, ízetlenné válik, a humor csak elmfuttatás, ha nem eszme és érzés szülötte s a satira csak csúfolódás, ha nem erős erkölcsi érzületből fakad.

De semmi sem mutatja annyira hírlapjainkban az irodalmi kapcsolat lazulását, mint az a változás, a melyet a tárczában tapasztalunk. Régebben regények mellett bírálatokat, könyvismertetéseket, kisebb tudományos és irodalmi tanulmányokat is olvashattunk a tárczában. Egy-egy nevezetesebb könyv, magyar vagy idegen, nem egyszer talált hivatott ismertetőre vagy bírálóra. Szerkesztőink nem igen bátorítják az irodalmi tanulmányokkal foglalkozókat, de annál szívesebben fogadnak minden oly író, a ki életképet, vázlatot, rajzot vagy épen csak pusztá csevegést ír. Tulajdonkép csak ezek a valódi tárczaírók, a kik uralkodnak a tárczában s ha mind így megy, minden másnemű dolgozatot kiszorítanak belőle. Majd minden lapnak első dolga egy-egy kedveltebb tárczaíró szerzőtetni a laphoz. Ez mindennél fontosabb, olyan, mint a színházaknál a primadonna. Más egyéb csak kikerül innen-onnan, de a tárczaíróról különösen gondoskodni kell. A főtárczaíró, mint vezért, számos önkéntes követi a fővárosból és vidékről. Most majd minden fiatal író ily rajzzal kezdi írni pályáját, mert könnyebbnek tetszik minden egyébnél. A vidéki lapok tárczái követik a fővárosi példát. A beszély kezd kimenni a divatból a vázlatok és rajzok e korszakában. Mintha a kerek mese, s némi részletesebb jellemrajz túlhaladott szempont volna a szépirodalomban. Beszélyek gyűjteménye helyett évenként tíz-húsz rajzgyűjteményt kell olvasnunk, ha ugyan olvassuk. Egy adoma kissé elnyújtva, egy kis bonyodalom, melyből talán jó beszély lehetne, de semmi sem lesz; egy pár jelenet az életből, melynek előzményeit és következményeit nem sejtethjük; egy érdektelen kaland, a melyet az író humora akarna érdekessé tenni; a mező, az erdő, a pusztá leírása, köznapi reflexiók vagy élczek kíséretében; egy kávéházi vagy utczai eset, a melynek kómikuma kétes becsű; egy szerelmi történet sok naturalizmussal, de annál kevesebb ízléssel és erkölcsi érzülettel rajzolva; szeszélyes képletek, kivételes lélekállapotok, diákos ábrándok, vásott tréfák: ime nagyrészt tárczáink tartalma.

De vajon nincsenek-e sikerült vázlataink, rajzaink is s vajon az egész műfaj elitélendő-e? Bizonyára sikerült műveket is olvasunk, sőt

néhány ily mű sikere idézte elő a tárczaözönt. Maga a műfaj is jogosult s alapjában nem is új, még nálunk sem. Már Kisfaludy Károly művei között is találunk egy pár ilyet s az angol regényirodalom két nagy képviselője: Dickens és Thackeray a harminczas és negyvenes években ily rajzokkal kezdték pályájokat. Azonban nem maradtak annál, mindez csak némi előtanulmányúl szolgált arra, hogy később örökbecsű regényekben rajzolhassák az angol életet. A kik pedig, mint Washington Irving, nem váltak regényírókká, legalább a beszélyig emelkedtek s megelégedtek egy pár kötet rajzzal. Nálunk az az egyik baj, hogy rajzíróink nem emelkednek a regényig s ha igen, a vázlatos szerkezetet és jellemzést átviszik ide is. A másik baj magát a műfajt illeti, melyet minden erőltetés mellett is egy kissé könnyen veszünk, pedig e műfaj igen kényes, épen változatosságánál és szabad formájánál fogva. Hamar válhatunk formátlanokká vagy nem találjuk meg a kellő formát. Ellapítjuk vagy összezsugorítjuk tárgyukat, ha nincs erőnk megtalálni a központot vagy nem tudjuk mint és mennyit kell körülötte csoportosítani. Egypár erős vonással kell rajzolnunk s az árnyalást az olvasóra bízunk, de úgy, hogy képzelme működését elősegítsük. Ehhez képest kell a nyevvel is bánnunk. Épen ezért az ily műveket nem lehet rögtönözni, mint egy hírlapi cikket, mert modorosokká válunk. De rajzíróink mintegy kényszerítve vannak a rögtönzésre. Elég nagy számú hírlapjaink tárczái az ily művek nagy mennyiségét emésztik föl havonként. A rögtönzés az erősebb tehetségeket megrontja, a gyöngébbeket tévútra vezeti. Nem a műfajban van a hiba, hanem annak művelésében és szerkesztőinkben, a kik ráerőltetik az írókat, hogy akkor is írjanak, mikor nincs ihletök, a tehetségteleneket is bátorítják, épen nem válogatóság s értéktelen műveket is örömezt közölnek. Nem volna-e jobb, ha a szerkesztők kevesebb, de sikerültebb, úgynevezett tárczákat közölnének s több tért nyitnának mindannak, a mi az irodalommal lényegesebb kapcsolatban áll? Azok a viszonyok, igaz, megváltoztak, melyek az ötvenes és hatvanas évek hírlapszerkesztőit az irodalmi szorosabb kapcsolatra ösztönözték, de a cél nem változott, melynek érdekét tartották szem előtt. Nemzeti-ségünket nem tiporja többé önkény, de vajon nincs-e szüksége erősödésre? Most több szaklapunk és folyóiratunk van ugyan, mint régebben, de a hírlapok közönsége nagy arányban növekedett s van oly közönség is, mely hírlapnál egyebet nem olvas s épen azért hírlapjaink most még többet tehetnek a tudomány népszerűsítése és az ízlés nemesítésére.

Régi igazság, hogy egyik hibát kerülve, könnyen másikba esik az ember, ha csak egy oldalról tekinti a jelenségeket. Régibb hírlapjainknak az volt árnyoldala, hogy egy kissé nehézkesek és kényelmesek voltak. A mostaniak sokkal frissebbek, mozgékonyabbak, a közélet nagyobb

körét ölelik föl. E törekvésben elősegíti őket a sajtó szabadsága, a közlekedési eszközök gyorsasága s a több költségről való rendelkezés is, melyek a régi hírlapirodalomban többé-kevésbbé hiányoztak. Mindez méltánylatot érdemel; maga a nehézkesség kerülése, a könnyedségre és mulattatásra irányuló törekvés sem hiba még. De tartsuk meg a kellő mértéket és határt. Az igen víg ember éppen olyan unalmas lehet, mint az igen komoly. Az egyoldalúság kerülése czélt téveszt, ha más egyoldalúságot szül. Nem lehetne-e a frisességet egy kis mérséklettel, a mozgékonyt egy kis komolysággal összekapcsolni, az új egyoldalúságot a régi egyoldalúsággal enyhíteni vagy jobban mondva többoldalúvá lennünk. A jelesebb külföldi lapok szintén nagy szolgálatokat tesznek az irodalomnak, pedig ott az irodalom csak a közműveltség ügye s nincs oly szoros kapcsolatban a nemzetiséggel.

E megjegyzések elmondása, e töredék eszmék megpendítése nem volt helyén kívül Társaságunk ünnepélyes ülésén, a melyet Kisfaludy Károly emlékére szoktunk megtartani. Kisfaludy Károly, mint leendő hírlapszerkesztő, szorosabb irodalmi kapcsolatra törekedett elődeinél, de halála megátolta szándékát s utódai valósították meg azt, a mi a körülményekhez képest lehető volt. Tiszteljük mi is e hagyományt és igyekezzünk szintén megvalósítani azt, a mi körülményeink közt lehető. Adja Isten, hogy hírlapjainkban az irodalmi kapcsolat ne gyöngüljön, hanem erősödjék a közműveltség és nemzetiségünk javára.

S ezzel egyszersmind megnyitom a Kisfaludy-Társaság XLVIII. közülését.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XLVIII. 1895. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN FEBRUÁR 10-DIKÉN.

Tisztelt közönség!

Társaságunk a folyó évvel már ötvenkilenczedik esztendejébe lépett. Régibb fejlődésű nemzetek talán csak tegnapinak tartanak; de a mi új művelődésünk intézményei között a legrégibbek egyike, az Akadémiának szinte ikertestvére, idősebb félszázadosnál. És félszázadosnál idősebb pályája alatt annyi új tehetséggel gazdagodott, egyre jobban kiterjedt munkájában, annyi buzgósággal edzi erejét, hogy ifjúságának fogyatkozását nem érzi s szervezetében a nemzeti élet és nemzeti művészet fiatal lelkesedése lüktet. A kor nyoma talán csak növekedő kötelességérzetében jelentkezik, hogy a mint tehetsége engedi, erejét ne csak kifejtse, hanem gyülekező hagyományaihoz méltón fejtse ki. Valóban, Társaságunk Kölcseyt és Vörösmartyt, Jósikát és Keményt, Aranyt és Madáchot nemcsak dicsőségeinek, hanem útnutatóinak is érzi s emléküknek nem csak tisztelettel, hanem felelőséggel is tartozik.

Erőnk, melylyel kötelességünkhöz képest feladatainkat végezni hivatva vagyunk, ez idén is fogyott és újult. Fogyott egy érdemes társunkkal, Paulay Edével, kit márczius 11-én veszítettünk el. Közöttünk mintegy a színművészet képviselője volt színtörténeti és elméleti dolgozataival. De irodalmunknak is sokkal fontosabb szöveget tett a nemzeti színház igazgató munkásságával. Épp oly öröme telt benne, ha újabb költői pályákat könnyíthetett meg a színi sikernek egy-két virágával, mintha már-már feledett nagyjaink sírjára szerezhett egy-egy új koszorút. Talán az ő önfeláldozó, roskadásig érő buzgalma hatotta meg géniusunkat, hogy az ő igazgatása alatt még egy ihlető mosolyt ragyogtasson nagymúltú műintézetünk felé. Bár ne költözzék el vele ama dicsőséges falak közül az a komoly akarat és szent elszánás, mely még a kedvezőtlen végzetet is meg tudja törni. Elvesztett társunk helyét

jelen közgyűlésünkön töltöttük be s még egy másik, rég üresen álló helyet is rendes tagjaink sorában. Megválasztottuk Jakab Ödönt, ki a költészetnek mindhárom ágában évtizedek óta olyan, szinte áhítatos komolysággal működik, mely ép úgy kifejezi a költészet iránt való odaadó lelkesedését, mint eszményeinek nemességét. Megválasztottuk továbbá Radó Antalt, ki a nyugot és kelet, a múlt és jelen számtalan becses költői alkotásának szerencsés átültetésével kiváló szolgálatot tett irodalmunknak s hosszú idő óta lankadatlan buzgalomával és hű ragaszkodásával oly illetékes részt vett munkálkodásunkban, hogy eddig is úgyszólván Társaságunk fogadott fia volt. Midőn ez alkalommal először jelennek meg társaink gyanánt körünkben; fogadja őket szíves köszöntésünk.

A szellemin kívül anyagi erőnknek is gyarapodását jelenthetem. A magyar társadalom olajas korsója, mely oly kifogyhatatlan a nemzeti művelődés és nemzeti kegyelet munkáinak segítésében, nem szűnik meg javával a mi Társaságunk irányában sem. Végrendeleti hagyományul kaptunk boldogult Sréter Klára után 500 forintot; új alapítványokul a Pesti Hazai Első takarékpénztártól, kegyeletes áldozatként Fáy András emléke iránt, 200 frtot, Bereczik Árpádné úrnőtől szintén 200 frtot, id. Szinnyi Józseftől, a Tiszviselők egyesületétől és a kaposvári gymnasium önképző-körétől 100—100 frtot. A köszönő magánlevelek után kötelességemnek tartom neveiket ezúttal nyilvánosan is köszönettel említeni meg.

Új alapítóink számánál azonban sokszorta nagyobb volt felolvasó üléseink látogatóinak száma. Ez az érdeklődés fővárosi művelt közönségünk számban és magyarságban való öröndetes gyarapodásáról tanúskodik. Rendes havi üléseink előadásai, tagok részéről, a következők voltak: Bartók Lajos *Örvény* című vígjátékából két részlet, Beöthy Zsolt *Munkácsy honfoglalásáról*, Dalmady Győző *Szabad haza és Előre* költemények, Degré Alajos *Márcziusi tollak*, emlékezés, Endrődi Sándor *Strófák* Jósika születésének százados évfordulóján és három lyrai költemény, Gyulai Pál *Utcán és Kandalló mellett* költemények, Hegedűs István Jósika Miklósné három emlékkversének fordítása, *Domine quo vadis* s még *Római emlékek* czímen két költemény, azután *ékezzölás a művészetek közt*, értekezés, Heinrich Gusztáv *Loreley* tanulmány, Herczeg Ferencz *Mese* című elbeszélés, Imre Sándor *Heine* és *Petőfi*, Kozma Andor *Ócsay-fi*, *Öreg prédikátor* és *Modern ifjú* költemények, Lévy József *Gyógyulás*, *Csak itthon*, *Élvek percze* és *Régi történet* lyrai versek, Szász Béla *Tékozló fiú* és egy Longfellow-féle költemény fordítása, Tóth Lőrincz *Emlékezés a Kisfaludy-Társaság első elnökére*, Vargha Gyula Heredia 17 szonettjének fordítása, *A gyermek Jézus*

eltűnése, Vadnay Károly *Immaculata grófné* című regényből, Vértesi Arnold *Piroska*, *A mi kutyánk* és *Sárga rózsza* elbeszélések, végre Várad Antal *Panacea*, *Legboldogabb* és a *Gályarabok* költemények. Vendégek részéről pedig: Haraszi Gyula, *Molière életrajzából*, Kégl Sándor *Nassreddin sah naplójából*, Lederer Ignác, *Az Édda Helgi dalainak* fordítása, Radó Antal a *Sahname Zúl és Rudabé* epizódjából, végül Szilágyi Sándor *Irodalmunk a forradalom után*. Bemutatóra került e szerint tagjainktól 45 verses és 11 prózai, vendégeinktől 2 verses és 3 prózai, összesen 61 dolgozat.

Munkásságunkról e dolgozatokon kívül könyvkiadványaink tanúskodnak, melyek között, *Évlapjaink* XXVIII. kötetével, alapítóink számára kiadtuk a világirodalomnak egyik legsötétebb, de az emberi lélek rejtelmeinek föltárásában megragadó költeményét, Byron *Kainját*, György Ilonának dicséretet aratott fordításában. Kiadtuk továbbá Vadnai Károly társunknak *A besorozott* című kis regényét, mely megható tárgyát és eleven festéseit a forradalom utáni szomorú világból meríti. Kiadványaink sorában bemutathatjuk végre *Lukács Mór* *összegyűjtött munkáinak* két kötetét is, melynek kiadásával Társaságunk nemcsak kegyeletes kötelességet teljesített egykori elnökünk iránt, hanem irodalmunknak is tett szolgálatot. E könyvek azt a nemes életfelfogást tükrözik és vannak hivatva terjeszteni, mely Lukácsnak egész pályáját jellemezte. Az a nemes életfelfogás az, mely az élet kedvező és kedvezőtlen helyzeteiben egyaránt megkeresi és megtalálja kötelességeit: ifjúságának gyönyörei közt azt, hogy másokkal is megoszsa s költeményeket fordít; tanulmányainak örömeiben, melyeket nem kell életfentartása czéljából folytatnia, azt, hogy hazájának és embertársainak hasznára fordítsa; aggkorának megmaradt erejében azt, hogy másoknak tanulságul mesélje élete történetét; egyedül maradván és végrendeletét írva azt, hogy hagyományaival buzdítsa majdan nemes versenyre azokat, kiket ismerni sohasem fog.

A kegyelet intett résztvennünk azokon a közművelődési és irodalmi emlékünnepeken is, melyek ez év folytán rendezettek. Elnökünk beszédében emlékezett meg áprilisi ülésünkön a nemzet nagy hallottjáról; hű képviselőink pedig megjelentek koszorúinkkal és üdvözlletünkkel a kecskeméti Katona és Hornyik ünnepeken, a tordai Jósika ünnepen és a kis-kaposi Erdélyi ünnepen. Múlt évi május 5-én maga Társaságunk is ült egy emlékünnepet: első elnöke, báró Jósika Miklós születésének százados évfordulóját.

Ünnepünk élénk idézte regényirodalmunk halhatatlan érdemű atyjának alakját s vele az általa teremtettt vagy feltámasztott alakok sokaságát egy szellemcsapatát annak a költött seregnek, mely nagy

nemzeti harcainknak dicsőséges előhadát képezte. Föltámasztotta egy pálya emlékét, melyet a költői álmok kifogyhatatlansága s a munkakedv és munkabírási szívóssága jellemez. Ezt a munkás álmodozót állítja elének az a kitünő mellszobor, melyet Társaságunk számára Strobl készített. Koszorúnk, melylyel ünnepünkön feldíszítettük, mindegyiknek szólt: a nemzet kedves regelőjének és munkás példaadójának. A munkájával vetett magvak megeredtek, a magyar föld magyar világáról szőtt álmai megvalósultak. Gyöngéd női kezek, a költő unokájának kezei, hosszú száműzetés után új pihenő ágyat vetettek neki a kedves hazai földben. Ó álmodik ott tovább, nemzeti munkáját pedig folytassuk mi, valamennyien.

III.

GYULAI PÁL ÍRÓI ÜNNEPE

1895. FEBRUÁR 10. DIKÉN.

A tél folyamán Zichy Antal és Beöthy Zsolt, egészen magánúton s Gyulai Pál tudtán kívül, felhívást intéztek barátaihoz és tisztelőihez, hogy járuljanak hozzá a tervhez, mely szerint a Társaság elnöke nagy betegségéből való felgyógyulása s félszázados írói munkásságának betöltése alkalmából, egy családi jellegű ünnepély keretében, üdvözlöztessék s ragaszkodásunk és szeretetünk iránta emléktárgyakkal is kifejeztessék. A felszólításnak alig remélt fényes sikere volt s az ünnepély az 1895. február 10-iki közülés után az Akadémia elnöki termében tartatott meg. Az emléktárgyak ezek voltak: 1. Hirsch Nelli eredeti rajzai Gyulai költeményeihez, ékesen metszett és jelvényekkel díszített bőrtokban. 2. Egy arany toll, Strobl Alajos által készített márvány-talapzaton, e fölírással: «A magyar próza aranytolla.» 3. Egy arany serleg, mely azonban csak az ünnepélyt követő lakomán nyújtatott át, e fölírással: «Gyulai-serleg. Egészségére — minél tovább, emlékére — minél később.» Az ünnepélyen tartott beszédek a következők voltak:

1.

ZICHY ANTAL ÜDVÖZLŐ BESZÉDE GYULAI PÁLHOZ.

Gyulai Pált, a Kisfaludy-Társaság közgyűlése után így akarom felköszönteni! Tisztelt barátunk! Állj meg egy szóra, s mielőtt e helyiséget, annyi sikereidnek színterét elhagynád, szoríts kezet velünk, kik jelen és távollevő számos barátod és tisztelőd nevében akarjuk ez alkalommal irántad érzett tiszteletünket és szeretetünket némi kifejezésre juttatni.

Ne véld, hogy az oly általánossá vált divatot követve, a jubiläumok számát, tán a finnyásabb izlés rovására, mi is még egygyel óhajtottuk

szaporítani, hisz ezzel már el is késtünk volna, mert tudjuk, hogy írói munkásságodnak 50-dik évfordulója már régebben betelelt; nem is juttatnók eszedbe, mily súlyos betegség szegezett nem régiben oly hirtelen az ágyhoz s ejtett mindnyájunkat aggodalomba reszketve várt s nagy örömünkre meg is ért teljes felépülésed iránt; hisz' Te velünk együtt jól tudod, mily gyakran volt eset reá, hogy legjelesebbjeinknek érdemét és nagyságát csak akkor tudtuk felismerni, mikor már elvesztőket kelle késő bánattal megsiratnunk; fordítsuk tekintetünket országgyűlésünk főrendiházához, melynek egyik jegyzői tolla a te biztos kezedre van bízva; vagy nézzük egyetemünket, melynek tanári kara és ifjúsága, mint egyik díszére mutat reád; vegyük ezt az Akadémiát, melynek évek során át egyik legbuzgóbb, legszorgalmasabb titkára vagy; vegyük végre, hogy többeket mellőzzek, a mi Kisfaludy-Társaságunkat, mely benned elnökét, bölcs vezetőjét tiszteli: mindez egyenkint véve is teljesen igazolná e fellépésünket, de egybefoglalva a polgári érdemnek oly illatos és hervadhatatlan bokrétáját tünteti szemünk elé, mely örömmel és büszkeséggel tölti el kebleinket és szinte lehetetlenné teszi, hogy ezen vagy bárminő alkalmat ennek hangosabb kijelentésére is fel ne használjunk.

Óhajtottuk volna kegyeletünknek valamely hozzád méltóbb, hogy így mondjam monumentálisabb kifejezést is adni, de ennek igen sok akadályja volt. Az idő rövidsége s a közbejött politikai válságon kívül, legyen szabad csak egyet, a legfőbbbet felhoznunk, az a te büszke szerénységed volt, mely előre is tiltakozott mindennemű ünnepeztetés ellen. Ez a magatartásod abba a különös helyzetbe hozott bennünket, hogy dicséretes szándékunkat a titok leplébe burkolva, mintegy összeesküvést forraljunk a hátad megett, ellened. A nyilvánosság teljes kizárásával, nem hogy bárkit nógattunk volna a hozzánk való csatlakozásra, kénytelenek voltunk inkább sokaknak neheztelését vonni magunkra, kik értesülés híján, ezúttal távol maradtak. Nagy örömünkre, mondhatom, elégtételünkre szolgált az a meleg érdeklődés, az a szeretet, az a lelkesedés, melyet társadalmunk minden rétegeiben, személyed iránt tapasztaltunk. Ne vesd meg tehát e szerény adományainkat, melyekkel e nap emlékét némileg megörökíteni óhajtjuk. Íme, itt vannak eredeti rajzai azon illusztrációknak, melyekkel ékesítve összes költeményeidnek legújabb díszkiadása megjelent, mely bizonynyal minden salon-asztal főékesége lesz. Nem írtad volna meg azt a *Gonosz mostoha* című szép mesét, ha képes volnál saját muzsád ez aranyhajú kedves gyermekeit küszöbödől elutasítani. Itt van az arany toll, melynek feliratát: «a magyar próza aranytolla,» bárki megolvassa, azonnal gazdjára fog ismerni.

Van egy serlegünk, melyet ez ünnepélyt kiegészítő lakománkon

fogunk reád felköszönteni. Van végre, hogy a kortól el ne maradjunk, még egy kis pénzünk is. Egy ezer forintos alapítványt rendelkezésedre bocsátunk, azzal a kikötéssel, hogy az együtt maradván s idővel esetleg tán fel is szaporodván, mindenkor a te nevedet viselje. Néhány száz forintot föltétlenül adunk át, jól tudva, hogy az a cél, a mire fordítod, mindenesetre a legjobb és legokosabb lesz.

Pillanatig sem hiszszük, hogy ezzel tartozásunknak ezredrészét is leróttuk, mi örökre adósaid maradunk s akarunk maradni; itt pedig ezrek szívéből fakadó óhaját visszhangoztatva, egy szívvel-lélekkel kiáltunk fel: Gyulai Pál barátunk, a mi örömünk, büszkeségünk sokáig éljen!

2.

Dr. WLASSICS GYULA M. K. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER ÜDVÖZLŐ BESZÉDE GYULAI PÁLHOZ.

Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy a magyar kormány nevében ünnepeltünket a köztünk kora ifjúságomtól fennálló bensőség egész melegeivel és közvetlenségével ötvenéves írói jubileuma alkalmából üdvözljem.

Teszem ezt annál nagyobb örömmel és lelkesedéssel, mert ünnepeltünkben nemcsak a legelső magyar műbirálót, nemcsak a magas szárnyalású, tartalomban és alakban klasszikus költőt, nemcsak a magyar szép-próza utólérhetetlen mesterét üdvözljük, de egész egyéniségében, érzéseiben, gondolatvilágában és kifejezéseiben, eszméiben és eszményeiben a magyar nemzeti szellemnek, a magyar eredeti alkotó erőnek legigazibb megnyilatkozását látjuk.

Költői lelkének gyengédségét, bonczoló elméjének világosságát csak jellemének nemes érce ragyogja túl.

Jellem! — ki mindig azt írja és mondja, a mit érez!

Ki mindig azt teszi, a mit meggyőződése sugal.

Ki előtt sem a felső, sem az alsó hatalmak nem elég hatalmasak arra, hogy meggyőzésének bátorsága csorbúljon!

Ily írói egyéniség és férfiú előtt fejezi ki általam a magyar kormány legmélyebb tiszteletét és legteljesebb elismerését.

Ezzel is bizonyosságot akar tenni arról a meggyőződéséről, hogy senkit sem tart méltóbbnak a nemzet hálájára és kegyeletére, mint azokat, a kik a magyar irodalom, a magyar tudományosság, a magyar kultúra alapvető munkásai. Ők alapozzák igazán a ma-

gyar nemzet jövőjét, ők szilárdítják igazán a leghatalmasabb államfentartó erőt!

De ezzel megbízatásom még nem ért véget. Az eddiginél is kedvezőbb kötelesség teljesítése vár még reám. A legjobb és leggondosabb uralkodó, a magyar kultura szent ügyének legfőbb őre, ő cs. és apostoli kir. felsége szintén elismervén ünnepeltünk nagy érdemeit, nekem jutott a szerencse, ünnepeltünknek, e díszes társaságnak, de az egész országnak örvendetes tudomására hozni, hogy ő felsége, legkegyelmesebb urunk és királyunk ünnepeltünk mellére oly érdemkeresztet tűzött, minővel Gyulai Pálnak legszeretettebb barátját, a halhatatlan nagy költőt, Arany Jánost, tüntette ki.

Íme, így találkozik ez ünnepélyes pillanatban a nemzet mély halála és kegyelete a trón legmagasabb elismerésével.

Viselje a Szent István-rend keresztjét abban a férfias tudatban, hogy ez hervadhatatlan igaz érdemek jutalma!

3.

GYULAI PÁL VÁLASZA.

Uraim! Hálás szívvel köszönöm azt a részvétet, jóakaratot, barátságot, melylyel irántam viseltetni szíveskednek. De bocsássák meg őszinteségemet, ha kimondom, hogy annak ily ünnepélyes kifejezésére nem volt szükség, mert én benne soha sem kétkedtem, sőt évtizedeken át önök részéről sokkal több jóakaratot, barátságot tapasztaltam, mint a mennyit megérdemeltem. Ha így ok nem volt reá, bizonyára az alkalom is hiányzott. Igaz, én már vén író vagyok, de 1842-ben jelenvén meg nyomtatásban első költeményem, írói pályám félszázados évfordulója már ezelőtt két évvel eltelt s én soha sem voltam barátja a személyi jubiläumoknak. Önök ugyan nem említik e szót jubiléum, de akárhogy csűrjük-csavarjuk, ez mégis jubiléum, ha utólagos, ha álarcozott is.

Minden embernek megvan a maga gyöngesége. Emlékszem, hogy a midőn ezelőtt harminczöt évvel boldogult Pákh Albert barátommal az *Ujabb kori ismeretek tárá*t szerkesztettük s egy jeles hitszónoktól életrajzi adatait kértük be, ez szívesen engedett felszólításunknak, azt írva nekünk: im itt küldöm életrajzomat, rövidítsék tetszésök szerint, ítéljenek munkáimról minden tekintet nélkül, csak azt az adatot ne hagyják ki, hogy soha sem voltam káplán s egyszerre papnak választattam, mert ez az én gyöngeségem és büszkeségem.

Nekem is megvolt az a gyöngeségem és büszkeségem, hogy soha sem akartam jubilálni. De úgy látom, hogy Magyarországon sok mindent el lehet érni, de azt nem, hogy az ember jubiläumban ne részesüljön, ha utólagosan, ha álarcozottan is. Belátom, hogy én sem lehetek kivétel. Legyőzőm hát hiú gyöngeségemet és örömet győzőm le, mert az az emlék, melyet önök nekem nyújtanak egy fiatal művésznő méltánylatával van kapcsolatban, mert továbbá lehetővé teszik nekem, hogy anyagilag is tehessek valamit az irodalomért, a mi eddig nem volt módomban.

Legyen szabad tehát az önök engedélyével ezer forint alapítványt csatolnom a Kisfaludy-Társaság tőkéjéhez s azt, a mi ezen felül még fenmarad, felajánlom a b. Kemény Zsigmond márvány mellszobrára, melynek termében való felállítását a Kisfaludy-Társaság közelebből elhatározta. E kitűnő regényíró és publicista összes műveinek kiadását az ősszel megkezdem s ezalatt a szobor is elkészülhet. Így kettős emléket újíthatjuk meg e nagy tehetségű írónak, a kit kezdünk már-már elfelejteni. Ezzel egy régi vágyam teljesül s ezt is az önök barátságának köszönhetem.

Fogadják még egyszer hálámat és tartsanak meg továbbra is jóakarataukba, barátságukba, melyet el nem veszíteni főtőrekvésem lesz korporsóm zártáig.

És most, Nagyméltóságú miniszter úr, legyen szabad hódoló tisztelettel fogadnom ő felsége kegyelmét addig is, míg azt személyesen megköszönhetném. E rendjel se érdemeimnél, se vágyaimnál fogva nem illet meg engemet, de örökre és kétszerte becses lesz előttem, mert ő felsége keze nyújtja, az az áldott kéz, mely Magyarország alkotmányát visszaállította.

3.

LÉVAY JÓZSEF GYULAI PÁLNAK.

(Távirati üdvözet.)

Hiába volt hallgatva rejtene
Az évek számát és az érdemet,
Ma mind a kettő napfényre kerül
S koszorút fon halántékid körül.
Virága közé tűzni ne feledd
Tőlem is ezt a kis zöld levelet.

5.

BEOTHY ZSOLT FELKÖSZÖNTŐJE A GYULAI SERLEGGEL.

Az ünnepélyt követő lakomán, az István főherczeg fogadóban.

Egy serleget emelek föl, melyet Gyulai Pál barátai és tisztelői készítetttek, hogy lakomáinkon ürítsük ki, mint felirata mondja: «Egészségére minél tovább, emlékére minél később.»

Bizonyára vannak ebben a társaságban, kik nálam régebben állanak s tán közelebbi viszonyban Gyulaival; hiszen az én adósságom, melyyel neki tartozom, még csak harminczhárom esztendeje gyülekezik. Vannak, kik méltóbban vehetnék kezökbe először ezt a serleget; de alig van valaki, kinek pályája oly különböző kapcsolatokat s a kapcsolatoknak oly jellemző fejlődését mutatná Gyulaival, mint az én szerény, immár aláfelé induló élet-utam.

Beszélhetek Gyulai tanítványai nevében, mert még kis deák-koromban, legelső irodalmi ismereteimet neki köszönöm. Ő akkor magyarázta nekünk Arany Toldi-ját, mikor még az országnak csak egyetlen iskolájában fejtegették: a Gyulaiében. E néhány évnek nemcsak ismereteket és gondolatokat köszönök, hanem későbbi tanító pályámra nézve egy megbecsülhetetlen tanítást, azt, hogy: az irodalmat csak magából az irodalomból lehet megértetni és megszerettetni. Beszélhetek azután ellenfelei nevében is. Ugyan melyikünk nagyzó képzelgése, fiatal elbizottsága és kérkedő készületlensége nem ütközött bele valamikor az ő tiszta, magas és szigorú felfogásába az irodalomról és feladatairól? Boileauról mondják, hogy a francia költők közül csak Molière, Racine és La Fontaine nem támadták meg soha. Ha ez dicsősége Boileaunak, nem kisebb dicsősége Gyulainak sem az az «ötven éves háboru», melyben írói pályának félszázadja folyt. Dicsősége nem azért, mivel legyőzött bennünket, hiszen mindig ő volt a hatalmasabb, hanem azért, hogy meg is győzött bennünket. Így lett nekem is, mint annyiaknak, tisztelt és szeretett mesteremmé, erős kezében ingatlanul tartva a nemzeti művészetnek azt a zászlaját, melyről szemünkbe és szívünkbe az «in hoc signo» ragyog. Tanáromból, ellenfelemből, mesteremből végre pályatársammá lett. Közelébe jutottam; de az egykori tanítványi tiszteletnek teljességével állok ma is mellette s büszkén és bátran valloam őt most is, közös tanítványaink előtt, tanítónak és mesteremnek.

De talán nem is illik ez alkalomhoz, némileg személyes emlékek-

kel állanom elő, bármily alkalmasok is ezek rá, hogy fényt vessenek Gyulaira, az emberre, a költőre, a műbirálóra. Mindnyájan tudjuk, hogy egész működésének egyik jellemző oldala a személyi kultusz ellen való harcz, s tudjuk azt is, hogy ebből az álláspontjából a legnagyobb szigorúsággal vonta le mindenkor magára nézve is a következtetést. Azonban, mint a költőnek lehetetlen elzárkóznia a szeretet elől és megnyilatkozása elől, a melyet ébresztett: talán nem lesz kifogása az ellen neki sem, ha érdemeinek elsorolása helyett röviden azokra az eszmékre utalok, melyeket egész pályája hirdet és példáz. Mikor kitünő szellemének fényét és erejének törhetetlen aczélát ez eszmék szolgálatára szánta, nem lehet elutasítania, sőt, örömmel nem fogadnia oly ünneplést, mely az ő pályájában ezeknek az eszméknek hódol.

E pályában, különösen történetírói és műbirálói munkájában találja, irodalmunk feladatait illetőleg, a legtisztább elvi kifejezését az a nagy fordulat, melyen egész magyar világunk több mint félszázadja átment. Régibb irodalmunkban, talán annak az idegen felvilágosodásnak áldatlan emléke alatt, mely nemzetiségünk tekintetében elborulás volt, a magyarság és a haladás, a nemzetiség és a liberalizmus bizonyos meghasonlásban tűnnek föl. Az aufklárista: nemzeti gúnynev, az orthologia: nemzeti erény. Legbefolyásosabb, legnépszerűbb íróink a változástól féltik legjobban a magyarságot s a meghasonlásban többé-kevésbé a maradiság oldalán állanak. Mi volt kortársaik népszerűsége Dugonicsé és Gvadányié mellett! Csak Széchenyi tudta a nemzet meggyőződésében először igazán összekötni a két eszmét: magyarságunkat csak haladásunk biztósíthatja, s haladásunkat csak magyarságunk teheti értékessé. Ez eszmék edző és lelkesítő ölekezése hatja át egész újabb történetünket, sugallja egész újabb költészetünket; ennek köszönjük erősödésünket, emelkedésünket, győzelmünket, ez hozott ránk még a küzdelem, a balsors gyászában is dicsőséget.

Irodalmunkat is ez vezette, ez ihlette. De ezen a téren, mint a magyar irodalmi felfogás vezérelve, mint a magyar műbirálat szempontja, mint szellemi fejlődésünk kategorikus imperativusa: nem jelent meg sem tisztábban, sem erősebben, sem bölcsebben, mint Gyulainál. Szelleme az ellentéteket mérséklettel egyenlíti ki, azzal a mérséklettel, melynek neve a szabadság irányában: ízlés és a hagyományok tisztelete, a nemzetiség irányában pedig: műveltség és tanulmány. Krédója rövid: ép oly kevésbé szabad elszakadnunk nemzeti hagyományainktól és céljainktól, mint a művészi haladás eszményeitől, bárhonnan ragyognak is ezek felénk. Mint egész és igazi embernek a politikában is ez a hiszekegyje. Ezt tartotta mindig, ezt tartja és hirdeti ma is igazságnak az igazság meggyőződésével és erejével. Ezért harczolva ma is, sebeit az

«öreg vezér» ép oly kevésbe veszi, csak ügye győzzön, ép oly hősi kitarással mutat előre, mint ifjú «hadnagy uram»-ja.

És uraim, ez az igazság. Az idők, mikor politika és irodalom csak a magyarságot követelte a szabadelvű haladás ellenében, mindörökre elmúltak. De nem tudom, nem fognak-e, talán már a közel jövőben, törekvések fölmerülni az ellenkező irányban, melyek a szabadelvű haladást képviselve, a kellőnél kevesebbet törődnek nemzetiségünkkel. Az elkövetkezhető új meghasonlásban a mi igazságunk mellett, a ki élünkön, velünk együtt fog harcolni ő, utódainkkal emléke. Az irodalomban biztatónál marad pályája, fegyvertárunkul maradnak iratai, vezérünknek marad alakja, a magyar irodalmi vitatkozó szónak eddig legfényesebb és legélesebb kardjával. Lelkesülten követjük mindannyian, meggyőződésünkkel és szívünkkel. Boldog pálya az övé, mely soha sem kereste a népszerűséget, csak az igazságot s igazságkereső útjában megtalálta nemcsak a meggyőződéseket, hanem a szíveket is.

Ez eszmék nevében emelem föl e serleget s nyújtom át Gyulai Pálnak, hogy ürítse ki rájuk. Mi pedig ürítsük ki poharainkat az eszmék kitünő képviselőjére, szeretett, ünnepelt barátunkra és vezérünkre, Gyulai Pálra.

IV.

BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁN, 1895. MÁJUS 5-DIKÉN
TARTOTT ELŐADÁSOK.

1.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE.

Tisztelt társaság és közönség!

Múlt hó 28-án volt báró Jósika Miklós születésének századik évfordulója. Ha valakinek meg kell emlékezni e napról, az bizonyára Társaságunk, melynek a boldogult sokáig elnöke és folyvást díszjele volt. Immár negyvenöt éve, hogy elszakadt hazájától, idegen földön hunyta be szemét s most, midőn tetemeit a család kegyelete átadta a hazai földnek, társaságunk az irodalom kegyeletét tolmácsolja, mai ülését emlékének szentelve.

Jósika új sírjánál a régi emlékek egész raja támad lelkünkben. Visszagondolunk a harminczas és negyvenes évekre, midőn hosszú álomból fölébredve ismét magyar lett a magyar, újjászülte szellemét s épen oly lelkesedve küzdött a nemzeti műveltség, mint az alkotmány reformja nagy eszméiért. Szép kor volt ez, a megifjulás kora, tele az ifjú vágyak és duzzadó erő álmaival. A jelenben keveset bízunk, de miénk volt az egész jövő, messze látszott a cél, de minden kis siker kitartásra és erőfeszítésre serkentett s az erős hit és hazafias önérzet kárpótolt minden fáradalmat. Nem csak a politikai, hanem az irodalmi téren is folyvást új tehetségek tűntek fel s különösen költői irodalmunk indúlt gyors fejlődésnek. A lyra, eposz és dráma már jeles költőket mutathatott föl, csak a regény maradt parlagon, az újabb kor legkedveltebb műfaja. Sikerült beszélyeink voltak, de a sikerült regényt még csak a jövőtől vártuk. Ekkor lépett fel Jósika, a harminczas évek derekán s egyszerre meghódította a közönséget, sőt új közönséget teremtett.

Már negyven éves volt, midőn első regényét írta s tehetségén kívül életviszonyai is befolytak a sikerére. Fiatal korában katonáskodott; részt vett a Napoleoni háborúkban, a bécsi kongresszus ünnepélyeiben, a szövetséges hadsereggel bevonult Párisba; mint kapitány néhány évet töltött még Bécsben, majd megházasodva, lemondott katonatiszti rangjáról, megjelent az erdélyi megye- és országgyűléseken s támogatta az ellenzék törekvéseit. Nemsokára a politikai pályával is szakított, zajos ifjúsága emlékeivel magányba vonult és regényeket kezdett írni. Azt hozta a magyar elbeszélő irodalomnak, a minek az leginkább híjával volt: kevés iskolai tudományt, de annál több élettapasztalatot, a hazai és külföldi társadalom sokoldalú és közvetlen ismeretét, világfias modort, élénk szellemet, a mely a pusztá fecsegést is érdekessé tudja tenni.

Drágán, elpazarolt évek árán vásárolta a tulajdonságokat, de még sem drágán, mert hazájának áldozhatta mindazt, a mi bennök becses volt. Kezdeményezője és megalapítója lett irodalmunkban a modern regénynek, társadalmi rajzaival, részletező körülményességeivel és széles epikai menetével. Oly mozgalmat indított meg, mely csakhamar nagytehetségű követőkre talált s egy egész műfajt felvirágoztatott. E dicsőségét sem az idő, sem az izlés változásai nem boríthatják homályba s a késő maradék is kegyelettel fog róla megemlékezni, mint a magyar regényirodalom atyjáról.

De van Jósika életpályájának egy más, nem kevésbé fényes oldala. Nagyrészt történelmi regényeket írván, mintegy kiegészítette, sőt fokozta epikusaink hatását, kik a múlt dicső és nemzeti emléket elevenítették fel, szemben a dicstelen és elfajult jelenel. A magyar romantika, kiinduló pontjában különbözött az európai romantikától. Ez visszahatás volt a XVIII. század egyoldalú felfogása, egyenlősítési iránya ellen, mely semmit sem akart tudni a történelmi fejlődésről, az egyéni sajátságokról s pusztán az észből konstruálta az embert és az államot. Nálunk más viszonyok voltak. Mi nem küzdöttük át a XVIII. század eszméi forrongását, sőt hatásuk alatt éppen reformálni akartuk társadalmunkat és államunkat, de azért a múltat nem vetettük meg: lelkesedve tekintettük benne mindazt, a mi bennünket dicsőségünkre, önállásunkra és nemzeti életünkre emlékeztetett. Ez lelkesítette Jósikát is s a régi magyar köz- és családelet megható jeleneteit festve, egy újabb, nemzetiebb társadalom mellett izgatott. S erre ő, mint erdélyi mágnes, különösen hivatott volt. Az erdélyi arisztocratiának nem volt szüksége visszamagyarosodni, mert soha sem nemzetietlenedett el. Erdélyben a mágnesok jól ismerték hazájok történelmét, mely kivált a nemzeti jeledmek idejében, szoros kapcsolatban volt családok történetével. Alig

múlt el egy százada, hogy Apafival bezáródott a nemzeti fejedelmek sora, az aristocrata büszkeség táplálója volt a nemzeti érzelmeknek. A családokban szájról-szájra jártak a hagyományok, mondták, hol kastélyról, várromról, hol fegyverről, családi ékszerről. Ez élénk érzék a régi és történelmi iránt még az erkölcsökben és olvasmányokban is nyilatkozott. E század elején még elég úri ház volt Erdélyben oly állapotban, mintha a XVII. század végéről maradt volna fenn. Az erdélyi történelem-írókat majd minden erdélyi mágánás háznál meg lehetett találni s a még ki nem adott emlékiratokat sok család leíratta magának s Kemény János, Bethlen Miklós, Cserei Mihály emlékiratait még a nők is olvasták. Jósika a múlt emlékei közt nőtt fel, nemzetsége, rokonsága viszontagságait tudva, tudta majdnem egész Erdély történelmét. A történelem, monda, nemzeti érzés, családi hagyomány volt s a színhely a család vagy rokonság jószágain terült el. Előtte, körülé, benne egy csoport anyag zsi bongott, mely az alkotó képzelem kezére várt. A múlt emlékeinek e családias hagyományos kultusza volt Jósika költészetének főforrása innen merítve nyújthatott hívebb és élénkebb korrajzot elődeinél és felköltné költészetünkben a történelmi érzéket, útját egyengette a történelem mélyebb felfogásának is.

Életét, mint nem egy kortársát, ketté szakította a forradalom, de munkásságát nem szakította meg. Száműzetésében is folyvást írt, s nemcsak újabb regényekkel gazdagította irodalmunkat, hanem a külföldi hírlapokban megjelent cikkeivel is szolgálta nemzeti ügyünket, egész haláláig, mely 1865. február 27-én következett be. A gyász hírt mély részvéttel fogadta a nemzet, és Társaságunk 1867-ik év egyik ünnepélyes ülésén emlékbeszéddel tisztelte meg. Akkor Társaságunkban még többen éltek kortársai közül, körünkben tisztelhattuk még báró Eötvös Józsefet és báró Kemény Zsigmondot is, regényíró társait, a kik az általa tört ösvényen oly mély nyomokat hagytak. Ha most szétnézek Társaságunk sorain, egy egész új nemzedék foglalta el a régiek helyét. Mi, idősebbek, a kik gyermek- vagy ifjúkorunkban gyönyörködtünk Jósika regényeiben megjelenésökkor, immár vén emberek vagyunk. Az idő nem gondol vágyainkkal, és fájdalmainkkal, és visszaveszi mindazt, a mit egykor reánk pazarlott. Társaságunknak már csak két tagja van, a kik Jósikának kortársai és barátai voltak: Pulszky Ferencz és Tóth Lőrincz, s ez utóbbi épen titkára volt Társaságunknak, a midőn Jósika elnökké választatott. Bizonyára senki méltóbban és hívebben nem emlékezhetik meg róla ez emlékűnnepélyen; azért Társaságunk őt bízta meg, hogy ez ülésen br. Jósika Miklósról tüzetesebben szóljon.

2.

STRÓFÁK,

Jósika Miklós születésének százados évfordulójára.

ENDRŐDI SÁNDORTÓL.

A halálban is számüzöttnek.
Új sírja végre honi föld lett.
Bús álma immár — nyugalom.
Jelezni ott a honi halát :
Sodord reá dalom virágát,
Bolyongó, kósza fuvalom . . .

A tapsok, melyek néki zengtek,
Hülő porával elpihentek,
Mássa lett : élet, kor, regék ;
De bennök lüktet lelke vágya :
Diadalod az ő munkája,
Teremtő, újabb nemzedék,

Míg bontogatod ifjú szárnyad :
Nézz vissza rá s tiszteld apádat,
Ki zord időkben érted élt ;
Te boldogabb, — talán nagyobb vagy,
De nálunk akkor még dadogtak,
Mikor ő megszólalt s beszélt.

A nagyságot, a dicsőséget,
Mely a miénk volt s messze tévedt,
Rom, repkény : nem mutatta más.
Ő süppedt sírok közt borongva,
Költészetével fénybe vonta
Édes hited', Föltámadás !

S porból, romokból, sírkövekből
Egész világot épített föl,
Minőt még nem láttunk soha ;
Rég alvó árnyak újra éltek.
Feldübörgött a holt történet
S ajkán bűgött a harsona.

Életzaj tört ki romból, árnyból;
 Daliák, szűzek hült porából
 Friss rózsák, zengő csalogány . . .
 A jövőt üzte múltak álmán
 Csótáros, délezeget paripáján:
 A ragyogó Romantikán.

Regéi színes fátyolában
 Új élet hite zsongott lágyan,
 Igéző, ábrándos, mesés!
 S e boldog szender gyönyöréhez
 Közel volt a való, mely érez,
 S mely győz: a bátor ébredés.

Mesék nagyapja, vén regélő!
 Mi benned élt, bennünk is élő,
 Eleven érzés, — hű, igaz:
 Hited, küzdelmed, szenvedésed —
 Egy meg-megújuló történet:
 A mi történetünk is az . . .

Új sírod immár honi föld lett,
 A halálban is száműzöttek
 Megadva már a nyugalom;
 Lágyan befödni csöndes álmod:
 Kéző hálából tégy virágot
 Porló szívére, tört dalom.

3.

TÓTH LŐRINCZ EMLÉKEZÉSEI.

A jelen kötet irodalmi munkálatai közt olvashatók.

4.

B. JÓSIKA JULIA KÖLTEMÉNYEIBŐL.

Fordította s a következő szavakkal vezette be: HEGEDŰS ISTVÁN.

Midőn Jósika Miklós születése 100-ik évfordulójának emlékét ünnepeljük és az ő szellemét idézzük lelkeink elé, lehetne-e oly hangon szólni, mely neki jobban essék, oly gondolatot kifejezni, melyet ő jobban értsen, mint annak a nőnek bánatos hangján szólni, annak a nőnek bánatos panaszát tolmácsolni, ki rajongással szeretett férjének halála után gyászba borúlt szívvel kereste föl közös boldogságunk édes otthonát és itt az elhagyottság mélabús hangján panaszolja ki magát?

Jósika Julia 1865-ben, férje halálának évében Aszódon írta német nyelven azt a három költeményt, melyeket fordításban bemutatok. Kinek hangját értené meg ő legközvetlenebbül a nagy Ismeretlenből, hová tőlünk eltávozott, úgy, hogy azért a miénk maradjon, mint az ő Juliájáét, kinek leánykori levelét gondosan, ereklyekéül őrzi és kilencz évvel boldog egybekelésük után rendkívül érdekes kézirat gyűjteményét tartalmazó Albumában, a következő jegyzettel kíséri:

Br. Podmaniczky Julia, Jósika Miklósné, nőmnek egy leánykori levélkéje. 9 évi páratlan boldogságu házasság után írom e sorokat, emlékül azon angyalnak, ki érettem a megszokott kényelmet feláldozván, nemcsak a forradalomnak, olykor életveszélylyel járó viszontagsága közben pillanatig sem távozott oldalom mellől, hanem a számkivetést is megosztja velem, s a ki ritka hűségének, folytonosan derült kedélyének s gyakorlati ügyességének köszönhetem főleg boldogságomat s a kényelmet, melyet élvezek. Jósika Miklós. Brüssel, 1855 okt. 9.

És hosszú, 28 éves özvegyiség után végre, hozzá tért meg, mint versében is kifejezte e sóvár reményét.

a) Atyai hajlék.

Gyermek évim rengetője,
Szép kastély bércz oldalon,
Hol tova tűnt álmok-szötte
Öntudatlan hajnalom.

Mért tekintsz rám oly mogorván,
Oly sötétén, komolyan,
Téged is bánt és gyötör tán
Hogy mindenem oda van.

Mindaz mi szívemnek drága
Boldogító kéj vala,
Lelkem összes boldogsága,
Mind oda van, mind oda.

Mi az, mit el nem vesztettem?
Szent hitem maradt csak ép,
S a remény, hogy kit szerettem,
Látom fönn az égbe' még.

b) Az öreg gesztenyefa.

Ezerszer üdvözöl szívem
Te öreg, drága fa,
Nem mertem hinni sohasem,
Hogy látlak valaha.

Óh, hányszor álmodoztam én
Árnyas tetőd alatt!
Sírtam, nevettem, üdv, remény,
Kétség űzött, ragadt.

De a remény már oda van,
Nem szövök álmokat,
Az idő sodrán oly sokan
Eltűntek azalatt.

Majd engem is hív a halál,
Nem itt, de messze, hol
Egy csöndes hely nyugalma vár,
Szív, ott megnyughatol!

c) Az én szobám.

Üdvözöllek drága hajlék,
Én szobám, én otthonom,
Hát való, hogy láthatlak még,
S benned újra lakhatom?

Mint gyerek te benned játsztam,
Mint lány itt tanultam én,
Nővérimmel itt tanyáztam,
S itt húnyt el egy drága lény.

Véle által itten éltem
Verőfényes szép napom',
Itten küzde lánggal értem
S mostan itt őt síratom.

Üdvözöllek drága bajlék,
Hogy itt újra lakhatom!
Itt, hol jó kedvem visszhangzék
Mostan oszd meg bánatom!

HEGEDŰS ISTVÁN BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEVÉBEN TORDÁN, 1894. JUNIUS 3-IKÁN A JÓSIKA MIKLÓS SZÜLŐHÁZÁT
JELÖLŐ EMLÉKTÁBLÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁVAL.

Száz év repült el e hajlék fölött, melyet ma emléktáblával jelöl meg és koszorúkkal díszít a nemzeti kegyelet. Száz év, gazdag nagy eszmékben, nagy tettekben és fényes dicsőségben. E nagy eszmék, e nagy tettek, e fényes dicsőség egyik munkása, egyik osztályosa volt az a férfiú, ki e drága lakban látta meg először Isten áldott napját, és itt érezte az édes anyja első csókjában az édes haza első csókját, mely őt megihleté, s holtig hú fiává avatta. A szíveket áttermő, a lelkeknek szárnyat adó honszerelem érinté e hajlék szülöttének lelkét, és megszületett az emberben a magyar, és a magyarban a költő. Mert a magyarnak meg kellett születnie, a dermedésből ébrednie, halottjából támadnia. A sivatag jelenben, a múlt romjain borongott a honfi szív. E bánat, e borongás volt a nemzeti költészet lantjának első húrja. De e mélabús hang után megszólalt a tárogató. Az epika fölkelte párduezos Árpádot és újból bejöttek a honfoglaló hősök, «az éji homály»-ból bevonultak a honfi keblekbe az ősi leventék, és támadt harsogó zaj, indult harczi élet, a régi dicsőség kielégithetetlen sóvárgással, fékezhetlen tettvágygyal tölté el a szíveket. Rómában Janus temploma eredetileg oszlopos csarnok volt, a melyen átvonult a legio a diadalmas csatasíkra: a nyitott kapukon át a kettős arczu isten őrködött népe fölött.

Vörösmarty és társainak epikája volt e fenséges Janus-csarnok: a múlt és jövő, az emlékezet és remény kettős világába néző költő áldása kísérte a reform nagy küzdelmeire indult nemzetet.

Az epika modern alakja a regény. A monda tipikus alakjainak, a nemzeti hőskor leventéinek helyébe a romantika fantasztikus világa lépett.

A századok belső életét, a ma is forrongó eszmék, vágyak, törekvések fenséges képviselőit varázsolta életre a múltból a regény. A múlt

szíve megdobbant és e dobogást érezték a szívek. A romok felépültek. A nemzeti emlékezet bámulatos erővel hatolt: új erőt, új reményt, új vágyat észlelt mindenki: megint fölidézni a letűnt nagyságot. A költő lángszavát:

Ti egykoron a porba omlott
Európa homlokán tomboltatok —

az újabb nemzedék úgy érté, úgy fogta föl, hogy Európa művelt népeinek küzdő homokjára tört. Be is rohant a sorompók közé és megállta helyét.

A szívek lelkesítésében, a lelkek egybeforrasztásában, a nemes vágyak fölkelésében Jósikának megmérhetetlen része, érdeme van.

És az önálló nemzeti állam ideáljával szívében maga is részt vett a bajnoki tusában. A leveretés korában ismét visszavarázslá azokat a nagy emlékeket, melyeknek fölidézése a küzdelemre sarkalá a nemzetet.

Ez eszménynyel szívében halt meg és most ez eszménynyel lelkében az üdvözültek sorában áldja a mi küzdelmeinket, míg pora végre a hazai földben megpihent.

Mikor a Kisfaludy-Társaság megtisztelő bizalmából ez emléktáblát megkoszorúrozom, a Társaság háláját és kegyeletét fejezem ki egykori igazgatója, sokáig elnöke, leghívebb munkása, örök büszkesége iránt.

Vajha a magyar szellem ama nemes vonásai, melyeket az ő regényalakjai képviselnek, soha el nem enyésznének, de nemzedékről-nemzedékre szent örökségként szállnának, mint a hogy a gyermek örökli szülőinek arcvonásait.

Vajha az a jellemerő és hűség, melyet Jósika életében a nemzeti eszmék szolgálatában mutatott, áthatna, edzene mindnyájunkat.

Ez emléktábla hirdesse századokra századoknak, hogy kegyelettel őrzi a magyar annak emlékét, ki múltját megszeretni és a jobb jövőért dolgozni tanítá!

VI.

ERDÉLYI JÁNOS

NAGY-KAPOSI SZÜLŐHÁZÁT JELÖLŐ EMLÉKTÁBLÁNAK LELEPLEZŐ ÜNNEPÉN 1894 SZEPTEMBER 16-IKÁN.

1.

LÉVAY JÓZSEF BESZÉDE

a Kisfaludy-Társaság nevében.

Engemet nemcsak a Magyar Tudományos Akadémia, hanem a Kisfaludy-Társaság is megbizott azzal, hogy kifejezést adjak részvétőknek a mai szent ünnepélyen, melyet itt Erdélyi János emlékének szentel a szülőföld kegyelete. Jól esik nekem, hogy ezt a részvétet épen én tol-mácsolhatom, a ki Erdélyi nemes barátságában évek során át részesültem, s élvezhettem nemcsak mélyen járó szelleme értékét, hanem kedélyének szeretetre méltó derengését is.

Erdélyi különösen a Kisfaludy-Társaság kebelében fejtette ki áldásos munkásságát. Ma is hálásan őrizzuk ott az ő emlékét. El nem felejtettük, hogy csudálatos ép érzékével s mélyreható törekvésével itt fordította irodalmunk figyelmét a magyar népköltészet kincsei felé s éleselmű értekezéseivel meggyőzőleg tanította, hogy satnyulni kezdő szintelen lyránk megújhodást, erőt és nemzeti vonásokat főleg a nép költészetének eredeti tiszta forrásából meríthet. Az elmélet szövétneke az ő kezében világított, a gyakorlat tüneményszerű ragyogása Petőfi, Tompa és Arany költészetében.

A maga is költő, de a mellett széles látkörű műítész, kit a szép-tani nézetek tisztázásában nemcsak alapos tanulmány, hanem élénk nemzeti érzés és ízlés támogatott. Bölcsész, kinek ajkáról megnyerő kedvességgel hullottak az ifjú szívekbe a bölcsesség igéi.

És ha most eredménydús pályájára szülőföldjének magaslatáról visszatekintek, kétszeresen dicsőitem őt azon küzdelmekért, melyekre

bölcsességétől kezdve utalva volt. Erőfeszítéssel kellett meghódítani minden talpalatnyi tért. A szerencse mosolya nem járt együtt a múzsák mosolyával. Magára hagyatva, mintegy önmagának kellett magát megteremtenie. A küzdelem azonban csak fokozta erejét és önértetét s nem vonta felhőkbe derült kedélyét, mely annyira szeretetre méltóvá tette őt azok előtt, kik szívéhez közel állottak.

A fejlődő és hullámozó élet könnyen felejt. Új viszonyok, új törekvések kiszorítják a régieket. Úgyszólván kimegy divatból nemcsak maga az élő ember, de még emléke is. Annál fölemelőbb látvány, ennek ellentétéül, az a ritka szép családi ünnepély, melyen a szülőföld az anyai szeretet melegével fordul az ő dicsőült fiának szellemi alakja felé. Visszakéri őt magának a mulandóságtól. Ellátogat lélekben a pataki sírhoz s megállván felette, mintegy hivatató szöveget intéz az ott szendergőhöz: «Ébredj, rég elköltözött édes gyermekem! Jer vissza keblemre, ide, hol bölcsőd rengett, hol a szegény puritán hajlékban, zsoltárok éneklése mellett szívta magába gyermeki szíved a vallás és a költészet első lehelleteit. Dicsekvő szeretettel ölelünk magunkhoz s templomunk falára aranybetűkkel jegyezzük fel, hogy te, mielőtt a nemzeté lettél volna, legelőször is a mienk valál!»

És ki mondja meg, vajon nem engedett-e a hivatató anyai szózatnak? Vajon nem leng-e itt köztünk szelleme e pillanatokban? Nem leng-e mindig itt körös-körül ama bájos magyar népdalokban, melyeket szívhez szóló ezüst csengésű hangja, oly meghatóan, oly érzelmesen tudott egykor zengeni, bonczoló elméje pedig oly bámulatosan tudott elemezni, magyarázni, megvilágosítani?

Üdvözlét és elismerés a Kisfaludy-Társaság nevében is azoknak, a kikben itt megdobbant a szív és fölébredt a hazafias érzelem, hogy Erdélyi János emlékét ily lélekemelő ünnepélyen felújítsák, s mintegy visszavivják őt szülőföldjének. Az a kegyelet, mely itt az emlékezet fátyláját meggyújtotta, egy valódi szép cselekedet, a honszeretet egy kidobbanása volt.

Ne aludjék az el soha e városban, e vármegyében és e széles hazában s midőn dicsóíti és fénynyel övedzi a költő és a tudós nevét, nyersen ez által buzdulást és erőt az új nemzedék s az ifjú nemzedékben biztosítékot a nemzet boldog jövődjére.

2.

ERDÉLYI JÁNOS EMLÉKLAPJA.

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

Kinek lángszellem volt vezére,
 Ne rejtse azt egy sirhalom !
 Felköltöm onnan és nevére
 Zendül emlékező dalom.
 Nevével a hir szárnya szálljon
 Szülőföldjéről messze tájon ;
 Hadd « zengje tul a bérczeket »,
 Hadd « élje túl az éveket ! »

Az égi múzsa, bölcsejében
 Itt csokolá Őt homlokon ;
 « Eredj, mondá, s erőd teljében
 Légy majd tolmácsom, dalnokom.
 Keresd, kutasd az örök szépet,
 Kebledre hőn öleld a népet ;
 Ha lelkének mélyére szállsz,
 Ott drága gyöngyöket találsz ! »

Fuvallt a szellem s ime tőle
 A szegény hajlék áldva lőn ;
 Kilépett a gyermek belőle
 S járdalt dicsőséges mezőn . . .
 Rögek közül pacsirta röppent
 S a kék magasban lengve ott fent,
 Dalában, a mint énekelt,
 Égnek, földnek öröme telt.

Küzdelmiben el nem feledte
 Az intó múzsa ihletét ;
 Virágait választva szedte,
 Bár utja gyakran volt setét.
 Bájt és erőt költészetének,
 Irányt is fellengő eszének,
 Az a romlatlan nép adott,
 Melynek földjéből sarjadott.

Veritékkel gyűjtött magának
 El nem mulandó kincseket,
 De mind odaadta a hazának
 S ő mind többért hevülgetett.
 Nem nézte, hogy munkában égve,
 Erője fogy, elillan élte,
 Hogy ő csak vet, vet, s más arat
 És ő, mint volt, szegény marad.

Oh! irigylendő dús szegénység,
 Melyet nem köt le föld pora
 És nem szorongat gyáva kétség,
 Hogy megjövend az ő kora —
 Hogy a miken ugy csügge lelke,
 Az eszmények erőre kelve,
 Legyőzik érte az időt
 S a s:r felett túlélík őt.

Élsz, élni fogsz te is bizonynyal,
 Te, a kiért zeng énekem,
 Költő! tudós! szellemkaroddal
 Diadalt nyersz az éveken.
 Eszméid, elszórt tiszta magvak,
 Láthatlanul is megfogannak
 S erősbitendik itt-amott
 Köztünk a közvirulatot.

Emlékedre híven világít
 Egymásután több nemzedék,
 A kik a bölcsesség virágít
 Bűbájos kertedben szedék.
 Ha lángjok majd idővel elhal
 S az élő szó már nem magasztal.
 Akkor se némulsz el, ne hidd,
 Beszélni fognak műveid.

A kegyelet, lásd, ime fölkel
 S neved megújul általa,
 Márványtalpon aranybetűkkel
 Ragyogja a templom fala . . .
 Oh! lengjen itt lelked magában
 Buzgó énekben és imában

És áldja e szerény helyet,
Mely szült a honnak tégedet!

Légy is megáldva, egyszerű nép!
Ne korcsosulj te el soha:
Légy jellemünk s erőnknek egykép'
Forrása, őre, záloga.
Belőled egy-egy fényes elme
Pattanjon ki s szárnyára kelve,
A merre útja csak vezet,
Dicsőítse e nemzetet.

VII.

PÁLYÁZATI JELENTÉSEK.

(1894.)

AZ OPERASZÖVEGRE KITÚZÓTT LUKÁCS KRISZTINA-FÉLE
PÁLYADÍJRÓL.

A)

E pályadíjért a következő kilenc mű versenyez :

1. sz. *Katinka*. Opera 3 felvonásban.

Jelige : Magyar dalmű.

2. sz. *Világ szép asszonya*. Opera 3 felvonásban.

Jelige : Tettet leend majd ellened tanú
S tűz, mit fejedre sok nap gyűjtöget,
Neked, áruló, nem bocsátja meg,
Ne is bocsássa Isten, bűnödöt . . . *Tompa Mihály*.

3. sz. *Zách Klára*. Opera 2 felvonásban.

Jelige : és kaczagunk
Míg a halál azt mondja : csitt.

4. sz. *Korvin*. Történeti nagy opera 3 felvonásban.

Jelige : Meghalt a király!
Eljen a király!

5. sz. *Mátyás király első szerelme*. Opera 1 felvonásban.

Jelige : Igazságot!

6. sz. *Az utolsó Toldi*. Opera 5 felvonásban.

Jelige : Magyar zene.

7. sz. *Kard és kereszt*. Regényes opera 3 felvonásban és egy elő-
játékban.

Jelige : Régi dicsőségünk.

8. sz. *A dévai asszonyrablás*. Opera 2 felvonásban.

Jelige : Fölveszlek szerelem eldobott rózsája,
Asszonyok fegyvere, királyi pálczája.

Petőfi.

9. sz. *Magdolna*. Opera 4 felvonásban. *Iskarióth* című tragédiából.

Jelige : Összhang.

A pályázat célja olyan operaszöveget adni zeneköltőink kezébe, melynek tárgya s rhytmusi idoma magyar drámai zenealkotásra ihleti.

A 9. számú *Magdolna* tehát, mely az *Iskarióth* tragédiából van véve s ennél fogva magyar zenére épenséggel nem alkalmas, e pályázatnál szóba sem jöhet. Hanem azért megengedjük, hogy kozmopolitikus, itt-ott úgynevezett orientális jellegű zenével ellátva, hatásos opera lehetne belőle.

A többi nyolcz magyartárgyú ugyan; de egyikük sem olyan, hogy a kitüntető jutalmat megérdemelné. A szerkezeti és stilisztikai fogyatkozáson kívül valamennyien egy közös hibában leledzenek: t. i. egyetlen egyben sincs valamire való változatosabb rhythmus. Alig akad egy-két dal, mely nem németesen volna szabva. A zeneköltő itt ugyancsak hiába keresne a szövegben szunnyadó magyar dallamot.

Az egyes librettók jellemzésére elégségesek a következő rövid mutatóványok.

A *Katinkából*, mely még legmagyarosabban hangzik, de máskülönben a leggyarlóbbak közé tartozik, «*áll a búza s jár a szájatok*»

Ne taszíts el, a báránynál
Gyöngébb vagyok nálad
Ne taszíts el, az emberből
Kítör a vadállat stb.

A *Világ szép asszonyából* :

A kanczellárnak Széchy Máriához intézett levele :

A mit tevé, fizetve már
Nem adhat az állampénztár.
Birtokaid lefoglalva,
Hiveinknek át is adva.
Elj ha élhetsz, csendesesen.
Jó neked ott: Kőszegen.

Zách Klárából, mely ügyesebb kézre vall; de másképp adja elő a dolgot, mint a hogy azt a történetből ismerjük. Már pedig a költőnek a köztudomással számot kell vetnie.

Bordal.

Az élet terhe fölöttünk
 Nagykönnyen tova száll
 Utjában senki közöttünk
 Göröngyöt nem talál.
 Ki az, ki nálunk boldogabb?
 Ki része még nagyobb
 Bor, asszony és vígságokból
 Kinek a sorsa jobb?

Korvinból:**Kardal.**

Meghalt a király, éljen a király!
 Kiért ha kell, a sikra is kiállj.
 Ígyunk, vesszen a pártviszály gaza.
 Os jelszavunk: Isten, király, haza!

Mátyás király első szerelméből:

A kéz fejedre áldva száll,
 Míg megdermeszti a halál
 De még aztán is gyermekem,
 Atyád áldása szellemjobbja
 Szíved fölött szünetlen ott leszen.
 Boldog szép hirt hozó követség
 Lépe át Hradics ős felút. stb.

Az utolsó Toldiból:

Közelg a fölmentésnek napja,
 Hol régi fényét visszakapja
 Budának ősi czimere.
 Hős Pálffy jó mentő hadával,
 S melyen győzelmesen hat által,
 Örvend a rabhon szent tere.

A Kard és keresztből:**A parasztok kara.**

Ha csendes este
 Száll a tájra,
 S csillagok közt
 Feltűnik a
 Méla hold világa:
 Ez inti a pásztort,
 Ez inti rája. —
 Fáradt a nyája.
 Pihenni vágya —
 Hajtsd hát oda,
 Hol a szokott tanya! stb. stb.

A dévai asszonyrablásból:

Vidám danára fel!
Csendüljön a kehely
Hol a pohár kerül,
A bánat elmerül. stb.

Elégszer megtörtént a zene világában, hogy értéktelen librettóhoz remek zenét szerettek. Megtörténhetik ez most is; de ez a lehetőség az illető szövegírónak csak véletlen érdeme. A pályázat ilyen véletlen érdemet nem vehet számba.

Budapest, 1895. febr. 2.

Ponori Theurewk Emil.

B)

Nézetem szerint a beérkezett kilencz pályamű közt egy sincs önálló becsű munka, mely a kitűzött díjat feltétlenül megérdemelné. A pályaművek kétharmada («Kard és Kereszt», «Mátyás király első szereleme», «Zách Klára», «Korona» stb. minden kritikán alul áll, logikai cselekvény, rím és rythmus nélkül szükölködő együgyűség. Mindössze két pályamű érdemel komolyabb figyelmet, az 1-ső számú: «Katinka» és a 9-ik számú: «Magdolna». Amabban több a költészet közvetlensége, ebben több a színszerűség és a zenei festésre hálás helyzet. Az első magyar tárgyú, a másik Iskarióth korából van véve, azt hiszem Váradi Antal tragédiája nyomán. Az esetben, ha a bírálók többsége a *relatív, legjobb* pályaműnek *ki akarja adni* a díjat, én a magam részéről a 9-ik számú pályaműre («Magdolna») adom a szavazatomat, a «Katinka» címűt pedig dicséretben kívánom részesíteni.*

Kiváló tisztelettel

Budapest. 1895 febr. 3.

Ábrányi Emil.

2.

A NOVELLÁRA KITÜZÖTT SZÉHER ÁRPÁD-FÉLE PÁLYADÍJRÓL.

Tisztelt Társaság!

A Széher Árpád-féle 500 forintos regénypályázat dolgában, van szerencsém a bíráló bizottság jelentését a következőkben előterjeszteni.

* E bírálatok bemutatattván, még Szigeti Józsefnek szóval indokolt, beható előterjesztésére a pályadíj ki nem adása határozottatott.

A határnapig összesen öt pályamű érkezett be; ezek — a beérkezés sorrendje szerint — a következők:

1. *Talentum.*
2. *A bál alatt.*
3. *Belső emberek.*
4. *Nehéz ember lenni.*
5. *A kerék alatt.*

A pályázat erkölcsi eredményét előre is szomorúnak kell mondanunk, az egyes pályaművekre vonatkozó véleményünket pedig röviden a következőkben foglaljuk össze.

1. A *Talentum* irodalmi regénynek készült. Szerzője Bourget hatása alatt áll. A naturalistáktól eltanulta összes hibáikat, de erőnyeiket nem, a mi elbeszélő modorát bántó módon erőltetetté teszi és könyvére a rossz utánzás bélyegét síti. A félszeg hatást még növeli az idegen szavaknak keresett összehalmozása és bizonyos pszichológiai terminusoknak gyakori — helyely-közzel téves — használata. Vannak a könyvben a jó ízlést sértő részletek, élvezetesen egyet sem találni benne. A pályamű mint ilyen nem jöhet komolyan számba.

2. A *bál alatt* a tárczaczikkek könnyed folyékonyásával, de fölötte pongyolán megírt elbeszélés. Elég ügyesen van megkomponálva, de jellemzésnek nyomát sem találni benne. A szerzőnek gyermekesen naiv nézetei vannak az életről, a társaságot pedig, a melyről ír, legkevesébbé sem ismeri. Így érthető meg például, hogy a budapesti arisztokraczia társas életének fényes központjává a csőddel küzdő bankár szalonját tette. Elismervén az előadás sima voltát, éretlen kísérletnél többnek még sem mondhatjuk ezt a regényt.

3. A *Belső emberek* című pályamű elolvasása közben, kellemesen lep meg az a körülmény, hogy a szerző láthatólag komolyan vette feladatát, és hogy a nyelvet is jobban bírja a többi pályázónál. Tárgyát a régi református papi élet világából meríti, és hogy ezt az életet kitűnően ismeri, arról művének nem egy részlete tanuskodik. Érdeme a regénynek, hogy több elolvasásra méltó helyzetet és néhány, következetesen megrajzolt jellemet tartalmaz, a mi a bírálók véleménye szerint följé emeli valamennyi versenytársának. Az említett érdemek mellett azonban számos és súlyos fogyatkozása van a regénynek. A szerző részletekbe tévelyedő bőbeszédűséggel foglalkozik tárgyával, de mivel a mesével organikus összefüggésben levő, jellemző részleteket nem tudja megkülönböztetni az alárendelt jelentőségű és esetleges részletekről, munkája dagályos, töredékes és — a mi mindenestre elég nagy fogyatkozása — meséje nem elég érdekes.

4. *Nehéz ember lenni.* Az egész regény — miként címe is — a budapesti külvárosok magyar-német jargonjában van megírva. Éretlen és értéktelen kísérlet, láthatólag silány olvasmányok visszhangja, «együgyűen szövevényes és nevetségesen rémes.» És ezek után mégis ki kell jelentenünk, hogy a formátlan zagyvalékon átvillámlik a tehetség egy reménysugára, a mely — ha egyebet nem is — rokonszenvesen világitja meg a szerzőnek épp oly vakmerő, mint jóízű mesemondó kedvét.

5. *A kerék alatt* szerzője egy nagyratörő, fiatal katolikus pap történetét *akarta* elbeszélni, a ki sehogysem találja meg helyét a hierarchia taposó malmában, összeütközésbe jön a főlebbvalóival és tragikusan elbukik. Ilyesmit *akart* a szerző elbeszélni, a valóságban azonban János pap személyében egy fölötté ellenszenves kapaszkodóval ismertetett meg bennünket, a ki nem tragikus tévedésekbe, hanem egyszerű ostobaságokba esik. Nem nevezhető egyébként János papnak az az ötlete, hogy szerelmi viszonyt kezd a rút postás kisasszonnyal, a kit aztán — miután szökéssel akart tőle szabadulni — ünnepi menetben a parókiára vezet. A regény vége, (János papot a falusi zendülés alkalmával lelövik a zsandárok!) el van nagyolva. A regény mindazonáltal művelt ember kísérlete és egy poétikus szép részlettel is dicsekedhetik: János pap utazása a távoli község felé. Sikerülteknek mondhatók a püspöki aula papi típusai is.

Az öt pályamű figyelmet érdemlő két darabját a «*Kerek alatt*» és a «*Belső emberek*» című regényt összehasonlítván, a bizottság az utóbbit találta jobbnak, helyesebben: kevésbbé rossznak.

De tekintettel arra, hogy a *Belső emberek* című regényt maga a jóakarat sem nevezhetné irodalmi szempontból értékes, vagy az olvasó közönség szempontjából érdekes műnek, tekintettel továbbá arra is, hogy ilyen munkának megjutalmazásából és a Kisfaludy-Társaság aegise alatt való közzétételéből sem az irodalomra, sem a Társaságra nem háramlanék erkölcsi haszon, a bíráló bizottság — szótöbbséggel — azt határozta,

hogy a Széher Árpád-féle jutalom ezúttal egyik pályaműnek sem adassék ki.

Budapest, 1895. február 5.

Herczeg Ferencz.

Beöthy Zsolt.*

* A bizottság többségének e jelentésére, Zichy Antalnak, mint harmadik bírálónak hozzászólása után, a jutalom ki nem adása határozottatott.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1892-ről) : Kívántatik Arany János életének és munkáinak ismertetése a művelt közönség számára. (Másodszor kitűzetett 1894 február 7-dikén.)

Jutalma a Lukács Móríc által nejének, Birly Krisztinának nevére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1895 október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1893-ról) : Kívántatik operaszöveg, egész estére való, nem tisztán lyrikus, egyébként lehet a víg fajtából való is; tárgyát veheti korlátlanul a magyar történelemből, a magyar mondából, a magyar társadalomból vagy népeletből avagy a magyar irodalom termékeiből. A víg opera lehet prózai dialoggal elegyítve, a komoly operában ez ki van zárva. A verselésre kiváló gond fordítandó. (Másodszor kitűzetett 1895. február 5-én.)

Jutalma a Lukács Móríc által nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1896 október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1894-re) : Kívántatik a magyar honfoglalás mondáinak és költői feldolgozásainak történeti és kritikai ismertetése. (Kitűzetett 1894 február 7-dikén.)

Minthogy a nyertes pályaművet a Társaság a milléniumra kívánja kiadni: töredékes vagy befejezetlen műveket nem bocsát pályázatra.

Jutalma a Lukács Móríc által nejének, Birly Krisztinának nevére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1895 október 31-ike.

IV. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1895-re) : Kívántatik a jelen századbeli franczia költészetből, szabad választás szerint, tíz

becses lyrai vagy kisebb epikai költeménynek művészi fordítása.
(Kitűzetett 1895 febr. 5-én.)

Jutalma a Lukács Móricz által nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt. E jutalom megosztható.

Benyújtásának határideje 1896 október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kívántatik a magyar drámai költészet története 1849-től. (Kitűzetett 1894 február 7-dikén.)

Jutalma 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1896 október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kívántatik egy prózában írt, rövidebb dialóg valamely széptani kérdésről. (Másodszor kitűzetett 1894 február 7-dikén.)

Jutalma 400 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1896 október 31-dike.

VII. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNМŰVÉSZNŐ JUTALMA: Kívántatik egy kisebb költői elbeszélés. (Kitűzetett 1895 február 5-dikén.) Jutalma 200 frt.

Benyújtásának határideje: 1895 október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához (Arany János utca 1. sz.) küldendő.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul felhasználhassa, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

IX.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

NEGYVENNYOLCZADIK KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI.

(1895. évi február hó 10-én.)

1. *Gyulai Pál* elnök megnyitó beszéde.
 2. *Beöthy Zsolt* titkári jelentése a Társaság lefolyt évéről.
 3. A magyar *Shakspere*-kiadás pártfogójáról. (Emlékezés Tomorira.)
Vadnai Károly rendes tagtól.
 4. A költőhöz, költemény, *Szász Károly* rendes tagtól.
 5. Aesthetika és politika, művész és államférfi. Székfoglaló
Gr. Apponyi Albert rendes tagtól.
 6. A tündérek, költemény, *Endrődi Sándor* rendes tagtól.
 7. *Vargha Gyula* másod titkár jelentése a lejárt évi pályázatok
eredményéről.
 8. Az új pályakérdés kihirdetése.
 9. Elnöki zárszó.
-

KIVONAT

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1894/5. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

2. Beöthy Zsolt titkár felolvassa *Munkácsy Honfoglalása* című tanulmányát, előrebocsátva, hogy Társaságunk már korábban elhatározta, hogy a művészeti és irodalmi életünkben fölmerülő nevezetesebb események alkalmával, ezekről külön tájékoztató előadásokat rendez a nagy közönség számára. Ez előadásokat nem lehetne méltóbban megkezdeni, mint Munkácsy nagy történelmi festményének ismertetésével. A Társaság erre egyik jeles tagját kérte föl; minthogy azonban a kiváló szakember, kitől az alapos műbírálatot vártuk, betegeskedése miatt nem nem tehetett eleget a Társaság fölkérésének, ő vállalkozott a feladatra, nem annyira, hogy kritikát mondjon Munkácsy alkotásáról, mint inkább, hogy benyomásait közölje.

(Az 1894 február hó 28-án tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

7. Elnök az ülést következő szavakkal nyitotta meg:

Tisztelt Társaság!

A Kossuth Lajos halála okozta gyász miatt mult havi felolvasó ülésünket a mai napra halasztottam, egyszersmind a Társaság nevében koszorút küldöttem a halott ravatalára és felhívtam a Társaság tagjait, hogy testületileg jelenjünk meg a temetésen, a mi meg is történt.

Bizonyára, tisztelt Társaság, méltán vettünk részt az általános gyászbán, mert Kossuth Lajossal azon három férfi egyike és utolsója szállott sírba, a kik az újabb korban döntőleg folytak be Magyarország sorsára. E század első évtizedeiben gróf Széchenyi István lelket, hitet lehelt a nemzetbe, kijelölte a fejlődés irányát, felkeltette társadalmunk és alkotmányunk reformjának eszméit. Ez eszmék fejlődését gyorsította Kossuth Lajos s az európai mozgalmak hatása alatt, törvényes formák között kivívta alkotmányunk átalakulását, nemzeti önállásunk erősebb biztosítékait és midőn a megújult alkotmány megtámadtatott, védelmére lelkesítette a nemzetet.

A védelem később forradalomba ment át s hősies küzdelem után csak romokat hagyott hátra. E romokon építette föl Deák Ferencz újra alkotmányunkat, a jogfolytonosságból indulva ki, összekötve a multat a jellel, erélyt mérséklettel, szilárdságot óvatossággal párosítva.

Mind a három férfi mintegy küldetést teljesített, egymást pótolta, egymást egészítette ki; a mi egyikben többé-kevésbé hiányzott, azzal a másik dúsán megvolt áldva s mindenik munkásságában, a mi üdvös és maradandó volt, beolvadt alkotmányunkba, nemzetünk életébe.

Így fogva föl újabb történelmünket, a Kossuth iránt kifejezett kegyeletünk nem lehet ellenkezésben se Széchenyi, se Deák emlékével s még kevésbé alkotmányunkkal, mely egyaránt kötelez nemzetet és királyt s fölötte áll minden egyéni kiválóságnak.

De Kossuth politikai pályájának van irodalmi oldala is, különösen szónoklata, mely közel érinti Társaságunk tanulmányai körét. Kossuth bizonyos irányban magas tökélyre emelte a magyar politikai szónoklatot. Senki sem volt szónokaink között, a kinek élénkebb képzelme és fogékonyabb kedélye lett volna. Kölcsenyek, az újabb magyar szónoklat művészibb kezdeményezőjének, szent fájdalma nála lángoló szenvedélylyé változott át és búskomolysága áradó lelkesedéssé. Mester volt valamely tárgy vagy tény fény- vagy árnyoldalai kiszínezésében, még mesteribb, ha a nemzeti emlékek, vágyak és remények húrjain játszott s egy-egy fájdalmas felkiáltással vagy éles gúnynyal a szenvedélyek egész viharát keltette föl. Senki sem beszélt szebben nyelvünket, senkinek sem volt kellemesebb, nagyobb terjedelmű és változatosabb hangja, melyet választékos és mégis természetes taglejtés kísért. Nagy szónok volt, e század legnagyobb szónokainak egyike, s Társaságunk koszorújának szalagján, melyet ravatalára küldöttem, méltán fénylett e mondat: «Kossuth Lajosnak, a nagy szónoknak.»

Kérem intézkedéseim jóváhagyását.

Az élénk tetszéssel fogadott elnöki előterjesztés után Zichy Antal r. tag indítványozza, hogy az elnöknek a gyászra vonatkozó összes intézkedései helyesléssel jegyzőkönyvbe igttatassanak. Indítványozza továbbá, hogy az elnöki beszéd, mely rövideége daczára oly mélyreható és találó történeti jellemzés, lehetőleg szószerint vétessék föl a jegyzőkönyvbe s Évlapjainkban is megörökíttessék.

Az indítvány általános helyesléssel fogadtatik.

8. Beöthy Zsolt titkár bejelenti Paulay Ede r. tag elhunytát a következő szavakkal:

A nemzeti gyászt tolmácsoló elnökünk szavai után nekem is gyászjelentésen kell kezdenem előterjesztésemet. Paulay Ede társunkat, a nemzeti színház igazgatóját, épen ma egy hónapja, elvesztettük. Társaságunknak azt a tagját gyászoljuk benne, ki első színművészeti intézetünket az önfeláldozásig, az összeroskadásig terjedő buzgalommal és kiváló készséggel vezette s körünkben is úgyszólván, a színészet elméletének képviselője volt. Mint ilyet választottuk meg a színészetről s külföldi útjáról írt tanulmányai alapján, 1882 február 8-án sorainkba, hol a következő évi november 28-ikán drámai irodalmunknak a nemzeti

színház megnyitásán kezdett áttekintésével foglalta el székét s mint minden helyet, melyre vállalkozott, tagsági helyét is állandó buzgalommal töltötte be. Gyakorlati működése, az igazgatására bízott műintézetet azon sok csapás ellenére, melyek alatta érték, multjához, hagyományaihoz, nevéhez méltó színvonalon tartotta fenn. Egész valója összenőtt ez intézettel s mint minden pálya, melynek egész ereje egy nemes célra van szentelve, az övé is, mélyen vonzó benyomást tesz s kegyeletes emlékeket ébreszt. E kegyelet méltán megilleti Paulay emlékét az irodalom emberei részéről, a mi részünkről is. Nemcsak az új drámaírodalmat gondozta szerető hajlammal, hanem néhány régi remekünknek, mint Vörösmarty *Csongor és Tündéjének* és Madách *Ember tragédiájának*, azután a magyar drámatörténeti ciklusoknak színpadra rendezésével a a közízlés nemesítésére s a közönségünkben, fájdalom, oly csekély történeti érzék és kegyelet fejlesztésére is jeles szolgálatot tett. Törekvéseink közössége, belső kapcsolatunk a nemzeti színházzal, mely egykor — csak a magyar Schaksperet és magyar Molièret említem — fényes irodalmi és művészi eseményekben jutott kifejezésre, néhány év óta már másodszor a közös gyászban nyilvánul Csiky Gergelyért és Paulay Edéért. Azt hiszem, a Paulay pályájáról való rövid megemlékezéshez nem méltatlan az óhajítás, vajha kapcsolatunk minél előbb visszanyerhetné régi jellemét. Paulay, ki sok koszorút szerzett a mi büszkeségeinknek, meglette a mi koszorúnk, melyet ravatalára küldöttünk.

12. Vargha Gyula r. tag Szász Béla r. tagtól felolvas egy eredeti («A tékozló fiú») és egy fordított költeményt (Longfellow «Sandalphon»-ját.

(Az 1894 április hó 11-ikén tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

17. Elnök megnyitó beszédében kegyeletes szavakkal emlékezik meg báró Jósika Miklósról, jellemezve korát, működését és hatását.

18. Tóth Lőrincz r. tag, ki az ünnepelt elnöksége idejében a Társaság titkári tisztét viselte, «Emlékezések a Kisfaludy-Társaság első elnökére» czím alatt irodalomtörténeti és korrajzi tanulmányt olvas fel s végül indítványozza, hogy a Kisfaludy-Társaság báró Jósika Miklós műveit gyűjtse össze s gondoskodjék méltó, kritikai, hibátlan kiadásáról, és hogy addig is, míg ez megtörténhetik, a Társaság egyik nagyobb jutalból hirdessen pályázatot a nagy regényíró életének és munkásságának ismertetésére.

A Társaság mindkét indítványt egyik legközelebbi ülésén tárgyalás alá fogja venni.

19. Endrődi Sándor r. tag felolvassa: *Strófák, Jósika születésének százados évfordulójára* című ünnepi költeményét.

20. Hegedűs István r. tag rövid bevezetés kíséretében, saját fordításában bemutatja Jósika Miklósnénak három — eredetileg német nyelven írt — költeményét (Atyai hajlék. Az öreg gesztenyefa. Az én szobám.)

21. Beöthy Zsolt titkár jelenti, hogy midőn a Kisfaludy-Társaság elhatározta báró Jósika Miklós születése százados évfordulójának külön üléssel való megünneplését, egy kisebb kör bizottsággá alakult, hogy az emlékezetes alkalmat egy kisebbszerű, de művészi becses bíró szoborral örökítse meg. A bizottság a hírlapok útján a hazai közönséget adakozásra hívta fel, melynek meg is volt a kívánt eredménye s ma már a szobor létrejötté biztosítva van. Az emlékszobor elkészítésére jeles művésznünk, Strobl Alajos, vállalkozott s a Társaság a közönségnek ezúttal már a gipszmintát is bemutatthatja. A művész a mintát Jósikának egy brüsszeli arczépe után készítette s nemcsak az élethűséget őrizte meg, hanem egy nemes, ideális vonással is megelevenítette a magyar regényírás apjának képmását. A carrarai márványból kivésendő szobor a Kisfaludy-Társaság tulajdonát fogja képezni. Különös elismerés és köszönet illeti Lévay Henrik főrendihazi tagot, ki a szobor-bizottságban oly buzgó tevékenységet fejtett ki s a kinek a sikerben oly nagy része van.

Titkár jelentése örömdetes tudomásul szolgál s a Társaság Lévay Henrik főrendi tag úrnak, a Jósika-szobor létrejötté körül kifejtett buzgalmaért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

(Az 1894 május 5-én tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

25. Titkár jelenti, hogy Baja város polgármestere Tóth Kálmán szobrának június 3-ikán tartott leleplezési ünnepére a Kisfaludy-Társaságot is meghívta s ott a Társaságot elnökünk felkérésére Ponori Thewrewk Emil tagtársunk képviselte.

Thewrewk Emil r. tag, addig is, míg írásban tenné, röviden élőszóval jelenti, hogy a kettős megbízatásnak, hogy a Társaság nevében a szobor talapzatára koszorút tegyen le, a díszében pedig beszédet tartson, eleget tett. Az ünnepély szépen sikerült, s szóló, mint első szépirodalmi Társaságunk képviselője, kitüntető figyelemben részesült. Végre bemutatja a Tóth Kálmán emlékére készült díszes albumot.

Tudomásul vétetik.

26. Titkár jelenti, hogy az Erdélyi Közművelődési Egyesület idei nagygyűlésének rendezőségétől is érkezett meghívó Tordára, június 3-ikára. Az erdélyrészi magyarság e nagy napja irodalmi ünnepélylyel volt kapcsolatos, báró Jósika Miklós szülőházán egy emléktábla leleplezésével. Ez ünnepélyen Társaságunkat Hegedűs István r. tag képviselte, ki rövid szóbeli jelentésében előadja, hogy az emléktábla öt-hatezer ember jelenlétében, nagy lelkesedéssel lepleztetett le. Képviselőnk ünnepi beszédet tartott s díszes babékoszorút tett le a Társaság nevében. Kiküldetéséről írásban fog részletes jelentést tenni.

Tudomásul szolgál.

28. Titkár bemutatja Csiky Gergely *Sisyphus munkája* című regényét dán fordításban, melyet a fordító, Schumacher Sándor, küldött meg a Kisfaludy-Társaságnak.

Köszönettel fogadtatik.

36. Elnök emlékeztetbe hozza, hogy a külföldi jelesebb költők lefordítása, illetőleg a külföldi anthologia szerkesztése tárgyában teendő javaslat elkészítésére bizottság küldetett ki, mely azonban a tervezetet mind ez ideig nem adta be.

A bizottság utasíttatik a javaslatnak az október havi ülésen leendő előterjesztésére.

37. Titkár előterjeszti, hogy a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr oly kérrrel küldötte meg Madách Ember tragédiájának egy még kéziratban levő olasz fordítását, hogy a Társaság mondjon véleményyt, ha vajjon a fordítás méltó-e az eredetihez? E véleményytől tevéen függövé, hogy a rendelkezésre álló alaptól megadja-e a munka kiadásának támogatására kért segélyt.

Az ülés a fordítás megbíralására Szász Károly másodelnököt kéri fel.

38. Titkár bemutatja az antwerpeni világkiállítással kapcsolatosan tartandó nemzetközi sajtó-congressusra érkezett meghívót.

Tekintve, hogy e sajtó-congressus nem közvetlenül érinti a Kisfaludy-Társaság működése körét: az ülés nem látja indokoltnak a képviseltetést.

41. Titkár bemutatja Bartalus István r. tag beadványát, melyben ismételve kéri a Társaságot, hogy magyar népdal-gyűjteményének kiadását kötetenként 200 forinttal segélyezze s eszközöljön ki hasonló támogatást a magyar tud. Akadémiától és a közoktatásügyi miniszteriumtól is.

A Társaság tekintettel arra, hogy mily nagy kincs rejlik népdallamainkban, a kért segélyt, a már megjelent kötetek kivételével, melyek második kiadását nem látja szükségesnek támogatni, — hajlandó megadni. Közbejárását is szükségesen felajánlja s felhívja tagtársunkat, hogy írja meg kérvényét úgy a magyar tud. Akadémiához, mint a közoktatásügyi ministeriumhoz s a Társaság azt meleg pártolással fogja rendeltetési helyére juttatni.

42. Titkár előterjeszti hogy Egervári Potemkin Ödön egyetemi könyvtártiszt, kinek Déryné naplójához tulajdonjoga van, engedélyt kér a Társaságtól, hogy a művet, mely teljesen elfogyott, új kiadásban közzétehesse.

A Társaságnak nincs semmi kifogása; minthogy azonban

az első kiadás Ráth Mór tulajdonában jelent meg s a műben Törs Kálmánnak is van szellemi munkája, Potemkin Ödön úr jól tenné, ha a kérdést mindenekelőtt Ráth Mórral és Törs Kálmán örököseivel hozná tisztába. A Társaság továbbá ajánlja, hogy az első kiadásból helyszűke miatt kimaradt naplórészeket is vegye föl az új kiadásba.

(Az 1894. június hó 6-ikán tartott ülés jegyzőkönyvéből).

47. Másodtitkár bemutatja Novák Lajos ungvári ref. lelkésznek, az Erdélyi János emléktáblája ügyében alakult bizottság jegyzőjének Társaságunk titkárához intézett levelét, melyben a bizottság a hazafias ügy érdekében a Kisfaludy-Társaság erkölcsi és anyagi támogatását kéri.

Másod-titkár jelenti, hogy a Kis-Kaposton folyó évi szeptember hó 16-ikán tartott kegyeletes ünnepélyen, mely a mély philosoph elmének, kiváló műbírónak, jeles költőnek s népköltészetünk fáradhatlan bűvárának, Erdélyi Jánosnak emlékét elevenítette föl, Társaságunkat kitűnő társunk, Lévay József képviselte, ki egy ódai szárnyalású költeménynyel áldozott rég elköltözött jelesünk emlékének.

A mi az anyagi támogatást illeti, a magyar tud. Akadémia gyűjtő-íve már köröztetett a Társaság tagjai között.

Tudomásul vétetik.

54. Másod-titkár felolvassa Szilády Áron bírálatát Radó Antal Sahname fordításáról. Bíráló szerint Radó fordítói ügyessége, lelkiismeretessége, nyelvtudása elég kezesség arra nézve, hogy élvezhető alakban tudja tolmácsolni a persa eredetűt.

A Társaság e bírálat alapján hajlandó úgy a benyújtott Szijavusz-episod, mint a nagy hősköltemény többi részének kiadására; de mielőtt véglegesen határozna, fölkeri Radó Antal urat, hogy a fordítás terjedelméről, csoportosításáról stb. egy részletes tervezetet adjon be.

56. Másodtitkár felolvassa az országos múzeum- és könyvtár-bizottság átiratát.

A Kisfaludy-Társaság a saját részéről a másod-titkárt küldi ki, kit egyúttal azzal is megbíz, hogy szerezzen bővebb tájékozást a bizottság céljáról és működéséről s tegyen jelentést a Társaságnak. A kért kiadványokat nem küldhetjük meg, mert azok felett a Társaság nem rendelkezik.

(Az 1894. évi szeptember hó 26-ikán tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

60. Elnök az ülést a következő kegyeletes szavakkal nyitja meg

Tisztelt Társaság!

Szomorú jelentéssel kell megnyitnom mai ülésünket. Tomori Anasztáz, Társaságunk egyik régi barátja és bőkezű alapító-tagja e hó 9-én elhunyt. A boldogult az ötvenes években buzgó ösztönzője volt az irodalmi törekvéseknek. Drámai pályadíjat tűzött ki és örömet támogatott minden irodalmi mozgalmat e szomorú években, midőn a változott viszonyok annyira megbéníták irodalmunkat. De legnagyobb áldozatkészséggel Társaságunkhoz fordult, midőn ez a hatvanas évek elején halottaiból föltámadott. Indítványozta Shakspere összes műveinek lefordítását: minden színműért 200 frt tiszteletdíjat ajánlott fel s egy szersmind elvállalta a kiadás összes költségeit. Így jött létre a magyar Shakspere, s a kiadás befejezése után a fennmaradt összes példányokat Társaságunknak ajándékozta. Társaságunk, hálája jeléül, még életében lefestette arcképét terme számára s épen azért úgy hiszem, a Társaság utólagosan jóváhagyja azt az intézkedést, hogy koporsójára a Társaság nevében koszorút küldöttünk s elfogadja azt az indítványomat, hogy halálán való részvétünket jegyzőkönyvileg is kifejezzük.

Zichy Antal r. tag indítványozza, hogy részvétünkről a családot is értesítsük, Degré Alajos r. tag pedig azt: határozza el a Társaság, hogy a boldogult felett valamelyik tagtársunk emlékbeszédet tartson.

Az elnök és Zichy Antal indítványa helyesléssel fogadtatik.

Degré Alajos indítványa fölött zárt ülés határoz.

61. Titkár örömmel jelenti, hogy a Társaság végre leróta egy régi kegyeletes tartozását. Lukács Móricz, egykori elnökünk és legnagyobb alapítónk munkáinak kiadása már korábban elhatározottat; de az egyik szerkesztő, Greguss Ágost halála folytán a munka késedelmet szenvedett. Elnökünk gondos szerkesztésében, ki a gyűjteményt értékes bevezetéssel is ellátta, a napokban végre megjelent.

Örvendetes tudomásul szolgál.

69. Titkár jelenti, hogy a mai napon a Társaságnak két pályázata jár le: a Lukács Krisztina-jutalomból opera-szövegre s a Széher Árpád-jutalomból kisebb történeti regényre hirdetett pályázat. Bírálról már most kellene gondoskodni.

Bírálkul fölkéretnek az előbbire Ábrányi Emil, Szigeti József és P. Thewrewk Emil; az utóbbira pedig Beöthy Zsolt, Herczeg Ferencz és Zichy Antal r. tagok.

73. Elnök kéri az ülést, hogy határozzon Degré Alajos r. tagnak a Tomori Anasztáz fölött tartandó emlékbeszédre vonatkozólag tett indítványa fölött. Alapszabályaink és az ügyrend értelmében az alapító tagok felett emlékbeszédet nem tartunk, kivételképen azonban a Társaság elhatározhatja.

A Társaság, tekintettel Tomori Anasztáznak a magyar iro-

dalom és a Kisfaludy-Társaság körül szerzett elévülhetetlen érdemeire, elhatározza, hogy fölötte, a nélkül, hogy ez jövőben praecedensül szolgálhatna, a legközelebbi ünnepélyes közülésen rövid emlékbeszédet fog tartatni s erre Vadnai Károly rendes tagot kéri fel.

(Az 1894 október hó 31-ikén tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

78. Titkár felolvassa a közoktatásügyi miniszter úr leiratát, melyben értesíti a Társaságot, hogy Bartalus István tagtársunk magyar népdallam-gyűjteményének négy kötetét az 1895. évi költségvetésből, mihelyt az törvényhozásilag érvényesítettik, — föltéve, hogy a magyar zeneszerzők műveinek kiadására fölvett összeg változatlanul marad, — a Társaság javaslatához képest segíyezni fogja.

Öröndetes tudomásul szolgál s közöltetni fog Bartalus István tagtársunkkal.

(Az 1894 november hó 28-ikán tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

97. Elnök előterjeszti, hogy elhunyt jeleseink arczképét újabban egy rövid eloge kíséretében szoktuk ünnepélyes közülésünkön bemutatni; minthogy azonban legközelebb Társaságunk egyik nagy alapítójáról, Tomory Anasztázzról, Vadnay Károly r. tag rövid emlékbeszédet fog olvasni, indítványozza, hogy Garay arczképének bemutatása a következő ünnepélyes közülésre maradjon.

Helyesléssel fogadtatik.

(Az 1894. évi december hó 19-ikén tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

103. Titkár felolvassa báró Jósika Samuné levelét, melyben ő excellentiája értesíti a Társaságot, hogy boldogúlt nagyatyja, báró Jósika Miklós nyolcz regényének, — melyek kiadási jogát a Franklin-Társulat meg akarja szerezni — írói tiszteletdíjából reá eső részt a Kisfaludy-Társaságnak adományozza.

Hálás köszönettel fogadtatik. A Társaság a nagylelkű alapítványért levélben mond köszönetet.

107. A zárt ülésben elnök előterjeszti, hogy Jósika Miklós regényeinek tulajdonjogát jobbára Heckenast szerezte meg, kiről a jog a Franklin-Társulatra szállt. Ez most Jósikának azon regényeit is ki akarja adni, melyek más kiadóknál jelentek meg. A nyolcz regényért összesen 1700 frtot ígért; lehet azonban, hogy többet is fog adni, s minthogy báró Jósika Samuné ő excellentiája a Kisfaludy-Társaságot az alkura felhatalmazta: a Társaság küldje ki egy-két tagját, kik, ha meggyőződtek, hogy a régi kiadók joga immár megszűnt, alkudjanak meg a Franklin-Társulattal.

Elnök előterjesztése elfogadtatik s a Társaság képviselőjében Szász Károly másodelnök és Beöthy Zsolt titkár kildetik ki.

108. Titkár felolvassa Endrődi Sándornak, a bizottság többi tagjai: Szász Károly, Hegedűs István és Vargha Gyula által is aláírt véleményes jelentést, az újabb külföldi költők műveiből szerkesztendő anthológiáról.

A bizottság javaslata úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadtatik. A Társaság elhatározza, hogy legelőször is a XIX. század francia lírájából ád ki egy kötet műfordítást, irodalomtörténeti bevezetéssel s az egyes költők rövid jellemzésével, melynek megírására a francia irodalom kitűnő ismerője Haraszti Gyula úr kéri fel. A szerkesztést egy öttagú bizottság végzi, mely nemcsak a munka szellemi részéről gondoskodik, hanem az ívenként 40 forintban megállapított tiszteletdíjból az egyes költeményekért járó honoráriumot is legjobb belátása szerint maga határozza meg.

A bizottság tagjaik megválasztattak: Szász Károly, Endrődi Sándor és Vargha Gyula 13—13 szavazattal, Hegedűs István 11 és Várady Antal 8 szavazattal. Ábrányi Emilre, Zichy Antalra és Beöthy Zsoltra egyenként 4 szavazat esett.

109. Titkár bemutatja a két betölthető rendes tagsági helyre beérkezett ajánlásokat. Jakab Ödönt ajánlják Degré Alajos és Vértesy Arnold r. tagok; Jakab Ödönt és Radó Antalt Hegedűs István r. tag; Radó Antalt Endrődi Sándor r. tag; Rákosi Viktort Bereczik Árpád r. tag; végre Szomaházi Istvánt Ábrányi Emil r. tag.

A kinyomatott tagajánlások az 1895. évi közülések programjával együtt az összes tagoknak megküldetnek.

(Az 1895. évi január hó 30-ikán tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

113. Elnök előadja, hogy a Társaság évekkal ezelőtt megállapította a sorrendet, melyben elhunyt, érdemes tagjait lefesteti. Most tulajdonképpen Szigligeti Edén volna a sor, de minthogy pár évvel ezelőtt gróf Zichy Géza r. tag, mint intendáns megigérte, hogy a nemzeti színház e jelesünk arczképét a Kisfaludy-Társaság számára lefesteti: ezúttal a sorban Tóth Ede következne. Gr. Zichy Géza azonban nem intendáns többé s a tett ígéret megvalósulását alig remélhetjük és így talán célszerű volna, ha a Társaság maga gondoskodnék Szigligeti arczképének megfestéséről.

Elnök előterjesztése elfogadtatik, de Szigeti József r. tag

indítványára, a Társaság előbb lépéseket tesz a nemzeti színház igazgatóságánál.

114. Elnök az ügyrend 65. §-a értelmében titkos szavazás alá bocsátja a Szigligeti arczképének lefestetése iránt tett indítványt.

Mind a 17. szavazat igenre szólván, elnök kimondja, hogy Szigligeti arczképét a Társaság lefesteti és saját termében elhelyezi.

115. Titkár előterjeszti, hogy Léway Henrik főrendiházi tag indítványára és jelentékeny anyagi támogatásával gyűjtés indult meg egykori elnökünk, báró Kemény Zsigmond mellszobrára. A szobor már a közel jövőben elkészül s talán már a mai ülés elhatározhatná, hogy a Társaság hajlandó-e a szobrot átvenni és termében elhelyezni?

Elnök a titkos szavazást elrendelvén, az ülés ismét egyhangulag döntött báró Kemény Zsigmond szobrának elfogadása és elhelyezése mellett.

120. Titkár előterjeszti, hogy a Széher Árpád-jutalomból megmaradt 500 forint az ügyrend értelmében valamely, a Társaság czége alatt megjelenő munka kiadására fordítandó. Ajánlja a már elfogadott művek közül Firduzi Szijavuszát Radó Antal fordításában.

Helyesléssel fogadtatik.

121. Titkár jelenti, hogy Bulyovszkyné-jutalom pályázati szabályainak megváltoztatása végett, a Társaság határozatából tárgyalást folytatott a művésznővel. Bulyovszky Gyuláné úrnő beleegyezett, hogy a pályadíj jövőre csak abszolút becsű munkának adassék ki, de kikötötte, hogy ha ily munka nem akad, a díj ne csatoltassék a Társaság alaptőkéjéhez, hanem tűzessék ki ismételten mindaddig, míg csak jutalomra érdemes pályamű nem találkozik.

Tudomásúl szolgál s a jutalom — 1895. okt. 31-én lejáró határidővel — egy kisebb költői beszélyre tűzetik ki.

122. Titkár jelenti, hogy a Kasselik-alapítvány kamatai felől szintén a mai ülésnek kell határoznia. Kiadásra ajánlja Ferenczy Zoltántól Petőfi életrajzát, melyet két bíráló már elfogadott.

Az ülés kimondja, hogy a Kasselik-alapítvány rendelkezésre álló kamatai Ferenczy Zoltán művének kiadására fognak fordíttatni.

(Az 1895 február hó 5-én tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

126. Elnök felolvastván az alapszabályoknak a tagválasztásról intézkedő §-át, a tagajánlások felolvasása után a két betöltendő rendes tagsági helyre elrendeli a titkos szavazást.

Beadott összesen 31 szavazat, melyből Radó Antalra 19, Jakab

Ödönre 18, Rákosi Viktorra 17, Szomaházi Istvánra pedig 1 szavazat esett.

Elnök kérdést intéz, hogy a szavazáshoz kíván-e valaki hozzá-
szólni?

Szólásra senki sem jelentkezővén, elnök a két legtöbb szavazatot kapott s egyúttal abszolút többséget nyert jelöltet: Radó Antalt és Jakab Ödönt a Társaság megválasztott rendes tagjának jelenti ki.

(Az 1895 február hó 6-án tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

XI.

MELLÉKLETEK A JEGYZŐKÖNYVEKHEZ.

1.

JAVASLAT A KÜLFÖLDI ANTHOLOGIA ÜGYÉBEN.

Tekintetes Társaság!

Mint a Kisfaludy-Társaság megbízásából kiküldött szűkebb körű bizottságnak, — feladatunkul tüzetven ki egy, a külföld java költőiből szerkesztendő anthologia tervének megbeszélése — van szerencsénk megállapodásunkról a Tek. Társaságnak a következő jelentést tenni.

A tervezett anthologia irodalom-történeti és aesthetikai szempontok szerint volna szerkesztendő. A Társaság — tegyük fel — minden két évben kiadna egy-egy kötetet, mely azonban kizárólag csak egy-egy nemzet újabb korszakainak költői termékeit foglalná magában. Felölelné a lírát és a kisebb elbeszélést. A kötetet általános jellegű, szakszerűleg írt ismertető tanulmány nyitná meg s a bemutatandó költői termékek előtt az illető költő rövid életrajzát s méltatását kapná az olvasó.

Első kötetül kiadhatná a Társaság az újabb francia irodalom költői termékeinek színe-javát, mondjuk: André Chenier-től és Lamartine-től napjainkig. E kötet bevezető cikket s apróbb életrajzi vázlatait hogy ezek teljesen megbízhatók legyenek, szakember, pl. — felszólításra — Haraszi Gyula írná meg; a jellemző darabok fordításáról és összegyűjtéséről pedig egy, a Társaság által megválasztandó, esetleg három-négy-öt tagból álló szerkesztő-bizottság gondoskodnék, melyet a Társaság egyúttal az elbírálás és a honorálás jogával is felruházná.

A honoráriumra nézve kénytelenek vagyunk a maximumot ajánlani, ívenként 40 frtot, mert igaz, hogy számos művet mint már megjelentet, szerényebb tiszteletdíj fog megilletni, de viszont a szerkesztő-bizottságnak egészen új műveket kell lefordíttatnia, melyeket az ív sze-

rint rájuk eső honoráriumnál okvetlenül magasabb díjazásban kell részesítenie.

Végül, hiszszük, hogy az anthológiában több művel szereplő költők esetleges gyűjteményes kiadásának ez a tervbe vett anthologia nem áll útjába.

A tekintetes Társaságnak kiváló tisztelettel

Budapest, 1895. jan. 30.

Szász Károly, biz. elnök.

Vargha Gyula.

Endrődi Sándor.

Dr. Hegedüs István.

2.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1894. ÉVI PÁLYÁZATAIRA ÉRKEZETT PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

I. Az 1893. Lukács Krisztina-pályázatra (operaszövegek) következő pályamunkák érkeztek:

1. *Katinka*. Jelige: Magyar dalmű. — 2. *Világ szép asszonya*. Jelige: Tetted leend majd ellened tanú. stb. Tompa. — 3. *Zách Klára*. Jelige: És kaczagunk, míg a halál azt mondja: csitt. — 4. *Korvin*. Jelige: Meghalt a király, éljen a király! 5. *Mátyás király első szerelme*. Jelige: Igazságot! — 6. *Az utolsó Tokli*. Jelige: Magyar zene. 7. *Kard és kereszt*. Jelige: Régi dicsőségünk. — 8. *A dévai asszony-rablás*. Jelige: Fölveszlek szerelem eldobott virága stb. — *Magdolna*. Jelige: Összhang.

II. Az 1892-ben kitűzött Széher Árpád-jutalomért (regény) következő pályaművek érkeztek:

1. *Talentom*. Regény két részben. Jelige: Az akarat már fél célérés. — 2. *A bál alatt*. Jelige: Szeress, a míg szeretni tudsz. — 3. *Belső emberek*. Jelige: Óh, istenem, hiszen elég bőven, Volt már részünk zimankós időben. — 4. *Nehéz ember lenni*. Jelige: Egyszerűség. — 5. *Kerek alatt*. Jelige: És adatott vala tinéktek teremteni új nemzedéket.

3.

AZ 1895-DIK ÉVI KÖLTSÉGVETÉS ÉS VAGYONÁLLÁS.

a) **Bevételek.**

1. Pénztári maradvány 1894-ről	10844	frt	90	kr.
2. Értékpapírok kamataiból	5100	„	—	„
3. Künn fekvő alapítványok kamataiból	550	„	—	„
4. Hazai Első Takarékpénztártól	200	„	—	„
5. Franklintól Alapítói Könyvtár tiszteletdíjára	200	„	—	„
6. Évlapok XXVIII. és régebbi köteteiből	100	„	—	„
7. Szemere Pál és Lukács Móricz munkáiból	200	„	—	„
8. Folyó számla kamataiból	60	„	—	„

Összesen : 17,254 frt 90 kr.

b) **Kiadások.**

1. Értékpapírokban tőkésítésre	10,000	frt	—	kr.
2. Titkár fizetése	800	„	—	„
3. Másodtitkár fizetése	300	„	—	„
4. Ügyész költségei	100	„	—	„
5. Pénztárnok tiszteletdíja	60	„	—	„
6. Özv. Greguss Agostné kamatjárandósága	680	„	—	„
7. Szolgák fizetése és jutalmazása	150	„	—	„
8. Irnok tiszteletdíja	100	„	—	„
9. Evlapok XXIX. kötet. a) Tiszt. díj 150.—;				
b) Nyomás 450.—; c) Kötés 170.—	770	„	—	„
10. Alapítói Könyvtár tiszteletdíja	1400	„	—	„
11. A népszerű kiadványok segélyezése	400	„	—	„
12. Felolvasások díjazása	400	„	—	„
13. Bartalus István népdallamai kiadásának segélye	200	„	—	„
14. Pályadíjakra	1000	„	—	„
15. Szigligeti Ede arcképére	180	„	—	„
16. Oklevelek s kisebb nyomtatványok	100	„	—	„
17. Vegyes költségek	200	„	—	„
18. Pénztári és postaköltség	40	„	—	„

Összesen : 16,880 frt — kr.

Összes bevétel 17,254 frt 90 kr.

Összes kiadás 16,880 „ — „

Előirányzott pénztári maradvány 374 frt 90 kr.

c) **Vagyonállás 1894 december 31-dikén.**

1. Künn fekvő alapítványokban	10,545	frt	—	kr.
2. Értékpapírokban névérték szerint	113,425	„	26	„
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlán	10,844	„	90	„

Összesen : 134,815 frt 16 kr.

XII.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK

A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ BENYÚJTOTT MUNKÁKRÓL.

1.

RADÓ ANTAL FIRDUZI-FORDÍTÁSA.

(1894 szeptember 16.)

Radó Antal úrnak Firdúzi Sahnáme-ja magyar fordítását illető tervezetére s mutatványúl benyújtott fordítására, véleményemet röviden összefoglalva, a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

A Sahnáme fordítására minden irodalomnak szüksége van. Ezt a szükségét a magunk részéről mi is érezzük, a mióta csak közvetett úton tudomást szereztünk e hősköltemény létezéséről. Ha a vers prózai fordítása irodalmunkban is szokás volna, talán már régen teljesülhetett volna a közóhajtás — és talán kielégítőbb módon, mint a Megszabadított Jeruzsálem fordításával. Mi azonban versfordítás fejébe verset követelünk. A Sahnáme versmértéke nemcsak felette szigorú, hanem az eposz jellemének is lényeges alkotórésze. Egyetlen szótag megsiklása vagy dőczenése is oly forma zavart idéz elő, mint a czimbalom egy húrjának szakadása, mikor az a többi közé keveredve zavarog.

Az európai nyelveken történt próbálkozások csak elrettentő példának vehetők. A magyar nyelv megbírja ezt a versmértéket, csak a fordítónak legyen türelme. Más kérdés, hogy a fordító türelmének eredménye milyen mértékben teszi próbára az olvasó türelmét, és az, hogy a sormetszet szigorú megtartásával is mennyire sikerül kibékítenie a magyar rhythmust.

Arany János ezt az utóbbit lehetetlennek vélte. A soroknak egy szótaggal meghosszabbítását — a mit az eredeti versmérték természete is megengedne, de csak az eredeti ütemezés szerint, — ő magyar ütemezéssel gondolta párosítandónak. Így lehet a muttakáribból alexandrin,

inkább vagy kevésbé darabos helyett, jól folyó verselés. Az olvasó sokat nyer, de az éposz sokat veszít. — Mennyire elválaszthatatlan a Sahnáme a maga versmértékétől? — arról egy elsörendű vagy közepszerű persa recitator előadása győzhet meg legjobban.

Azonban magyarul akarjuk hallani és olvasni a nagy persa költő remekét és pedig minél előbb. Azzal a bizonyos tudattal, hogy ha valaha lesz Európában eredeti mértékű Sahnáme-fordítás, az csak magyar lehet: tegye lehetővé a Kisfaludy-Társaság, hogy a magyar olvasó közönség mentől előbb minél többet olvashasson saját nyelvén Firdúzi Sahnámejából. — Radó Antal úr tervezete erre biztató reménységet nyújt. Fordítói ügyessége, lelkiismeretessége, nyelvtudása elég kezesség arra nézve, hogy — mint a mellékelt mutatóvány is bizonyítja — élvezhető alakban bírja tolmácsolni a persa eredetit. Talán az ő művében fog rejleni az az ösztön, mely egykor teljes, alakilag is mindenben hű Sahnáme-fordítás előállítására fog buzdítani valakit.

Alexandrinjai mellőzhetik a felesleges idegen szavakat, mint *tympanon*, *gloria* stb. A hibás képzésű magyar szavakat, mint *meneszt*; *a nem-e ez*, *nem-e az*-féle modern kacsintásokat stb.

Hiszem, hogy az effélék, itteni felemlítés nélkül is eltűntek volna, ha előbb nem, az utolsó revisio alkalmával, azért a fent mondottak után, a mennyire lehető, a benyújtott tervezetet egészen, ennek megvalósítása kezdeteitől pedig *Szilvánusz* kiadásának elfogadását ajánlom.

Halas, 1894 szept. 23.

Szilády Áron.

2.

VADNAI A «BESOROZOTT» CZÍMŰ REGÉNYE.

Vadnai Károly *A besorozott*, História 1850-ből, művét figyelemmel átolvasván, annyit mondhatunk, hogy az egy kitépett lap a szenvedések korszakából, hű korrajzzal a háttérben, nagyon érdekesen s élénken előadva. Bár e műhöz hasonlót minél többet bírnánk, hogy ama nagy, s majdan szomorú idők eseményei minden oldalról megvilágítva származnának az utókor birtokába.

E mű kiadásával a Kisfaludy-Társaság szolgálatot tesz az irodalomnak, s az olvasó közönségnek.

Kiadatását melegen ajánljuk.

Egész tisztelettel

Budapest, 1894 június 13.

Degré Alajos.

Beöthy Zsolt.

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879-İK ÉVI JULIUS 29-ÉN HELYBENHAGYOTT ALAPSZABÁLYAI.

ELSŐ SZAKASZ.

A Társaság célja.

1. §. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére föllállított széptudományi intézet, melynek célja a magyar szépirodalom emelése s általában a műizlés nemesítése.

2. §. E cél valóztatása végett a Társaság:

a) figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségait és hiányait;

b) bölcsészeti, történeti és bíráló dolgozatokat nyújt a széptan és művészet köréből;

c) eredeti s fordított széptani, szépirodalmi, népköltési művek megjelenését eszközli;

d) jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;

e) széptani és szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

MÁSODIK SZAKASZ.

Szervezet.

3. §. A Társaság rendes és levelező tagokból áll.

4. §. A rendes tagok jeles magyar írók közül választandók, a kik egyszersmind készek a Társaság céljait széptani, műbírálati vagy szépirodalmi közremunkálásuk által előmozdítani.

Számuk ötvenre van határozva.

5. §. A levelező tagok oly írók közül választandók, a kik magyar művek ismertetése vagy fordítása által más irodalmakban érdemet szereztek.

Számuk húszig terjedhet.

6. §. A rendes tagoknak magyarországi illetőségűeknek kell lenni, a levelezők lehetnek idegenek is.

7. §. Az idegen tagok választása csak úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány jóváhagyja.

Egyébiránt a Társaság bármely rendű tagjaivá csak olyanok választathatók, kik feddhetetlen jelleműek.

8. §. Mindkét rendbeli tagoknak joguk van a Társaság mindenemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat és tisztviselőket ajánlani.

Szavazás jogával a rendes tagok vannak fölruházva.

9. §. A rendes tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szép irodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, legalább háromévenként egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik bírálat végett kiadott munkákról jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbízásában pontosan eljárnak.

Mind ezt a levelező tagoktól is szívesen veszi a Társaság.

10. §. A Társaság tisztviselői két elnök s két titkár. Mind a négyen a rendes tagok közül választandók.

Az elnökök választása úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány megerősíti.

11. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai felett őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

12. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod-elnök végzi.

13. §. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvárusokkal; számol velök; gondoskodik, a Társaság időnkinti határozatai szerint, a pártolók évi könyvilletményeiről. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról és állapotáról szóló évi jelentést; szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit; folytatja a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

14. §. Teendőiben osztozik a másod-titkár, ki őt szükség esetében helyettesíti.

15. §. A Társaság alaptőkéjét, bevételeit és kiadásait, szíveségből, a Magyar Földhitelintézet kezeli.

16. §. A vagyoni ügyek vezetésében az elnök segítségére szolgál a gazdasági bizottság, mely három rendes tagból áll. Ezen bizottság időnkint számba veszi a Társaság vagyoni állapotát s róla a Társaságnak jelentést tesz

Az évi költségvetéseket az elnökök, titkárok s ezen bizottság tagjai együtt állapítják meg.

A megállapított évi költségvetésen kívül előforduló jelentékenyebb költségekről a Társaság e bizottság véleménye alapján határoz.

17. §. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

HARMADIK SZAKASZ.

Választások.

18. §. A tagválasztás következő módon történik:

a) A decemberi ülésben megállapítatik, hány hely tölthető be a rendes és levelező tagok sorában.

b) Minden tagnak joga van annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozatott. Az ajánlatok, az ajánlott irodalmi működésének részletes bemutatásával, legkésőbb újév napjáig, a titkárnál, írásban, nyújtandók be. Január elseje után ajánlás többé nem fogadtatik el.

c) Ha valaki több jelöltet ajánl, mint a mennyi hely betölthetőnek van határozva, valamennyi ajánlata érvénytelen.

d) Az ajánlatok a januári ülésben bemutattnak, s ekkor tüzi ki a Társaság a választó ülés idejét, mindenkor február valamelyik olyan napjára, mely az ünnepélyes közülést legalább öt nappal megelőzi.

e) A választó ülésben, fölolvastatván a jelöltek névsora, megkezdődik a szavazás, titkosan, papirszelvények által.

f) Minden szavazó tagnak joga van annyi jelöltre szavazni, a hány hely betölthetőnek határozatott. A ki a meghatározott számnál több nevet ír szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán figyelembe nem vétetik.

g) Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt.

h) Az elnök kijelentvén, hogy a szavazás kezdődik, a titkár a rendes tagokat név szerint felszólítja, s a jelenlevők szavazatukat személyesen adják át az elnöknek.

i) A begyűlt szavazó lapokat az elnök felolvastván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

k) Ha általános többséget annyi jelölt nem nyer, a hány hely betölthetőnek határozatott, akkor új szavazás következik, egyenkint, és mind azokra, kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatot nyertek, még pedig azon sorban a mennyi szavazatot nyertek.

l) Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s az illetékes tagok, titkos szavazás útján, igennel vagy nemmel szavaznak. Ha a jelölt így a szavazatok többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

m) Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el, hogy ezek mily rendben tűzessenek ki a második szavazásra.

n) E nevenkinti szavazás mindaddig folytattatik, míg vagy a betölt-hetőnek határozott hely mind be nem töltetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

o) Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, nincs választás.

19. §. A rendes taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagképen előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköreül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghívatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó, vagy válasz a deczemberi ülésig nem érkezik, a választás nem történtnek tekintendő.

20. §. A rendes tag a maga helyét a Társaság munkálkodása körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal, s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

21. §. Az újonnan megválasztott levelező tag, mindjárt megválasztása, illetőleg a kormány jóváhagyása után meghívatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, és a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

22. §. A tisztviselők s a gazdasági bizottsági tagok választása háromévenként, ha üresedés támad korábban is, az ünnepélyes közülést követő valamely nap történik, minden esetre a februári havi ülésnek előtte, még pedig szintén a tagok ajánlatai alapján, titkos szavazás útján, s szavazó tagok általános többségével.

23. §. Minden választásra legalább húsz szavazó szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ülések.

24. §. A Társaság havonként rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart.

25. §. A havi ülések tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti, bíráló és szépirodalmi munkák felolvasása;

b) új tagok székfoglalása; emlékbeszédek elhunyt tagok fölött;

c) eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdésekről;

d) intézkedés kiadandó munkák és tárgyalások iránt;

e) a Társaság mindennemű ügyeinek eligazítása.

26. §. A havi ülésekben nem-tagok munkája is felolvasható, ha az elnök által esetenként bírálónak kinevezett két tag felolvasásra ajánlja. A felolvasónak azonban tagnak kell lenni.

27. §. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét rendes tag jelenléte szükséges.

28. §. Évi közgyűlését a Társaság február 5-ike, mint Kisfaludy Károly születése napja, idején tartja.

29. §. A közgyűlés áll:

a) a tagválasztó ülésből, melyről a 18. és 23-dik §. intézkedik, s mely, a tagválasztáson kívül, eldönti a pályamunkák sorsát, kitűzi az új jutalomföladatokat s megállapítja az ünnepélyes közülés tárgysorát;

b) a tisztújító ülésből, melyről a 22. és 23-dik §. intézkedik; végre

c) az ünnepélyes közülésből, azon a vasárnapon, mely Kisfaludy Károly születése napjára, február 5-dikére, esik vagy utána következik.

30. §. Az ünnepélyes közülés tárgyai:

a) az elnök megnyitó beszéde;

b) a titkár jelentése a Társaság lefolyt évről;

c) elhunyt tagok emlékezetének megülése;

d) a Társaság körébe tartozó széptani s szépirodalmi fölolvadások;

e) kiadott s kitűzött jutalmak kihirdetése;

f) jutalommal vagy dícsérettel kitüntetett munkák fölolvadása.

31. §. Az üléseken, ha elnök nincs jelen, a legrégibb rendes tag elnököl.

32. §. Az üléseket a titkár hívja össze, a rendeseket az évnek határozatilag megállapított, a rendkívülieket elnökiileg kitűzött napjaira.

33. §. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Jutalmak.

34. §. A jutalmak tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti föladatok

b) költői és szónoki művek;

c) műfordítások.

35. §. A pályamunkák, megbírálás végett, három tagnak adatnak ki, kik rólok jelentést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság határoz.

36. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

37. §. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

38. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

39. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem rekeszti.

HATODIK SZAKASZ.

Kiadványok.

40. §. A Társaság közzétételei sorába tartoznak:

a) Évlapjai, melyek egy részben a közülések tárgyait, a Társaság alapszabályait és személyzetét, nagyobb érdekű határozatait, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben a tagok székfoglalóit s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott és megdícsért pályamunkákat foglalnak magokban;

b) a Társaság céljainak megfelelő könyvek, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

HETEDIK SZAKASZ.

Bevételek és kiadások.

41. §. A Társaság pénzforrásai:

a) az alaptőke kamatai;
b) alapítványok és kamataik;
c) mindenféle adományok;
d) a pártolók évi járuléka s a Társaság által kiadott munkák jövedelme.

42. §. Kiadásaiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

43. §. Minden alapítvány az alaptőkéhez csatolandó.

NYOLCZADIK SZAKASZ.

Alapítók és pártolók.

44. §. A Társaság alapítója, ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár készpénzben, akár legalább öt százalék biztos kamatot hajtó értékpapirokban, akár végre alapító levélben, melyben arra kötelezi magát, hogy az összeg ötös kamatait évenként előre befizeti, halála esetére pedig örökösei a tőkét készpénzben kiegyenlítik.

45. §. A Társaság alapítóinak, s haláluk után hitvesöknek, időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók, illetőleg túlélő hitvesök, részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

46. §. A Társaság pártolói időnkint megállapítandó évi járulékot fizetnek, a miért a Társaság megfelelő könyvilletményekben részesíti őket.

KILENCZEDIK SZAKASZ.

Atalakulás, föloszlás.

47. §. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a rendes tagok egy harmadának kívánatára, különösen e végből van összehívva.

A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

48. §. A Társaság feloszlását oly gyűlés határozhatja el, mely legalább a rendes tagok négy ötödének kívánatára különösen e végből van összehívva; a feloszlató végzés érvényére pedig a jelen levő szavazó tagok három negyedének többsége kívántatik.

E végzés azonkívül felső helybenhagyás alá bocsátandó.

49. §. A feloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akadémiára száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

XIV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÜGYRENDJE.

I. ÜLÉSEK.

1. Rendes és rendkívüli ülések.

1. §. A Társaság minden hónapban, a juliusi és augusztusi szünetet kivéve, egy rendes ülést tart.

2. §. A rendes ülések a hónapok utolsó szerdáján tartatnak; az eltérés csak indokolt esetben lehetséges.

3. §. Az ülések napjait a titkár minden év végén a következő évre ehhez képest előre megállapítja s jóváhagyás végett a deczemberi ülés elé terjeszti. A helybenhagyott jegyzéket kinyomatja s az év elején a Társaság tagjainak megküldi.

4. §. A rendes ülések tárgyait az Alapszabályok 30-dik §-a sorolja el.

5. §. A rendes ülésekre bejelentett felolvasásokat a titkár bejelentések sorrendjében veszi föl az ülés tárgysorába, melyet a lapok útján idejében közzétesz. A Társaság Budapesten lakó tagjainak ezen kívül külön meghívót küld. Az ülésnek nagyobb fontosságú tanácskozási tárgya a meghívókon megjelölendő.

6. §. A sorrenden csak a felolvasók beleegyezésével történhetik változtatás.

7. §. Ha a bejelentett előadások száma a kelleténél nagyobb volna, a legutóbb jelentett előadások a legközelebbi ülés tárgysorába vétetnek föl.

8. §. A Társaság tagjainak előadásai mindig megelőzik a vendégek felolvasásait. A székfoglalóknak és emlékbeszédeknek, a tagok előadásai között is elsősek van.

9. §. Ha valaki fontosabb indítványt akar tenni, az ülés előtt írásban bejelenti a titkárnál. (Lásd a 17. §-t.)

10. §. A rendes ülések előtt a Társaság tisztikara értekezletet tart, melyen a múlt ülés határozatainak végrehajtását számon veszi. Előkészíti

továbbá az ülésen tárgyalandó ügyeket, megállapítja sorrendjüket s meghatározza, melyek tárgyalassanak közülök nyílt, melyek zárt ülésen.

11. §. Az üléseket az elnök vagy a másod-elnök, mindegyikök akadályoztatása esetében pedig a jelenlevő legrégibb tag vezeti.

12. §. Az ülés elején a folyó ügyek terjesztetnek elő a következő sorrendben:

- a) a Társaság személyzetében előfordult változások,
- b) új alapítványok,
- c) egyéb ajándékok és meghívások,
- d) bírálatok.

Az utóbbiakat és másnemű folyó ügyeket az elnökség az ülés végére is halaszthatja.

13. §. Ha valamely kérdésre nézve többen akarnak nyilatkozni, a szólni kívánók följegyeztetik magukat a titkárnál, ki jelentkezősők sorrendjében hívja fel őket szólásra.

14. §. Másodízben ugyanazon tárgyhoz szólani bárkinek is csak akkor van joga, ha szólásra már senki sincs följegyezve. Személyes kérdésben azonban az elnök ezen kívül is megadhatja a szólás jogát. Ugyanazon kérdéshez háromszor senki sem szólhat.

15. §. Ha a tárgyhoz vagy indítványhoz már senki sem kíván szólani, az előadónak vagy indítványozónak még egyszer joga van a szóhoz. Nyilatkozata után, szükség esetén, azonnal következik a szavazás.

16. §. A szavazás rend szerint nyilvános. Négy tag kíváratára azonban az elnök titkos szavazást rendel el.

17. §. Minden fontosabb indítvány bizottsághoz utasítandó.

18. §. Ha valamely indítvány következtében bizottság küldetik ki, ebben az indítványtevőnek mindenkor helye van.

19. §. Ha a tanácskozás oly fordulatot venne, hogy célszerűbbnek mutatkoznék a zárt tárgyalás, az elnöknek joga van a nyilvános tárgyalást félbeszakítani s folytatását a nyilvános ülés után tartandó zárt ülésre tűzni ki.

20. §. A folyó ügyek elintézését a felolvasások követik.

21. §. A Társaság tagjainak joguk van dolgozataikat akár személyesen mutatni be, akár más, erre vállalkozó tag által adatni elő. A székfoglaló tagoktól azonban elvárja a Társaság, hogy előadásukat személyesen tartsák.

22. §. Egy-egy felolvasás egy óránál tovább nem tarthat; hosszabb előadás tartását, a körülményekhez képest, az elnök megengedheti.

23. §. Minden tagnak jogában áll az előadásra észrevételeket tenni, melyekre a felolvasó válaszolhat.

24. §. Az elnök, a hányszor csak szükségét látja, jogosítva van, de négy tag kíváratára köteles is akár zárt, akár rendkívüli ülést tartani.

25. §. Az elnöknek, ha kellő okból jónak találja, joga van akként rendelkezni, hogy az ülésekre a hallgató közönség csak belépti jeggyel bocsáttassék. A jegyek osztogatásánál a Társaság tagjainak s alapítóinak családja előnyben részesítendő.

26. §. Az ülések jegyzőkönyvét a másod-titkár vezeti s az elnök és az e végre kinevezett két tag hitelesíti. A hitelesítők kinevezésénél első sorban az indítványtevők vagy felolvasók veendőik tekintetbe.

27. §. Mindennemű jegyzőkönyv az ülések után öt nap alatt elkészítendő és hitelesítendő.

2. Közgyűlések.

28. §. A Társaság közgyűlésére nézve az Alapszabályok 28., 29. és 30. §§. intézkednek.

Ha a közgyűlés tárgyaul tagválasztás is tűzetett ki: a beérkezett ajánlatok kinyomtatandók s az összes rendes tagoknak megküldendők.

Ily esetben a tagválasztó ülést megelőző napon külön ülés tartandó, mely a közgyűlés illetékessége alá tartozó ügyeket (pályázatok, költségvetés, ünnepélyes ülés tárgysora stb.) elintézi; úgy, hogy a következő napi ülés teendőjeül egyedül a tagválasztás maradjon.

29. §. A tagválasztó és tisztújító közűlésen húsz rendes tag jelenléte csak a választás megkezdésére kívántatik meg. Minden választás érvényére azonban legalább tizenegy igenlő szavazat szükséges.

30. §. Ha a februári tagválasztó ülésen a szavazatok megoszlása következtében egy vagy több betölthető hely betöltetlenül maradna, az elnök 4—6 hét múlva újabb tagválasztó ülést hí össze, melyen a szavazás az összes ajánlottakra ugyanoly módon történik, mint első alkalommal.

31. §. A tisztújító ülés választja három évenként nemcsak a Társaság tiszti karát és gazdasági bizottságát, hanem könyvkiadó bizottságának belső tagjait is.

32. §. A tanácskozás menetére és vezetésére vonatkozó fentebbi §§-ok a tagválasztó és tisztújító ülésekre is érvényesek.

33. §. Az ünnepélyes közűlés tárgysorának előkészítése az elnökökből és titkárokból álló rendező bizottság feladata.

34. §. Az elnök a szeptemberi ülésen felszólítást intéz a Társaság tagjaihoz, hogy az ünnepélyes közűlésre szánt dolgozataik címét és terjedelmét december végeig a titkárnál jelentsék be. A felszólítás a tagoknak írásban is megküldetik.

35. §. A rendező bizottság a bejelentett előadások szerzőit január folytán dolgozataik felolvasása végett összehívja s a meghallgatott dolgo-

zatok közül azokból, melyeket legalkalmasabbaknak tart, összeállítja az ünnepélyes közülés tárgysorát s megállapodását a januári ülésen a Társaság jóváhagyása alá terjeszti.

36. §. A jóváhagyott tárgysort a titkár, a Társaság személyzetének s vagyoni állásának rövid kimutatásával és pályahirdetéseivel együtt kinyomatja, a tagoknak megküldi, a lapokban közzéteszi s az ünnepélyes közülésen megjelent közönség közt szétesztatja.

II. A TÁRSASÁG TAGJAINAK MUNKÁSSÁGA.

1. Felolvasások.

37. §. A Társaság rendes tagjaitól az Alapszabályok 9. §. értelmében elvárja, hogy ülésein legalább három évenként egy-egy előadást tartsanak.

38. §. A titkárnak joga és kötelessége a rendes tagokat ebbeli kötelezettségek teljesítésére figyelmeztetni. Sikertelenség esetén elnöki felhívás intéztetik hozzájuk.

39. §. A tagok által a rendes ülésekre bejelentett felolvasások előleges bírálat alá nem esnek.

40. §. Ha azonban valamely bejelentett dolgozatra nézve az elnöknek oka van attól tartani, hogy az a Társaságnak akár Alapszabályaiba, akár anyagi vagy erkölcsi érdekébe ütközik: joga van a nyilvános ülést megelőzőleg zárt ülést híni össze, s ott aggályait előterjeszteni. Ily esetben a Társaság az illető dolgozat előleges bemutatását kívánhatja.

41. §. A nem-tagok által felolvasásra szánt munkák a Társaság titkáránál nyújtandók be s minden esetben bírálat alá esnek. Az elnök két tagot kér fel véleményadásra. Ha ezek kedvező véleményben vannak, vagy ha, nézeteltérés esetében, a kinevezendő harmadik bíráló, a kedvező véleményhez csatlakozik, a dolgozat annak az ülésnek tárgysorába vétetik föl, melyen a tagok bejelentett előadásai után helye marad.

42. §. Vendégek munkálatait a Társaság ülésein az elnök által e végre, a szerző ohajtásának figyelembevételével, fölkért tag mutatja be.

43. §. Akár vendégnek, akár tagnak oly felolvasása, melyet szerzője az Évlapokba kíván fölvétetni, bírálat alá esik még akkor is, ha a bemutatás előtt egy vagy más szempontból már bírálaton ment volna keresztül.

2. Bírálatok.

44. §. Azon munkákra, melyek akár önállóan vagy az Évlapokban leendő kiadás, akár csak vélemény-nyilvánítás végett nyújtattak be, a Társaság mindig az ülésen nevez ki bírálókat.

45. §. A bírálók száma rend szerint kettő. Ha ezek egymással ellenkező javaslatot tennének, még egy harmadik bíráló neveztetik ki.

46. §. A Társaság tagjai a bírálatra hozzájuk küldött munkákra nézve legfeljebb három hónap alatt tartoznak jelentést tenni. Ellenkező esetben a fentebbi cikkben (38. §.) meghatározott eljárás joga velök szemben is megilleti az elnökséget. Ha felszólításai sikertelenek maradnak, az elnök az ügyet a Társaság elé terjeszti.

47. §. A bírálók javaslata alapján elhatározhatja a Társaság :

- a) a munka kiadását, vagy
- b) segélyezését;
- c) a szerző felhatalmazását, hogy kiadandó munkája címlapjára e szavakat nyomassa: A Kisfaludy-Társaság ajánlásával;
- d) a munka visszaadását szerzőjének a bírálathoz képest kijavítás s újból benyújtás végett;
- e) visszautasítását.

48. §. A csak felolvasásra benyújtott kisebb dolgozatok megbírálására az elnök kér fel két, esetleg harmadik tagot, kik véleményöket egy hét alatt tartoznak a titkárhoz beküldeni.

III. A TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

49. §. A Kisfaludy-Társaság kiadványait céljának megfelelő könyvek képezik, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

50. §. Az évi illetményül megjelenő munkákra nézve az intézkedés a könyvkiadó bizottságot illeti, melyről az Ügyrend VI. szakasza szól.

51. §. Az évi illetmény s az Évlapok szerkesztője a titkár, kinek joga van a szerkesztésre vonatkozó bármely kérdésben a Társaság határozatát kikérni.

52. §. A Társaság hivatalos közleményeit évenként kiadandó Évlapjaiban teszi közzé.

53. §. Az Évlapok azokat a közleményeket tartalmazzák, melyek a Társaság egyik közülésétől a másikig terjedő év történetére vonatkoznak. Névszerint :

- a) a közlések tárgyait,
- b) a Társaság alapszabályait és ügyrendjét,
- c) tisztikarának és személyzetének jegyzékét,
- d) fontosabb határozatait a jegyzőkönyvekből,
- e) pályahirdetéseit,
- f) az év közben benyújtott bírálatokat,
- g) kéziratára és könyvkiadványai gyarapodásának kimutatását,

- h) elhunyt tagjai s alapítói jegyzékét,
- i) elhunyt tagok nekrologjait,
- j) a Társaság megbízásából tagjai által tartott beszédeket,
- k) a székfoglalókat,
- l) tagoknak és idegeneknek a Társaság által fölvétetni rendelt dolgozatait,

m) kisebb terjedelmű jutalmazott és megdicsért pályamunkákat

54. §. Az Évlapokban megjelent prózai dolgozatokért ívenként 20, versekért 30 frt tiszteletdíj jár. Kisebb költeményekre nézve a Társaság esetenként határoz.

55. §. Az Évlapok oly közleményeiért, melyek korábban már más helyt megjelentek, tiszteletdíj nem fizettedik.

56. §. Az Évlapokban négy ívesnél hosszabb közlemény rend szerint nem vehető fel.

57. §. Kasselik Jenő, 1885. évi január 26-dikán kelt alapító levelében 5000 frt alapítványt tett atyjának, néhai Kasselik Ferencz budapesti polgárnak, emlékére, oly rendelkezéssel, hogy két évi kamatai minden második esztendőben egy-egy munka kiadására fordíttassanak.

58. §. A Kasselik-alapítványból kiadható bármely a Társaság működési körébe eső munka, melyet magyar honpolgár magyar nyelven írt. Nem adható azonban ki oly író műve, ki, a szónak irodalmi értelmében, német nyelven is írt vagy ír.

59. §. A Kasselik-alapítványból kiadásra benyújtott művek közül, egyenlő irodalmi érték mellett, elsőszéggel bírnak oly írók munkái, kik anyagi gondokkal vagy a kezdet nehézségeivel küzdenek.

60. §. A Kasselik-alapítványból kiadandó műre nézve a Társaság, 1887-től kezdve, minden második évi közgyűlésén határoz. A munka czím-lapján kinyomatandó, hogy a Kasselik-alapítványból adatott ki.

IV. ELHUNYT TAGOK VÉGTISZTELETE ÉS EMLÉKEZETE.

61. §. Elhunyt tagjait a Kisfaludy-Társaság következő végtiszteletben részesíti:

a) Ha a haláleset Budapesten fordul elő, a Társaság tagjai részt vesznek a temetésen, és ha ez épen ülés idejére esnék, az ülés elhalasztatik.

b) Az elhunyt tag halálát az elnök vagy a titkár a legközelebbi ülésen rövid gyászjelentéssel hozza a Társaság tudomására.

c) Az elhunyt életére és írói munkásságára vonatkozó adatokat a titkár nekrologban állítja össze, mely az Évlapokban tétetik közzé. E végből a Társaság tagjai eleve felhivatnak, hogy életrajzukat s munkásságuk

könyvészeti adatait, a levéltárban pecsét alatt leendő megőrzés végett, nyújtsák be.

d) A Társaság valamelyik tagját, az elhunyt érdemeit szónoki előadásban méltató emlékbeszéd tartásával bízva meg.

62. §. Ha indítvány tétetnék arra, hogy valamely emlékbeszéd ne rendes havi, hanem ünnepélyes közlésen adassék elő, erre vonatkozólag a Társaság mindig titkos szavazás útján határoz.

63. §. A Társaság megbízásából készített emlékbeszédek, esetleg emlékköltemények, tekintet nélkül arra, hogy az Évlapokban megjelenésük előtt már kiadottak-e vagy sem, tiszteletdíjban részesülnek.

64. §. A Kisfaludy-Társaság, iránta különösen érdemesült tagjai elhunytáról külön gyászjelentést ad ki, mire nézve az elnökségnek van joga intézkedni.

65. §. Kiváló érdemű tagjainak arcképét, esetleg mellszobrát is, elhelyezi a Társaság saját termében. Az ilyen értelmű indítvány fölött azonban csak a tagválasztó közlés határozhat titkos szavazás útján.

V. JUTALMAK.

1. Lukács Krisztina-jutalom.

66. §. Lukács Móricz, a Kisfaludy-Társaság volt elnöke, 1877, május 28-án kelt végrendeletében 10,000 forint névértékű magyar földhitelintézeti záloglevelet, mint alapítványi tőkét, hagyományozott a Kisfaludy-Társaságnak oly czélból, hogy annak kamataiból évenként, Lukács Krisztina-jutalom néven díj tűzessék ki, felváltva költői és széptani feladatoknak abszolút becsű megoldására.

67. §. A Lukács Krisztina-jutalom, évenként 500 forinttal, mindig a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közlésén hirdtetetik ki, egyik évben szépirodalmi (verses vagy szépprózai, költői vagy szónoki), a másikkban pedig széptani, irodalom- vagy művészettörténeti kérdésre. A sor 1882-ben szépirodalmi feladattal kezdődik.

68. §. A Társaságnak jogában áll a Lukács Krisztina-jutalomra vagy zárt pályázatot hirdetni, vagy pedig e díjjal a kijelölt szakban vagy műfajban az illető év alatt nyomtatva megjelent munkák legjelesbikét jutalmazni meg. Az első ízben sikertelenül maradt feladat még egy ízben minden esetre kitűzendő.

69. §. Azon esetben, ha valamely pályázat másodízben sem jutott eredményre, a jutalmul kitűzött akár egyes, akár kettős díjösszeg a Kisfaludy-Társaság alaptőkéjéhez csatoltatik.

2. Somogyi Dezső-jutalom.

70. §. Ziska Julia asszony 1882, dec. 14-én kelt alapító levelében elhunyt fiának, Somogyi Dezsőnek, emlékére 600 forint alapítványt tett a Kisfaludy-Társaságnál oly célból, hogy kamatai három évenként irodalmi pályafeladatokra tűzessenek ki.

71. §. A Somogyi Dezső-jutalom három évenként 200 arany frankkal kisebb szónoki, költői, irodalomtörténeti vagy széptani feladatra hirdettetik ki.

72. §. A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. Ha ilyen munka nem érkezik, a Somogyi Dezső-jutalom a következő három évre járó kamatokkal összesítve tűzetik ki akár a régi, akár valamely új feladatra, mire nézve a sikertelenül maradt pályázat bíráló bizottsága tesz javaslatot.

73. §. Ha a másodízben kettős jutalommal hirdetett pályázat is sikertelen marad, a kettős jutalom valamely, a Társaság által kiadandó munka tiszteletdíjára, vagy tiszteletdíjának pótlására fordítandó. E munka címlapjára kinyomtatandó: A Somogyi Dezső-alapítvány támogatásával

74. §. A Somogyi Dezső-jutalom mindenkor az illető év márcziusának 18-ik napján, mint Somogyi Dezső halála napjának fordulóján adatik ki.

3. Bulyovszky Gyuláné, színművésznő jutalma.

75. §. Özv. Bulyovszky Gyuláné szül. Szilágyi Lilla asszony 1884, márczius 21-én kelt alapító levelében 2000 frtnyi alapítványt tett oly feltétellel, hogy kamataiból két évenként valamely, szavalásra alkalmas költeményre pályázat hirdetessék.

76. §. A Bulyovszkyné-alapítványból 1885-től kezdve két évenként kétszáz forintnyi jutalom tűzetik ki egy szavalásra alkalmas, akár lyrai akár kisebb epikai verskölteményre.

77. §. A Bulyovszkyné-jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. A megmaradt jutalomdíjak mindaddig összesítetnek, míg az újabb pályázatokon méltó pályamű nem találtatik.

4. Széher Árpád-jutalom.

78. §. Széher Mihály, 1885, február 4-én kelt alapító levelével, korán elhunyt fiának, Széher Árpádnak, emlékére 5000 frtnyi alapítványt tett, melynek kamataiból két évenként 500 frt jutalommal irodalmi feladatokra pályázatok hirdetendők.

79. §. A feladatok következő, két évenként egymást felváltó három körből tűzendők ki:

a) kötött nyelvű költői művekre a költészet bármely fajából, nem zárva ki a műfordítást sem;

b) beszélyre vagy regényre;

c) æsthetikai és irodalomtörténeti kérdésekre.

80. §. A Társaságnak jogában áll kisebb terjedelmű pályaművekre az alaptőkének egy évi kamatait is kitűzni, mikor aztán a két éves körben két pályadíj is tűzhető ki.

81. §. A pályadíj csak önálló becsű műnek adatik ki. Ha ilyen nincs, a megmaradt jutalom két év alatt valamely, a Társaság czége alatt megjelenendő könyv kiadására fordíttatik, melynek czímlapjára rányomatandó, hogy a Széher Árpád-alapítványból adatott ki.

5. Általános szabályok.

82. §. Mindennemű zárt pályázat esetén a pályaművek benyújtásának határnapja okt. 31-ke, mikor is az elnökség számba veszi őket, jeligés leveleiket közös borítékba zárja s jegyzéköket a titkár a lapokban közzéteszi.

83. §. A Társaság októberi ülésén minden pályázathoz három-három bírálót nevez ki, kik közül a legrégebb tag viszi az elnökséget. A bizottságok a pályaművekről jelentést készítenek, melynek alapján a közgyűlés határoz. A pályázat eredményét az ünnepélyes közülésen a másodtitkár hirdeti ki.

84. §. A jutalom, ha csak a pályahirdetésben világosan más nem volt kikötve, a viszonylag legjobb munkának is kijár.

85. §. A bíráló bizottságok jelentéseiket a januári havi ülésre tartoznak benyújtani.

86. §. A kitűzendő új pályakérdésekre az elnökség a bíráló bizottságok elnökeivel együtt készít javaslatot, melyet a közgyűlés elé terjeszt.

87. §. A jutalommal kitüntetett pályaművekre nézve, ha azok a szerző tulajdonában maradnak is, a Társaság föntartja magának, hogy Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha a szerző egy év leforgása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül, közrebocsáthassa.

88. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

89. §. A fent elősorolt pályázatokon kívül a Társaság maga is hirdethet, szintén mindig az ünnepélyes közülésen, pályázatokat, melyeknek tárgyát, jutalmát, határidejét esetről-esetre határozza meg. A társasági jutalom a viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a díj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

90. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket világosan ki nem rekeszti.

91. §. A megbízás útján készült munkák, ha valamely sikertelen pályázat jutalmi díja fordíttatott is rájuk, minden esetben a Társaság tulajdonát képezik.

VI. ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGOK.

1. Könyvkiadó bizottság.

92. §. A Társaság alapítói évi illetményeül szánt, állandó könyvkiadó vállalatának vezetését egy, három évről három évre alakítandó bizottságra ruházza.

93. §. E bizottság, hogy az olvasó közönséggel való érintkezése folytonos és közvetlen legyen, sőt hogy ez mintegy képviselőt nyerve kebelében, következőleg alakíttatik:

a) Állandó és választás alá nem eső tagjai a Kisfaludy-Társaság elnöke és titkára. Az előbbi egyszersmind a bizottság elnöki tisztét is viseli.

b) A Társaság, rendes tagjai közül szabadon választ a bizottságba hat tagot.

c) Ezek az alapító tagok sorából még hatot hívnak meg.

94. §. A könyvkiadó bizottság jegyzőjét maga választja.

95. §. Hatáskörébe tartozik:

a) a vállalatnak kiadási módzatai iránt jogérvényes határozatokat hozni, esetleg szerződéseket kötni;

b) a vállalatba fölveendő munkákról gondoskodni;

c) kiadásuk sorrendjét s tiszteletdíjukat meghatározni.

96. §. Az elnök a szeptemberi ülésen felszólítja a Társaság tagjait, hogy a vállalatba szánt s ennek keretébe illő munkáikat, megbírálas végett, a Társasághoz nyújtsák be.

97. §. A vállalat körébe tartoznak: szépirodalmi, széptani és irodalomtörténeti, eredeti és fordított művek, lehetőleg oly arányban, hogy a szépirodalmiak az évi illetménynek két harmadát képezzék.

98. §. A bizottságnak joga van a vállalatba régiebb íróknak kiadásra érdemes műveit is fölvenni.

99. §. A vállalatba csak a Társaság által kiadásra elfogadott művek vehetők fel.

100. §. A bizottság azonban, ha szükségét látja, valamely külföldi regényt, széptani vagy irodalomtörténeti munkát fordításra kijelölhet, de csak a Társaság jóváhagyásával fordíttathat le és bocsáthat közre a vállalatban.

101. §. A vállalat évi folyamainak tervrajzát a bizottság, esetleges megjegyzések végett, a Társaság elé terjeszti.

2. Gazdasági bizottság és pénztári kezelés.

102. §. A Társaság részére, bárminő czélra és bárminő cím alatt befolyó minden bevétel beszolgáltatandó a Földhitelintézethez.

103. §. Minden kiadás ugyanott utalványoztatik kifizetésre.

104. §. Mind a bevételként beszolgáltatott, mind a kiadásra utalványozott összegekhez írásbeli tanúsítvány melléklendő.

105. §. A bevételezési értesítvényt a titkár vagy helyettese, a kifizetési utalványokat pedig ugyanazok és az elnök vagy másodelnök írják alá.

106. §. A Magyar Földhitelintézet a Társaság folyó számadását minden június hó 30-án és december hó 31-én zárván le, és annak kimutatását az elnökséghez megküldvén: ezen számadásokat az elnökség megvizsgálás végett átteszi a gazdasági bizottság azon tagjához, a kit ezen számadások őrizetére a bizottság saját kebeléből kijelöl. Ezen számadásokat a gazdasági bizottság évenként legalább egyszer megvizsgálja, s ha rendben találta, arról a Földhitelintézetnek közvetlenül elismerést ad.

107. §. Minden naptári év elején, midőn a megelőző december 31-iki számadást a Földhitelintézet már kiállította (rendszerint január utolsó napjaiban), az elnökök, titkárok és a gazdasági bizottság tagjai a vagyoni állapotok fölötti tanácskozás és az évi költségvetés elkészítése végett együttes ülést tartanak, a melyet összehívni az elnökség kötelessége.

108. §. Ezen gyűlések feladatahoz tartozik:

a) intézkedni a készpénzben befolyt alapítványok, adományok s a netán mutakozó pénztári maradványok tőkésítése és elhelyezése iránt, vagyis minthogy a Társaság határozata által már régebben kimondatott, hogy minden elhelyezés a Magyar Földhitelintézet zálogleveleibe fektetendő, meghatározni azt, hogy a pénztár erejéhez s a mutakozó szükséghez képest, mennyi záloglevél vásároltassék;

b) megvizsgálni a kívül fekvő alapítványok állását, fölhivatni a hátralékosokat a titkár által kiállítandó s elnökieleg aláírandó felszólítással a pontos fizetésre, a fizetni nem akarók ellen szükség esetében elrendelni a pör megindítását, a végkép behajthatatlannak bizonyuló alapítványokat pedig kitörülni az alapítók sorából. Az alapítók kitörlése iránti intézkedés azonban jóváhagyás végett előlegesen bejelentendő a Társaság zárt ülésében; a Földhitelintézet elnöki levélben értesítendő, hogy saját jegyzékeiből azokat szintén törölje ki, s a titkár arról is intézkedik, hogy többé semmi könyvilletményt ne kapjanak;

c) elkészíteni az évi költségvetést s megállapítás végett bemutatni a Társaságnak zárt ülésben.

109. §. A titkár tartozik rendesen vezetni:

a) utalvány-könyvet, a melybe a Bevétel és Kiadás rovatok alatt folyó szám és kelet szerint beír minden tételt, a mit a Földhitelintézetnél bevételre, vagy elnöki utalvánnyal kiadásra utalványozott. Ezért tehát minden elnöki utalványozás a titkár által is aláírandó;

b) számadáskönyvet szintén Bevétel és Kiadás rovatokkal azon pénzekről, a melyeket valamely megjelölt czélra vagy saját irodai szükségleteire a Földhitelintézettől elnöki utalvány alapján felvett. — A Bevétel rovatába a Földhitelintézettől fölvelt összegek, a Kiadás rovatába azok hová fordítása folyó számmal és kelet szerint beírandó.

Ha a titkár a fővárosból hosszabb időre távozik, vagy teendői viteleiben másként huzamosan akadályozva van, mind a két könyvet a másodtitkárnak adja át rendszeres folytatás végett.

A naptári év végén mind a két könyv lezáratik s megvizsgálásra, illetőleg a Földhitelintézet számláival való egybevetés végett kiadatik a gazdasági bizottságnak.

c) az alapítóknak lehetőleg teljes név-, cím- s lakjegyzékét, annak kitüntetésével, hogy az alapítványi tőke mennyit tesz s befizettetett-e vagy nem. E jegyzék az új alapítók nevével kiegészítendő, a megszüntetett alapítványok belőle kitörleendő, s esetleg az alapítók vagyoni viszonyaira vonatkozó adatok abban följegyzendő.

110. §. Új alapítóként a Társaság ülésén csak akkor jelenthető be valaki, ha vagy a kötvényt szabályszerűen kiállította, vagy ha az alapítványi tőkét készpénzben letette.

111. §. A titkár a hozzá érkezett beadványokról, levelekről, megkezesésekről rendes iktató-, mutató- és postakönyvet visz.

XV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1895-İK ÉVI FEBRUÁR 10-DIKÉN.

Elnökség és tiszttviselők:

Elnök GYULAI PÁL.
Másod-elnök ... SZÁSZ KÁROLY.
Titkár BEÜTHY ZSOLT.
Másod-titkár ... VARGHA GYULA.
Pénztárnok ... MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. Dr. SZÓCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ. VADNAI KÁROLY. ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

GYULAI PÁL, ELNÖK.	SZÁSZ KÁROLY.
APPONYI ALBERT GRÓF.	SZLÁVY JÓZSEF.
ARANY LÁSZLÓ.	SZONTAGH PÁL.
BEÜTHY ZSOLT.	TÓTH LÓRINCZ.
CSAPÓ VILMOS.	VADNAI KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	VARGHA GYULA.
KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ.	VÉGH ARTÚR.

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága

ENDRÖDI SÁNDOR. HEGEDÜS ISTVÁN. SZÁSZ KÁROLY.
 VARGHA GYULA. VÁRADI ANTAL.

Rendes tagok:

- ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) 1867 *N.-Abonyban.*
 ARANY LÁSZLÓ 1867 *Budapesten.*
 ÁBRÁNYI EMIL 1885 *Budapesten.*
 ÁBRÁNYI KORNÉL ifjabb 1878 *Budapesten.*
 5 ÁGAI ADOLF 1877 *Budapesten.*
 APPONYI ALBERT GRÓF 1893 *Budapesten.*
 BAKSAY SÁNDOR 1872 *Kun-Szent-Miklóson.*
 BARTALUS ISTVÁN 1867 *Budapesten.*
 BARTÓK LAJOS 1883 *Budapesten.*
 10 BAYER JÓZSEF 1888 *Budapesten.*
 BEÖTHY ZSOLT 1876 *Budapesten.*
 BERCZIK ÁRPÁD 1873 *Budapesten.*
 DALMADY GYÖZÖ 1867 *Budapesten.*
 DEGRÉ ALAJOS 1867 *Budapesten.*
 15 DOBSA LAJOS 1862 *Makón.*
 DÓCZY LAJOS 1887 *Bécsben.*
 ENDRÓDI SÁNDOR 1882 *Budapesten.*
 GYULAI PÁL 1860 *Budapesten.*
 HEGEDÜS ISTVÁN 1893 *Budapesten.*
 20 HEINRICH GUSZTÁV 1882 *Budapesten.*
 HERCZEG FERENCZ 1893 *Budapesten.*
 HORVÁTH BOLDIZSÁR 1887 *Budapesten.*
 IMRE SÁNDOR 1878 *Hódmezővásárhelytt.*
 JAKAB ÖDÖN 1895 *Budapesten.*
 25 JÓKAI MÓR 1860 *Budapesten.*
 KELETI GUSZTÁV 1867 *Budapesten.*
 KOZMA ANDOR 1893 *Budapesten.*
 LÉVAY JÓZSEF 1862 *Miskolczon.*
 MIKSZÁTH KÁLMÁN 1882 *Budapesten.*
 30 PÁLFFY ALBERT 1864 *Budapesten.*
 PÉTERFY JENŐ 1887 *Budapesten.*
 PULSZKY FERENCZ 1847 *Budapesten.*
 RADÓ ANTAL 1895 *Budapesten.*
 RÁKOSI JENŐ 1869 *Budapesten.*
 35 SZÁSZ BÉLA 1868 *Kolozsvártt.*
 SZÁSZ KÁROLY 1860 *Budapesten.*
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF 1877 *Bécsben.*
 SZIGETI JÓZSEF 1865 *Budapesten.*

	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
40	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapest.</i>
	THEWREWK EMIL P.	1885	<i>Budapest.</i>
	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Budapest.</i>
	TÓTH LÖRINCZ	1841	<i>Budapest.</i>
	VADNAI KÁROLY	1866	<i>Budapest.</i>
45	VAJDA JÁNOS	1870	<i>Budapest.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapest.</i>
	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapest.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Debreczenben.</i>
	ZICHY ANTAL	1866	<i>Budapest.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapest.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapest.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
5	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapest.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	JOVANOVIĆ JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
10	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Bécsben.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ÖMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
	PATTERSON ARTÚR	1869	<i>Budapest.</i>
	PHILLIPS HENRIK	1887	<i>Philadelphiában.</i>
15	SAISSY AMADÉ	1879	<i>Párisban.</i>
	SAYOUS EDE	1872	<i>Párisban.</i>
	STIER TEOFIL	1887	<i>Zerbstben.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapest.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XVI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1895-İK ÉVI FEBRUÁR 10-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
- 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
- 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
- 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
- 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
- KIS JÁNOS febr. 19.
- 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
- 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
- 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
- 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
- 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
- 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
- 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
- 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
- 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
- BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
- SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
- CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
- 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
- 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
- VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
- SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
- 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
- SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.

- 25 FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, júl. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR júl. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* júl. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* július 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL júl. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* júl. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.

- IPOLYI ARNOLD *rendes tag* december 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
 HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24-kén.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9-kén.
 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11-kén.

XVII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1895-IK ÉVI FEBRUÁR 10-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ADLER DÁVID.	30 BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ALMÁSSY EDMUND.	BÁRON BENEDEK (3000 frttal)
ALMÁSSY PÁL.	BELGRÁD IGNÁCZ.
5 ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ, GRÓFNÉ.	STEPHANIA GRÓFNŐ.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	35 BEREKSZÁSZY PÁLNÉ.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
10 ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
LIÁNNA (200 frt)	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
ÁCS KÁROLY.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BAGHY IMRE.	40 BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BAJAI KATH. FŐGYMNASIUM.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
15 BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BISCHITZ MÓR.
BALOGH ISTVÁN.	BLASKOVICH BERTALAN.
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt.	45 BOCZKÓ DÁNIEL.
BARCZA SÁNDOR.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNT
BARKASSY GÉZA.	ANTONIA.
20 BARTAL GYÖRGY.	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BARTHA MIKSA.	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	50 BUDAI IMRE.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BUDAI NÉPSZINHÁZ.
25 BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
BAUMGARTEN FERDINÁND.	RÉKPÉNZTÁR (200 frttal, mely
BAUMGARTEN FÜLÖP.	adományát évenként megújítja).
BAUMGARTEN IGNÁCZ.	

- BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
TÁRSULATA.
- BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
- 55 BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ.
- BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- BUDAPESTISZÍNÉSZEK (1860 előtt.)
- BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
- ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
- 60 BURJÁN PÁL.
- BUTH KÁROLY.
- BUZÁS ELEK.
- CSABAI KASZINÓ (Békés).
- CSANAK JÓZSEF.
- 65 CSAPÓ KÁLMÁN.
- CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
- CSÁKY ALBIN GRÓF.
- CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
- CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
- 70 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
- CSEPELY SÁNDOR.
- CSÉRY LAJOS.
- CSILLAG LÁSZLÓ.
- CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
KONAY-KÖRE.
- 75 CZIRBESZ GYULA.
- DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (500 frttal).
- DARÁZSI ALBERT DR.
- DEÁK FERENCZ.
- 80 DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
LÓK OLVASÓ EGYLETE.
- DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
- DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
- DEDINSZKY KÁLMÁN.
- DESSEÖFFY JÓB.
- 85 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
- DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
- DESSEWFFY ÖDÖN.
- DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
- DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
- 90 DIENES FERENCZ.
- DOMOKOS LÁSZLÓ.
- EBNER EDE (200 frttal).
- EGE MIKLÓS (200 frttal).
- EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
- 95 EMICH GUSZTÁV (idősb).
- EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
- EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
IVÁNYI FARKSNÉ.
- EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
- EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
- 100 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
VÁNY (2000 forinttal).
- ERDEY ANTAL.
- ERDÖDY KAJETÁN GR. (1860 előtt)
- FÁY ANDÁS (1860 előtt).
- FENYVESSY ADOLF.
- 105 FERENCZY LAJOS.
- FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
- FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
- FŐVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
- FRANK ANTAL.
- 110 FRAKNÓI VILMOS (200 frttal).
- FRANKL-VARGA MARGIT.
- FÜLÖP LAJOSNÉ.
- GESSLER JÓZSEF.
- GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
- 115 GHYCY FERENCZ (200 forinttal).
- GHYCY KÁLMÁN.
- GICZEY SÁMUEL.
- GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
EMLÉKÉRE.
- GÖRGEY GUSZTÁV.
- 120 GÖRGEY ISTVÁN.
- GRUBER JÓZSEF.
- GRÜNWALD BÉLA.
- GUNDEL JÁNOS.
- GYENE GUSZTÁV.
- 125 GYENE KÁROLY.

- GYÖRGY ENDRÉNE SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 GYŐRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 130 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 135 HECKENAST GUSZTÁV.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 140 HORVÁT BOLDIZSÁR.
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.
 145 HÓDMEZÖVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 150 JANKAI JÓZSEF.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 155 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACSY ISTVÁN (2000 frttal).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 160 KAPOSVÁRI GIMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARÁP FERENCZ.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KEGL JULIA.
 165 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (200 frttal).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL. (400 frt.)
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 170 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KENESSEY ALBERT.
 175 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 180 KOVÁCS EDE (berencei).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 KOVÁCS LÖRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 185 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS JUDIT.
 KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 190 KÚN JÓZSEF. (200 frt.)
 KVASSAY EDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 195 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYEY LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAI HENRIK.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 200 KARCZAG BÉLA.

- LÉVAI KASZINÓ.
- LIPCSEY TAMÁS.
- LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
- LIPTHAY LAJOSNÉ.
- 205 LÓNYAY GÁBOR.
- LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
- LUKÁCS ANTAL.
- LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
MUELNÉ.
- LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
- 210 MADAS KÁROLY.
- MADÁCH IMRE.
- MAILÁTH GYÖRGY.
- MAILÁTH JÓZSEF.
- MAJER KÁROLY.
- 215 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
ANNA.
- MARKUSOVSKY JÓZSEF.
- MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
ALAPÍTVÁNY. (200 frttal).
- MÁNDY ELEK.
- MÁRTON FERENCZ (ABONYI
LAJOS).
- 220 MÉSZÁROS KÁROLY.
- MIKÓ IMRE GRÓF.
- MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- MOLNÁR GYÖRGY.
- NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
- 225 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
- NAGY ELEK (káli).
- NAGY GEDEON (tolcsvai).
- NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
(200 frttal).
- NAGY KÁROLY (1860 előtt).
- 230 NAGYBECSKEREKI FŐGYMNA-
SIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
ÖNKÉPZŐKÖRE.
- NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
- NEUWELT ARMIN.
- 235 NÉMETH LAJOS.
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (200 frttal).
- NÖKÉPZŐ EGYLET FELSŐBB
LEÁNYISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ
KÖRE.
- 240 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
- NYIRBÁTORI KASZINÓ.
- OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
- ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
- PAJOR ISTVÁN.
- 245 PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.
- PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
PAPP ELEK.
- PÁULAY EDE (200 frttal).
- PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
- 250 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR
- PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
- PÉTERFFY ISTVÁN.
- PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
- PILASZANOVICS JÓZSEF.
- 255 PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
- PIUFSICS LAJOS.
- PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ
- PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
- KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
- 260 PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
(1860 előtt).
- PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
- POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
- PONGRÁCZ ANNA.
- PONGRÁCZ LAJOS (honti).
- 265 PRÉLY ISTVÁN.
- RADÓ ANTALNÉ.
- RÁCZ GYÖRGY.
- RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
- REMÉNYI EDE.
- 270 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
- RIMASZOMBATI KASZINÓ.
- ROSTI PÁL.

- ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖKK SZILÁRD.
 275 RUPP KORNÉL.
 RUTTKAY MÁRTON.
 SAMARJAY KÁROLY.
 SÁRKÖZY KÁZMÉR. (ifjabb.)
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
 280 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
 SCHICHTANZ IGNÁCZ. (tornyai,
 400 frttal).
 SCHOSSBERGER VILMOS
 SCHWANFELDER JÓZS.
 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 285 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SINGER ZSIGMOND.
 SOMSSICH PÁL.
 SOPRON MEGYE (1860 előtt).
 SRÉTER KLÁRA (500 forinttal).
 290 STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
 STERN DÁVID.
 STÉPÁN GÁBOR.
 STRÁDA BÉLA.
 SVÁB JAKAB.
 295 SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKISZÉHER ÁRP. (200 frttal).
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
 300 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal)
 SZECSKAY KORNÉL.
 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 305 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 310 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).
- SZÉHER MIHÁLY FIA, ÁRPÁD,
 EMLÉKÉRE (5000 frttal).
 315 SZELESTEY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGLIGETI EDE (300 frttal).
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF ID.
 320 SZINYEY-JEKELFALUSSY VA-
 LÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 325 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
 CSÁNYI PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTAGH PÁL.
 SZONTAGH TIVADARNÉ.
 330 SZÖKE JÁNOS.
 SZÖKE LAJOS.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 335 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 340 THAN KÁROLY.
 THANHOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZ.
 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 345 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SÜLETE.
 TOLDY FERENCZ (400 frttal).

	TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal)	VÉREY JÓZSEF.
350	TORDAI NÖEGYLET.	VÉSZTŐI KASZINÓ.
	TÓTH LÖRINCZ.	VIDA KÁROLY.
	TÖRÖLY PÉTERNÉ GYIÖKÓ	VIKTORIN JÓZSEF.
	IRMA (200 frttal).	375 VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).
	TÖLTÉNYI MIKLÓS.	VISONTAI SOMA DR.
	TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).	VOJNICS MÁRK.
355	TÖRÖK SÁNDOR.	VOJNICS TIVADARNÉ.
	TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).	WAHRMANN MÓR (1200 frttal).
	UDVARDY CSERNA VINCZE.	380 WEISZ BERNÁT FERENCZ.
	ULLMAN KÁROLY.	WELLISCH ALFRÉD.
	UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ- GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN- KÉPZŐKÖRE.	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
360	UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA- KÖRE.	WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.
	VALICS ANTALNÉ.	WENZEL GUSZTÁV.
	VAJDAFI GUSZTÁV.	385 WENINGER VINCZE (200 frttal).
	VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNÉ.	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
	VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).	WODIANER ARTUR.
365	VÁRADY JÁNOS.	MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
	VÁRADY KÁROLY (200 frttal).	ZACHAR ISTVÁN.
	VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.	390 ZICHY ANTAL (200 frttal).
	VÉGH ARTÚR.	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
	VÉGH ISTVÁN (verebí)	ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
370	VÉGHÉLYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.	ZSILINSZKY MIHÁLY.
		ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
		395 ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ EMLÉKÉRE (600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forint-
tosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

XVIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

1885—1894.*

88. A tragikum. Irta BEÖTHY ZSOLT. 1885.
89. Nala és Damajánti. Hindu rege a Maha-Bharatából. Szanszkritből fordította FIÓK KÁROLY. 1885.
90. Egy mérnök regénye. Irta PÁLFFY ALBERT. Két kötet. 1885.
91. A balladáról és egyéb tanulmányok, Irta GREGUSS ÁGOST. 1886.
92. Tibullus elégiái. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta CSENGERI JÁNOS. 1886.
93. Pályák és pálmák. Irta ERDÉLYI JÁNOS. 1886.
94. Petrarca összes szerelmi szonettjei. Fordította és magyarázatokkal ellátta RADÓ ANTAL. 1887.
95. Sakuntala. Hindu dráma. Irta KÁLIDÁSZ. Fordította FIÓK KÁROLY. 1887.
96. Gyalog-ösvény. Elbeszélések. Irta BAKSAY SÁNDOR. Két kötet. 1887.
97. Petőfi újabb reliquiái. 1838—1849. Gyűjtötte BARÓTI LAJOS. 1887.
98. Irodalmi tanulmányok. Irta SALAMON FERENCZ. Két kötet. 1889.
99. TENNYSON ALFRED Király-idylljei. Fordította SZÁSZ KÁROLY. 1889.
100. Worse kapitány. Regény. Irta KIELLAND SÁNDOR, norvég eredetiből fordította SZINNYEI OTMÁR. 1889.
101. Magány. Újabb költemények. Irta REVICZKY GYULA. 1889.
102. Török népmesék. Eredetijét gyűjtötte és magyarra fordította dr. KÚNOS IGNÁC. VÁMBÉRY ARMIN előszavával. 1889.
103. A néphumor a magyar irodalomban. Irta IMRE SÁNDOR. 1890.
104. Schiller költeményei. Fordították SZÁSZ KÁROLY, VARGHA GYULA és VÁRÓ FERENC. 1890.
105. Giacomo Leopardi Összes lyrai költeményei, fordította RADÓ ANTAL. 1890.

* A régibb kiadványok teljes jegyzékét lásd a Kisfaludy-Társaság Évlapjai új folyamának XIX. s pótlólag XX. és XXI. köteteiben.

106. Iphigenia Taurisban. Goethe drámája, fordította CSENERGI JÁNOS. 1890.

107. A Kyklops. Euripides satyrdrámája, ford. CSIKY GERGELY. 1890.

108. Tanulmányok. Irta ERDELYI JÁNOS. 1860.

109. A szent. Történeti elbeszélés. Irta MEYER KONRÁD FERDINÁND, fordította PÉTERFFY JENŐ. 1890.

110. Szemerei Szemere Pál Munkái. Szerkeszti SZVORÉNYI JÓZSEF. Három kötet, 1890.

111. Burns Róbert költeményei. Fordította LÉVAY JÓZSEF. 1892.

112. Éva leányai, hét történet. Irta VADNAI KÁROLY. 1892.

113. Bárá Kemény Zsigmond összes beszélei. Két kötet. 1893.

114. Két szerelem. Szomorújáték. Irta CSIKY GERGELY. 1893.

115. A mértékes magyar verselés története. Irta NÉGYESY LÁSZLÓ. 1893.

116. Kriza János költeményei. Összegyűjtötte KOVÁCS JÁNOS. 1894

117. Méreg. Regény. Irta KIELLAND SÁNDOR, fordította RITOÓK ENNA. 1894.

118. Aeschylus Oresteiája. Fordította CSENERGI JÁNOS 1894.

119. Ariosto Örjöngő Lórántja. Fordította RADÓ ANTAL. Két kötet. 1894.

120. A besorozott. Historia 1850-ből. Irta VADNAI KÁROLY. 1895.

121. Kain. Drámai költemény. Irta BYRON, fordította GYÖRY ILONA (Megdicsért műfordítás.) 1895.

122. Lukács Móríz munkái. Összegyűjtötte GYULAI PÁL. Két kötet. 1894.

123. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XX. kötet. 1885.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül :

HENSZLMANN IMRE: A képző-művészetek fejlődése.

VARGHA GYULA: Műfordítások Schiller költeményeiből (székfoglaló).

VADNAI KÁROLY: Az örök láng.

SZÁSZ KÁROLY: Egy percznyi csönd.

KELETI GUSZTÁV: Monumentalis festészetünkről.

MÁRKI SÁNDOR: Monaci krónikája Kis Károly megöletéséről.

SZÜTS MIKLÓS: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Jutalmazott pályamunka.)

BABICS KÁLMÁN: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Megdicsért pályamunka.)

124. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXI. kötet. 1887.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül

ÁBRÁNYI EMIL: Koldus. (Székfoglaló.)

VADNAI KÁROLY: Czuczor rablancza.

BAKSAY SÁNDOR: Dömötör Jánosról. Emlékbeszéd.

SZÁSZ KÁROLY: Szemere-Pál emlékezte.

VARGHA GYULA: Rákóczi temetése. Költemény.

BERCZIK ÁRPÁD: Ügyetlen udvarló.
Beszély.

SOMLÓ SÁNDOR: Az apród.

PONORI THEWREWK EMIL: Mutatványok a Görög Anthológiából. (Székfoglaló.)

Dr. RUZSICSKA KÁLMÁN: Hartmann és Shakspeare Juliája.

Dr. BERKESZI ISTVÁN: Barcsai levelei Radvánszky Jánoshoz és feleségéhez.

JALAVA ALMBERG ANTAL: Egy epizód a Kalevalából.

NÉGYESY LÁSZLÓ: A magyar verselmélet kritikai története.

LÉVAY JÓZSEF: Látogatók. Költemény.

BEÖTHY ZSOLT: Kovács Pál emlékezete.

BAKSAY SÁNDOR: Homér Iliásából.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: A hajlékonyabb ág. Beszély.

125. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXII. kötet. 1889.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

Dr. VÁCZY JÁNOS: Tompa lyrai allegóriái.

BERCZIK ÁRPÁD: Győry Vilmos emlékezete.

PÉTERFY JENŐ: A tragédiáról. (Székfoglaló.)

PULSZKY FERENCZ: Emlékbeszéd Ipolyi Arnold felett.

BRASSAI SÁMUEL: Miképp hallgassanak a fiatalok a költőkre? (Fordítmány Plutarchosból.)

JANCsó BENEDEK: Turgenyev Iván.

VÉRTESI ARNOLD: Az asszony. (Székfoglaló.)

ALEXI GYÖRGY: Utazásom az oláhok közt.

ZICHY ANTAL: A nagyzásról. Szatira.

ÁGAI ADOLF: A megvénülés.

VARGHA GYULA: Egy falusi temetőben.

PÉTERFY JENŐ: Arany János epikai töredékei.

RUDNYÁNSZKY GYULA: Levél egy színgazdátóhoz. (Jutalmazott tanköltemény.)

DÖMÖTÖR PÁL: A dal. (Megdicsért tanköltemény.)

126. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXIII. kötet. 1890.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

BAYER JÓZSEF: Shakspearei nyomok irodalmunkban és a magyar színészet műsorán 1790—1837. (Székfoglaló.) — I. Kazinczy Ferencz Hamlet-fordítása. — II. Shakspearei drámák és előadók.

KECSKEMÉTI LIPÓT: A paradicsom a középkori zsidó költészetben. — Bevezetés. — A spanyol-zsidó költészet Édene. — Az olasz iskola Édene. — Az Éden berendezése. Sátorak. — Az Éden lakói. Az őskor üdvözlőjei. — Az Éden-lakók erényeik szerint. Typusok. — Humor az Édenben.

RADÓ ANTAL: Ginevra. Ariosto Örgönggő Lórántjából.

STURM ALBERT: Ring Mihály emlékezete.

HORVÁTH BOLDIZSÁR: Költemények. (Székfoglaló.) — I. Egy kriminális bírónak. — II. A halálhoz.

Gróf SZÉCSEN ANTAL: Rafael.

Szász KÁROLY: Schweizi út (költemény).

VADNAY KÁROLY: Emlékezés Sárosy Gyulára.

ÁBRÁNYI EMIL: A hajnal ellen (költemény).

127. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXIV. kötet. 1890.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

VÁRADI ANTAL: Krisztus az alvilágban. (Székfoglaló.)	DEGRÉ ALAJOS: Az utolsó jurátus. Beszély.
MAILAND OSZKÁR: Az oláh népköltészet fő vonásai. (Jelentés.)	ENDRŐDI SÁNDOR: Diadal. Költemény.
HADZSICS ANTAL: Zmáj-Jovanovics János.	ZICHY ANTAL: Gróf Széchenyi István külföldi utazásaiból.
HERMANN ANTAL: Újabb adalékok a Szilágyi és Hajmási-féle thémához.	ABRÁNYI EMIL: A monológ ellen. (Pályanyertes monológ.)
GYULAI PÁL: Báró Kemény Zsigmond sírjánál. Költemény.	CSENGERI JÁNOS: Iphigenia Taurisban. Goethe drámája. (Megdicsért műfordítás.)

128. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXV. kötet. 1891.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

MAILAND OSZKÁR: Újabb adatok az oláh népköltészetéhez.	DALMADY GYÖZÖ: Erdélyben, két költemény. — I. Mátyás szülőháza. — II. Jelszó.
HANUSZ ISTVÁN: Magyar virág, magyar fa.	VADNAI KÁROLY: Hymen, novella.
SZÁSZ KÁROLY: Emlékezés Tompa Mihályra, arcképe előtt.	LÉVAY JÓZSEF: A vén diófa, költemény.

129. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXVI. kötet. 1892.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

HADZSICS ANTAL: A szerb színészet Magyarországon.	TÓTH LŐRINCZ: Distichonok.
TÓTH LŐRINCZ: Emlékezések a Kisfaludy-Társaság keletkezésének idejére.	SZÁSZ KÁROLY: Drága föld.
SZABÓ KÁROLY: Euripides Elektrája.	RÁKOSI JENŐ: A nemzeti génusz.
RADÓ ANTAL: Izabella (Ariosto Örjöngő Lóránt-jából).	BARTÓK LAJOS: A hős özvegye.
	SZIGETI JÓZSEF: A táblabíró intendáns.

130. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXVII. kötet 1893:

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

STURM ALBERT: Pachler Faust emlékezete.	VÁRADI ANTAL: Az Úr ítél.
TÓTH LŐRINCZ: Jubiláris visszaemlékezések.	VADNAI KÁROLY: Gazsi.
BRASSAI SÁMUEL: Gorgias, Plato dialogusa.	GYULAI PÁL: Télen.
	JÓKAI MÓR: Rút leányok asyluma.
	VÁRADI ANTAL: Aeschylus Oresteiaja.

131. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXVIII. kötet. 1894.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

ABONYI LAJOS: P. Szathmáry Károly emlékezete.

HEGEDÜS ISTVÁN: Janus Pannonius (Székfoglaló).

VADNAI KÁROLY: Csiky Gergely emlékezete.

VARGHA GYULA: Dunaparton, költemény.

HERCZEG FERENCZ: Két ember, elbeszélés. (Székfoglaló.)

KOZMA ANDOR: Csinált virág, szatira. (Székfoglaló.)

IRODALMI MUNKÁLATOK.

AZ EDDA HELGI-DALAIBÓL.

O-izlandiból fordította: LEDERER IGNÁCZ.

(BEMUTATTATOTT 1894 OKTÓBER 31-DIKÉN.)

HELGL.

Első dal.

Ósrégi időkben,
Mikor sasok énekeltek,
És zivataros zápor
Zuhogott a mennyből, —
Bérczes Brálundban
Fejedelmi Borghild
Meggzülte Helgit,
A hírneves hőst.

Éjjel a várba
Nornák vonultak,
Sorsát sodrani
A fejedelmi sárjnak;
Halhatatlan hírnevet
Jósoltak a hősnek,
Királyok között
Legdicsőbb koronát.

Feszesebbre fűzték
A sors fonalát,
Vesztét végezvén
Sok büszke várnak;
Szaporán szövögették
Az arany szálakat
S a magas mennybölt
Tetejére tűzték.

Két végét elrejtették
 Keleten, nyugaton ;
 Középen feküdt
 A fejdelem földje.
 Egyikük gondosan
 Gönczöl irányában
 Csomót csavart,
 Mindörökre maradandót.

Egy dolog aggasztá,
 A Völszungok ivadékát
 És szomorítá szívét
 A szerető anyának :
 Hogy koplalva károgtat
 Holló a hollónak.
 Terepélyes tölgyfán :
 «Tudok valamit !

Fényes a fegyverzete
 Sigmund fiának
 Egy napos korában, —
 Közelg a mi napunk !
 Viadalra vágyik
 Villogó szeme ;
 Farkasok barátja,
 Fajunknak öröme !»

Harczias hősnek
 Hirdette mindenki ;
 Bizalommal beszéltek :
 «Boldog idők jönnek !»
 S a király hazatérve
 Kemény harcokból
 Átnyujtá fiának
 A szentelt fűvet.

Elnevezte Helginek,
 Hringsztad urának ;
 Neki adta Szolfjölt,
 Sznäfjölt, Szigarszvölt,

Hringsztad, Hatun
 És Himinváng birtokát —
 S egy csodásan csillogó
 Éles csatabárdot.

Helgit Hagal nevelte. Hunding volt a neve egy hatalmas királynak, kitől nevét nyerte Hundland országa. Ez kemény harcász volt és fiai is több hírneves hadjáratban vettek részt. Hunding és Sigmund király örökös villongásban és ellenségeskedésben éltek egymással; kölcsönösen agyonütötték egymás barátait és rokonait. Sigmund királyt és nemzetségét Völszungoknak vagy Ylfingeknek nevezték.

Helgi egy ízben kémeleő útra indult és belopózott Hunding király táborába. Visszamenet Helgi egy pásztorfiúval találkozott, a kitől megizente a királynak, hogy hatalmában volt. Hunding király felbőszülve elküldte embereit Hagalhoz Helgi keresésére. Helgi csak úgy birt megmenekülni, hogy szolgálónak öltözve a malomba ment örölni. Amazok mindenfelé kutatták Helgit, de nem találták. Ekkor így szólott Blindo, a fondorkodó :

Beh szikrázó szemű
 Hagal szolgálója !
 Meglátszik, nem pórleány
 Mozgatja a malmot.
 Rudak ropognak,
 Kövek recsegnek, —
 Alighanem királyfi
 Őrli az árpát
 És súlyosan sujtotta
 Sorsa a hőst! —
 Villogó kard vasa
 Való e kezekbe,
 Nem a malomnak
 Mozgató fája !

Mire Hagal válaszolt mondván :

Csodának ne véld,
 Ha csattog a garat,
 Mert fejedelem leánya
 Forgatja fáját.
 Fekete felhőknek
 Föléje emelkedett.

S merészen viaskodott
 Vitézek módjára,
 Míg Helgi, a fejedelem
 Foglyul nem ejtette
 Szigarnak s Högninek
 Harczias hugát.
 Haragtól szikrázik
 E szolgáló szeme.

Igy menekült meg Helgi ellenséges kezéből.

Felserdült boldogan
 Barátok kebelén,
 Mint szálas szilfa
 Szépsége fényében.
 Arannyal viszonzotta
 Harczosai vitézségét,
 Kincsét nem kimélte
 A nemes királyfi.

Kevés vártatva
 Viadalba vonulhatott.
 Csak tizenöt telet
 Látott a levente,
 Mikor megölte harczban
 Kemény Hundingot,
 Kit zsarnokának nevezett
 Nagy ország népe.

Azóta nevezték *Hundingölő Helginek*.

Ezután seregével Brunavag öblében pihent. Sok marhát vágtak és nyersen ették a húst.

Högni volt a neve egy királynak, kinek leánya Szigrun valkyria volt és a levegőn s tengeren keresztül tudott lovagolni. Szigrun odanyargalt Helgi hajóihoz és így szólott :

SZIGRUN.

Ki vezette hajóit
 Hullámverte parthoz?
 Hőslelkű harczosok,
 Merre van hazátok?

Vesztegelve, vitézek,
Mire kell várnotok?
Merrefelé akartok
Útnak indulni?

HELGI.

Hamal kormányozta
Hajóit e parthoz;
Lesey szigetén
Lakunk mi, leventék;
Vitorla verdeső
Szelekre várakozunk;
Napkeletre akarunk
Útnak indulni.

SZIGRUN.

Hol vittál, hős vitéz,
Rettenetes harczot,
Táplálva a valkyriák
Vészes madarait?
Miért piroslik
Pánczélod a vértől?
Nyersen a húst
Hogy tudjátok enni?

HELGI.

Elmondom mit végzett
Az Ylfingek ivadéka
Túl e tengeren —
Ha tudni kívánod:
Medvékre vadásztam
Bralund vidékén,
És fegyverem falathoz
Segíté a sasokat.
— Megmondtam, tudhatod,
Miképen történt;
Tengeren csak hébe-korba
Süthettük a húst.

SZIGRUN.

Csatafénytől csillogsz,
 — Hasztalan csalnál
 Megölte Helgi
 Hundingot a harcban.
 Barátokért víttatok
 Boszuló viadalt,
 Vasadról veresen
 Bugyogott a vér.

HELGI.

Miből állíthatod,
 Éleseszű leány,
 Hogy mi álltunk boszut
 Barátok véreért?
 Nem egy fejedelem
 Fia van e földön,
 Ki vitézségben vetekszik
 A Völszung nemzetséggel.

SZIGRUN.

Közeledben voltam,
 Vakmerő vezér,
 Kinek öröme telik
 Halálos tusában,
 De szerfelett ravasz
 Szigmund fia,
 Hogy runákba rejti
 Rettenetes harcát.

Láttalak harczolni
 Hosszúnyaku hajódon,
 Vadul viaskodtál
 A véres kormánynál
 És hideg hullámok
 Locsolgattak lágyan.
 Most pedig leplezné
 Nevét a levente,
 De Högni leánya
 Ismeri a hőst!

Helginek nemsokára ismét harcza kellett vonulnia Hunding nemzetsége ellen.

Helgitől azután
Hunding nemzetsége
Kincseket követelt
S értékes köveket;
Meg akarták fizettetni
A fejedelem fiai
A teméntelen hadizsákmányt
És atyjuk halálát.

Nem adta a király
A követelt kincseket,
Sem a viadalban megölt
Vérrokonok váltságát.
«Várhatják — ugymond —
Vészes viharát
A szürke dárdáknak
És Odin dühét!»

Csata mezejére
Mennek a vitézek,
Széjjel szaggatva
A béke szálait.
Loga hegyét választják
Véres viadalra,
— Éhesen kerülgetik
Odin ebei.

Granmar volt a neve egy hatalmas királynak, aki Szvarin halmán lakott. Sok fia volt; az egyiket Hödbroddnak, a másikat Gudmundnak, a harmadikat Sztarkadnak hitták. Hödbrodd egyizben a királyok gyűlésén volt és ott eljegyezte magának Szigrunt, Högni leányát. Amint Szigrun ezt meghallotta, levegőn és tengeren keresztül nyargalt a valkyriákkal Helgit felkeresni. Helgi akkor éppen a Loga hegyénél Hunding fiaival tusakodott. Leverte Alfot és Eyolfot, Hjörvardot és Hevardot; azután a küzdelemtől elbágyadva leült a Saskő lábánál.

A Saskő lábánál
Leült a levente,
Miután megölte
Alfot és Eyolfot

Hjörvardot és Hevardot,
Hunding fiait,
És kiirtotta nemzetségét
A kemény királynak.

Lángok lobbannak
Loga hegyéről
S vakító villámok
Villannak hirtelen.
Távol setétségből
Sisakok sugárzanak,
Vértől pirosuló
Pánczélok csillognak
És szikrákat szórnak
Szanaszét a dárdák.
— Szigrun közeledik
Keresve a királyt.

Hirtelen megszólítja
Helgi, a király,
A szélvészszel versenyt
Száguldó szűzeket:
Jönnének-e haza
A hősökkel éjszakára?
— Rettenetes robajjal
Rázzák dárdáikat.

De Szigrun csitítja
Csattogó csapatát
És méne hátáról
Mondja a hősnek:
Ilyenkor, gondolnám,
Egyéb a gondunk,
Mint sert inni veletek,
Vigadó vitézek!

Kebléhez szorítja
A király kezét
És megcsókolja Helgit
Harczi sisakjában.

SZIGRUN.

Akaratom lebírvá
 Eljegyzett atyám
 Granmar fejedelem
 Félelmes fiának.
 Hada hallatára
 Odaigért Hödbroddnak ;
 De fenségesebb férfiút
 Óhajtok férjemnek.

Régóta szerettelek
 Szivem szerelmével,
 Mielőtt megláttalak
 Szemtől szembe.
 S most remegek rokonaim
 Rettenetes dühétől,
 Mert tönkre tettem
 Legkedvesebb tervüket.

És hallod-e, Helgi,
 Megmondtam Hödbroddnak,
 Hogy macskám kölykénél
 Kevesebbre nézem !
 S most kezébe kerülök
 A kemény vezérnek,
 Ha fel nem veszed
 Véle a viadalt
 S el nem ragadsz,
 Vad vőlegényemtől !

Lángra lobbant
 A levente szíve,
 Szerelmes szavára
 A búbajos szűznek,
 Ki szivét feltárta
 Sigmund fiának.

HELGI.

Ne aggaszszon Högninek
 Hiú haragja,
 Ne rémítsen rokonaid
 Rettenetes boszúja !

Itt maradsz, Szigrun,
 Enyém léssz örökre ;
 Nemzetséged dühe
 Nem ijeszt el engem.
 Szerelmemért Hödbroddal
 Szembe fogok szállni ;
 Heves lesz harcunk,
 Életre-halálra !

Követeket küld
 Helgi, a király,
 Vitézeket toborozni
 Vizen és szárazon.
 Csillogó arannyal
 Csábítja a harczosokat
 És fegyverfogható
 Daliás fiaikat.

Parancsolá harczosinak
 A hajókra siessének
 Brandey közelében
 Készen álljanak ! —
 Ott várta a király,
 Míg köréje gyűltek
 Harczosok százai
 Hedin szigetéről.

Tengerpart szélében
 Sztafu szorosából
 Arannyal ékes
 Gályák eveznek.
 Helgi, a király,
 Hjörleíftől kérdi :
 Megolvastad, vitézeink
 Mennyien vannak ?

Egy fiatal fejedelem
 Szomszédjához fordul
 « Munkába kerülhet
 Megolvasni — mondja —

A hosszúnyaku hajókat
És deli harczosokat,
Kik Örva öblében
Harczkészen állanak !

HJÖRLEIF.

Tizenkétszáz válogatott
Vakmerő vitéz —
De félannyi harczos
Hatunban várja
A király parancsát —
Kemény lesz a csata !

A kormányos sietve
Lebontá a sátrakat ;
Menten felébredt
A fegyveres csapat
S a hősök megpillanták
A hasadó hajnalt.
Azután a vitézek
Valnisz öblében
Árboczra vonták
A vitorla vásznát.

Evezők csapása,
Kardok csörrenése,
Paizsok pengése
Hallik a hajókon.
Sebesen sikamlik
A vitéz sereggel,
Messze a kikötőtől
A király naszáda.

Hatalmas hullámok
Tornyosulnak hirtelen ;
Recsegnek, ropognak
Az árboczok rudjai,
Mikéntha sziklák
Szakadnának széjjel.

Magasabbra vonatá
A vitorlákat Helgi

Bár háborgva torlódott
 Hullám hullámra,
 S erőlködött Ögirnek
 Irtózatos lánya
 Mélységbe vetni
 A vitorlás méneket.

De Szigrun merészen
 Megvédte a magasból
 Helgit és hajóit
 És vitéz harczosait.
 Keményen kiragadta
 Rán kezéből
 A király gályáit
 Quipalund mellett.

Csendes kikötőbe
 Kerültek estére,
 Hol békés habok
 Himbálták a hajókat.
 A szárazföld urai
 Szvarin halmáról
 Halavány haraggal
 Nézik a hadat.

Granmar fiai a halmon voltak, mikor a hajók a part felé vitorláztak. Gudmund menten paripájára szökött és a part mentében kémlelni indult. A Völszungok éppen akkor vonták be a vitorlákat. Gudmund így szólítja meg őket

Kicsoda a király,
 Ki e naszádot kormányozza
 És földünkre fordítja
 Fegyveres csapatát?

Szinfjötli felelt
 Az árbocza felszegezve
 Egy piros paizsot,
 Szinarany szegélyűt;
 Mint kikötő kapitánya,
 Ki válaszolni képes
 És vitézekkel vitázva
 Szavakat váltani.

SZINFJÖTLI.

Beszéld el este,
 Mikor emséket etetsz
 S falattal csalogatod
 A csaholó ebeket :
 Völszungok érkeztek
 Viadalra vágyva
 Quipalund mellől,
 Messze napkeletről.

GUDMUND.

De kicsoda a király,
 Ki e gályákat kormányozza
 És csatajelt csillogtat
 Az árboz csúcsán ?
 Látom, nem béke
 Lebeg e naszádon ;
 Harczfénytől piroslik
 A hősök paizsa.

SZINFJÖTLI.

Itt láthatja Hödbrodd
 Helgit, a hőst,
 Ki sohasem fordítja
 Seregét futásra.
 Büszke birtokodba
 Benyomult merészen
 S hatalmába ejtette
 A halak hazáját.
 Sokszor segítette
 Falathoz a sasokat,
 Mialatt a malomban,
 Leányokkal mulattál !

Legjobb neked, Gudmund,
 Legeltesd a kecskéket
 És sziklák szakadékin
 Szédülve, kapaszkodj,
 Mogyorófa vesszővel
 Vézna kezedben —
 Könnyebb az és kellemesebb,
 Mint kardot forgatni !

GUDMUND.

Felejtéd, fejedelem,
 A régi regéket,
 Hogy becsmérő beszéddel
 Bántod a vitézt!
 Farkasok falatával
 Éltél az erdőben;
 Tennen testvéridet
 Izekre tépve,
 Sebeiket nyaldostad
 Fagyos nyelveddel,
 S mint üldött szörnyeteg
 Sziklák közé szorultál!

HELGI.

Valóban, vitézekhez
 Illendőbb volna,
 Csatára sietni
 Sasoknak örömére,
 Mint botor beszéddel
 Becsmérelni egymást,
 Bár ellenét mindenik
 Méltán gyűlölheti.

Nem jó szemmel nézem
 Granmar nemzetségét,
 De vitézhez méltó
 Valót mondani:
 Megmutatták ezek
 Moinszheim mezején,
 Hogy karjuk keményen
 Forgatja a kardot
 És vakmerő vitézek
 Az emberirtó viadalban.

Gudmund haza vágatott a háborús hírről.

Mint szélvész, száguldnak
 Szilaj ménükön,
 Szvipudon és Szvégjudon
 Szolheim síkjára;

Erdős halmokon,
Harmatos völgyeken,
Döngnek a dombok
Valamerre vágtatnak.

Künn áll sisakosan
A kapuban Hödbrodd,
Látja leventéit
Száguldó lovakon :
«Miért e haragos
Halavány arczok?»

Elérnek a harczosok
A ház kapujába ;
Elmondják, ellenséges
Csapatok érkeztek ;
A part fövenyén
Feküsznek gályáik ;
Hórihorgas árboczok,
Hatalmas vitorlák,
Csattogó evezők,
Csillogó paizsok —
Kevély Völszungok
Királyi kísérete.

Tizenöt csapat
A tenger partján,
De hétszer ezren
Ott vannak az öbölben.
Horgonyt vetettek
Quipalund vidékén,
Aranytól fényes
Fekete gályáik.
Lehető legtöbbben
Jöttek a leventék —
Nem fogja már halogatni
Helgi a harczt!

HÖDBRODD.

Nyargaljatok gyorsan
A királyok gyűlésére !
Szporvitnir siessen
Szparin síkjára,

Melnir és Mylnir
 Myrkvid erdejébe.
 Vissza ne vonuljon
 A viadalból senki,
 Ha karja képes
 Kardot forgatni!

Hívjátok el Högnit
 És Hring fiait,
 Atlit és Yngvit
 S az öreg Alfot,
 Kik vágyva várják
 A halálos viadalt.
 Szembe kell szállnunk
 A szilaj Völszungokkal!

Granmar fiai nagy sereget gyűjtöttek. Sok fejedelem csatlakozott hozzájuk, közöttük Högni, Szigrun atyja, fiaival Bragival és Daggal.

Csattogva csaptak
 Egymásra a csatában
 Fényes fegyverek
 Freka kövénél.
 Hundingölő Helgi
 Elöl járt a harcban,
 Mindenütt, valamerre
 Vitézek viaskodtak,
 Küzdelmet keresve
 És futást kerülve —
 Szilárd volt a szíve
 A vitéz vezérnek.
 S ha keményen suhogtak
 Körötte a kardok,
 Megvédte a magasból
 Merész lelkü hölgye.

Nagy csatát víttak, melyben Granmar valamennyi fia elesett. Halva maradt a csatatéren valamennyi szövetséges vezér is, kivéve Dagot, Högni fiát, akinek békét biztosítottak és aki hűséget esküdött a Völszungoknak.

Szigrun elment a csatatérre, ott találta Hödbroddot halálosan megsebesülve, melléje lépett és így szólt:

Most már Szigrun,
 Szevafjöll asszonyát,
 Nem vonhatod kebledre,
 Hödbrodd király !
 Életednek vége —
 Véresre marczangolja
 Grida falkája
 Granmar fiait !

Azután Helgivel találkozott és örömtől sugárzó arczezal így szólt :

SZIGRUN.

Örülj az életnek,
 Yngvi kegyeltje !
 Zavartalan birhatod
 Büszke birodalmad,
 Mert földre sujtá fegyvered
 Félelmes ellenséged,
 Ki nem egy harczosnak
 Okozta halálát.
 Egy csapással mindakettőt
 Megszerezte kardod :
 Temérdek kincset
 S a királyi szüzet !

Boldogan birhatod.
 Bátor fejedelem,
 Högni leányát
 És hatalmas országod.
 Dicső volt diadalod —
 A viadalnak vége !

HELGI.

Bánatot kell borítanom
 Boldog örömödre,
 De sejtem a Nornák
 Sodrották e sorsot.
 Hajnal hasadáskor
 Elesett e halmon —
 Bragi és — Högni
 — S én okoztam halálukat.

Sztyrkleifnél elhullott
 Sztarkad király,
 És Hlebjörg halmán
 Hrollang fiai.
 A legvadabb leventéket
 Láttam e csatában, —
 Fejetvesztett törzsek is
 Tovább tusakodtak!

Halomra hullva
 Feküsznek a hullák,
 Nemes nemzetséged
 Sok deli sarja;
 Vesztettél e viadalban,
 Végzeted akarata,
 Hogy küzdelemre késztesz
 Vitéz királyokat!

Szigrun sírva fakadt, de Helgi vigasztalta:

HELGI.

Vigasztald szívedet,
 Hisz védelmem valál!
 Sorsa ellen király sem küzdhet.

SZIGRUN.

Vajh' lehetne e hullákba
 Lelket lehelnem —
 És mégis kebleden maradnom.

Második dal.

Helgi azután feleségül vette Szigrunt és fiaik születtek. Helgi nem élt soká. Dag, Högni fia, atyja megboszulásáért áldozott Odinnak és Odin odakölcsonőzte neki dárdáját. Dag Fjöturlund berkében találta sógorát, Helgit és Odin dárdájával keresztülsúrta. Így esett el Helgi. Dag pedig Szevafjöll felé nyargalt és hírül adta Szigrunnak a gyászos esetet.

Kénytelen közlöm

A keserves hírt,

Fájdalmat szerezve

Szerető szívednek.

Elesett hajnalban
 Fjötur halmán
 Legderekabb királya
 Kerek e világnak,
 Kinek nyügét nyögte
 Fejedelmek nyaka.

SZIGRUN.

Emészszenek meg hát
 Álnok esküvésid,
 Melyekkel Helginek
 Hűséget fogadtál,
 Villanó villámok
 Zuhogó záporára
 S hideg hullámok
 Százados szirtjére

Hajó ne haladjon,
 Mely alattad halad,
 Bár vidám szelek
 Verdesnék vitorláit.

Paripa se fusson,
 Mely alattad fut,
 Bár ellenség kardjától
 Kellene menekülnöd!

Vért se védjen,
 Mely testedet védi,
 Bár súlyosan sujtana
 A suhogó kard
 Fegyver se fogjon,
 Melyet karod forgat,
 Hanemha hasítva
 Tenfejedre hullna!

Helgi halálát
 Megboszultnak hinném,
 Ha farkasként bolyongva
 Bujnád a bozótot,
 Elveszítve birtokod
 S büszke boldogságod,
 S kegyetlenül koplalva
 A hullákat kerülgetnéd!

DAG.

Örület lepte el
 Lelkedet, hugom,
 Hogy bátyádnak kívánsz
 Ily borzasztó boszut.
 Odin egyedül
 Intézte e sorsot,
 Harczok runáit
 Róván rokonokra.

Fogadd a felajánlott
 Fényes kincseket,
 Vandilsvé birtokát
 És Vigdal völgyeit,
 Földünk felét
 Fájdalom díjába,
 Magadnak s fiaidnak,
 Fejedelmi asszony!

SZIGRUN.

Nem lakom már holdogan
 Szevafjöll bérczén,
 Nem örülök életemnek,
 Se nappal, se éjjel,
 Mig felvillan egy fénysugár
 A fejedelem sirján
 S nyihogó csataménje
 Csillogó fékkel
 Karomba hozza
 Kedves királyomat!

Remegett Helgitől,
 A rettenetes hőstől,
 Minden ellensége
 Messze vidéken,
 Valamint a farkas elől
 Felriadva futnak
 Egymáson keresztül
 Könnyülábu kecskék.

Kimagaslott Helgi
 A királyok körében,
 Mint sugár kőrisfa
 Tüskebokrok között,
 S mint harmat cseppektől
 Csillogó szarvas,
 Messzire megelőzi
 Valamennyi vadat,
 Felhőkbe felnyujtva
 Fényes agancsát.

Mikor Helgi Valhallba ért, Odin azt ajánlotta neki, hogy megosztja véle uralmát. Helgi megpillantva Hundingot, így szólt:

Hallod-e, Hunding,
 Valamennyi hősnek
 Készítsd a lábfürdőt
 Szítsad a lángot!
 Lásd el a lovakat,
 Kötözd a kutyákat,
 Itasd a malaczokat,
 Mielőtt lefekszel.

Szigrun szolgálója este kiment Helgi sírhalmához és látta, amint Helgi sok vitézzel a halomhoz vágatott. Erre így szólt:

Csalfa káprázat,
 Mit látni képzelek?
 Vagy a világ vége,
 Hogy halottak vágatnak,
 Sarkantyuval sietésre
 Serkentve ménüket?
 Vagy talán a hősöknek
 Hirdeti hazatértét?

HELGI.

Nem csalfa káprázat,
 Mit látni képzelsz;
 Sem a világ vége,
 Hogy e vitézeket látod,
 Sarkantyuval sietésre
 Serkentve ménüket —
 S nem is hirdeti
 A hősök hazatértét.

Á szolgáló hazament és elmondotta ezt Szigrunnak :

Szállj le, Szigrun,
Szevafjöll bércezéröl,
Ha kedves királyodat
Látni kívánod.
Megnyílt a halom,
Hazatért Helgi ;
Vérző sebekkel
Vár a vitéz,
Hogy csillapítsd vérének
Csergedező cseppjeit.

Szigrun elment a sirhalomba Helgihez.

SZIGRUN.

Úgy örül a lelkem,
Hogy leventémet láthatom,
Valamint Odinnak
Éhes ölyvei,
Ha megérzik a magasból
A meleg falatot,
Harmattól ázva
Hajnal hasadáskor.

Hadd csókolom mégegyszer
Halavány hősömet
Azután vesd le
Véres vértedet ! —
— Mi nedves a hajad,
Helgi, a vértől ;
Ellepett a hullák
Pirosló harmata,
S mi fagyos a kezed,
Én kedves királyom ! —
Miképen szerezhetek
Szívednek nyugalmat ?

HELGI.

Te vagy oka, Szigrun,
Szevafjöll asszonya,
Hogy ellepte Helgit
A hullák harmata.

Kegyetlen könnyekkel
 Keseregsz éjente,
 Árva nyoszolyádba
 Nyugalomra térve
 S valamennyi könnyűd
 Vércseppé változik,
 Feltépve fájdalmát
 Fagyos kebelemnek.

Valhallban méhsör mellett
 Vigadok a vitézekkel,
 Bátor odaveszett
 Életem, országom !
 Senki se sirassa hát
 Vitézi sorsomat,
 Ha tele is van testem
 Tátongó sebekkel ! —
 — De felejttem fájdalmam,
 Felderül a lelkem.
 Hogy eljött a halotthoz
 Hősl elkü hölgye !

SZIGRUN.

Virágos ágyat
 Vetettem vitézemnek,
 Puha pázsitosat
 Édes pihenésre.
 Hadd feküdjem karjaiban
 Halavány Helgimnek,
 Mint egykor kebelén.
 Az eleven királynak.

HELGI.

Bízva remélek már
 Békét, boldogságot,
 Mert keblemre szorítottam
 Szerelmes Szigrunomat
 És setét siromat
 Az élet sugarával
 Fényesre varázsoltad,
 Fejedelmi asszony

De ideje hazatérnem
 A hajnal ösvényén
 S felhőkön futtatnom
 Fehér paripámat.
 Túl kell haladnom
 A tejút hidján,
 Mikor Valhall kakasa
 A vitézeket költi.

Helgi társaival elvágatott, Szigrun pedig szolgálójával lakába
 tért vissza. Másnap este Szigrun elküldte szolgálóját a sirhalomhoz őrt
 állani. Késő este ő maga is odajött és így szólt a szolgáló:

Már eljött volna,
 Ha eljönni akarna,
 Odin lakából
 Leszállva leventéd.
 Hiába várod
 Hősöd hazatértét;
 Elültek a sasok
 Kőrifák sudarán
 S az emberek sietnek
 Álom országába.

Ne légy oly botor,
 Bemenni egyedül
 A halál hajlokába,
 Hőslelkű asszony!
 Hidd el, a holtaknak
 Rejtelmes hatalma
 A vak éjben veszélyesebb,
 Mint világos nappal!

Szigrun rövid életű volt. A búbanat és fájdalom csakhamar sirba
 döntötte.

EMLÉKEZÉSEK.

A Kisfaludy-Társaság első elnökére, báró Jósika Miklósr.

TÓTH LŐRINCZTŐL,

(OLVASTATOTT AZ 1894 MÁJUS 5-DIKÉN TARTOTT JÓSIKA-ÜNNEPÉLYEN).

I.

Hosszúra nyult élet, az évek terhe alatt roskadó kor, bizony nem igen vigasztaló és öröndetes kiváltságának révén jutottam a megtiszteltetéshez, hogy báró Jósika Miklós, az egykor annyira ünnepelt, de ma már a XIX-ik század végén, az ízlés, divat s eszjárás és életirányok lényeges átalakultával, egy vagy más tekintetben népszerűbb utódokkal szemközt, elhalványult híré regényíró születésének százados évfordulója ünnepén, elmondjak egyetmást emlékezéseim alkonyborította tárából, e nemes, büszke, magas eszményiségnek hódoló, jellemében s elveiben rendíthetetlen, s úgy írói mint általános emberi és hazafiúi kitűnőségével a nemzet örök halálját érdemlő úttörő fölött.

Jósika Miklós e Társaságnak, mely ma emlékezetét megünnepelni jött össze, s hívta fel Önök kegyeletes részvétét, első elnöke volt. Nekem pedig, akkor még fiatal embernek, ki a szépirodalom rózsás fellegeiben szárnyaimat próbálgatám, s ki Jósika első művein az egész akkori magyar világgal s különösen ifjú barátaimmal együtt lelkesültem, éppen abban az időben szerencsém volt a Kisfaludy-Társaság titkári teendőit végezni, s így vele többször érintkezve s bizalma által legalább bizonyos fokig megtisztelve, közelebről ismerni e nemes alakot; a szerencsétlen első házassága s ebből fejlett kellemetlenségei s költséges pereiről nyomása s zaklatása alatt, akkor sokat szenvedőt, kinek szép, komoly homlokán szelid melancholia borongott, s ajkain csak ritkán volt derűs mosoly látható. Boldog gyermekkorára, ifjúságára, szülei s testvéreire, konviktusi s katonai életére, Erdély bájvidékeire s ősi magyar életére vonatkozó kedélyes közléseit élvezettel hallgattam, s ami ezzel egyértelmű,

tiszteltem és szerettem őt. E hivatalos összeköttetésnek s ezzel járó közelebbi ismeretségnak tulajdonítsák, tisztelt hallgatóim, hogy nekem, a közel 80 éves, már hangtalan és félvak öregnek is jutott a szerencséből: halványuló emléke felújításához egy kis kiegészítő sugárral járulhatni. Nem fogják Önök tőlem azt kívánni, hogy a részemre kitűzött rövid óra alatt érdemei nagy koszorúját egészen felbontva s kiterítve, annak minden virágát szétszedjem, s az embernek és az írónak s műveinek bővebb részletes ismertetéséhez s bírálatához fogjak, a minnek itt s most nincs helye, hol csak általános jellemzésére lehetek hivatva, avagy érdekes életének kimerítő leírását adjam, ami e rövid idő keretében el nem fér; csupán arra vállalkoztam, hogy mint a Kisfaludy-Társaság 1842-iki titkára, annak 1842-iki elnökéről s ez elnöki székre lett egyértelmű megválasztásának előzményeiről s okairól szóljak, s ha még időm maradna, mintegy kandalló melletti fecsegés alakjában rendszer és kronologiai egymásután nélkül jellemét s egyéniségét ismertető némely adatokat is említsek fel, melyek egy részét ő maga «Emlékirata» utolsó műve, füzeteiben kétségtől sokkal érdekesebben beszéli el, de miután elfelejtett emlékirata s Szaák Luiza úrnőnek felőle írt igen jeles és érdekes könyve a nagy közönség előtt kevésbé ismertek, ez adatok sokakra nézve mégis talán újak és vonzóak lehetnek.

A magyar irodalom ez egyik fényes nevével, mely egykor a legnépszerűbbek közé tartozott s ősi dicsőségünk felébresztője, az epikus Vörösmarty, s hazafias érzelmeink leggazdagabb táplálói: Kölcsény s Berzsenyi s a Kisfaludyak neve mellett említett mint úttörője az általa megnyitott regényírói új ösvényen, melyet akkor élénk részvéttel s vágygyal olvasott munkái megjelenését lesve, a legőszintébb tisztelettel kísérték hazánk összes művelt közönségének felsőbb és alsóbb rétegei, a kényes ízlésű palotákban s az egyszerű polgári házakban, — melyért az akkori ifjúság elbűvölve a tollából dúsan ömlő nemes eszményiség s tiszta és szeplőtlen erkölcsi s nemzeti irány hatalma által, lelkesülve rajongott; de a komoly bírálat is a legnagyobb magasztalással nyilatkozott, kinek «Abafi»-járól szóló bírálatát a szigorú Bajza által szerkesztett «Figyelmező» egyik nemes ízlésű s alapos tudományu kritikusa, Szontagh Gusztáv az ismert hódoló bevezetéssel kezdte meg: «Uram, le a kalapokkal!» — ez egykor oly népszerű s magasztalt névvel, a halála alkalmával felőle megjelent nekrológok elhangzása után, már csak ritkán találkozunk; s emlékezetét már-már a feledés fátyola kezdte borítani, mint annyi más jelesünkét, mikor egy lelkes és szellemes nő, Melháné született Szaák Luiza úrhölgy, kedvencz írójáról, ennek halála után 25 évvel, 1891-ben, 360 lapra terjedő nagybecsű művet írt, melyen több évig buzgalommal s az utánjárás ernyedetlen gondoskodásával

dolgozott s az érdeklődést neve s művei iránt fölélesztve, jól kiérdemelte Jósika Miklós összes tisztelőinek háláját. A méltó kegyelet szent kötelességét teljesíti tehát a Kisfaludy-Társaság, a hazai szépirodalom ez anyaintézete, midőn első elnöke születésének századik évfordulóján dicső emlékezetének felújítására vállalkozott, s hálás elismeréssel fűz koszorúkat a szellem- s képzeletdús, az ősi erényeket s bűnöket, a haza és szabadság szeretetét, a lovagiasságot s férfiaságot, a magyar hősiességet s erélyt, a magasztos női tulajdonokat s az igaz és tiszta szerelmet megragadó képekben ábrázoló regényíró s a rendíthetlenül szilárd és következetes, mely meggyőződése útján soha meg nem tántorodó, mindig hű hazafi homlokára. Az örökké változó s a divatos, sokszor bizony igen silány, sőt aljas ízléseknek s irányzatoknak is készségesen hódoló idő, úgy látszik, már egészen túlszárnyalja, s fájdalom, még a szépért s nemesért lelkesedni tudó ifjabb nemzedéknél is, Jósika Miklós iskoláját s kezdi elfelejteni egykor oly igen keresett s kedvelt regényeit, melyek házról-házra mohón olvastattak s többszörös, fájdalom, igen hiányos, nem szép, és sajtóhibákkal tömött kiadásokat értek. De nem szabad megengedni, hogy az a nemes, magasztos eszményiség, lovagiasság szelleme, a becsületnek, férfiaságnak az a kultusza, szabadság- s hazaszeretnek az a szent heve, mely műveit áthatja, s a XIX-ik századnak nyerekedő s önzésbe mindinkább elmerülő végéhez már nem jól illő s mind kevésbbé ismert és értett jellemeket s alakokat teremtett, már csak kevesek által képviselve, mindinkább ki haljon közöttünk. Ez a levegő, az önzés s anyagiség levegője, nem a Jósika Miklós eleme volt. Ő az idealizmus tiszta etherében élt, s azért ma már ritkán látjuk, sőt éppen nem látjuk regényeit szalónaink asztalain, hol részvény-szelvényeket nyirnak, s könyves állványain, hol Zola s realista társai és tanítványainak szemérmetlen művei pompáznak, s gyakran találkozunk egyébiránt művelt, sokat olvasó ifjakkal, hölgyekkel, kik Jósikát alig ismerik. Pedig mily méltatlan s hálátlan feledése volna ez egy oly magas s nemes irányú regényírónak, ki midőn a mult kárpítját szellőzteté s a jelen század fiait s leányait egy általa a krónikák s hagyományokból alaposan tanulmányozott, addig le nem írt, erényeiben s bűneiben nagy korba vezető, vagy saját tapasztalatai és észleletei nyomán tetőtől fenéig ismert jelenkorunk s társadalmunk titkaiba avatta, nem csupa mulattatás s kellemes időtöltés eszközzésére gondolt, hanem mint ezt Mátyás király fénykorából vett *«A Csehek Magyarországon»* című egyik szebb regénye előszavában ő maga elmondja — tanítani, lelkesíteni, nemesíteni akart, s célját csak félig vélte elérni, ha megismerteti a kort, melyet rajzol s egészen csak akkor, ha a regényt elolvasó lelkes ifjú felkiált: «oly eltökélt és szilárd akarok lenni tetteben és erőben, mint eme leraj-

zolt előkép, oly hű honomhoz s királyomhoz, becsületem oly szent lesz előttem, mint előtte az övé, egész férfiú leszek mint ő — és ha a hon leánya szól: «oly tisztán őrzöm erényemet, oly nemes önérzetre akarok szert tenni, oly higgadt leszek erkölcsben s kedélyben, oly hű vallásomhoz, férjemhez, gyermekeimhez, mint e nő, kiről íme olvastam». — Ily nemes irányú, ily magas czélra törő s annak felölélésében oly termékeny író t bizonynyal meg kell becsülni nemzetének, s tünező emlékét, felejtett műveit kegyeletesen felfrissíteni, s főleg oly korban, melyet az «auri sacra fames» emészt s már maga a társalgás szokott divatos frazeologiaja élesen jellemez, midőn a bájos szép szűzet, s az anyja ölen mosolygó kedves, ártatlan gyermeket, ha dicsérni akarják, *aranyosnak* nevezik, a helyett, hogy jónak, szépnek, okosnak neveznék; s a jámbor nagypapát s nagybácsit is, kitől talán örökséget epedve várnak, mintegy aranyborjút, ugyanily ragyogó névvel tisztelik meg, a minék még kézzel foghatóbb értelme van; végre midőn az elbűvölő művésznőt sem tudják szebb névvel ékesíteni, mint az «aranyos» czímmel, mi inkább arra emlékeztet, hogy a diva «aranyért eladó» s nemesb becsvágynak bizonynyal meg nem felel.

II.

Hogy Jósika Miklós fényes és termékeny regényírói pályája kulcsával birjunk: át kell, legalább futtában, tekintenünk érdekes élete folyásán, ismertetni gyermekkorát s ifjúságát, környezetét, nevelését s családi viszonyait.

A nagy regényíró élete, leggyöngébb gyermekkorától kezdve, 70 éves korában, — melyet ő mathuzálemi kornak tartott, — 1865-ben febr. 27-én bekövetkezett haláláig, maga is beillik regénynek; tele küzdelmekkel, jónak s rossznak, örömnnek s bának gyors váltakozásaival, tele tanúságokkal, csalódásokkal, s kiábrándulásokkal, de megédesítve magas élvezetekkel is a műzsák s második, nagylelkű neje társágában.

Lapozzuk át ez életregényt, melynek első részét eléggé s alaposan megismerhetjük Heckenast által 1865-ben kiadott «Emlékiratából»; bőven s elég kedélyesen s érdekesen rajzolja ennek első, második és harmadik füzetében családi viszonyait, gyermek- s ifjúkorát, katonaságát, szerencsétlen első házasságát, politikai s irodalmi szárnypróbálgatásait.

Jósika Miklós báró már a múlt század utolsó tizedében, a czopfos és nálunk minden ízében arisztokratikus korban, és ugyan 1794. évi

ápril 28-án született Tordán, hol az egyszerű házat, melyben szülőföldének ez egyik méltó büszkesége ősei hosszú sorába lépett, ma már, az Emke kegyeletes gondoskodásából, emléktábla jelöli. Erdély egyik legelőkelőbb, bárói címét két század óta viselő nemzetségéből származott, a mely rokonságviszonyban állott egykor a fejedelmi Báthoryakkal, s legújabb időkig az erdélyi majdnem összes főnemes családokkal. Minden ily nagyobb s kiterjedtebb családnak van nemcsak történelme, de legendája, mythosza s mesés multja is. — Báró Wesselényi Miklós a «Balitéletekben» kedélyesen beszéli el, hogy nádori méltóságot is viselt nemzetségét cigány eredetűnek állították. Hasonló kitüntetésben részesültek a zenére kiváló hajlammal bíró ősrégi Fáyak is. Cserey, a krónikaíró, ki a hatalmas Teleki Mihályt, hol csak szerét tehette, örmest ócsárolta, oláh eredetűnek mondja e nagyeszű államférfit, s a román hazafiak, kik igen kedvelik az olcsó foglalat, száz meg száz törzsökös magyar családot követeltek fajuk számára, a Hunyadiaktól s Szilágyi Mihálytól kezdve a Jósikákig. A család oláh eredetét Jósika Miklós váltig tagadja, szerinte az első Jósikától az utolsóig egyikben sincs egy szemernyi oláh vér se. Az oláhok szerették volna őt is elkonfiskálni, mint annyi derék magyar hőst és hazafit; de ő nem volt büszke reá, hogy minden tisztelete mellett a derék, művelt s a magyar hazához, mely őket minden emberi s polgári jogban testvériesen részesített, kellő vonzalommal s hálával viseltető románok iránt, a gyermekeket hangyabolyba temető s felnyársoló Hora-, Gloska- s Janku-féle hősvadékhöz számíttassék, bár igen szép dolog lehet egyenesen a farkas tejet szopó Romulustól származni s e révén magát Coriolánnak, Trajánnak, Titus és Liviusnak stb. kereszteltetni.

Annyi bizonyos, hogy a Jósika-család Magyarországból, a törökök elől menekülve, származott át Erdélybe, Karánsebes vidékéről, hol ropant birtokai voltak s magát Zsidóvárról írta. Az elhagyott birtokokra vonatkozó családi oklevelek, kimutatások, összeírások s egyéb emlékek azonban a Hora-világban, a régi Martinuzzi-féle branyicskai kastélyban, melyről a család erdélyi predikátumát vette, tűz által megsemmisültek, s a magyarországi birtokok tulajdonjoga bebizonyíthatlanná vált. Sokszor volt szó a családban, hogy a bánati gazdag birtokokat vissza kellene perelni s ily irányban tett is lépéseket báró Jósika Samu kancellár, de sikertelenül. Ma számos új birtokos ül az elfoglalt s különféle úton megszerzett nagyterjedelmű gazdag földeken, s a visszavívás lehetsége nem zavarhatja nyugodt álmaikat; maga Jósika Miklós, a perlekedéstől méltán irtózó költő, derék családi ügyvéde boszuságára, az efféle ősiségi pereket «prókátor-abraknak» szokta nevezni.

Az Erdélybe átköltözött családból nagy hírre s magas állásra

emelkedett az 1598-ban elhalt első Jósika István, költő-utóda egyik nagyobb, öt kötetes de kevésbé sikerült történelmi regényének hőse, Báthory Zsigmond fejedelem kancellárja, kegyencze, kevés híján utóda a fejedelmi széken s majd áldozata, kinek rokonát, Füzi Borát vette nőül. Ettől született fia Zsigmond pedig éppen Báthory Annát, a fejedelmi család leányát, nyerte meg hitvesül, s így a hatalmas családdal közelebbi rokoni kötelékbe lépett. De már Jósika Istvánról oly legenda élt a családban, hogy még közelebb, vérszerinti rokonságban is áll a Báthoryakkal, mert fivére lett volna Báthory Zsigmond fejedelemnek, kivel együtt neveltetett a jezsuitákál Olaszországban. E véleményyt erősítették a tudós geneologus Cserey Miklós, s a szinte nagy buvár Strausenberg szász kormányzéki tanácsos. Másik legenda a Jósikák eredetéről, hogy ők Kantakuzéno János görög császár maradéka, a mit örömezt hitt Miklós atya is, s hitték vele nővérei. A költő mindezeket a hiúságnak hizelgő ábrándozásokat üres meséknek tartotta s csak azt a tagadhatlan vérségi összeköttetést fogadta el a Báthoryakkal, mely leányágon, Jósika Zsigmond nején, Báthory Annán, alapul.

A Báthory Anna férjének, Jósika Zsigmondnak unokája volt *Gábor* táblai ülnök a XVII-ik század végén, a *várfalvi* családág törzse, melyből *János*, az 1843-ban elhalt erdélyi kormányzéki elnök s ennek Csáky Róza grófnőtől született fia, *Sámuel*, a konzervatív udvari párti híres vezér és szónok, utóbb az erdélyi udvari kancellária elnöke, Metternich herczeg kiváló kedvence, a szinte konzervatív *Lajos*, dobokai főispán, s *János* tábornok származtak. Ugyanannak unokája volt II-ik István, dévai kapitány is, ugyancsak a XVII-ik század végén, az úgynevezett *szurdoki*-ág megalapítója; ennek fiai már bárói rangot viseltek, s ez ágból származott *Imre*, a költő nagyatyja, ki Bornemissza Annát birta nőül; első *Miklós*, a költő atya, s ennek Lázár Eleonorától származott fia, *Miklós*, a regényíró.

Jósika Miklós, az atya, nem a leggazdagabbak közé tartozó, de főleg édes anyja halála s örökségének átvétele után, elég vagyonos s aránylag túlságosan is fényűző s vendégszerető, büszke főúr volt, ki a múlt század végén, mikor a mi Miklósunk született, úgy volt ismeretes s úgy vésődött fia emlékezetébe, mint harmincz éves, csinos, elegáns, művelt, élczes, ötletekben gazdag, vidáman társalgó s olvasni szerető, hirtelen haragu, de könnyen is békülő, kártyát, mulatságot, szép hölgyeket kedvelő, közszeretben álló gavallér, ki, midőn Benkő nevű tisztartója számadásait vizsgálni birtokára érkezett, ezzel köszöntötte a gazdatisztet: «no, domine Benkő, beütött a menykő». A tekintélyes főúr politikai tekintetben szabadelvű hazafi volt, ki a francia forradalom eseményeit élénk figyelemmel kísérte, s kit a közügyek, amaz

álomba merült, tespedő korban is, melegen érdekeltek, ama korban, mely a francia forradalom szörnyűségeitől megrémült monarchikus s arisztokratikus elemek szövetségének reakciója folytán, minden szabaddabb életforgalmat hosszabb időre lehetetlenné tett. Az élénk vérmérsékletű atya határozott forradalmi rokonszenveket táplált, s csak kevésbe múlt, hogy Lengyelországba nem ment Kosciuskó zászlói alá; a Marseillaiset magán kedvtelésből lefordította, s gyakran heves politikai vitákba elegyedett rokonaival s barátaival. De szerencséjére e miatt semmi baja sem lett, s lassankint ő is békés természetű s a dolgok lassú, döcögő menetével kibékült, saját örömeinek s mulatságainak élő úrrá puhult, ki jó alattvalónak tartatott, s kit a Martinovicsot s társait kivégeztető hatalom sem háborgatott. — Neje, Lázár Eleonora grófné, kit szeretett s megbecsült, de a ki felett feltétlenül uralkodott, mint idős Wesselényi Miklós a szelid Cserey Ilona felett, kedves, engedelmes, nem feltűnő szép, de kellemdús urnő volt, hollósötét fürtöktől árnyalt hófehér arczával, kifejezéses bájos szemeivel, sok testi szenvedés mellett is, vidám, nyájas valójával; e mellett feddhetlen erényű, férjéhez melegen s híven ragaszkodó példás nő, kit minden ismerője kedvelt s tiszteletben tartott. Azonban gyenge testalkatát mellbetegség dúlta, s még csak 28 éves volt, midőn 1799-ben elhalt, s anya nélkül hagyta hét közül életben maradt öt gyermekét, s ezek között a még csak öt éves Miklóst, az ennél egy évvel idősb Rozáliát s egy évvel ifjabb Imrét, a két éves Zsuzsannát, s a még pólyában levő csecsemő Samut.

Jósikáék, Miklós kis gyermek korában többnyire Bilakon, Besztercze mellett laktak, nagyobb részben szász nyelvű községben, hol kényelmes, sok vendégtől látogatott népes és vidám udvarházuk volt; de olykor Ó-Fenesen is időztek, vagy Branyicskán, a regényes Hunyadmegyében, és Szurdokon, a költőnek későbbi kedves lakhelyén, közel a Wesselényi Miklós Zsibójához. Az anyának kora halála után az atya, ki újból házasodni nem akart s kedvelte a független legényéletet, kis gyermekeit a két oldali nagyanyák, Jósika Imréné, a történeti nevet viselő, s Apafiné druszájához meglepőleg hasonlító Bornemissza Anna, és gróf Lázár Antalné, Torma Éva gondviselésére bízta, maga pedig lovagolt, vadászott, barátait látogatta, utazott, s Kolozsvárt, hol régi családi háza volt, a téli idényekben mint a főúri társaság vezértagja, pompás mulatságokat, különösen szánkázásokat rendezett. Miklóst, elsőszülött fiát s neve örökösét spártai szigorral nevelte, kemény ágyon hálatta, hideghez meleghez szoktatta, de szeszéyleit követve szerette olykor czifrán is öltöztetni; a kis fiú, ha vendégek voltak a házban, nehéz rózsaszín brokátból készült mentécskét viselt, kék rókaprémmel, s vadalmaszínű mellényt és nadrágot ezüst paszománttal, sarkantyús czizmát,

fekete selyem csákót forgóval, s ily öltözetben kellett, asztalra állítva, szavalnia a jól eltanult szász dialektuson, a mi nagy mulatságot szerzett a vendégeknek. Akkor még Erdélyben ünnepi alkalmakra s ebédekre mindenki magyar öltözetben jelent meg, öreg urak soha másként, mint hajporozott fővel s czopffal ékeskedve; a nők pedig igen apró magyar fejkötőket viseltek.

Az egyik, atyai részről való nagyanya, Jósika Imréné, Bornemissza Anna, kinek gondviselése alá Miklós, Rozália és Samu árva-testvérek jutottak, egyike volt a legkitünőbb úrnőknek Erdélyben, jóltevő, vendégszerető, s vidám még öreg korában is, nem éppen szép, de kellemes és vonzó jelenség. Fenesen, regényes fekvésű helyen lakott, zárdához hasonló régi kastélyban, Kolozsvártól egy pár órányira. — A másik, anyai oldalról való nagyanya, gróf Lázár Antalné, kinél Zsuzsanna és Imre testvérek lettek elhelyezve, erős akaratú, feddhetlen jellemű, kissé nyers modorú, házánál kalapot viselő telivér magyar nő, Medgyesfalván uralkodott, Vásárhely mellett. Ennek halála után Imre és Zsuzsanna is a másik nagyanyához vitettek, s az elválasztott testvérek ismét egy fedél alá jutottak. — Miklós imádva szerette nagyanyját, ki őt nagyanyailag becézte s kényeztette. Magyaros szellemű s nyelvű, vendégekben bővelkedő, mindig vidám volt a nagyanyai ház, sok mulatsággal s ünneppel, de tanulásra is komoly gondot fordított a jó és vidám nagymama, s e részben nem értett tréfát. A házi nevelők gyakran váltakoztak, s nem mindenkor jól voltak megválasztva; legtöbb hatással volt Miklós kimitelzésére a francia emigrans-ezredes, az erdélyi úriházakban nélkülözhetlen házi barát, Lenoir-Dubignon Armand, ki egykor Kleber alatt szolgált s részt vett Napoleon egyiptusi hadjáratában.

A jó nagyanya 1803-ban bekövetkezett s a kis kedvencz unoka által keservesen siratott halála után, Miklóst, kilencz éves korában elvitték a kolozsvári konviktusba, hol piarista-atyák vezetése alatt előkelő családok gyermekeit, egyenruhát viselő s alapítványokon tengő szegény fiúkkal vegyesen nevelték. Spártai szigorú nevelése, melyet atyja szükségesnek tartott folytatni, a konviktusban is alkalmazva lett; egyszerű étkezés, kemény ágy, egy szobában alvás nem csak felügyelő mentorával, hanem egy hórihorgas inasával is. Rosszúl esett neki, de maga mondja, hogy e nevelésnek köszönhette jellemének azt a megtörhetetlen szilárdságát, mely őt soha el nem hagyta, s mely sokszor kárára, de mindig lelki nyugalomra szolgált. Ily szigorú nevelést, sok szegényebb s kevésbbé előkelő család fia ki nem állott volna keserű panasz nélkül. De a szigor szükséges is volt, mert pajkosabb és vásottabb gyermeket, mint ő volt Imre öcsésével együtt, a ki nevelőit s tanárait többet bosszantotta s megtréfálta volna, nem egy hamarlehetett találni; e mellett

azonban jól és gyorsan tanult, de a mi meg nem mentette a gyakran alkalmazott büntetéstől. — Kileste többször változtatott s nem mindig elég gondosan megválogatott nevelőinek gyengeségeit, például: észrevéve, hogy egyik házi nevelője az ágya melletti fali szekrényben pálinkás üveget tartogatott, melyből, ha felébredt, nagyokat szokott hörpenti: tintás üveget csempészett a pálinkás üveg helyébe; — midőn pedig konviktusbeli mentorának, a derék páter Gullnak, ki egykor atyjának is tanítója volt, posztóval bevont szép íróasztalát olajjal leöntötte, s hogy a foltot elrejtse, azt porzóval behintette, a páter pedig, hirtelen haragjában, arra büntette, hogy az olajba kevert porzót lenyalja: azzal torolta vissza a kellemetlen büntetést, hogy a megmérgezetten, a kínosan szenvedőt, a haldoklót játszotta, s ezt oly természetesen, hogy szegény Gullt a hideg is rázza aggodalmában s nem győzte vélt áldozatát jó édes tejjel itatni, mit a sovány kosztón élő, jó étvágyú hamis legényke igen szívesen fogadott s bőven keblezett be. — Száz meg száz ily apró furfangot követett el nevelőin; bár azokból mindenkor levonta a természetes konzekvenciákat s a megérdemlett büntetést vitézül eltűrte. E mellett jól tanult, sokat olvasott, a klasszikusokban szép haladást tett, s minden csintalansága mellett tanítói egyik kedvencz tanítványa, s társainak az udvaron tartott apró hadviselésekben vitéz vezére volt. E közben atyja, ha Kolozsvárt mulatott, vagy nevelői, ha az atya távol volt, elvitték őt a legelső úri házakba; különösen a fényűző s majdnem fejedelmi udvart tartó gróf Bánffy György kormányzó palotájába is, ki az eszes fiúval szeretett enyelegni. A kormányzó ebédein s estélyein az erdélyi főúri családok s kitünőségek és nevezetességek, ide érte a tudósokat és művészeket is, nagy számban szoktak összegyűlni. Alkalma volt itt látni s csodálni Erdély összes szép asszonyait, államférfiain, lovagjait, s ezek során páratlan különceit s bolondjait is, kiknek furcsaságai melyen vésődtek emlékezetébe, s anyagot szolgáltatatt humoros műveihez, Békessy Feri kalandjaihoz, s regényeiben és beszélyeiben felmutatott több, érdekes komikus alakhoz. Ily felejthetetlen típusok voltak névszerint az úgynevezett párisi *gróf Bethlen Farkas*, a legfrancziább magyar, ki valaha cipőt és selyem harisnyát viselt; báró *Nalaczy István*, ki egyéb furcsaságai közt a guberniumhoz intézett folyamodványait úgy stylizálta, mintha valamely jó pajtásának írta tréfás levelet: «Kedves Gubernium! köszöntetem N. N. titkár urat» stb., báró *Kemény Farkas* a vénasszony képű, arcát fehér s rózsaszínnel, homloka és keze vérereit éppen kékre festő, gyógyszereket s mixturákat készítő, új ételfajokat s alakokat kigondoló jeles magyar gazdasszony, spanyol kalpagban s köpenyegben: gróf *Wass Miklós*, az általa csak gambeczek- s haruczoknak nevezett gazdag örmény urak makacs üldözője, s a Jósikák kö-

zül József, ki minden kereskedő s mesterember részére külön fiókot tartott pénztárában, s bár a varga fiókja tele volt, a szabót vagy a fűszerárust, ha ennek fiókja kiürült, végtelenig várakoztatta; ha beretválkozott, három pirosposzsgás oláh fátával szolgáltatva ki magát, kiknek egyike a szappant, másika a langyosvizet, harmadika a beretvát tartotta, s ha e közben az udvaron — mert az ablaknál szokott beretválkozni — zajt hallott, félig beszappanozva, a legmeglepőbb pongyolában rohant ki a szobából, s ily toilettben olykor egész Branyicskát végig nyargalta; ki gyepes udvarának kacskaringós útjain a ludakat végtelen türelemmel, oly sétálásra szoktatta, hogy mindig a fővényes úton maradjanak, s a gyepre ki ne térjenek, mit a fegyelmezett kapitóli hősök a legkomolyabban teljesítettek; végre *Fortini* büszke jogtanár, az úgynevezett kutyaverő, ódivatú frakkjában, köldökig érő mellényében, térdig érő bugyogója és fehér harisnyáiban, oldalán gyíklesővel, fején háromszögű kalappal, mely alól vékony czopf fityegett, de mely alatt Gájus és Ulpianus összes tudománya, a pandekták és gloszzák teljes tárháza volt beszállásolva stb.

Atyja e szokásának, hogy őt már gyermekkorában elvitte magával a társaságokba, köszönhette Miklós úrfi, hogy az úgynevezett parquet lázat sohasem ismerte, a nagyvilágban fesztelenül mozgott, a művelt körökben magát teljesen otthonosnak érezte, s úgy a legfelsőbb rangú, mint minden más tisztességes társaságban jól mulatott. Itt tette sajátjává az erdélyi szalónok könnyed, udvarias, de tősgyökeres magyar nyelvét, melyet csak ritkábban váltott fel francia társalgás, s az erdélyi úri élet minden szokását, melyet regényeiben annyi szerencsével használt fel. Ez élénk benyomásokhoz, melyeket az erdélyi társaságból, a sajátságos, eredeti lovagok s matrónák, atyja barátainak s nagy terjedelmű rokonságának érdekes és regényanyagra nagyon alkalmas köréből merített, kiegészítőleg járult szülőföldének hagyományos romantikája s várromokkal koronázott bérceinek, kristály patakokkal öntözött zománczos völgyeinek s titokzatos barlangjainak s vízzuhatagainak szemlélete. Kolozsvár s a többi, ha nem is várnak nevezett, de védelemre készült ó városokban megvoltak még ez időben s részint megvannak még ma is, a régi sötét körfalak, az utcákat elzáró kapuk s azokat fedező ódon tornyok. A sziklás, erdős bércekben s virágos völgyekben pedig minden kanyarultnál szebbnél szebb képek bontakoznak ki. Jósika Miklós egész gyermekora s első ifjúsága az erdélyi természetnek e tündéries képei közt a legregényesb környezetben telt el, s így már korán bizonyos költőiség fejlett ki lelkében, melyet régi krónikák, emlékiratok s hagyományok tápláltak. Atyja birtokai, hol felváltva időzött, s hol gavallér atyjával együtt lovagolt, vadászott, csatangolt s e közben Erdély, mint állam és az erdélyi ősnemzetségek múltjából sok történeti

adatot, regét, mondát és sok emberismeretet s életbölcsséget is tanúlt, igen szép fekvésűek voltak; Ó-Fenesen a nagykiterjedésű kert a magas Csicsel-hegy árnyában, a szomszéd szent-lászlói agg és sűrű tölgyes erdők s a leírhatlan szépségű s üdeségű majd vadabb, majd szelidebb jellegű hegységek, havasok magasságára emelkedve, melyeken sasok és medvék honoltak, s bájos zománczos völgyek, hol mély csend s béke ünnepelt, nyolcz órányi hosszaságban M.-Létától majdnem Abrudbányáig terjedve! Ily képek, mint maga írja, szemét szívét elbűvölék, s képzelő tehetségét megnépesítették költői alakokkal. S e hegyek tetőin s oldalain félig dőlt várromok, csonka tornyok, még részben lakottak, részben már üresek, melyek láttára feltűnt fogékony lelke előtt az ókor egész férfias, lovagias élete s mozgalma. A festői létai várromot, mely czukorsüveg alakú sziklán áll s mely alatt a havasi folyamok egyik legszebbike a pisztrángos Jára-patak szökdécsel, s több más hasonlót, többször le is írta regényeiben. Atyja nem is tudta meglepetve hallotta egyik tisztjétől, hogy ez érdekes rom s határa az ő tulajdona. Annál többet álmodozott e rom alatt a serdülő ifjú Miklós, ki feltette magában, hogy egykor majd e romot kiépítteti, s ott fog lakni valamely tündérkisasszonnyal. — Másik birtokuk *Szurdok*, melyet a fiú atyjának halála után örökölt, s hová második nejét, védangyalát, vitte, nem kevésbé kedves, rokonszenves hely volt az itt már széles Szamos mellett, közel a festői őrmезеi sziklákhöz, s a Zsibóval szemközt eső Rákóczy hegyhez, hol Rákóczy Ferencz, az utolsó veszett csata után, honából menekülve ebédelt gróf Csáky Istvánnál. — A férfiaságot illető s a nagszerű vajdahunyadi várhoz közel eső branyicskai birtok, melynek egy negyedrésztét szintén örökölte, hasonlóan alkalmas volt arra, hogy üdén s elevenen tartsa s táplálja lelkének a múlt századokban búvárkodó költői irányát, a nagy Hunyady Jánosnak, s nagy fiának, Mátyás királynak lelkesítő emlékezetét.

A konviktusbeli rendszeres, majdnem zárdai életet megúnt elevenvérű fiú, kivel a vele együttlakó páter Gullnak, s többi tanítóinak ugyancsak meggyúlt a baja, már 1811-ben, 17 éves korában, családjá azon ágának, melyhez tartozott, vele született hajlamát követve, atyja engedelmeivel az Erdélyben állomásozó, Savoyai Eugen nevét viselő vértesszázadba lépett, melynek ezredese, Gabelkoven, atyjának jó barátja volt. — Halántékait, melyekre későbbben a nagy regényíró s a lelkes magyar hazafi babérai s cserkoszorúja fűződtek, néhány éven át a dragonyosok fővege, s keblét, melyben annyi nemes hév s hazafiság lángolt, azok egyenruhája fedezé. Katonasága első évét Erdélyben, leginkább a szászföld sovány kosztján, a szőkehajú szász leányoknak üdvörolva, töltötte; aztán több mint egy évet a szennyes Galicziában élt át.

Az odavezető mars alatt, a rendkívül szigorú tél közepén, csak edzett természetének s jó vérének köszönhetette, hogy meleg ruha hiányában meg nem fagyott. — A sovány pénzsegély s igen takarékos kikészítés mellett, melylyel szigorú atya ellátta, elég sokat nélkülözött; de mind e mellett élénk s kényesőként mozgékony vérmérsékleténél, mindenemű élvezetre s tréfára fogékony lelkületénél fogva, kedves paripája hátán, édes vágyakkal s büszke reményekkel keblében, sokat morgó, de őt kis gyermekként ápoló s dédelgető öreg cseh katona szolgálja és kedvelt pajtásai társaságában, fuvolájával a szép holdvilágot ostromolva, s egy kicsit minden csinos leányba beleszeretve, úgy a lengyel földesúrak kastélyaiban, mint jobbágyaik füstös kunyhóiban elég jól érezte magát. Az atyai s nagyanyai udvarházak kényelme, tisztasága s pompás konyhája után, mulattatta őt a kezdetleges paraszttanya, melynek pusztá földén, a ruthén gazdával s ennek családjával, sőt olykor barmaival is együtt lakott, s a maréchal-botról, és Nádasdy, Kray, Simonyi hőstetteiről álmodozó fiú nem egyszer részeges oláh pópák s dászkálok társaságában töltötte estéit, kiknek eszménye egyedül a pálinkás butykos volt.

Pár év múlva teljesedett kedves óhajtása, hogy a fiatal katona a harcmező felé közeledhessék. Útközben Sziléziában már tiszti kardbojtra tett szert, hadnagygyá neveztetett, s mint ilyen vett részt az olaszországi hadjáratban, hol egyszersmind költői kedélye, a citromok s narancsok s régi oszlopok hazájában, sötét olajfák illatos hűsében, ábrándozhatott. Katonai becsvágya, sóvárgása, vitézséggel érdemelt előmenetel után, lángokra lobbant a gyermek ifjában, s ujongva sietett a harcmezőre. Hogy ott magát vitézül viselte a süvöltő golyók közt, bizonyítja a kitüntetés, mely őt 1814-ben február 8-án a Mincio melletti csata után érte, hol ezredese által a csatatéren neveztetett főhadnaggyá. Nem sokára, még csak 20 éves korában, 1814. márczius 24-én kapitányi rangot nyert s az a ritka eset történt vele, hogy mint kapitány, magasságban még néhány hüvelyknyit gyarapodott, de egyszersmind a Colloredó-gyalogezredhez tették át szíve nagy fájdalmára; a lóra termett fiú kedves paripájától könyezve vált meg. Lovaival mindig igen kedélyes barátságban élt, kedves Fanny nevű lova a franczia hadjárat alatt, czirógatott s czukorral etetett általános kedvencz volt az ezredben, mint az eb futott utána, sohasem kellett kézen vezetni, s egykor, midőn fáradtan, egy sötét bokor alatt mélyen aludt, s társai által ott felejtetett, a legvalószínűbb fogság vagy éppen halál veszélyének kitéve, Fanny volt az, mely ösztönszerűleg felkereste, s magával vitte és megmentette. Az ezred, melybe áttétetett, Bécsben időzván, a félgyermekkapitány jelen volt a bécsi kongresszus alatt tartott fényes udvari ünnepeleken; s minthogy kamarási kulcs is fityegett oldalán, s e mellett

ügyes tánczos és jó udvarló volt, részt vehetett az udvar és főarisztokraczia pazar vigalmain, színről-színre láthatta a szövetséges fejedelmeket s ezek minisztereit, az orosz czárt, porosz, dán, württembergi királyokat, Talleyrandot, Wellingtont, hg. Metternichet, stb. A bécsi kongresszus ünnepélyei közé váratlan villámként csapott a meglepő hír, hogy Napoleon megszökött Elba szigetéről s partra szállt Franciaországban.

A mi vidám, harcra kész, becsvágyó fiatal kapitányunk, három év óta nem látott atyjánál tett látogatása után, ki őt ezúttal szép paripákkal látta el ménéséből, déli Németországon, Linzben, Münchenen, Stuttgarton át Franciaországba ment, s tanúja és részese volt a száz nap történelmének. Bár szép lovai voltak, ezek használatát többnyire barátainak és vele levő kedves Samú öcscsének engedte át, ő pedig gyalog járt katonáival, s rendkívüli hőség lévén, itta a pocsolya vizet, hogy jó példával menjen elő. A hadjárat közben néhány hétre meglátogatta Párist, megismerkedett Fontainebleau és Versailles emlékeivel, a Palais Royal kalandjaival, a nagy világváros s francia vidéki élet szokásaival, a párisi színészet s művészzel, látta a nagy Talmát s a hirhedt Dejazet kisasszonyt, a finom ízlésű társaságokat s a kaczer Demimond s Grizettvilág hősnőit, s új és érdekes tapasztalásokkal gazdagodva jutott vissza, bevégzett hadjárat után, Bécsbe.

A három hadjáratot szerencsésen átélte huszonkét éves kapitány minden alkalommal kitüntette magát bátorsága s lélekjelenléte által, de tréfák is napirenden voltak az élénk tisztecske életében, melyeken a főtisztek is kénytelenek voltak jóízűen nevetni, a helyett, hogy a kedvelt, fiatal tisztet megbüntették volna. Többek közt a touloni hadgyakorlatok alatt egy fodrástól eltanulta a pödrött bajuszcsinálás s felragasztás ügyességét, mely álbajusz oly erősen meg állott helyén, hogy egész napon át viselhető volt. Ily hosszú, pödrött bajuszokkal látta el csupa fiatal arczú, csinos sihederekből álló saját századát, mely a hadgyakorlat egyik napján első sorba volt állítva, s a marciális tekintetű, síma arczok láttára, melyeken egy éjen át hosszú bajusz nőtt, mindenkinek szeme-szája elállt.

E második bécsi tartózkodása alatt is folytatta ottani megszokott életét, de most már fontosabb s részben végzetes eredményekkel. Sokat látogatta a színházakat, hangversenyeket, szalónokat, művészi köröket, megismerkedett az írói s művészi bohémélet előkelőségeivel, hím és nőneműekkel, s ekkor kezdte tollát a tintatartóba mártogatni oly czélból, hogy kamarási kulcsa s kardbojtja mellé a költői Parnasszus bejáratának kulcsát s az írói babérkoszorút is megszerezze. Legelső írói kísérlete három, mint maga mondá, *keserves* dráma volt, melyeket az általa jól

ismert híres komikus s jeles színműíró, Raymundnak megmutatott s bírálata alá bocsátott, annak a Raymundnak, ki a bécsi színházak legjobb humoristája, s a bécsi társaságnak legsötétebb vérű hypokondrikusa volt, s kit egy orvos magamagának preskribált, ajánlva neki a hypokondria sárepéje ellen Raymund előadásainak látogatását, mint legjobb szórakoztatót s bendőrázó kaczagtatót. — Raymund átnézte a firkákat s azt mondta, hogy a darabok tele vannak ugyan nemes érzésekkel, de mint drámák, egy lapénzt se érnek; azonban mutatkozik bennök *leleményesség*, s ezért vigasztalásul azt jósolta neki, hogy jó *regényíró* lesz, majd ha kiépül a fiatalság (a «sweet too and twenty») szeretetreméltó hibájából, mely Byron szerint s bizony szerintem is, többet ér, mint a legteljesebb habérok. Raymund, igen helyesen úgy vélte, hogy jó regényíró csak az lehet, ki az életet s embereket ismeri. Jósika megjegyezte ezt magának s első drámai kísérleteit egy ideig tartogatta, azután elhasználta fidibusznak, s írja, hogy igen jól égtek. Később aztán, mikor érett férfivá lett, sok férjet és nőt, apóst és anyóst, becsületes embert s gazembert, fényt és árnyat ismert, negyven éves korán túl, követte Raymund okos tanácsát, előszedve élményeit, ember s életismeretét, átélte s átértett tapasztalatai leszűrt aranyporát s rózsaoilaját, és regényíró lett.

Jósika Miklós 19 éves koráig kised, sápadt fiú volt «mint maga magát leírja», inkább barna mint szőke, sűrű lágy hajjal. Termete karsú, vonásai gömbölyűek, midőn későbbben erősebbé s kifejtettebbé vált, s három hüvelykkel megnőtt, — a mely csoda vele kapitánykorában történt, — igen csinos legényke s a nők kedvencze lett, de mindig gyermeknek nézték s ekként bántak vele, a mit ő nagyon rossz néven vett, oly meggyőződésben, hogy ő már egész férfi, és rettenetesen szerelmes, holott csak egyszer volt az igazán egész életében, t. i. második nejébe. Arra a meggyőződésre jutott ekkor, hogy mélyen, bensőleg, örökre, egy életben csak egyszer lehet szeretni, lehet szerelmeskedni, udvarolgatni, olyanokért is lángolni, hogy ez néha egész az abszurdumig megy; de mélyen, valóban szeretni csak egyszer.

Bécsi víg életében követte el a végzetes hibát, mely azután élete egy részére, s éppen legszebb férfikorára sötét árnyékot vetett, s nagyon is érzékeny s könnyen sebezhető kedélyének keserű szenvedéseket s életpályáján boszantó s hátráltató kellemetlenségeket okozott, úgy, hogy midőn én őt Pesten ismertem, kedélye, eme kellemetlenségek nyomása alatt, majdnem búskomor s ajkairól minden mosoly száműzve volt. — Annál rózsásabb életet folytatott akkor Bécsben; ott mulatott ugyan akkor Bánffy Pál báró, Jósika egyik kortársa s víg czimborája is, a későbbben Pesten ismeretes, pohos és nagy frázisu úr, Széchenyi Ist-

ván gróf élceinek folytonosan lődözött czéltáblája, akkor igen csinos, szabályos görög arcú s karsú fiatal legény, állítólag a Bécsben lakó Kállay Leoné tizenhat éves, bájos leányának, Lizikének, vőlegénye, ki szépséges menyasszonyával dicsekedve, de, — a mi elég rossz jel — féltésnek nyomát sem mutatva, Jósikát az ügyes Kállay Leoné elég szerény lakására bevezette, s mosolygó arájának bemutatta. — Bánffy Pali báró, hihetőleg zsebe egész tartalmát kiürítve a nagyvárosi víg életzajban, egyszerre csak elutazott a birodalmi fővárosból, hogy szülői feddő predikációját átvegye otthon, a szép Erdélyben.

A kaczer kis menyaszony, ki nem igen búsult állítólagos vőlegénye elpárolgása miatt, a szinte élénk fiatal kapitány esténként megújuló udvarlása körében és sétáló karjain maradt. A mágns vőre vágó, furfangos mama nem képezett akadályt a fiatal pár négy szemközti turbékolásában, s mindig talált ürügyet, hogy őket egymás mellett hagyhassa. S Jósika alig vette észre, hogy a mire komolyan sohasem gondolt, már kiskorúsága tavaszán, gondokkal terhelt férje lett egy elkényeztetett, igen szép, de igen prózai lelkületű backfischnek, kit ifjúi szerelmes fellobbanása mámorában, s minden oldalról körülhálózva, nejevé tett. Ezredese, ki Kállayékkal igen jó viszonyban élt s a ki a házasságot szintén protegálta, melegen ajánlotta a kétségkívül szép s gazdagnak állított hajadont úgy az ifjúnak, mint vele barátságban élő atyjának kinek levélbeli engedélye megérkezett, mielőtt azt az ifjú kérte volna. — Dictum factum, Jósika sajnálatra méltó ifjú férj lett, s elhagyta becsvágya kedvelt mezejét, a katonaságot, s el a bécsi nagyvilágot, és mint-hogy atyjától a mézes hetekre alkalmas galambfészket ekkor még nem kaphatott, neje s ipa birtokára, Szabolcsmegyébe, Napkorra költözött, hol kastély s park helyett ízetlen, bár elég téres házat s borzas és gyomos káposztáskertet, és a megszokott művelt társaság helyett ellenszenves környezetet talált. Ipja, ki ezúttal az *anyós* szerepét vállalta magára, — tőle külön élő, saját jószágán lakó neje helyett, — minden mozdulatát bírálgatta, feszélyezte, nejét ellene bujtogatta; az atyafiság pedig, — kevés kivétellel, — mivel az új sógor a nyiri pajkosok durva szokásaiban nem osztozott, a titkon úgynevezett «koldús-mágna» folyvást untatta és boszantotta. Menekülni akarván e kellemetlen helyzetből, melyet önérzete, büszkesége s magasb műveltsége elviselhetlenné tett, elvitte szép, fiatal feleségét Erdélybe, Kolozsvárra, hol mindent el követett mulattatására, s hol a csinos menyecskét igen szívesen fogadták, elvitte atyja erdélyi birtokaira, a regényes fekvésű Branyicskára, Szurdokra, s igyekezett neki többféle, különösen az atyja által neki nem sok idő múlva átadott kisebb birtokon is, lakályos, kedves otthont rendezni; nyaralni elvitte a bártfai, lublóí, mehádiai fürdőkbe. Mindhiába!

a szeszélyes, makacs fiatal nőcske, bár akkor már kétszeres anya, sehol sem érezte jól magát, csak Napkoron, egyedül Szabolcsmegyét, az ottani társaságot s multságokat szerette, s ezek után epedve heteken át unatkozott s durczás arczczal duzzogott. Végre is vissza kellett vinni Erdély fenyeveseiből s zománczos rétjeiről napkori akáczfái alá, hol apró cipőí elmerültek a homokba, s a kolozsvári szalónok magyar szellemben művelt társalgása helyett korhelyeves és szilaj kurjantások köszöntötték a virradó hajnalt. Szóval: házassága szerencsétlen volt; nem kötötte őt nejéhez s nejét hozzá valódi szerelem s rokonszenv, mert lelkületük, hajlamaik, szokásaik, kedvteléseik teljesen különböztek. — Nem szűnő bosszúságainak, midőn a pohármárkifutott, s az orvoslás lehetősége megszűnt, úgy vetett véget, hogy egy szép reggelen, kapufélfánál hagyva bagariás, zsiros sapkás ipa-úrát, s duzzogó kis házi dorombját, a ki bámulva, de bánat nélkül nézett utána, — befogatott s elhajtott Erdélybe. Sokat küzdött sorsa ellen, sok mindent megkísérlett, míg arra az elhatározásra jutott, hogy feleségétől, szeretett kis gyermekei anyjától, elváljon. Csak hogy nyűgös, őt mindinkább feszélyező ipa s ennek rokonságától megszabaduljon, arra is elszánta magát, hogy a napkori kopasz birtokot hunyadmegyei, regényes branyicskai birtokával elcserélje, egyedül azt kötvén ki, hogy ottani jobbjai javára tett engedményei s kedvezései épen és sértetlenül tartassanak, de ipa, szerződése ellenére, azzal kezdte branyicskai földesuraságát, hogy szavát megszegte s az adott engedményeket visszavonta, a hátralékokat behajtotta, a népet elkészerítette, s Jósika nemes szándékát megghiúsította. Ez már elviselhetetlen sok volt a bosszantásból, s hozzájárulván feleségének viselete, mely a szeretetet már csaknem gyűlöletté változtatta, döntő lépésre birta az eddig kiméletes és türelmes férjet.

Mind e mellett a lovagias lelkületű férj kiméletesen nyilatkozik gyermekei anyjáról. Kiszenvedett szegény, hadd pihenjen, «úgymond» s megengedi, hogy részben ő maga is hibás volt, s több türelemmel, több bölcsességgel talán ki lehetett volna egyenlíteni az elhirtelenkedve kötött házaselet rögeit.

Évekig élt ezután visszavonulva sok gonddal s nehézséggel terhelt életet, komoly tanulmányok s tervelések közt. — Annyira el volt keseredve, hogy ki akart menni Görögországba lord Byron oldalához, harczolni a görög szabadságért, de haszonbérlójének gazsága egy időre egészen tönkre tette megbénította mozgását, s a legprózaibb okok megghiúsították a legköltőibb gondolatot. — Még Napkoron laktában vesztette el édes atyját, kiről egyes hibái s önző, és gyermekeivel szemközt kissé fukar természete daczára, mindig fiúi kegyelettel, tisztelettel és szeretettel szól, s kit pompásan temettetett el előbb Kolozsvárt, hol szemeit

végálmorra hunyta, s folytatólag szurdoki birtokán, a már említett történelmi nevezetességű Rákóczi-hegyen, gyönyörű ponton, melyről festői vidékre nyílik kilátás. A tetemes ősi birtokból tehermentesen fennmaradt még igen tekintélyes részekben a jó s egymást szerető testvérek teljes egyetértésével történt meg az osztály. Miklós kapta Szurdokot, melyet lassankint igen megszépített, s kellemes, nyájas lakássá áldomított, kényelmes házzal s ízléses kerttel, hová aztán a szép helyet fitymáló s gyűlölő első nejétől megszabadulva, második nejét, Podmaniczky Juliát, e kedves, szelíd s mégis erőlyes, derült és vidám, s az élet komolyságával mégis bátran szembeszálló, munkás és vállalkozó úrnőt vitte, ki oly jól oda illett a csendes, nyájas völgy ölébe, a háztáj virágai közé. Kedves lakásának elkészítése, olvasás, tanulmányok, ábrándozás közt töltött éveket, míg e célját elérhette. A benne élő pezsgő erő s tehetség azonban, melyet folytonos testgyakorlat, lovaglás, s e mellett olvasás, tanulás s az emberek és viszonyok figyelmes vizsgálása mindinkább megértelt s kifejtett, nem maradhatott sokáig munkátlan léha tespedésben, s működési tért keresett magának a politikai s majd az írói téren. Az 1834-iki híres erdélyi országgyűlésen, *Wesselényi Miklós*, Szurdoktól csak egy hegylánczczal elválasztott zsibói szomszédja és barátja, az úgynevezett *vén Bethlen János*, Erdély Deák Ferencze, *b. Kemény Dénes* és *József*, a híres történetbúvár; idősb *Szász Károly*, az enyedi híres tanár, másodelnökünk tiszteletreméltó édes atyja és *gr. Kendeffy Ádám*, a szenny-s félelemnélküli lovag, Jósika Rózáliának, Miklós nővérének férje, ki előtt Szász Károly jellemzése szerint, senki sem mert nem igazat mondani, s az erdélyi szabadelvű hazafiak nemes és bátor csoportjának többi tagjai, őt is, mint ismert hazafit és szabadság barátot, be vonták körükbe. Részt vett az országgyűlésen, az Estei főherczeg önkénykedése ellen szövetekezett táborban, szemközt nagytehetségű rokonával, Jósika Samuval, az udvari párt vezérével, s bár ezzel szónoki erőben s ügyességben koránt sem mérkőzhetett, folyton küzdött, határozott alkotmányos s ellenzéki irányban lépve fel a megtámadott jogok védelmére, mint ékesszólóbb társainak hű segéde, nagy tehetségű rokona s a bécsi abszolutizmus rideg közege, az Erdély nyakára küldött főherczeg ellen. Nem volt oly jó szónok, mint író, de azért jelentékeny szerepet játszott s egyik-másik szépen kidolgozott beszédével nagy elismerést aratott. — A tétlenség s visszavonultság jege meg lévén egyszer törve, vágyai s törekvései mind inkább határozott alakot öltöttek. — 1835-ben a kolozsvári sajtó, csakhamar egymásután két kis munkát hozott tőle, az egyiket «*Irány*», a másikat «*Vázlatok*» czím alatt, melyek részint philosophiai, részint politikai s társadalmi eszmetöredékeket tartalmaztak; s e két munka egy dilettans politikus s bölcész töredékes gondolatainak fűzére, (Bátorság,

Úri-Aljas, Kor, Balirányzatok, Szenvedelmek, Köznép-kegy, Illő, Anglomania, Gúnyiratok, Hiúság, dicsvágy, Népmvelés, Elmenyavalyák, Közvélemény stb.) legalább is önálló s független gondolkozásra, nagy műveltségre s ember és világismeretre mutat, úgy, hogy többen Széchenyi tollából származottnak vélték. E munkák az eddig, az irodalmi téren ismeretlen nevű, főrendű szerzőre kezdék vonni a közfigyelmet, s a M. T. Akadémia figyelmét is, mely őt tagjává választotta. De ugyanekkor már regényei is készültek, szépen titokban, a szurdoki magános, csöndes éjjeleken. Az országgyűlés alatt Kolozsvárt, Wesselényi Miklós barátjával egy házban lakott, hol az éjjelek némaságát zavaró robaj, zúgás és csikorgás elárulta, hogy Wesselényi ott működteti gépeit, melyekkel az elnyomott sajtószabadságot némileg pótolja s az országgyűlési beszédeket könyomatban közlétegye, a miért a dörgőszavú izgató azután megnótáztatott, börtönre vettetett, és szeme világának elvesztéseig, folyton üldöztetett. Az említett országgyűlés erőszakos feloszlata elnémította egyidőre a hazafi párt működését, s Jósika szintén elvonult falusi magányába, hogy lelkületével jobban egyező munkálkodásnak, költői álmainak s e mellett prózai gondjainak, házi bajai rendezésének, szeretett fiai nevelésének s ezek részére az anyai vagyon megmentésének éljen. Felváltva időzött Szurdokon s Pesten, hol az irodalom vezérferfiaival összeköttetésbe lépett, regényei kiadását megkezdte, s báró Podmaniczky Juliát megismerte. A meggondolatlanul kötött első házasságában negyedszázadon át tűrt kellemetlenségekért, melyek büszke és érzékeny egyéniségét tekintve, valódi szenvedéseknek mondhatók, bőven kárpótolta a gondviselés második házasságának boldogsága által, de a melynek kivívása hosszú időbe telt. A valóper tizenegy évig folyt az akadályok miatt, melyek válni nem akaró neje s családja részéről elébe gördítetttek. Csak 1847-ben vezethette oltárhoz imádott eszményképét, kit több mint egy évtized óta a legszentebb tiszta szerelemnek földi szenvedély salakjától ment rajongásával szeretett. A már akkor ünnevelt regényíró Podmaniczky Julia bárónéval, Frigyes báró lelkes nővérével, a ki azután maga is a magyar írónek koszorújának egyik hivatott és szellemes tagja lett, a benső lelki rokonság legszebb s legnemesebb kapcsa hozta ismeretségbe. A nagy műveltségű báróné a már ötvenedik éve felé járó férfuban nem csak a finom modorú s ízlésű úri embert, a minden ízében getlemant szerette meg, hanem a lelkes író is tisztelte, s magas szárnyalású szellemébe a magáét, a legmelegebb rokonszenvvel bele olvasztotta. Miután végre, több évi várakozás s nehéz akadályok legyőzése után a költő neje lett, ennek jó és rossz napjaiban bátor s hű követője, vigasztalója, a száműzetésben égető honvágyának, s ebből eredő fájdalmainak, javai elvesztése után anyagi gondjainak, s ezek enyhítésére irányzott ernyedetlen mun-

kásságának eléggé meg nem becsülhető, tiszteletreméltó, erős lelkű, minden áldozatra kész osztályosa volt s maradt haláláig. — Bár férjénél sokkal fiatalabb, mosolygó védangyalként lebegte körül derűben és borúban, gondolatait is kitalálta, s a szerelem teljes üdvével boldogította, homloka redőit gyöngéd szép kezével lesimította, a fellegeket, melyek a száműzött kedélyére borultak, örökké nyájas, vidám lényével, s a házi tűzhely örömeinek meleg s éltető napsugaraival legalább egy időre felderítette.

De hát mindez nem menthető meg a hazafit a honvágy emésztő fájdalomaitól. Ismerte a honvágyat ő is, mint ismerte Kossuth, ki a czeplédi küldöttség előtt így rajzolta annak kínjait: «velem jár magános bolyongásaimban, velem virraszt az éjnek csöndjében éjjeli mécesem mellett, velem fekszik le, hogy szakgatott kábulást de üdítő álmot alig hagyjon szállni fáradt tagjaimra; velem kél fel, hogy mellemen üljön a nap foglalatosságai közt és megkeserítse életemet, ürmöt vegyítsen italomba, s elhomályosítsa még azt a gyöngye örömsugárt is, melyet a nyugodt elmének a tudomány (költészet) adhat».

Látjuk ez átnézetből, hogy a költő saját sorsa, élményei, örömei s gyötrelmei, környezete, rokonsága, életviszonyai akárhány regényhez nyújtanak felhasználható anyagot. S valóban csak hosszabb élet tanúságos, izgató, emelő és leverő s megrengető tapasztalásai után kezdett a regényíráshoz, és nagy részben saját életéből s környezetéből merítette a képeket, alakokat s jellemeket, melyekből regényei legszebbjeit s legérdekesebbjeit megalkotta. — Ott van azokban ő maga, ott van tiszteletre méltó nevelő nagyanyjának, gyöngéd édes anyjának, kedves nővérének Rozáliának apotéozisa, s mindazon lovagias, vitéz, bátor, néha különöz, s a hőbortosságig eredeti férfiakkal arczképei, kiknek körében fölnevelkedett, kiknek javától a férfiaság, lovagiasság törvényeit eltanulta, s kiknek bogarai, szeszélyei felett mulatott és mosolygott.

Rendkívüli hatással volt a nőnem iránt viseltető tiszteletének, s kedélye gyöngédségének fejlődésére pár évvel idősb nővére, Rozália, legmeghittebb barátnéja, védője, tanácsadója ifjabb korában, híven osztó érzelmeiben, gyermekkori apró gondjaiban, s vigasztalója, segélye későbbi keserű napjaiban s terhes életbajaiban. E nővére is, mint azután második neje, Podmaniczky Julia, eszménykép s védangyal alakjában lebegett hálás lelke előtt, regényei legmagasztosabb nőjellemeinek rajzolásánál. — A jó és eszes nővér gondoskodó szeretete gyakran mentette meg már pajkos kis fiú korában a büntetéstől, szelídítve hatott, kitűnő nevelőnői segélyével, szeretettel dédelgetett kis öcsce lelkére, s megóvta ezt a durvaságba sülyedéstől. E remek nő, Erdély egyik legműveltebb hölgye, ki a leggondosb nevelésben részesült, kis termetű

kecses teremtés volt, ki társalgásával mindenkit elbájolt és szellemével komoly, tudós férfiakat is meglepett, s e mellett minden női teendőiben rendkívül ügyes, és mindenek felett határozott, bátor jellemű. Ezért, bár nem feltűnő szépség a szépségükről híres erdélyi hölgyek közt, a legdelibb s legfeltűnőbb férfiakat nyerte magának férjül. Első férje, ki nagyon fiatal korában jegyezte el, gróf Vass Imre volt, európai műveltségű, sokat olvasott, szónoki s társalgási tehetséggel nagy mértékben felruházott, művészileg fuvolázó, de kalandori szeszélyekre hajló, testileg igen szép férfi, ki már harmincz éves korában Közép-Szolnokmegye főispáni székén ült, de ezt csakhamar megünva, lemondott, s a megyeházát, poros aktáival együtt, a faképnél hagyta. Midőn a magas műveltségű arát meghódította, büszke s tekintélyes lovag volt, a ki, midőn egy neki nem tetsző tolakodó által tegezésre szállítatott fel, azt felelte: «Kedves úr, én csak bizonyos számú embereket veszek fel tetu pajtásnak, s jelenleg nincs nálam apertura». Nejével néhány évig nyugodtan élt, de elűtő jellemük elkerülhetlenné tette, hogy azután elváltak — a mi Erdélyben elég könnyen megy — s ettől fogva a szép Vass Imre nem hozzá illő útra tért, aljas kalandokba merült, utóbb műlovarokkal is szövetkezett s bolyongott és társaságukban a külföldön fel is lépett, e mellett fuvola-hangversenyeket is adott, hogy jobban megélhessen s végre pappá és kanonokká lett. — Rozália második férje arra a polczra emelte a kitűnő hölgyet, mely ezt szíve s elméje magas tulajdonainál fogva megillette. E második férj Erdély elsőrendű lovagja, gr. Kendeffy Ádám, hazája egyik büszkesége s nevezetessége tiszta, férfias jelleme, bátor hazafisága s külső delisége által is, ki Wesselényi Miklóssal együtt minden nemes ügynek élén állott Erdélyben, s azok előmozdításában fáradhatlan, kitartó tevékenységet s hősiességet bizonyított, minden hetykeség s handabanda nélkül, s kinek ezért, annyi irigylésre méltó lelki s testi tulajdonságai mellett, alig volt ellensége. A legjobb lövők, vívók s nyargalók egyike, s e téren első szakértő, a barátságban állhatatos s feláldozó, puritán becsületességű s igazmondó, e mellett jobbjai jóltevője, kinek eszményi lovagiassága valódi mythoszszá vált hazájában. Egykor a biztos lövésről s Kendeffynek a czéllövésben páratlan ügyességéről lévén szó: neje, Jósika Rozália, arra ajánlkozott, hogy finom kis kezének újjai közé tallért szorít s kiáll férje pisztolya elé, hogy ez a pénzdarabot újjai közül kilőjje; férje, hosszabb vonakodás után, teljesítette a benne bizó bátor nő kívánságát, s megfelelt a bizodalomnak. Ily férjet tudott szeretni s becsülni Jósika Rozália, s ily nőt imádni a szenny és félelem nélküli lovag. — Ily környezetben élt a mi nagy regényírónk, ily képeken táplálta költői erét, mely azután oly hatalmas folyamává, egész ten-

gerré lett. A mit az általa annyi oldalról szerzett gazdag tapasztalatok, s az előszeretettel gyűjtött mondák, történeti hagyományok, családi visszaemlékezések festőileg értékesíthetőt nyújtottak tollának, vidékek, tájképek, várak, épületek, szobák, bútorzat, öltözet, férfias mulatságok, lakomák, vadászatok, szalóni élet s népszokások tekintetében: mind azt gondosan, s nemes ízléssel megválogatva felhasználta regényeiben, de nemcsak a külsőségeket, hanem a nemzeti fajjellemből is mindazt, a mi emelő, lelkesítő, például szolgáló az utódoknak, s így nem csak arra törekedett, hogy kellemes elszóródást, nemes gyönyörködtetést nyújtson olvasóinak, hanem ama magasb célra is, hogy a nemzeti nemes érzelmeket s erényeket, a hazafiság szent lángját élessze s táplálja. Ha végig nézünk remek, elsőrendű, sőt még gyengébb kevésbé sikerült regényeinek is roppant számú érdekes alakjain, mindenütt e szép törekvést, s e törekvésnek magas fokú sikerét látjuk. Csak az említett körben s körülmények közt fejlődhetett ki — feltéve, hogy tehetsége s hajlama erre nem hiányzott — oly magyar regényíró, ki elődeinél mélyebb hatással lehetett nemzetére, s olvasó közönséget teremthetett.

III.

Az élet iskolájában ekként kifejtett, nemes irányú s termékeny regényíró lett, elismert érdemei jutalmául, a Kisfaludy-Társaság első elnöke.

A Kisfaludy-Társaság, mint évkönyvei s már egész becses könyvtárt képező kiadványai mutatják, a szépirodalom minden ágának művelésére kiterjesztette gondjait, s ezek során az akkoron, Eötvös József, Kemény Zsigmond s Jókai Mór csillagainak feltűnte előtt, még majdnem parlagon fekvő, s csak nagyon kevés élvezhető gyümölcscsel kínáló regényirodalomra is irányozta figyelmét. — 1842. év tavaszán Nagy Károly alapító-tagnak a Társasághoz intézett az a felszólalása került szőnyegre, hogy nemesen mulattató magyar olvasmány szükségben, külföldi jó regények fordítását s ezeknek hibátlan, csinos és gyors kiadását eszközölje, s ezáltal szépirodalmunk tartalmasságát s népszerűségét is előmozdítsa, és a magyar főkép nőközönséget szívképző s ízlés nevelő könyvek olvasására édesgesse. A Társaság ez indítványt melegen felkarolva, azonnal választmányt küldött ki terv készítésére, a kiadásra Hartleben könyvárússal szerződött, s a szerkesztéssel Nagy Ignác tagot bízta meg. A *«Külföldi Regénytár»* rögtön és szép eredménynyel megindulván. abból az 1843-iki közgyűlésig már öt kötet volt a közönség kezében s e szám 24 kötetre és még későbbben, bár nem

többé az említett egyetemes czím alatt, többre is felszaporodott, magában foglalva oly jeles s a legkényesbb ízlést is kielégítő olvasmányokat mint *Twist Olivér* Boztól, *Éj és korány* Bulwertől, *Robin Hood* James-től, *A tőzsér* Warrenstől, *Esmond Henrik* Thackeraytól, *Bede Ádám* Eliot Györgytől az angol irodalomból; az *Utolsó Mohikán* az amerikai Coopertől; *Hortensia grófné* Merytől, *Antonia Sand* Györgytől, *Grandet Eugénia* Balzaetól, a franczia, *St. Roche* és *Thyrnau Tamás* Palzownétól, *Forster Zsigmond* és *Cecil Hahn-Hahn* Idától, *A szent Mayer* Konrádtól, a német, *A bőkezű szerető* Cervantestől a spanyol, a *Sziget Rózsája* Fligare-Carlén Emiliától, *Worse kapitány* és a *Méreg* Kielland Sándortól, a svéd és norvég irodalomból, fordítva oly jeles tollak által mint Petőfié, Lukács Móriczé, Nagy Ignáczé, Gondol Dánielé, Vajda Péteré, Szász Károly s Béláé, Greguss Ágosté, Salamon Ferenczé stb. — Látszik, hogy a Társaság, a kiadott művek során, a regényköltés régibb kitünőségeit se mellőzte, s tarka vegyületben léptette fel majd minden művelt irodalom válogatott kincseit. Ezekhez járultak még előkelő díszül az orosz Puskin «*Anyegin*»-je s Moore Tamás «*Lalla Rook*»-ja, e gyönyörű verses regények. A külföldi regényirodalomnak e szép, részint valóban remek termékeihez fűzte azután, ha módjában volt, a hazai törekvések megválogatott eredményeit is p. o. 1864-ben Abonyi Lajos «*A mi nótáink*» című érdekes regényét, s több mást a legutóbbi időkgig, de ezeket már Jósika fellépése után.

A Társaság ebbeli szolgálatának fontosságát mindenki el fogja ismerni, a ki tisztában van azzal, hogy a regény — mint a Társaság e tárgyban kiküldött bizottmányának akkori alapos véleményében olvasuk — az új kor költészetének egyik legnevezetesebb, minden esetre pedig legtartalmasabb s az élettel legszorosabban érintkező része, s nagy birodalma szélén oly határvidék, melybe átültethető, s melegebb egének lehelle alatt nemes életgyümölcscsé érellehető a történet, filozofia, s művészet mezőin tett száguldozások közben össze böngészett sokféle virág; — oly tér, melylyen a tanúságos a gyönyörködtetővel egyesülhet, hol okúlva élvezhetünk, s élvezve okúlhatunk. — Ily lélek- és szívképző olvasmány nyújtása oly szükségeül ismertetett el ama kornak, mely ha idején ki nem elégítették hazai nyelvünkön, oda vezet, hogy az idegenhez folyamodás mindinkább elterjed, s lassankint teljesen berögzik a nemzet szokásaiba s életébe. A Kisfaludy-Társaság tehát kétségkívül fontos feladatot teljesített, midőn az említett hézag pótlására, bár kevésbé fényes, de mégis czélszerű és hasznos módhoz nyúlt. — Eredeti magyar regényirodalmat, mely e szükségét kielégítse, rögtönözve nem teremthetett, mert kiváló becsű, a külföld fejlettebb irodalmaival szemközt versenyképes eredeti műveket csak ritkán feltűnő egyesek

lángesze alkothat, s ez eredményt csak nagyobb olvasó közönség biztosíthatja, melyet még teremteni kellett. A zsenge Kisfaludy-Társaság ereje elégtelen volt ily költséges vállalatra. Idő kellett hozzá, míg Eötvös József hatalmas irányregényével, a *Falu jegyzőjével*, s Kemény Zsigmond mély történelmi tanulmánya s pszichológiai bűvárlata érett gyümölcseivel, a *Zord időkkal*, *Özveggy és leányával* stb., Kuthy Lajos a gazdag képzeletű s fényes nyelvű *Hazai rejtelmekkel*, s azután a kimeríthetetlen gazdagságú *Jókai Mór* s ennek nagyszámú epigonjai, és hogy több érdemest ezúttal ne említsek — Vas Gereben, (Radakovich József) Vadnay Károly, Pálfi Albert, Abonyi és Szathmáry Károly, Mikszáth és Baksay és Beöthy Zsolt s a könnyű tollú kedves kék harisnyások szereztetreméltó legiója, előállottak. — A felismert szükség pedig égető volt, s a társaság bizonynyal hálát érdemel, hogy egy időre, eredetiek hiányában, bár külföldi szellem szüleményeit, de legalább magyar nyelvre gondosan átfordított tisztességes tápot nyújtottakényesbb ízlésű magyar közönségnek s különösen a nővilágnak, mely a régi kopott Kartigammal, s a korában népszerű s a nemzeti érzelmekre hatni törekvő, de történeti felfogás s jobb ízlés tekintetében igen gyarló *Dugonits* «Etelkájával» s egyéb históriás regényeivel, és az Istenben boldogult «Rózsaszínű könyvtár» szörnyeteg kísértetes vagy unalmasan érzélgő s e mellett ide genből ízetlen durva nyelven áldolgozott tartalmával, *Antal, a szerencsétlen flautással*, *Erbiával*, *Abulesse* s *Agetással*, kik «ó nagy egek, rátok appelláltak!» *Farkasvölgyi Imrével*, s *Hutsával*, a tiszai tündérrel, stb. be nem érhetette, s ily kosztól csömört kapva, mintán szellemi szükségzeit az 1830 előtt fellépett Kisfaludy Károly s az általa kiadott Auróra s egyéb zsebkönyvek szárnypróbálgató novellistái s a magyar házi életet elég mulatságosan s tanulságosan rajzoló de nagyon is didaktikus Fáy András s az ennek nyomán járó, jókedvű Kovács Pál regényei s beszélői sem elégíthették ki, — mert mi volt mindez a szomjusághoz mérve — ez a szomjazó közönség kénytelen volt idegen irodalmakhoz folyamodni s lassankint annyira megszokta azokat, hogy hajlandó lett az itthonit és nemzetit kivétel nélkül fitymálni s félre dobni.

De hát a «Külföldi Regénytár» jóakarató kiadása mellett is, fennmaradt a keserű tudat, hogy e jeles, de fordított olvasmányok mégis csak idegen szellem szülöttei, idegen ízlés, gondolkodás, észjárás és érzelem szerint vannak alkotva, hazai íz és zamat nélkül, külföldi tollakkal ékesítve; — s bármily táplálók s erőteljesek az angol teknősbéka-levesek, pástétomok s rostbeafek, bármily ingygyönyörködtetők s étvágygerjesztők a francia konyha finom vegyítékei s czukrászati remeklései: a magyar vérű s ízlésű közönség nem érezheté magát egészen kielégítve a külföldi menu mellett, s az erdélyi magyar konyha saját ízű, nemzeti

zamatú, fűszeres s az ősök ételére emlékeztető étlapja után sóvárgott. S ezt az étlapot b. Jósika Miklós terítette asztalára; ő tette legelőször fölöslegessé a külföldi regényeket bármily művelt s kényes olvasó részére is.

Hogyne tisztelte volna meg tehát őt, s vele önmagát a Kisfaludy-Társaság azáltal, hogy az úttörőt, a csodásan termékenyt, a szellemi konyha e tiszta kezű s nemes ízlésű szakácsát, előbb, a régi jelesek sorába, tagjává, majd, Fáy András után, igazgatójává, s hatásköre kiszélesítése alkalmával, első elnökévé választotta? — Kit illethetett meg jobban e díszes hely, melyet előtte Fáy András, a szinte regényíró, s utána Eötvös József, mindketten az ő tisztelői s barátai, ültek, mint Jósika Miklóst, a modern magyar regényirodalom megalkotóját? a ki saját életéből s környezetéből s hazája krónikáiból és hagyományaiból merítve mindenki által értett s rokonszenvesen fogadott anyagot, egyszerre előállott a pusztában, hogy újat írjon, nagyot is, kedvest is, rettenetest is, hogy történeti regényeiben bűvös tollal szellőztesse a mult idők kárpíjtját, s mint tengerfenékről drága gyöngyöt az ügyes bűvár, felhozza az érdekes és tanulságos történeteket régi századok homályából és felékesítve s megdicsőítve adja át a jövőnek, társadalmi regényeiben pedig megragadó képekben állítsa elő az életérdekek harczeit, s felfejtse az emberi szív ezerféle rejtélyeit, szenvedélyeit, titkait; s mindenben, a mit ír, haza-, nemzet- és szabadságszeretetre, s a becsület és lovasgiasság törvényeinek tiszteletére lelkesítse olvasóit. Midőn ez úttörő szerepében váratlanul fellépett, már 40 éves, s midőn általános meglepetést s bámulást előidéző, mai napig is legjobb regényei, *Abafi*, s az akadémia nagy jutalmával 1839-ben megtisztelt *«Utolsó Bátor»*-ja, és egyéb, folytonos egymásutánban megjelent, s az általa teremtett olvasóközönséget nemes és magas élvezettel kínáló művei díjául e társaság elnökévé választatott, 48 éves volt. Tehát már érett férfikora teljes virágában lépett a regényírói pályára, mint sokban előképe, az angol nagy regényíró Walter Scott is, s ez elhatározását, mely csak hosszabb küzdelem után érett meg lelkében, gazdag tapasztalás, világ- s emberismeret és alapos tanulmány s könyvtárakat elnyelő olvasás előzte meg. Nem fokról-fokra emelkedett, hanem egyszerre, s látszólag rögtönözve — mint egy váratlanul megjelent üstökös az árva regényirodalom kevés csillagú egén, már mint egészen kész író lépett az elbámult közönség elé. Nem csoda, hogy Scott Walterhez hasonlították, s magyar Scottnak nevezték, mert mint ez jellemző korrajzokat adott Anglia és Skótzia regényes múltjából, úgy Jósika is szülőföldre Magyarország s Erdély történetéből vette tárgyait, melyet atyja elbeszéléseiből s ennek könyvtárában, mint akkor majd minden erdélyi úri házban meglevő krónikák s Kemény Jánost

Bethlen Miklós, Cserey stb. emlékirataiból buvárkodva tanult ismerni, és műveiben a különféle korok szellemét, szokásait, életmódját, lakásait s öltöztetését szint oly élénk színekben írja le, mint említett előképe. Mindkettő bő regényírói részletességgel magyarázza a történetet, s ennek tanulására hatásosabban édesgeti az olvasók nagy részét, mint szárazan írt tudós munkák. S hasonló tárgyak választása mellett, hasonló tárgyalásmód is segített neki megszerezni a magyar W. Scott nevét, bár e mellett folyvást megtartotta magyar zamatát és eredetiségét. Gyors sorozatban következtek egymásután:

Zólyomi, legelőször megírt s e tekintetben Abafit megelőzőtt egy kötetes regénye. Helyesen történt ez így, mert Zólyomi nem tette volna azt a hatást, mint Abafi; a leányrabló lovag regénye nem oly bevégzett, jellemei nem oly biztos mesterkézzel rajzolva, mint Abafi s környezete, bár előadása, különösen az erdélyi nemesség életmódjának leírása elég élénk s részvétgerjesztő. A ki életét s egyéniségét ismeri, észre fogja venni, hogy Abafiban önmagát rajzolta intő s buzdító példaul; ennek ellentétében, Zólyomiban pedig, a meg nem fékezett vad szenvedélyek, s az ezekfeletti uralkodás hiánya szomorú következményeit tünteti elő.

A *«Könnyelműek»* című két kötetes regénye, már nem angol, hanem inkább francia minták után készült; — ebben a könnyelműség veszélyei — s gyászos eredményeire figyelmeztet. Ez élénk színezetű s a jellemek sokféleségével mulattató regénye formai szempontból egyik legsikerültebb, kereken kidolgozott, folytonos feszültségben tartó, a mély háttért fokinkint leleplező, a költői igazságszolgáltatás tekintetében, Zólyomihoz képest, haladást mutató, s az amerikai nagyszerű természet, őserdők s tengeri vihar megragadó leírásával gyönyörködtető, de fiatal leányoknak nem szánt olvasmány. E regénye, túlhajtott romantizizmusa s felöltő lélektani hiányai mellett is, mindent összevéve, a magyar társadalmi regény úttörő és alapvető jelensége volt.

Az akadémiai jutalommal kitüntetett *«Utolsó Batori»* s a *«Csehek Magyarországon»*, a művészkéztől fűzött koszorúnak legszebb, leggazdagabb virágai, s a szerzőnek is kedvenc művei, melyekben a nagy leleményességgel szövött események számai szép kerek egészszé vannak domborítva, s azoknak a figyelmet folyton ébrentartó érdekessége mellett, a magasb pszichologiai s művészi érdek is kielégítettik, s a jellemfestő mindvégig lankadatlan erőben jelentkezik.

«Zrínyi a költő», melyet hosszabb előtanulmányok után, Toldy buzdítására alkotott meg, s melyben némelyek már hátramenetelt akartak észlelni, Jókainak, Jósika összes művei közt legjobban tetszett, mint ez illetékes bíráló, felette tartott Kisfaludy-társasági emlékbeszédében vallja, — mert legtöbb teremtető erővel s legragyogóbb költőiséggel van

megírva. A dühöngő tengeri vihar leírása, Zeno Violetta, s Fioretta tánczosnő alakjai, Zrínyi sokoldalulag rajzolt nagy és nemes egyénisége sohasem fognak eltűnni azok emlékezetéből, kik e regényt olvasták, mely a francia romanticizmus befolyása alatt született, de annak képtelen túlzásaiba nem tévedt.

Következett *«Jósika István»* öt kötetes nagy történelmi regénye, melynek tárgyát saját családjá történetéből merítette. Báthory Zsigmond e nagyratörő kedvenczének pályafutása kész regény; a feldolgozásban azonban nincs meg a kellő arány, egyes részei túlságos bőséggel, mások hiányosan vannak rajzolva, a történeti háttér pedig nincs oly mélyen ható s magasbb felfogással megírva, mint ezt p. o. Kemény Zsigmond regényeiben csodáljuk. — Többi történelmi regényeinek jelességét *«Jósika István»*-ja meg nem közelíti.

A társadalmi regények során, az 1848. évet megelőzőtt korból megjelentek még az *«Élet útjai»* egy kötetes regény 1844-ből; *«Akarat és Hajlam»* 1846-ból s *«Egy kétemeletes ház»* 1847-ből, melyek a középszerűség színvonalán állanak. Az első helyen nevezett kis regény fiatal nőknek elég kellemes és tanuságos olvasmány; a második gr. Dessewffy *«Budapesti Hiradó»*-jában jelent meg, mint érdekes tárczacikk; a harmadiknak megírására a Sue *«Mysteres de Paris»* s ennek nyomán induló Kuthy Lajos *«Hazai rejtelmek»* s Nagy Ignác *«Magyar titkai»*-nak hatása alatt álló, s kelendőségüknek örvendő kiadó buzdítása birhatta.

Élet és Tündérhon,¹ *Visszhangok* és *Szív rejtelmek* címeket viselő gyűjteményeiben a Kisfaludy-Társaság közgyűlésein felolvasott s évkönyveit érdekesítő, s akkor zsebkönyvekben s divatlapokban közzétett apróbb, részben remek novellái s beszélei foglaltattak. Névszerint az *Élet és Tündérhonban: Decebal, Merkur Vid, Isten és Ördög, Bájvirág, A mohilok gyöngye, A beduin leánya, A hűtlen hív, A szuttin*; — a *Visszhangokban: Ábránd és való, Vész és üdv, Rózsa Mária, Herculanum, Szilvio Foscari, A völgy rózsája, Helione s Bornemisza Anna*; — végre a *Szív rejtelmeiben: A falusi jegyző, Brunhild, Tibód a jegyző, A béke nemtője, Adolfine és Vízözöni kép*.

Ezek összesen és rövid idő alatt megírva, 24 kötetet tesznek a Heckenast-féle tizenkettedrét, nem szép s nyomdai hibákkal tömött kiadásban. Közben külföldi regények gyűjteményét is megindította, fordítván Trevilian angol szerzőjének (Miss Burney) nagybecsű pszichologiai regényét: *«Egy házasság a nagyvilágban»* s a *«Toussaint, egy néger szabadsághős»* című nyolcz kötetes regényt Mügge Tivadtartól. Még a forradalom előtt regényeinek új folyamát is megkezdé, szintén Heckenast kiadásában, melyek ismét 11 kötetre mennek s *Jósika Istvánt*, s az *«Akarat és hajlam»* s *«Egy kétemeletes ház»* című társadalmi regényeit

és *Regényes képletek* című gyűjteményét (*Levelek, A két szomszéd, A hogy Isten akarja, Diamante, Váradi diák, Végnapok*) foglalják magokban. Ez utóbbiak már gyöngébb s némi lankadásra mutató művei, de azért ezek is elég érdekesek s igen rossz és méltatlan szójáték volt annak idejében, melyet egyik élces lenni akaró bírálója koczkáztatott, hogy «sok akarat és még több hajlam» kell elolvasásukhoz.

Írt Jósika Miklós, első komoly történeti regényei nagy számán túl, melyek kétségkívül legjobb munkái s az irodalom újabb fejlődése s a változott izlés daczára ma is minden igazságos bíráló által magas polcon állóknak tekintetnek, egy két kötetes humoros-szatirikus regényt is, *Alt Móricz* álnév alatt, azonban valódi nevét rejtegetni még sem akarva, mert a második kötetben már a Jósika név is ott áll; mely művének első képes kiadását Emich Gusztáv eszközölte 1844–45-ben, s miután a mű elfogyott s majdnem elfelejtetett, új kiadásáról, 38 év múltán, az Athenæum, Emich első kiadásának jogutóda, gondoskodott, Jósika neve iránti tiszteletből, de a mű saját becsének s érdemének méltánylásából is. E humorisztikó-szatirikus regény címe: «*Ifjabb Békesi Ferencz kalandjai*», tárgya: Magyarország 1840–50 közti társadalmi életéből van merítve, s annak élénk rajzát adja, midőn a társaság úgy a fővárosban, mint a vidéken, főleg a vidéki kis városokban, a megyék székhelyein, ugyancsak gazdag anyaggal s aratással látta el a szatírizáló hajlamot. E művét, mint külön genret, mely Jósika egyéniségét élesen jellemzi, kicsit bővebben kívánom ismertetni, — míg említett történelmi s társadalmi regényeinek bővebb taglalásába ezúttal, midőn a társaság első elnökének csak általános jellemzését tűztem ki feladatomul, — nem bocsátkozhatom. Lesz erre idő és alkalom, midőn Jósika nagyszámú tisztelői, az ő összes műveire a részrehajlatlan, igazságos bírálat mérlegét fogják alkalmazni.

Az ifju Békesi Feri a regénynek sem nem központja, sem nem legérdekesbb alakja, s a regény címét viselhetné bármelyik másik személye is; de a szerzőnek úgy tetszett, hogy könyvét e gazdag nemes ifjuról nevezze, mert abban részint az azzal történt, részint a körülötte lefolyt dolgok foglaltatnak. Körülsétáltatja a magyar életben, böles és tapasztalt János bátyja, a szeretetreméltó optimista vezetése alatt, az ifju, tapasztalatlan Ferit, s e közben alkalmat vesz magának az akkori társadalmi élet fonákságain, félszégein, nevetséges oldalain s túlzásain szatírája élet köszörülni, s úgy az intézményekben és szokásokban, mint egyes különczök tetteiben felöltő furesaságokat hol ártatlan, szelid humorral megmosolyogni, hol ha a tárgy komolyabb, csipős, olykor nagyon is éles gúnnyal korbácsolni. Látunk s hallunk itt egyleti üléseket, nemes ábrándozók és állatvédők gyűléseit, hol az állatügy lel-

kes felkarolása oly indítványokban mutatkozik, mint a birkák csak egy-szeri nyírése, a sarkantyúviselés s a verébadó eltörlése; kisvárosi s falusi zenekórságot, tánczvigalmakat, hangversenyeket; majd ismét tisztújítási csatákat, kortesfogásokat, a szabad választás gyalázatos paródiáit, örmény és zsidó haszonbérleket s új földesurakat, mozdulatlan és divatoskodó gazdákat, fertálmágnásokat s bagariás mágnásgyűlöleket, buta dölyföt s botoztató, emberkínzó kegyetlenséget oly emberek részéről, kik magokat szabadelvűeknek nevezik, sallangos falusi szónokokat, Priznicz-imádó mosdómedvét, nevetésben telhetetlen falusi kaczér-ságot s backfisch-érzelgést; váczi-utczai gigerliket, fortélyos koldusokat, párbaj-kórságot stb., s mindennyi bolondság felett egy egészen okos embert, a praktikus bölcsességben gazdag, kedélyes, jószívű s igazi gentleman János bácsit, Békesy Feri szeretetre méltó mentorát, — e nevető bölcsét, a szerző gondolatainak s érzelmeinek, melyek a világ bolondságai láttára nála felötlenek, szellemdús tolmácsát.

Az a kor, melyben e szatirizáló regény, Boz Dickens «Pickvickjei» modorában keletkezett, igen bő anyagot szolgáltatott Jósikának. A 40-es évekbeli Magyarország egészen új s a régiektől elütő alakok bőségét mutatta fel. A közélet minden rétegein keresztül megindult a haladási mozgalom, melyet már Széchenyi kezdeményezett, s Kossuth «Pesti Hirlapja» erélyesen folytatott, — de ez a mozgalom nemcsak megindult, hanem túlságokba is csapott, s a mi kezdetében oly igen tiszteletes volt, túlságaiban, torzképeiben, nevetséges lett. Egy bolond sok bolondot csinált. A védegyelet, a hazai kelmék s nemzeti viselet kultusza, a nyelvmivelés, az egyleti jótékonyság, a művészetek kegyelése, a demokraczia, a szabad-szólás, a kritika, az új, modern gazdasági rendszerek, az új gyógymódok, Hahnemann és Priesnitz (mint ma ismét Kneip) a massage s vegetarianusok és koplaltatók rendszerei stb., mindnyájan tiszteletre méltó fogalmak, s kezdemények későbbben túlbuzgó egyéneknél ízetlen s nevetséges elfajulásokba csaptak át. S láttuk a *szabad választás* rút torzképét a *korteskedésben*, a nemes czélokra irányzott hasznos egyesülésnek, mint azt Széchenyi és Kossuth megteremtették, nevetséges karikaturáját a nagyképűsködő kisvárosi majmolásokban, a művészet kultuszát a lovak kifogásában s új kétlábú lovak befogásában stb.

E társadalmi furcsaságok nem kerülhették el az életben sokat forgó, nagy tapasztalású s emberismerő, éleseszű Jósika Miklós figyelmét, s egyéb munkái közt, melyek akkor egymást érve s kergetve jelennek meg, időt szakított magának, hogy nézeteit az uralkodó társadalmi viszonyokról egy humoros és szatirikus regény alakjában mondja el, mely genreben már előbb is tett kísérleteket. Hihetőleg Dickens híres «Pickvick-papers»-e lebegett előtte, melyet azokban az években fordítá-

nak egymás után minden művelt nyelvre. De a hasonlatosság inkább csak abban van, hogy Pickvick úr is, ki rokonérzelmű barátaival klubbot alapított, tapasztalás végett körutat tesz, s vidékre rándúl, s az e közben velük történt apró kalandokat, mulatságos, de köznapi dolgokat beszéli el szeretetreméltó, érdeklő, gazdag hűmorrrel, ismertette az angol közép és alsó osztálybeli nép életét, szokásait, mulatságait, hibáit és erényeit, nevetséges és kedves tulajdonait, és pedig úgy, hogy a beszély részei nem szerves kiágazásai annak, hanem csak szorosan össze nem függő vagy egymáshoz csak igen vékonyan fűzött töredékek, kalandok, melyek egyedüli összekötő kapcsa — a főszemély.

S mily roppant gazdagsága a csipős czélzások s elmés megjegyzéseknek, a megszegyenítő nevetségessé tételnek e két kötet 249 s 238 lapján! — és tollát e közben mindig erős, de józan és sovínizmustól ment nemzeti s hazafias érzés vezérli, saját nemesen arisztokratikus egyénisége s ízlése azonban mindenütt kitűnik, hol erre alkalom van, mint p. o. a mágnásgyűlölő Lassandy, s az örmény új földesúr Kriday s ennek oldalbordája házainak s házi szokásainak rajzánál, az ízetlenül czifrán öltözködő védegyeleti hazafiak, s az általa soha meg nem emészthető kritika ellen intézett gúnyaiban. A mágnások ily legyezése miatt erősen meg is támadta az akkori kritika (P. Divatlap 1845. évi 11. sz. stb.), pedig méltatlanul, mert Jósika sohasem kiméli a mágnások hibáit, külföldieskedő, kényeskedő léhaságát s nyegleségét, de más részről nevetségessnek találja az elfogult kurta-nemesség indokolatlan mágnás-gyűlöletét is, melynek forrása nem más, mint szinte arisztokratikus, de még durvább fajtájú pöffeszkedés s az az érzet, hogy műveltség tekintetében messze állanak ezek mögött, kiket pedig örömet majmolnak, ha módját ejthetik. Egészben véve igen mulattató olvasmány s eredeti jelenség az irodalomban, jóval pikánsabb, mint Nagy Ignác társadalmi rajzai s mint Fáy András «Kedvesapongásai» és Kisfaludy Károly e nemű művei.

E művének megírására, mint már említettem, valószínűleg Boz Dickens Pickvick-klubbjának példája buzdította. Hasonló alakban mutatja be a czímadó Feri körül csoportosítva a magyar társadalom nevetségess alakjait, s aprólékos kalandjait. E regény se szerves egész, hanem egyes furcsa események tömege, melyek csak lazán függenek össze, itt se történnek rendkívüli dolgok, hanem csak a való élet körében mozgó apró események s kalandok. A regény szerkezete talán nagyon is szabadon van tartva, s kitérésekkel tele, de mégsem annyira szaggatott, hogy némi egység ne volna benne, mert a különféle helyeken s új meg új személyek bevonásával történő egyes dolgok így-amúgy össze vannak fűzve azáltal, hogy a főbb szereplők mindig ugyanazok, egymással barát,

ságban, rokonságban élők, s több ízben, többfelé találkoznak soknemű viszonyok s körülmények közt. Végre a csomó egy rakás házasság-kötéssel oldatik meg, a mi azonban épen nem szükséges a befejezésre. — Ebben áll a hasonlatosság Boz és Jósika között, de ez csak külső alaki; Jósika más czélt tűzött ki e regényében s e czélra más eszközöket használt. — Boz kaczagtató húmorral ír s népét jobb oldaláról festi; Jósika torzalakokat rajzol, komoly czélú szatira-író, ki haragját nem fojtja el, sőt élesen fejezi ki a felett, a mit kárhoztat és megvet s jó kedvébe is némi keserűség vegyül. Ez a szatirikus természet s czél hozza magával, hogy olykor nagyon is rikító színekkel fest, de ez a szatirafírónak meg van engedve, valamint az életben szétszórt sokféle balgaság, fonákság oly összecsoportosítása is, melyet az életben ily tömegben, egy helyen s egyazon környezetben fel nem találunk.

Mind e regények gyors és tömeges megjelenése még úgy is nagy jelentőségű dolog, s a szerzőnek halhatatlan érdeme lett volna abban a korban, ha e regények nem mindnyájan volnának kitűnő jelességűek, holott jó részben ilyenek, s még azok is, melyek a szigorúbb bírálat előtt magasb fokon nem állanak, melyekben szerkesztési aránytalansági hibákat s erős nyelvbeli és szóalkotási botlásokat lehet kimutatni, annyira mind élvezhetők, hogy a kényesb ízlésű olvasók asztalán is becsülettel foglalhassanak helyet, egyes részeikben mind gyönyörködtetők, erkölcsi s hazafiúi tekintetben pedig mind épületesek s jóra, szépre buzdítók. — A szépirodalom széles körében a regény lévén az a faj, mely annak nagy zömét képezi s legtöbb kedvelőre s olvasóra számíthat, az író, kinek tolalából sok élvezhető, ha nem is mind kitűnő regény ömlik, méltánylást s tiszteletet érdemlő pályán dolgozik, mert a nemzetnek azt a részét is, mely tudományos művek élvezésére nem eléggé művelt, s rimekbe szedett költeményeket nem kedvel, a magyar nyelvhez s irodalomhoz édesgeti.

E nagy tömegén kívül a regények s beszélyeknek írt még Jósika Miklós, — Raymund említett intését felejtve — színműveket is, de már e téren kevesebb sikerrel munkálkodott. A kitűnő elbeszélő nem vált be jeles színműfírónak. Színművei: *«Adorjánok és Jenők»*, szomorújáték öt felvonásban, a Heckenast könyvtáros s kiadó javára 1839-ben b. Eötvö József által szerkesztett Árvíz-könyvben jelent meg; következett az *«Ecsedi tündér»*, regényes vígjáték Gaál József társaságában írva 1839-ben; a *«Két Barcsay»*, dráma négy szakaszban 1845-ből, s a *«Kordokubász»*, történeti dráma négy felvonásban 1847-ből, melyek a pesti nemzeti színházban néhányszor előadattak, de tetszést nem találva, eltűntek a színpadról; végre: a *«Vándor kérő»* című kis vígjátéka a Divatcsarnokban. — De hát «non omnia possumus omnes» — elég ő

neki a hallhatatlanságra regényírói, soha el nem évülő, jól megérdemelt hírneve s dicsősége.

S Jósika neve akkor, midőn a Kisfaludy-Társaság elnöki székére emeltetett, már nem csak itthon, hanem csakhamar első művei megjelenése után, a hazán kívül is ünnepeltté lett. Remekművét, Abafiát, *Treumund* (Steinacker Gusztáv) jó német fordításban adta ki már 1838-ban Lipcsében, Liegnitz hercegnőnek ajánlva; összes addig megjelent munkái pedig 1839—1844-ig, szinte német fordításban, és ugyan Zólyomi, a Könnyelműek, a Csehek, Élet és tündérhon, Klein Hermann; Az utolsó Báthory Schwarz; és Zrinyi ismét Steinacker Gusztáv által áttéve Pesten jelentek meg, s a német szépirodalmi és kritikai lapok is érdeklődni kezdtek feltűnő regényírói munkássága iránt. Nevezetesen a *Freimüthige* című lap figyelmeztetve az irodalmunkat nem ismerő szomszédokata magyar nemzeti litteratura örveudetes fellendülésére, így ír ez alkalommal: «Előtermett már most a szorgalommal s lelkesedéssel művelt földből a nemzeti történeti regény is, de senki sem aratott e téren, Kisfaludy Károly s Fáy András utódai közül több tapsot, mint a nemzeti életű s mély kedélyű b. Jósika Miklós, ki e nemű teremtményei sorát Abafival nyitotta meg, s legújabb művében, az «Utolsó Bátoriban» oly szép hazai képet állíta ki, melyet a lap melegen ajánlhat a közönségnek». — «Ne akadjon meg benne senki», úgymond, ha a magyar Valter Scott első munkáját fordítója is némi szélességgel vádolja; e szélesség nem is oly tetemes, milyen a Scotté; abban se akadjanak fel, ha Jósika itt-ott elméletet s okoskodást vegyit elbeszéléseibe; e hibát megtaláljuk Bulwernél is, ki pedig nem áll a pálya kezdetén, mint Jósika. Ennek Abafija tele van nemzeti sajátságokkal, s könyve egészen alkalmas arra, hogy a költő magasb tehetségét s Magyarország regényes kincseinek kimeríthetetlen gazdagságát sejtse. A magyar romantika e sajátságos bélyege kétség kívül igen kedves lesz a német olvasó előtt». A fordító s kiadó, *Treumund*, pedig így ítél Jósika felől: «Regényeinek mindegyikében valamely világosan kijelentett fő eszmét visz keresztül, melynek megoldását pszichologiai szempontból, meglepő helyzetek s tarkán változó események képzeletdús szövevénye által fejt ki s vezeti az olvasó értelme elé. E mellett azoknak nemes, tiszta, minden erkölcsi színeskedéstől távol álló s a divatos külföldi regényirodalmaktól e részben előnyösen elütő iránya teljes elismerésre méltó, jellemrajzolás eredeti, a sceneriában helyesen tudja felhasználni a hazai történet gazdagságát, s a regényes elemek sokféleségét és tarkaságát s ízléses belátással tud válogatni nemzete életviszonyai s faja éles sajátságaival feltűnő társas állapotaitól». — Ez a bíráló is hibául említi a csekélyebb érdekű mellékdolgok, főleg személyei lakásának, öltözetének kifestése

körüli szélességét, melyben némely előképeivel, nevezetesen Valter Scottal osztozik.

Végre Lewald Európája így nyilatkozott több mint félszázaddal ezelőtt, a németre fordított Abafiról: «Hogy ítéletünket ezen első magyar termékről, melyet a német nyelv is bír, néhány szóba foglaljuk: meg kell vallanunk, hogy annak kevés hiányait sok jelességei igen messze túlhaladják; egészséges s erőteljes élvezetet nyújt, már csak úgy is, mint ethnografiai gazdag adattár. — Abafi lélektanilag mutat ki egy szent igazságot, hogy az erény s jog útjáról letévedt ifjú, ha még az erő s bátorság egy sértetlen magvát megőrzé kebelében, gyakran csekély események által, átvezettethetik egész lénye megváltoztatására. A főszemély körül csoportosuló mellékalakok az egészhez szükséges alapot képeznek, s egyszersmind gyönyörködtető helyzeteket tüntetnek fel. Festői természettárgyak tagadhatatlanul jeles rajza s mulattató helyi viszonyok vegy itéke mellett azonban a csaknem untató szélesség s bőség a ruházatok s házi szerkezetek leírásában némi megrovást érdemel. Erőteljes characterek nem hiányzanak; de e mellett történeti elemek szerfölött nagy felhalmozását, ellenben lélektani bonczolás s reflexio érezhető hiányát találjuk». — Ime, az egyik német bíráló annak hiányát észleli, a minek túlságosan bő alkalmazását a másik hibául rója fel. — De egészben véve minden esetre nagy vívmánynak mondható modern regényirodalmunk s annak megteremtője Jósika Miklós részére, hogy magas öntudattal és felsőbbbségi érzéssel itélni szokott, irodalmunkat s műveltségünket legalább még akkor lenéző drága szomszédaink ennyi elismeréssel s méltányossággal bírálták meg annak idejében az újdonszülöttet, sőt arra is elszánták magukat, hogy azt ékes német ruhában s elég kedvező ajánlatokkal ellátva Liegnitz hercegné termeibe bevigyék. A németek tehát márakkor ismerték s méltányolták ifjú regényirodalmunkat, de a Bachkorszakban kultúrát terjeszteni hozzánk beküldött cseh és osztrák apostolok annál kevesebbet tudtak arról, s ez alkalomból szabad legyen elmondanom egy ama korból feljegyzett anekdotát. — Bárá Kotz, sárosmegyei politikai főnök egyike volt e magas szemöldű apostoloknak, élt pedig ugyanott egy jó magyar érzelmű, egyébiránt igen loyális s az uralkodó dinasztia iránt elismert hűségű, s ezért magát nem igen feszélyező megyei biztos, a nemes Urbán családból. Kotz úr szokása szerint becsmérelvén a barbár magyar faj hátramaradt műveltségét, a neki ellenmondó Urbán előtt azt állította, hogy a magyar irodalom egyetlenegy jóra való regényt se képes felmutatni. — De igen, állítá a magyar; — mi hát a címe? kérdezte a német. «*A csehek Magyarországon*» báró Jósikától. «No hát küldje el hozzám, hadd lássam». — «Ha parancsolja». — Másnap, midőn a megyefőnök úr irodájában

nagy komolysággal s méltósággal dolgozik, beköszönt hozzá egy importált cseh hivatalnok, jelentvén, hogy őt Urbán úr küldte ő excellenciájához ennek parancsára; alig hogy ettől szabadul, jön a másik kegyleső, bamba arczezal s jön a harmadik, és jön magát hajtogatva az eperjesi egész cseh kolónia, s mikor az utolsót már feldühödve kikergeti, s Urbántól számon kéri, hogy miért küld nyakára ennyi éhenkórászt, azt kapja válaszul: «Nagyságod a «Cseheket Magyarországon» kívánta látni, küldtem belőlük néhány szép exemplárt, hogy szíve szerint gyönyörködhessék bennök».

Báró Jósika Miklósnak e bámulatot gerjesztő s az irodalomtörténetben párját ritkító fellépésével egy időre esik a Kisfaludy-Társaságnak megalapítása, mely 1837. február 6-án tartotta első s egyszersmind alkotó gyűlését. E gyűlésen a nagyérdemű Fáy András választatott igazgatóvá, s a tagok eredeti száma 8-ról 16-ra emeltetett, és az új tagok egyike Jósika Miklós volt. Az 1840-ik évi választó ülésen Fáy András az igazgatóságról lemondván, helyébe közértelemmel b. Jósika Miklóst hívta meg az ülés, bár ő többnyire erdélyi birtokán tartózkodott s Pesten csak ritkábban s leginkább télen időzött. 1841-ben Toldy, akkor Schedel Ferencz indítványára, a társaság alapszabályai átdolgoztatván s köre kitágítatván, 1842. január 22-én, Jósika Miklós választatott a Társaság elnökévé, idősb Schedius Lajos, az aesthetika öreg egyetemi tanára annak helytartó elnökévé, és Schedel Ferencz, igazgatójává. A Társaság mozgó ereje, sohasem pihenő lelke, a fáradhatatlan igazgató, s a báró annak inkább csak díszelnöke volt s tudtomra csak kétszer, a 7-ik s a 9-ik közgyűlésen elnökölt és beszélt. Maga is érezte, hogy nem született nagy szónoknak, s e tudatban nem igen szeretett nyilvános beszédeket tartani, s ha ezt az 1834-iki országgyűlésen Wesselényi s többi szabadelvű pártvezér barátai kívánságára mégis megtette s az 1848-iki pesti s 1849-iki debreczeni országgyűléseken is többször felszólalt, erre csak az a mindig erős és feláldozásra kész kötelességérzetből szánta el magát, mely legnemesb tulajdonai közé tartozott. De szelleme, távollétében is, itt lebegett közöttünk, s az ülések vendégkoszorúját, különösen a szép nemet leginkább az általa irt s a közületekre gondosan beküldött szebbnél szebb apró beszédek s novellák vonzották a szépirodalom művelőinek szerény körébe, mely akkor majd itt, majd amott, a M. Akadémia Trattner-Károlyi házbeli szűk termében, s ha a mindinkább szaporodó lelkes hallgatóság ott meg nem fért, a pesti alispán jóvoltából, a megye kisebb vagy nagyobb termében ütötte fel sátorát. E kedves, részint igen szép apró beszédeket többnyire Székács József szokta felolvasni, gyönyörű érczes hangján, s művészi előadással, elragadva és szünni nem akaró tapsokra bírva a lelkesülő hölgyeket s pelyhes bajuszú udvarlóikat

s helyeslő fejbólintásra a komoly férfiakat, a bíráló öregeket is. Egy pár ízben ha Székács jelen nem lehetett, én is részesülhettem abban a szerencsében, hogy e várva várt s mindenkor hálás részvétellel fogadott küldeményeket felolvassam, fájdalom, már akkor sem érczesen csengő hangomon, s bizony elég köznapiasan, a szép, mosolygó hallgatóság nem nagy öröme. De szomjas embernek, ha tokaji asszú nincs rendelkezésre: a karczos is megjárja, csak jóakarat s mint Jósika, ha tréfás kedvében volt, mondani szeretete «csak egészség legyen hozzá».

A Társaság III-ik közülésén (1840. február 6.) a *Beduin leánya*, afrikai vázlata olvastatott fel, egyike Jósika Miklós legszebb, leghatásosb apró beszélyeinek. Az 1841-iki IV-ik közülésen *Helione* című, általa úgynevezett *prózai* költeménye jelent meg, mely azonban tele van a költészet melegével s mennyei pompával, és prózai csak annyiban, hogy nincs versekben írva. A lázadó Cherubok, Sátán, Belial, Belzebub története ez, kiknek egyikét a deli Leviathant Helione szeráf, a menny legszebb angyala, szereti. — Az 1842-iki V-ik közülésen, ismét új nemből s új érdeket keltve, egy hatásos római beszélyt adott, melynek címe «Herculanum» s hol a tűzfolyamot okádó Vezúv dörgései közé a kereszténység titkos hiveinek éneke s imája vegyül. — Következett az 1843-iki közülésen *Bornemisza Anna*, az általa már közvetlenül s behatóan ismert erdélyi történetből, melyben a lány velejtű, iszákos Apafi Mihály s erélyes és eszélyes neje Bornemisza Anna, kívül Jósika nevelő nagyanyja egyazon fényes történelmi nevet viselte, szerepelnek erőteljes vonásokban rajzolva, s a későbbben drámává feldolgozott «*Két Barcsay*» története s az a nap van leírva, midőn a mámoros fejedelem Erdély kormányát egy órára böles és szilárd jellemű neje ruházta, ki azután a gyanúsított s halálra szánt Barcsayakat megmenti. — Következett 1844-ben a «*Tündérvár*» című novella, a sebesi vár urának, a vén rideg Gyerőfi Péternek s a fiatal Gyerőfi Gábornak s Ilonának historiája a fekete Körös regényes völgyében, gyönyörű természeti képekkel; továbbá az «*Ilmérek*» című történeti beszély, IV-ik Béla s a tatárjárás idejéből, kik állítólag az *Ürményi* család elődei, s kikre a hű apára s deli fiára a menekvő király Margit leányát bízta; az ifjú bajnok s az őrizetére bízott királyleány természetesen szerelmesek lesznek egymásba s mint-hogy ez etikettellenes vonzalom kielégítésére nem számíthat, Ilmér a szent földre bujdosik vezekelni, a királyleányból pedig lesz szent Margit, zárdafejedelem a szép Margitszigeten, hol ma kedélyesen sétálgatunk s a modern ifjúság a festői romok közt andalogva, minden baj és veszély nélkül udvarol a kevesbbé szent Margitkáknak. — 1845-ben Jósika újra megválasztatott három évre elnökké, s még egyszer a *Di-manti* című újabb korbéli novellával érdekesítette a Társaság felolvasó gyűlését.

A Kisfaludy-Társaság tehát nem csalatkozott szerencsés válaszában, midőn elnökévé a váratlanul feltűnt s egyszerre nagy híre emelkedett erdélyi főurat kérte fel, ki rokonai s barátai ellenzése dacára, kik az írást nem tartották úri emberhez illő dolognak, de az általa bizalmasan megkeresett Szemere Pál, Bajza és Schedel foganatos unszolására, híven követte magasra törekvő génusza intését s nyomasztó családi bajai s gondjai közepette, melyek ekkor vállait nyomták, talán búfelejtésül is, a szépirodalom békeoázán keresett enyhülést, s egy magának teremtett tündérvilágba menekült. Jól esett neki, — hogy egyik elnöki beszédében mondott szavaival éljek — «ha az ihlet szentesült óráiban azt, a mit szebb hevületei pillanataiban óhajtott, a mi lelkét magasztos fellengésbe hozta, varázsfűzérre szőhette, s nemesb és higgadtabb élveket idézhetett föl maga körül».

Addig ült e szerény, de megtisztelő polczon, míg reánk virradt a viharok éve, melyek zúgásában egy időre elhallgattak a szelid múzsák dalai, s az ágyuk dörgésébe s harsogásába csak egy-egy «Talpra magyar» s «Riadó» lelkesítő hangjai vegyültek. A vihar, annyi más jó és hű hazafival együtt, elsodorta Jósika Miklóst is, ki férfias eréllyel s következetességgel szolgálta hazáját diadalaiiban s dicsőségében, s midőn a gyász napjai reánk borultak, menekült ő is a romokból, hol reá halál várt. — Nem látta többé szülőföldét, bár szent ügyének híven szolgálni gazdag szellemével s tollával nem szűnt meg soha, halála perczéig. — Mikor a Kisfaludy-Társaság e politikába nem avatkozó, tisztán szépirodalmi intézet, minden ok nélkül, több mint tíz éven át némaságra kárhozotva, s az önkényes és buta hatalom vaskeze által lebékózva, végre 1861-ben, sok sikertelen sürgetés s az állapotok jobbra fordulta után ismét elfoglalta nemes munkássága körét s életének új szakát elnöke, b. Eötvös József, 1862. év február 6-án tartott közülésében megnyitotta, b. Jósika Miklós, az 1848. előtti elnök, és Pulszky Ferencz, úgy említették a megfogyott tagok során, mint a kik élnek ugyan, s tollukkal a hazának élnek, de távol a hazától!

IV.

A Kisfaludy-Társaság kebelében volt több évi együttműködésem után még egyszer volt alkalmam, — nem mondhatom, szerencsém, — b. Jósikával egyazon, de most már nem irodalmi szelid és békés, hanem politikai izgalmas és vészes pályán találkozni. Ez akkor nagyon is válságos s minden nyugalmat és családi boldogságot megölő úton, melyre hazafisága, kötelességérzete s férfias bátor jelleme vezeté, a már akkor

Podmaniczky Julia oldalán boldog falusi magányban élőt, a leghívebb kitartással, a legszilárdabb következetességgel maradt meg a működés lehetőségének legvégsőbb határáig. Az 1848-iki pesti első parlamenten élénk részt vett a főrendi tábla tanácskozásaiban, s a haza ügyeinek vezetésére e zavaros és válságos időkben felállított honvédelmi bizottmánynak is tagja lett a főrendiház részéről, b. Perényi Zsigmond, gróf Eszterházy Mihály és a legidősb Pázmándy Dénes tiszteletre méltó társaságában. Az 1849-iki debreczeni nemzetgyűlésen s azután Szegeden és Aradon is, ama kevesek során láttuk s hallottuk őt, kik alkotmányos helyüket, hová hazafiúi kötelesség hívta őket, bátran elfoglalták, ama főrendi házban, mely annyi felforgatás közt élő anachronizmusul a demokratikus köztársaságban, melyet Szemere Bertalan proklamált s melynek élére Kossuth Lajos, mint kormányzó, emeltetett — régi alakjában minden átalakítás s reform nélkül fentartatott. Csak az volt a baj, hogy a kegyelmes, nagyméltóságú, méltóságos és főtisztelendő főrendek jobban szerettek másutt lenni, mint a debreczeni vásáron s a homokos nagy erdőn, és b. Perényi Zsigmond országbíró s főrendiházi elnök csak nagy nehezen tudott összetoborzani néhány tiszavidéki s erdélyi mágnást vagy főispánt, hogy mégis mondani lehessen: «a magyar országgyűlésnek, az alkotmányos törvényhozásnak ez a törvényes tényezője is létezik, bár annak jelentősége a zérusig szállt alá. A magas magyar klérusból egyedül Horváth Mihály csanádi püspök s kultuszminiszter, s a világi tagok közül, az ősz elnökön kívül, alig 10—15 s ezek közt gróf Eszterházy Mihály, gr. Bethlen János és báró Jósika Miklós voltak jelen s teljesítették kötelességüket, mely az ország normális állapotában arra szolgált volna, hogy a nagy tűzvészben tűzoltó, a meggyőződésük szerint talán tulságokba csapongó szenvedélyek s vágyak ellenében mérseklő, higgadtan megfontoló szerepet vigyenek s a meredeken lefelé rohanó gépezeten a mennyire lehetséges volt, dörzsféket képezzenek. — Ily elemek, távollétük által tündököltek, a csekélyszámú jelen voltak pedig vagy meggyőződésből, vagy a parancsoló körülmények által elsodoratva, azt a politikát követték, mely akkor uralkodó volt. — Báró Jósika azok közt vala, kik meggyőződésből csatlakoztak Kossuth politikájához, s a pro forma fennálló főrendiház üres padain az ő eszméinek voltak képviselői. Jól átlátta, hogy ez úton hova jut, de nem az az ember volt, a ki meggyőződését bármely más tekintetnek alárendelje, s ő, a ki hosszas keserű küzdelmek után, kárpótlásul átszenvedett boldogtalanságáért, második neje Podmaniczky Julia oldalánál a házi boldogság lehető legnagyobb fokát s legédesebb örömeit élvezte, a ki tudta, hogy e kockázatos politika igen valószínű s csakugyan be is következett tragikus bukása után javait, jóllétét, megszokott kényelmeit s talán életét is el-

vesztí, elveihez hűtelen egy perczig sem lett. A Debreczenben felállított kegyelmi széknék, mely az akkor működő véstörvényszékek szigorát mérsékelni s ellensúlyozni volt hivatva, a költő Vörösmarty Mihályval együtt, ő is tagjává neveztetett, mindkettő, határozott jelleme mellett, amaz emberséges, szelíd, jószívű és nemes egyéniségek közé számíttatván, kikre e magas birói széknél szükség volt. — A forradalmi dráma utolsó felvonásának függőnye legördült, s hogy életét megmentse, futnia kellett idegen segélylyel legyőzött s letiprott hazájából. Imádott nejét, ki az utolsó hónapok borús aggályai s nehéz gondjai között minden kényelmet s nyugalmat nélkülözve, hősies bátorsággal kísérte, és sorsában, veszélyeiben minden áron osztozni akart, érett megfontolás után Pestre küldte s megegyeztek, hogy ha a jó sors jó sikerrel engedi végrehajtani menekülését, Lipcsében fognak találkozni. — Isten kegyelme s a szeretet és hűség védangyalai örködtek felette, hogy sok veszély közt, mely környezé, álsruhában s álnév alatt, vadászlegénye zöldgalléros szürke öltözetében s annak útlevelével bujdosva, gyalogolva s útközben ki is fosztatva a Kárpátok hegylánczain s Galliczián keresztül, hol lengyel szabadságbarátok biztos tanyáin kissé megpihenhetett, végre Németországban csakugyan találkozhatott nemeslelkű, minden áldozatra kész Juliájával. A kémeikkel elárasztott német földön azonban nem tarthatta magát biztosnak, s Brüsszelbe, a szabad Belgiumba, menekült, hol azután ha nem is nyugalmat, de legalább biztos megállapodást s egy időre új hazát talált. — Itthon pedig halálra ítéltetett, javai elkoboztattak, s még szerenese volt, hogy azok egy részét, magának csak szerény életjáradékot tartván fenn, szeretett fiainak már korábban átadta.

Külföldi száműzetésében, melynek fájdalmaival s nélkülözéseit 16 éven át Brüsszelben s élte utolsó éveiben, a politikai légkör enyhülével, s orvosai tanácsára, a szelidebb éghajlatú Drezdában lakva, erős lélekkel viselte, s folyton egy percznyi habozás nélkül, tántoríthatlan szilárd jellemű hazafi s az emigráció vezérének, kinek politikájához csatlakozott, igaz, őszinte híve s munkás segéde maradt, hazajöhetéseért soha se folyamodott, büszke derekát meg nem hajtotta s kegyelmet nem kért soha, hanem, miután javai elkoboztattak, tudott emelt fővel szegény lenni, s a honvágy emésztő kínjait szenvedve, élete vége felé testileg is megtörve, írói munkával keresni kenyerét, s ennek szerény jóvedelmével fedezni szükségeit, míg magaslelkű szelleműs neje, védangyala, csipkeüzletet folytatott, és szintén írói tollat fogott kezébe, hogy az általa böles takarékossgal vezetett háztartás költségeihez részéről is járuljon. Irt a női s gyermeki szív képzésére jó szolgálatot tevő eredeti dolgozatokat s németre fordította férje regényeinek egy részét. S így nem csak tisztességesen és függetlenül megélték, hanem csinos házat is

építettek Brüsszel egyik külvárosában, hol tisztaság, mérsékelt kényelem s vendéglátás, magyar látogatók szíves fogadása, munka és rend uralkodott s a házi boldogság legédeseb örömei a honvágy égető fájdalmaival, s az élet nyomasztó gondjaival kibékülve lakoztak. — Itt dolgozott végtelen sokat, s nem csak szerény napszámért, melylyel kiadói díjazták csoportosan megjelenő, részint az itthon írottakkal méltán versenyző, részint bágyadtabb, s már az elfáradás és kényszerszermunka nyomait viselő regényeiért, melyeket, anathéma alá vetett neve helyett «Eszter szerzője» név alatt adatott ki, hanem dolgozott ingyen is, nemzete szent ügyének érdekében. Ő volt egyik legbuzgóbb, legszellemesb védelmezője a bécsi sugallatok s vesztegetések folytán szemtelenül rágalmozott magyar ügynek, s ismertetője Magyarország törvényes alkotmányos jogainak az európai sajtóban. Mint «Kossuth Irataiban» olvassuk, midőn 1859-ben az az eszme pendített meg az emigráció kebelében, hogy a magyar ügynek a félrevezetett Európa előtt leendő képviseltetésére czélszerű lépéseket kellene tenni, vagy egy ily célú, jól szerkesztett lapnak alapítása, vagy valamely már fennálló s tekintélyes lappal kötendő szerződés útján, mely mint a magyar ügy folyton éber közlönye foglaljon állást s hasábjait a magyar kérdést felvilágosító s ez iránt rokonszenvet ébresztő közlemények számára nyitva tartsa: Kossuth ezt nem tartotta kielégítő rendszabálynak, s úgy vélte, hogy az említett cél elérésére, miszerint hazánk ügye a külföldi sajtóban uralkodó s égető kérdések közé emeltessék, az szükséges, hogy nem csak egy erre szolgáló lap, hanem az összes európai sajtó minél szélesb körben tárgyalja ügyeinket s érdekeinket, és a magyar dolgok abban napról-napra állandó rovatot képezzenek, s a külföldet állapotainkra s a magyar nemzet hangulatára s óhajaira nézve folyton értesítsék, annak közfigyelmét felébresszék és ha felébresztették, következetesen és gondosan ébren is tartsák. A sajtónak ily irányú működtetését s e működés rendszeresítését úgy hitte czélszerűen elintézni, hogy annak vezetése egy biztos kézben, egy központban s könnyen hozzáférhető, alkalmas helyen legyen; ezt a központi vezetőt lássák el az otthoniak hiteles, igaz adatokkal, ki azután ezeket feldolgozza, vagy kiszemelt munkatársai által összehangzatosan feldolgoztassa, ezeknek kellő irányt s utasítást adva.

Kossuth e fontos ügy vezetésére a Brüsszelben lakó Jósikát tartotta legalkalmasabbnak. Az országból kilátás nyújtatott, hogy a szükséges költségek fedezéséről gondoskodva lesz, de biz ez csak az ismeretes szalmatűz rövid ideig pislogó lobbanása volt. — A választás — ezt nem én mondom, hanem Kossuth mondja Irataiban — a lehető legszerencsésebbnek bizonyult. Tehetsége s szilárd jelleme, fáradhatatlan buzgalma, az ő s neje összeköttetései a hazában s a hazával, kikkel

Brüsszelben tartózkodva, könnyen s biztosan közlekedhetett, az emigránsok közt főleg Jósikát jelölték ki e fontos és kényes feladat megoldására. S ő, ki szegény volt, kizárólag tolla után élt, mint kiadóinak napszámosa dolgozott, szívesen elvállalta azt lángoló ügyszeretettből, munkája anyagi jutalmának minden reménye nélkülséggel a biztos tudattal, hogy óriási nehézségekkel kell megküzdenie vállalatánál. És ez csakugyan be is következett, mert az itthoni ígéretek, anyagszolgáltatás tekintetében is, igen hanyagul lettek beváltva, a szükséges költségek el látása körül pedig a történetileg ismert hazai szalmatűz ez esetben is csakhamar jelentkezett, s a várt áldozatkészség nem volt sem pontos, sem kitartó. De Jósikát nem lankasztották e nehézségek, bámulatos erélyvel hajtotta végre a mit felvállalt s a kis idő alatt is, míg vállalatát fenntarthatta, érezhető sikert aratott, mert keresztülvitte hasonló buzgóságú társaival, kik közt különösen Ludvig János és Horn Ede voltak legtevékenyebb segédei, hogy a magyar ügyek az európai sajtóban egy ideig állandó rovatot képeztek, érdeket keltettek, s ez érdeklődés, visszahatás útján, a nemzeti ébredés s jó remény elevenítésére is üdvös befolyással volt. — Jósika 1859. november kezdetén indította meg e végtelen sok gonddal s levelezéssel járó nehéz munkát s már két hét lefolytával, nov. 16-án, azt írhatta gróf Teleki Lászlónak, hogy vállalatát minden reményén felül sikerültnek mondhatja, mert a legelőkelőbb angol, francia és német lapok már is adtak cikkeket *tőlünk* és *rólunk*, s a magyar ügy napi kérdéssé vált. De már akkor panaszodik az otthoniakkal ellen, hogy adatokkal kellőleg el nem látják. Kossuth nagy hálával viseltetett iránta s reményét fejezte ki, hogy a méltányos történetírás, ha majd számba veszi a tényezőket, mik a magyar nemzet e korszakbeli ébredésénél közre hatottak, hálával fog igazságot szolgáltatni az érdemnek, melyet az említett működés Jósika Miklósnak s munkatársainak nevéhez fűz, meleg elismeréssel s dicsérrel nyilatkozott a *pesti levelekről*, melyek Jósika műhelyén keresztül jutottak a világ elé, s a tények folytonos és szorgalmas, igaz és őszinte ismertetése által csakhamar szembetűnő változást idéztek elő a magyar kérdések feletti közvéleményben. Az emigráció főnöke az egész működés során részint közvetlenül, részint gróf Teleki László útján, ki Kossuthnak s Jósikának közös benső barátja volt, folytonos érintkezésben maradt az utóbbival, s megtiszteltetésnek vette, hogy ez tőle kért utasításokat az irány felől, melyet a hazai kérdések s mozzanatok tárgyalásánál kövessen. «Megilletődéssel vegyes élvezet volt», írja Kossuth, «Jósika keresetlen fesztelenséggel írt, s írójuk jellemének, lelkületének oly igen hí tük-rét nyújtó leveleit olvasnom, s ha e levelek egykor nyilvánosságra kerülhetnek, a magyar közönség nem kevesebb élvezetet talál e le-

velek olvasásában, mint talált a koszorús író ama műveiben, melyek b. Jósika Miklós nevét, a magyar szépirodalom történetében oly dicsfény-nyel veszik körül.» Ime, Kossuth Lajosnak ítélete Jósika Miklós, mint íróról».

Kossuth állítja, hogy Jósika Miklós volt a legmegbízhatóbb érintkezési kapocs az emigráció és az itthon élő hazafiak közt, s az maradt hirlapi nagyobb szabású működésének beszüntetése után is, mely csakhamar bekövetkezett, mert vállalatát saját erejéből fentartani sem ő maga, sem az emigráció nem volt képes. A vállalat nagyságához s fontosságához mérve aránylag úgy is igen csekély első segély, több évi levelezés és sürgetés eredménye, csak 1859. okt. végén jutott Jósika kezéhez, és pedig nem is gazdag nagy uraktól, hanem kivétel nélkül csak néhány oly lelkes hazafitól, kinek magának is számot kellett vetni szűk erszényével, — mint Kossuthhoz 1859. decz. 31-éről írja; 1860. május havában kelt másik levelében pedig panaszosan említi, hogy «az osztrák kormány a Morning-Heraldnak, egyetlenegy angol lapnak, 50 ezer frankot fizetett csak azért, hogy hallgasson, az ő összes journalisztai működése pedig harmadrész ennyibe se került a magyar hazának». — Az a néhány áldozatkész hazafi is csak rövid ideig volt képes helyt állani s 1860 deczemberén Jósika már fennakadástól tartott. Még egy ideig csak tengette valamiképpen a nemzet által elhanyagolt szép vállalatot, de már sokkal kisebb kiterjedésben, néhány hó múlva pedig kénytelen volt egészen megszüntetni azt addigi rendszeresített alakjában s azontúl már csak hazafiúi érzelemtől melegített egyesek örködtek a külföldi sajtóban hazájuk érdekei felett, egyénileg, külön-külön, az előbbi összefüggés és harmonia nélkül.

A mondottakból kitűnik Jósika Miklós emberi s politikai jellemének férfias szilárdsága. Ő az élet küzdelmeivel bátran szembe szállott s a felmerült akadályok által kitűzött céljától el nem térítettett soha. «Mindennek, a mi a földön magasbra törés», úgymond, «meg vannak küzdelmei. De ki csüggedne el azért, hogy a vihar követ gördít útjába, vagy a medréből kiáradt folyam elébe torlasztja hullámai? A küzdelem magában hordja a magasztosság eszméjét, s az életnek jelentőséget ad.» Ki csüggedne el? szép kérdés, melyre Jósika maga részéről tetteleg megadta a feleletet s ez az ő dicsősége; de félek, nem sok bajtársra talál, ki a szilárdságban vele mérkőzzék, s a többség, a helyett, hogy a magasztosság oltárát keresné, megpuhúlva a törpeség rókalyukába menekül. — De nekünk, kik az ő hősiei küzdelmeit, szilárd kitartását, hűségét a szabadság s nemzete ügyéhez jól ismerjük, kik láttuk szenvedéseit, erőfeszítéseit s ezek terhe alatt meg nem roskadt derekát s büszkén égfelé emelve tartott homlokát, — ha elvei s nézeteihez nem mindenben csat-

lakoznak is — szabad legyen néhány fénysugárt követelnünk részére nemzete kegyeletének s hálájának ama gazdagságából, mely legközelebb oly impozáns s lélekemelő mértékben fejtett ki szemeink előtt egy nagy hazafi temetése s egy nagy regényíró jubileuma alkalmával, kiknek mindegyike Jósikánk iránt tisztelettel s barátsággal viseltetett.

Óriási munkásságának, melyet számkivetése alatt Brüsszelben és Drezdában a regényírás terén kifejtett, pontosan összeállított lajstromát adja a fiatalabb s öregebbkori arczképeivel, s tordai szülőházának s szurdoki kedves lakhelyének rajzaival ellátott kis emlékkönyv, mely ma t. hallgatóink közt kiosztatott. Idősb Szinnyi József a hazai irodalomtörténet e hű s fáradhatatlan napszámosa, összeállítja itt Jósika összes önálló munkáit, melyeket itt újra felsorolnom fölösleges volna. Míg az 1848-at megelőző korszakból 8 kötetet tevő apróbb beszélyei gyűjteményein kívül 6 eredeti történelmi s 5 eredeti és 2 fordított társadalmi regénye, összesen tehát 13 önálló nagy regénye maradt; amazok 19, ezek 18 kötetben, összesen 37 kötetben; — külföldön megírt önálló nagyobb regényei száma 25-re, melyek közt 15 történelmi s 10 társadalmi regény s a kötetek száma 83-ra megy; e regények közt egy, a *Mailly család* német nyelven van írva, azonnal kívándorlása után, első élet-szükségeitei fedezésére, — megjelent ezeken felül régibb s újabb novelláinak s regéinek 5 kötetre menő gyűjteménye. — E sorban első történelmi regényét, *Esztert*, név nélkül s az ezt következőket 1860-ig «Eszter szerzője» címmel ellátva nyomatta, hogy azokat elkobzás veszélyének ne tegye ki; későbbben, az üldözések enyhültével, a *Két barát* címűtől kezdve, ismét saját nevét viselik óhajtván várt művei. A külföldön írt regények száma tehát sokkal túlhaladja azokét, melyeket itthon, hazája éltető s tápláló levegőjében s napjának lelkesítő melege alatt írt. Természetes, hogy e műveinek nagyobb részén feltűnő a túlfeszített munkás-ság s az idősb kor lankadtsága; s bár, különösen a történelmi regények egy része, büszkén versenyezhet lelkesülést keltő régibb műveivel, a másik rész, s feltűnőleg a legkésőbbiek, erőcsökkenésre s kényszerhelyzetre mutatnak, mely az élet gondjaival küzdő szerzőt folytonos írásra szorította, hogy penzumát bevégezze, a teleírt ívek szerény tiszteletdíját bekeresse, ha kedve nem volt is, ha katonaéletéből hozott köszvénye s lábtörés okozta fájdalmai gyötörték, ha emésztő honvágya sorvasztotta is. Ennek tudatában nem esoda, ha fáj neki némely bírálóinak kiméletlensége. Utolsó éveit sokat keserítette e nemű idegesség. Tagadhatlan, hogy némely bírálói nem vették figyelembe előbbi nagy érdemeit s még gyengébb műveinek is túlnyomó jelességeit s a kényszerhelyzetet, mely őt az életfentartás reá nehezedett gondoljai közt, ha függetlenségét feláldozni nem akarta, a regényírás robotosává tette. Ő pedig, a különben oly erős

lelkű s férfias egyéniség, a bírálat balhacsípéseit nem tudta büszkén elviselni, mint nyögés nélkül mosolyogva viselte el a sors nagy csapásait. Ez a sorssal daczoló szilárd ember, ki hazája s vagyona elvesztése után, kenyerét megfeszített, napról-napra 6—8 órai munkával, sokszor erős testi fájdalmaktól gyötörtetve kereste, s a megszokott kényelmek nélkülözését panasz nélkül tűrte — a mit *kiméletlen* bírálói talán jobban meggondolhattak volna — a kritikával szemközt bizonyos arisztokratikus kényesbőröséget mutatott, bár e megtámadásokkal szemközt nem hiányoztak örömei is, melyekkel érdemeinek elismerése boldogította. A magyar nők részéről — mint maga hálával említi — öreg napjaira oly kedves ajándékot kapott, melyben a legcsinosabb ízlés azzal a nemes gyöngédséggel szövetkezik, melyre csak művelt hölgyek képesek, egy albumot, rajta szépen dolgozott ezüst koszorúval, melynek levelei mindegyikére egy-egy munkája címe van vésve, zára ezüsből, lanttal a közepében, az egész valódi remeke az újabb könyvkötési művészetnek. A szép külsőnek még szebb a belső tartalma; több mint 1700 név, melyek során minden társadalmi osztály s minden magyarországi nemzetség van képviselve. E megtisztelő figyelem őt, öreg napjaiban, igen felvidította, s hálája jeléül *Sziklarózsa* regényét a hölgyeknek ajánlotta.

Regényein kívül írta még Brüsszelben a magyar szabadságharcz történetéhez szolgáló adatait 1851. két kötetben, melyeket neje fordított németre, s melyek Lipcsében jelentek meg. (Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes, authentische Berichte.) A *Magyarok őstörténelmét* (Pest, 1860), 3 kötetben, hol a történeti adatok s tanulmányok költői képzelettel felczifrázva s költői nyelven előadva szerepelnek. Említett haragjában a kritika ellen adta ki *Regény és regény ítéset* című polemiáját (Pest, 1858), melyre társaságunk jelen elnöke írta meg az alapos czáfolatot s mutatta ki előadott tervének lehetetlenségét. Végre halála évében jelent meg Heckenast kiadásában, Emlékíráta 4 kötetben, melynek érdekes első köteteiből e visszaemlékezések nagy részét merítettük, de a melyek negyedik kötetéből már a beteges állapot okozta idegesség s kicsinyesség szól, úgy hogy Jósika sok tisztelőinek óhajtását fejezzem ki: bár e firka a fiók titkai közt maradt volna. Megjelenésében nem annyira őt, a beteget lehet hibáztatni, mint azokat, kik a rossz órákban írt kötetet kiadták, melyet ő maga, nyugodtabb perczeiben széttépett volna, ha csakhamar ezután el nem megy ez ideges százból az örök nyugalomba.

Halála Drezdában 1865. febr. 27-én következett be, földi vélangyala hiven ápoló karjai közt. — Halála után megáradtak a kegyelet nyilatkozatai, Gyulay Pál szép nekrológiában, valamint Arany János és Salamon Ferencz is igazságosan ítélték felette; e Társaságban az

1866-iki nagygyűlésen Greguss Ágost titkár tartott felette meleg hangú beszédet, 1877. febr. 5-én pedig Jókai Mór, a regényirodalom másik, sok tekintetben őt is túlhaladó nagysága oly megragadó emlékbeszédet, mely éppen úgy dicsőségére válik az ékesszóló utódnak, mint a magasztalt nagy elődnek. — 1888. febr. 1-én a Társaság elhatározta arcképének lefestését, s azzal Ábrányi Lajos festőművészt bízta még, végre ugyane halás társaság elfogadta Beöthy Zsolt titkár indítványát, hogy Jósika születésnapjának százados fordulóját kegyeletesen megünnepelje.

* * *

Mielőtt e kétségkívül igen érdekes életpályáról szóló töredékes elbeszélésemet bevégezném: szabad legyen még nyelvéről, stílusáról, mely sok magasztalással, de részben sok rosszalással is fogadtatott s nagyszámú követőket teremtett, rövid véleményt mondanom s a fentebb bővebben előadottakból emberi s írói egyéniségének arcképét néhány vonással vázolni azok részére, kik a bővebb adatokat átlapozni talán unalmasnak találják.

Kevés ember volt oly telivér fiatal, azaz: oly mozgékony, élénk, tudásra vágyó, lelkesülni tudó, szerelmes, lovagias, mint ő annak idejében, s kevésnek fiatalsága oly tartós, lelkesedése oly állandó hevű, mint az övé. Hetven évet élt, s e magas kort, bár időnként katonaeletéből hozott köszvényben, s brüsszeli tartózkodása idejében történt láb-törésben erősen szenvedve, egyébként elég jó erőben, rugékony izmokkal, éles és munkabíró szemekkel, ép fogakkal, szellemi életében pedig a kor eszméivel folytonosan előhaladva, s minden iránt melegen érdeklődve érte el, a mi jó, szép és nemes. Élete hetven évéből harminczat áldozott az irodalomnak s ez idő alatt mintegy 120 kötetet irt össze, melyből minden egyes évre 4 kötet jut, s mint ő maga mondja, így fődte be éveit, hogy a szél el ne hordja. A szenvedélyesen kedvelt katonai pályát meggondolatlan kora házassága folytán elhagyva, több évig határozott cél nélkül, rendszeretlen, de mindig tevékeny, munkás életet élt, tanult, olvasott, jegyeztetett, tervezett, épített, kerteket rendezett, lovagolt, vadászott, s a férfikor küszöbén annak tudatára ébredve, hogy a magyar mágnásnak, főnemesi jogai élvezete mellett, szent kötelességei is vannak, ezek teljesítésében fáradhatlan, nemes buzgalmat fejtett ki. Mikor azután 1834-ben, 40 éves korában az irodalom bajnokai közé, ösztönét követve, és Toldy Ferencz, Bajza, Szemere Pál buzdítására, főrendi barátai ellenzésének daczára, felcsapott, e magasztos munkát kevés félbeszakítással, rendszeresen s ernyedetlenül folytatta, naponkint 6—8 órát ült íróasztalánál, s onnét fel nem kelt, míg kitűzött penzumát el nem végezte. A 120 kötet s azok nagy részének élvezetét s tanu-

ságot nyújtó tartalma s minősége fényesen hirdeti szelleme magas röp-tét, műveltsége általánosságát, a forrásnak, melyből származtak, nemes-ségét s tisztaságát. — Regényei számára nézve nálunk csak Jókai haladja őt felül, s az öreg korig megtartott szellemi üdeség s munkaerő e gazdag eredménye oly érdem, melyre méltó büszkeséggel hivatkozhatik a hazai irodalomtörténet ítélszéke előtt — főleg előbbi regényírodalmunk minőségének is tekintetbe vételével — az a férfiú, ki évtizedeken át, itt-hon és külföldön, hazája legmagasabb s legnemesb köreiben, és számkivetésében egyenlő buzgalommal lelke s teste összes erejét szentelé magasztos és fenséges czélok elérésére.

Nyelve, melynek nehézségeivel küzdenie kellett, s melyet részben ő teremtet meg az erdélyi egykor udvari s nem sokat változott főúri élet formái alapján, mely, Erdély függetlensége s fejedelmi széke és udvartartása megszűntének daczára, a Bécestől távolabb eső s az ősi szokásokhoz híven ragaszkodó arisztokrácia körében épen maradt, — nem hibátlan ugyan, olykor grammatikailag és szó elrakás tekintetében szabályellenes, helyenként affektált is, de dúsgazdag, s európai műveltséget s erdélyi eredetiséget egyesít. Szerette az új szavakat s maga is sokat csinált, sok jó régi kifejezést pedig felelevenített. Új szavai során, melyeket eszméi vajudása közben alkotott, vannak a nyelv szabályaival ellenkezők, de van sok jó is, mely általában elfogadtatott s máig is él és használtatik. — Elbeszélése nem mindig ment a modorosságtól; olykor, de nem gyakran, elragadja, a Kuthy Lajos nyelvére emlékeztető dagályosság is, általában élénk, kedves, s csak ritkán unalmas elbeszélő, s ha vannak nyelvének s előadásának tagadhatlan gyarlóságai, oka az, hogy ő is, mint a regényírók legnagyobb része, többet írt, mint a mennyi tőle telt, s nem vett időt a leírt tömegek megrostálására, a szapora írás közben elkövetett hibák gondos kijavítására.

Az a sülyledő, az elkorcsulás lejtőjén járó kor volt az, melyben Jósika Miklós született s nevelkedett, midőn az egykor oly hatalmas és vitéz magyar főnemesség, kisebb mértékben még az erdélyi is, mely e kis hazának önálló fejedelmeket adott, a Báthoryakat, Rákóczyakat, Bocskayt, Bethlen Gábort, kik közt voltak igazi hősi óriásalakok s bölcs államférfiak, — Rákóczy Ferencz bukása s kiköltözése után, főleg Mária Terézia szép királynénk csábos uralkodása alatt, lassankint kezdett megpuhulni s Bécsbe járt bókolva udvarolni, német nyelvet és szokásokat tanulni. Azonban mégis, néhány kivétellel, az erdélyi főnemesség házában, uralkodó maradt a magyar nyelv s divat, és pedig az egykori magyar udvartartás s a czimeres ősök képeivel díszített termek művelt nyelve a nemzeti fejedelmek fénykorából. E nyelvet akarta megőrizni Jósika Miklós, midőn észlelte, hogy lankadni kezd a részvét s kegyelet

tüze a nemzet multja iránt, s regényeivel utat tört magának a főrendiek elzárt termeibe is, melyek szokásait s eszmekörét jól ismerte, mert gyermekkora óta be volt azokba vezetve. Az erdélyi arisztokrata körökben a fennállónak megőrzése s tovább művelése, a magyarországiakban pedig új foglalatás volt ez, mert itt az ősök nyelve már majdnem teljesen elnémult, míg Erdélyben e nyelv és pedig könnyed, elegans, udvarias, válogatott kifejezésekben, élve maradt, s csak művelésre s megőrkítésre várt.

V.

Szándékom volt, mielőtt felolvasásomat befejezném, három indítványt tenni, és ugyan az egyiket Jósika Miklós s tiszteletre méltó hű neje, az egy évvel ezelőtt Drezdában, férjének sírja mellett töltött 28 éves özvegyesség után elhalt Podmaniczky Julia hamvainak a külföldről haza szállítása iránt. — Jósika Miklóst, a keblét égető honvágy fájdalmai daczára, makacsságig szilárd kátói jelleme, nejét, — kit midőn az özvegyesség fátyola nemes homlokára borúlt, hiába hittak haza szerető körükbe rokonai, a férje hamvaihoz lánczoló hű szeretetet tartá fogva a haza határain kívül. — Ez indítvány azonban feleslegessé vált; a család kegyelete megelőzte a nemzet kegyeletét s Jósika Miklós és neje hamvai egész csöndben haza hozattak s ma már a kolozsvári temető magaslatán, a Jósika-család tagjainak, rokonainak s barátainak szomszédságában, hazai földben pihennek. Közelebb többször volt a lapokban s társas körökben fölemlítve, hogy a drága hamvak nemzeti költségen szállittasának haza Drezdából. Erre most már nincs szükség, mert a költő nevére s dicsőségére méltán büszke családtag, báró Jósika Samu, s lelkes neje, a híres regényírónak Leó kedves fia utáni unokája gondoskodtak arról, hogy hamvaik az ő közbenjárásuk folytán s költségükön szállittasának haza, a miért legyen nekik a nemzet s e Társaság nevében hála és tisztelet! — Arczképe, egy brüsszeli eredetiről másolva, melyet a Kisfaludy-Társaság indítványára, a Társaság tagjainak s a nagy író és hazafi egyéb tisztelőinek kegyelete hozott létre, a Társaság termében függ. Báró Jósika Samu ennek árát is egészen ki akarta fizetni, de a Társaság elnöke megkérte őt, hogy e kegyelet-nyilatkozás örömét hagyja meg a Társaságnak, mely óhajtsanak a nemesszívú rokon kénytelen volt engedni, s csupán a szükséges költség tetemes részével járult az egybegyűlt összeghez. Réz- és kőmetszetű arczképei több ízben jelentek meg az Emlény zsebkönyvben, s magyar koszorúsok albumában, a *Honderű* mellékletében Barabás Miklós rajza után, s Heckenast kiadásában Rohm által rajzolja s kőbe metszve. — Emlék mellszobra, melyet Strobl jeles

művészünk készített el egy sikerült fényképe, s hozzá erősen hasonlító Miklós fiának természeti alakja után, szinte itt áll már előttünk komoly szépségében, s ha legközelebb márványban elkészül, díszíteni fogja termünköt, dicsérni a művészt s hisszük, hogy sokszoroztatni is fog, és megszerezhető lesz tisztelői által, mint könyvtárak s olvasó szobájuk fő dísz.

Másik indítványom lett volna, hogy a régi ház, melyben a költő Tordán született, emléktáblával láttassék el. Ez is elkészett, mert a márványtábla azóta az erdélyi Emke ott tartott ünnepélyes közgyűlése alkalmával helyére illesztetett.

Harmadik indítványom azonban fenmaradt s a Társaság bölcs intézkedésére vár. Ez a tartozott kegyeletnek legszebb s egyersmind legczélszerűbb nyilatkozatára van irányozva, mely abban áll, hogy a társaság keressen módokat s tegye ezt tanácskozása tárgyává, hogy Jósika Miklósnak elszórt, elfogyott, már csak nehezen megszerezhető, vagy legjobb esetben is csak tökéletlen s ízetlen kiadásokban létező művei összegyűjtve, gondosan szerkesztve s a szükséges jegyzetekkel ellátva, becsükhöz és szerzőjük érdeméhez méltó díszes alakban mielőbb kiadathassanak. Ennek azonnali végrehajtásában — ha jól vagyok értesülve — esetleg akadályul szolgálhat a Franklin-Társaság megszerzett joga s az írói tulajdon védelmét szabályozó törvény: de hiszen a munkák felől rendelkező Franklin-Társaságnak is érdekében áll, a Kisfaludy-Társasággal kezét fogva ily kísérletet megtenni, s' ez irányban egyezkedni. Ha ez nem sikerülne, s az akadályokat elhárítani nem lehetne: úgy ez indítvány csak arra az időre szól, midőn a törvény e vállalatot lehetségessé teszi. Addig is azonban a Kisfaludy-Társaság tetteleg azzal nyilváníthatja első elnöke iránti kegyeletét, ha pályázatra tűzi ki Jósika teljes életírását s munkáinak kimerítő ismertetését és méltatását, s a legjobb pályaművet a rendelkezése alatt álló nagyobb díjak egyikével jutalmazza.

Ti, hazám nemes lelkű hölgyei, kiknek keblében örökifjan él a női méltóság magasztos érzete, s a sovár vágy magas eszmények után, melyek megközelítése a szüzet és az anyát félistenné emeli, jertek, gyöngéd kezeitekben halakoszorúval Jósika Miklós emlékéhez, ékesítsétek s gazdagítsátok műveivel könyvtáraitokat, mert a magyar nőt soha senki jobban és szebben meg nem dicsőítette, mint ő, p. o. Mikola Margitban, Kornis Boldizsárnéban, Albinusz Czelesztában, senki sem rajzolt a regényírók egész táborában, annyi fenséges női alakot s jellemet, kikben a legbájosabb női gyöngédség s kellem, férfiúi lélek szilárdságával s bátorságával egyesül, kik hősök az önfeláldozásban, szentek a türelemben és szenvedésben. Halljátok, ha netalán már Zola s társai realizmusa — ha a modern franczia ezek nyomán járó regényírók, nem tagadom, érdeke

sen rajzolt ideges, túlfinom, szeszélyes nagyvilági delnői s kaczer, chickes félvilága kitörölték volna emlékezetekből, a mit feltenni nem szabad, Jósika tiszta tollának magyar hölgyvilágát, e szűz és szelid, de bátor és lelkes úraszszonyokat, s hajadonokat, — mint ír ezekről lovagias hivaték Jósika Miklós, épen ama regényében, melynek lapjain a legnemesebb, legelragadóbb példányokat festi az imádat legélénkebb színeivel. «Világuk az a kis kör volt», úgymond, «hol őket annyira szerették; óhajtsaik nem voltak túlesapongók, otthonos örömök, s női foglalatosságok, melyekben ritka tökélyvel bírtak, tölték be napjaikat s estvéiket. Gyakorlati, életre való szellem emelé lelkeiket, ment úgy a németes érzélgéstől, mint a franczia kicsapongástól; valami nyílt, tisztos, szabad és őszinte mutatkozott derült vonásaikon. Feltűnőleg nemes s úrias volt az egykori magyar hölgyek maguktartása; lehet, hogy kissé rátartóbb, tisztelethez szokottabb, mint jelenben. — A nő a férjnek barátnéja volt a szó legteljesbb értelmében s köztük gyakran hajdanszerű erényre s magas lelkekűtetekre találunk. Akkor anyának, házi asszonynak, szükség esetében férfinak nevelték a leányt. Erdély remek özvegyek példányát állíthatja elő, kik férjeik elhunytával férfiúi lélekkel tudtak apák, anyák, gazdák lenni s törvényes dolgaikban is eljárni; az erdélyi családok levéltárai az asszonyi ész és ügyesség ritka kincseit tudják felmutatni.» — Jósika lelkében eléggé kalandos fiatal kora daczára, hervadatlanúl élt az általa szebb s jobb nemnek nevezett nőnem iránti tisztetét s érdemük és méltóságuk felől táplált magas eszme, ellentétben ama hitvány ficzkókkal. kikkel minduntalan találkozunk a korzókon s boulevardokon, kik folyvást silány társaságban fetrengve, s csak aljas élvezeteket vadászva, nem is sejtik, mi megmérhetlen kincs rejlik egy tiszta s becsületes nő szívében. — E kegyeletnek forrása kétségkívül abban van, hogy gyermek-kora tiszteletre méltó nemes és művelt hölgyek szeme előtt folyt le, s eszmevilága ily légkörben fejlődött. Maga mondja igen helyesen, hogy a kinek nagyanyja Bornemissza Anna Mária, anyja Lázár Eleonora, nővérei Jósika Rozália Kendeffy Ádámné s Zsuzsánna, Barcsay Jánosné voltak, ez egyenkint remek és tiszteletre méltó úrnők, s végre a ki mellé az irgalom Istene, — szerencsétlen első házassága és sok szenvedés után — második nejében, Podmaniczky Júliában valódi szent őrangyalt rendelt, annak a nőkről csak magasztos fogalmai lehettek, s az a nőnemről soha se fog tisztelet nélkül emlékezni. E tisztelet buzdította őt, hogy legfőbb igyekezete legyen a magyar nők számára írni, ezeket nyerni meg az irodalomnak, az olvasás nemes gyönyörének. Társaságunk elnöki székén tartott megnyitó beszédei egyikében is egyenesen a nőkhöz fordul, ezeket lelkesíti, ezek részvétét kéri. «Lantunk nektek zeng», úgymond, «tüzelőitek körül regéljük el agg mondáinkat; minde-

nek fölött nektek akarjuk honom hölgyei! óráitokat deríteni, szíveiteket érinteni, jellemetekre hatni, s boldogok vagyunk, ha magyar hölgyeknek irhatunk. Vesse a részvétlenség, a hidegség vádját szemetekre, ki a jobbakat közületek kevésbé ismeri, mi hiszünk bennetek! Áldozatok fiatal, gazdag éltetekből arra, hogy veletek egy szebb világról szólhassunk, dalainkat elöttetek zenghessük, s titkos óráitokban szellemhangon súghassuk, hogy a hölgyek azok, kik a költő első hangjait ébresztik, kik a prometheusi tüzet meggyújtják szívében s ha aztán az évek s gondok súlya bekövetkezik s a fiatalság szivárványszárnyakon odább szállt, akkor a visszaemlékezés varázsa szebb ifjú óráinkra s üdvperceinkre tartsa fel kebleinkben a Veszta-tüzet. — Szeressetek minden szépet és dicsőt, de ne feledjétek az író is éji lámpájánál, ki nem ünnepelhet apothéoziseket (no, ezt Jókainak ez évi jubileuma után hála Istennek, már nem mondhatta volna) stb.

Hol a magyar hazának lelkes és bájos hölgyei csoportosulnak egy szép célra: ott nem fognak hiányozni a minden szépre s jóra fogékony, lelkesülni tudó magyar ifjak, kik legközelebb is a Jósika emlékének tiszteletére rendezett kegyeletes ünnepélyeken bebizonyították tiszteletüket s hálájukat a nagy regényíró iránt, kitől annyi jót és szépet tanultak, ki annyi magyar ifjúban gyújtotta fel a haza és szabadságszeretet szikráját, annyi léha, elhanyagolt nevelésű, korhely Abafiból képezett megváltozott, megnemesedett, újjá születet Abafit.

S végre csatlakozzatok e kedves társasághoz, ti komoly férfiak, kik talán kevés időt fordíthattok regényolvasásra, de nem lehet tisztelettel s áldozatkészséggel nem járulnotok az oltárhoz, melyen egy rendíthetetlen szilárd jellemű hazafinak s a nemzeti ügy javát nagy tehetséggel s bátorsággal előmozdító journalistának emléke van felállítva.

Lelkes és lelkesítő nők, lelkesült ifjak, s megfontoló komoly férfiak egyesülése biztosan hozhatja létre, a Kisfaludy-Társaság lobogója alatt e vállalatot, Jósika regényeinek új, szép kiadását, mely fajunknak dicsóságára, a magyar hazának díszére, az olvasó közönségnek örömére fog válni, s ha létre jó, e napot felejthetlenné teszi.

A MAGYAR SHAKSPERE-KIADÁS PÁRTFOGÓJÁRÓL.

Emlékezés Tomorira.

VADNAY KÁROLYTÓL.

(FELOLVASTATOTT A KISFALUDY-TÁRSASÁG 48. KÖZÜLÉSÉN, 1895 FEBRUÁR 10-DIKÉN).

A nemes életű férfiú, kinek java-korabeli hű arczképével ékesítet-
tük mai közülésünk emelvényét, nem tartozott a hazai költészet és szép-
tudományok közvetlen művelői s Társaságunk író-tagjai közé; de mivel
műízlésével s a nagynemű szépnek hő szeretetével áldozó hazafiság
párosult természetében: mégis maradandólag gyarapította a Kisfaludy-
Társaság irodalmi érdemeit s megszerezte annak egyik soha el nem
vitatható dicsőségét.

Nem fenhéjázás tőlem, ha e nagy szót mertem használni: dicsőség.
Évlapjaink és ma már jókora könyvtárt tevő egyéb kiadásaink tesznek
tanúbizonyságot arról, hogy az újabbkori magyar irodalom és közzítés
fejlesztésében, sőt általában a magyar ész történetében, a Kisfaludy-
Társaságnak eléggé dicsőséges fejezet jut. Köszönheti ezt részben a jó
szerencse kedvezésének, részben kebelében működött, egymást követő
számos kiváló tehetség fényének, részben pedig a vállvetett munkásság
termékenyítő erejének.

Azt, hogy 1847-ben, a verses beszély pályázatán, Arany János —
a mint Petőfi írta — «tűzokádó gyanánt tenger mélységéből egyszerre
bukkant ki,» bizonyára csupán a gondviselés jókedvű ajándokának
tekinthetjük; valamint azt is, hogy alig több, mint egy évtized múltán,
a Társaság körében Arany Jánosnak szintén volt alkalmá bemutatni
egy addig teljesen ismeretlen, mély elméjű és magas szárnyalású nagy
költőt: Madách Imrét, *Az ember tragédiájával*, mely hatalmas tenyészetű
sziget gyanánt épen úgy tenger mélységéből egyszerre bukkant ki. De
hogy e nagyok is a Kisfaludy-Társaságot keresték föl nagyméretű első
műveikkel s utóbb teljes kedvvel lettek annak munkás, buzgó tagjaivá,
az már az ott folyvást és hagyományosan működött szellem érdeme.

Ez a szellem mindig termékenyítőleg kívánt hatni értekezéseivel, bírálataival s ama sokféle kiadásaival, melyek egyfelől a széptani és világirodalmi ismereteket törekedtek alapossá és széleskörűvé tenni, eredeti íróinkban pedig a nemzeti szellem, sajátosság és magyar formák iránti becsvágyat fokozni és általánosítani; másfelől az olvasó közönség ízlését számos mintamű és széptani dolgozat kiadásával nemesíteni. Midőn lángelméjű költők által a negyvenes évek folytán méltó uralomra kapott a népköltészet forrásaiból megtisztult és megerősült hazai szépirodalom, mely addig sok részben idegen szellem és formák nyügeitől szenvedt: e Társaság egyik lényeges föladatának tekintette azon tisztá és gazdag forrás termékeit: a népdalokat és meséket vaskos kötetekben adni az írók és olvasók kezébe s elméleti fejtegetésekben is hirdetni a nemzeti jellegnek, a sajátos eredetiségnek megbecsülhetetlen voltát. Mikor pedig újabb nemzeti költőink epigonjai a népiesség túltengésében keresték műveik kapósságát és szakítva a művészettel, már-már a póriaságnak tártak kaput, akkor e társaság világirodalmi remekek fordíttatása által törekedett meggyőzni írók és olvasók arról, hogy a nemzeti eszjárásnak összhangban kell maradnia a művészet általános törvényeivel, melyeknek legelső követelése a jó ízlés. E társaság tehát, midőn úgy az elmélet útján, mint költészeti példányok kinyomatásával maradandó becsű könyvekkel gyarapította irodalmunkat, egyszersmind az elmék és ízlés helyes irányozásával korszerűleg szolgálta a szépirodalom nagy érdekét.

Műfordításainak bő sorozatában bizonyára alig mutathat valamire nagyobb meglepéssel és jogosabb büszkeséggel, mint az *első magyar Shakspeare teljes gyűjteményére*, melyhez nem csupán a jó szerencse kedvezéséből, hanem egyszersmind saját buzgó munkásságának érdeméből jutott. Áldozatra kész pártfogót kétségkívül a jó sors adott hozzá, de a létrehozás szellemi sikere a fordítók s a bírálók buzgóságának és képességének érett gyümölcse. A nemes pártfogoló nem boldogulhatott volna kitűzött magas céljának elérésében e buzgóság és e képességek nélkül; valamint a legkitűnőbb műfordítók is reménytelenül vállalkoztak volna akkor még a nagy munkára, ha nem akad lelkes, bőkezű mæcenás, ki munkájukat tiszteletdíjban részesíti és halogatás nélkül kinyomatja. Ez időben a Kisfaludy-Társaságnak nem volt még olyan nagy alaptőkéje, hogy ilyen kiadás költségét megbírhatta volna, talán még az esetben sem, ha egyéb föladatainak teljesítését pár évre fölfüggeszti; magán kiadót pedig lehetetlen lett volna találni a tizenkilencz kötet kiadásával járó tetemes költségre, mert hisz akkoriban még a színházba járó művelt emberek közt is számosan voltak, kik a régi remek színműveket e gúnyoros tréfával jellemezték: classikus darab az, melynek előadásakor több

ember van a színpadon, mint a nézőtéren. Azóta e tekintetben is nagy a haladás. Ma már országszerte ugyancsak megszaporodott az olyan komoly műértők száma, kik Shakspeare-ől azt tartják, mit az öreg Dumas mondott, hogy ez a költő az, ki Isten után a legtöbbet teremtett. Sőt a múlt évtizedben már akadt erős becsvágyú könyvkiadó is, ki, hogy a magyar Shakspeare tulajdonjogát megszerezhesse, a Társaságnak készséggel fizetett ezereket, s bár azóta képes és aranyos pompájú, albumszerű könyvekben állította ki a brit géniusz magyarra fordított színdarabjait, még e nagyköltőségű vállalatát sem tapasztalta anyagilag hálátlannak.

De ez az örvendetes változás is az első kiadás eleven hatásának tulajdonítható, mint a mely sokkal hübb, igazibb és hódítóbb Shakspeare-t juttatott a színpad néző közönsége elé s hamisítatlanul teljes Shakspeare-t adott az olvasó világ kezébe s így a legegényesebb úton járult a Shakspeare-kultusz elterjedéséhez.

Mi sem mutathatja ki meggyőzőbben a teljes Shakspeare létrehozásának jelentőségét és egyszersmint nehézségeit, mintha visszatekintünk a hosszú időre, melyben a legnagyobb dráma-költő meghonosításának eszméje még csak egyesek hő vágyában s fogyatékos törekvéseiben nyilvánult.

A magyar szellem — hiába nevezgették és nevezgetik nemzetünket ma is annak gyűlölködő ellenségei ázsiai barbárnak, — eszmék és irányok, nagy vívmányok és találmányok elsajátításában még a régi századok folytán is eleven fogékonyságú volt. Történelmi tényként van följegyezve, hogy Erdélyben előbb volt papirgyár — vagyis akkori primitív állapotában úgy nevezett «papírmalom», — mint Angolországban. Könyvnyomtató intézetek is föltalálásuk után aránylag rövid időre keletkeztek hazánk földjén. A hitújítás szintén korán lelt utat mi hozzánk a német földről, hogy aztán a keresztyénség örök könyve is: a biblia, magyar fordítókra találjon. Sőt, noha a magyar színpad keletkezése és magyar irodalmunk újjá születése nem valami régi keletűek s kevéssel idősebbek egy évszázadnál, mely hátramaradást nagyon könnyű szerrel kimagyarázhatunk ama nyomasztó s a felsőbb rétegeket nemzetietlenítő közviszonyokkal, melyek közt a magyar ízlés és fogékonyság nagyon szűk körre szorult, mégis, mihelyt magyar színészek kezdtek játszani és színre alkalmazók fordítani, Shakspeare színházi és irodalmi indigenátusára csakhamar megtörténtek az első lépések. *Hamletet* és *Romeot* már a múlt század végén előadták Debreczenben és Kolozsvártt. És hogy e darabok — még megsugorított, csonkított formájukban is — kedveltté tették a költő nevét a magyar színházi közönség előtt, bizonyítja az a furfang, hogy néhol vidéki társaságok e nevet már csalétekül

is kezdték használni, s 1812-ben Kolozsvártn a Kratter *Mentsikov Sándor*-ját s 1835-ben Nagyváradon a Goethe *Clavigoját* is, mint Shakspeare műveit hirdették a színpadokon.

De Shakspeare meghonosításában színészek és fordítók nem az eredeti forrásból merítve fáradtak, hanem német átdolgozások, gyakran fordítások nyomán haladtak. De ez nemcsak nálunk történt így. Kivéve a francziákat, kiknek e tekintetben Voltaire volt az útmutatójuk, a mult század e hatalmas irodalmi diktátora, ki első hívta föl nemzete figyelmét a britek nagy tragikusára, és mikor később őt magát ócsárolta is, műveit ugyancsak kiaknázza saját szomorújátékainak emelésére, a legtöbb irodalom számára németek ásták ki a shakspeare-i aranybányát azon vastag, kemény, köves réteg alól, mely alá a puritánság komor erélyű szelleme temette. E hatalmas puritánságnak ugyanis könyvül elég volt a biblia, költeményekül a zsoltárok s lelki épülés hajlékúl a templom; míg a színházakat, minden egyéb mulatozással együtt, csupán az erős jellem és férfias komolyság szétlazító mételyének tartotta. Nálunknál sokkal előrehaladottabb nemzetek irodalmában is hosszú időig sejtetem sem volt arról, hogy a lángésznek mily gazdag kincstára pihen a brit földön eltakarva, gyümölcsözés nélkül, csupán egyes költőktől, irodalmi bűvároktól s néhány erősbber értelmű színművésztől ismerve.

Társaságunk egykori kiváló elméjű és finom műveltségű titkára: Greguss Ágost, a tudományos Akadémia megbízásából megírva *Shakspeare pályája* című becses könyvét, szól abban e rengeteg szellemű költő elterjedéséről is s megjegyzi, hogy a Wieland és Eschenburg fordítása ép akkortáiban jelent meg Németországban, mikor a költő neve, saját honában, Garrick színművészi és Johnson Sámuel írói buzgólkodásából újra népszerűvé lett s csak ez idő óta ment teljesedésbe Shakspereről az, a mit Mirabeau a francia forradalomról jósolt, hogy a földet körüljárja. A németeknél Shakspeare igaz ismerete és elterjedése azonban csak 1759-ben, a Lessing mélyreható fejtegetéseivel kezdődik; de ott is a teljes Shakspeare-kiadás még azután harmincznyolcz esztendővel, 1797-ben indúlt meg, az első kötetben *Romeo és Juliával* s a *Szent-ivánéji álommal*. Ez a Schlegel és Tieck kiadása, melynek jeles voltát az ott azóta létrejött hasonló vállalkozások sem birták egészen elhomályosítani.

Tizenegy esztendővel előbb, 1786-ban, látott napvilágot a legelső shakspeare-i darab magyarul Pozsonyban. Ez a *Romeo és Julia* volt, melyet fordítója, Kún Szabó Sándor, a címlapon „polgári szomorújáték”nak nevezett. Nem merítette azt első forrásból, hanem lefordította a Weise-féle össze-vissza bénított átdolgozást, mely a színpadnak

és az akkori ízlésnek vélt szolgálni, midőn a megragadó tragédiát elnyomorította. A Kazinczy Ferencz 1790-diki *Hamletje* is a Schröder-féle német színpadi átdolgozás alapján készült. Sőt még a nemzeti színház két első évtizedében színre került Shakspeare-művek legnagyobb része is csak német színre-alkalmazások fordításai. Eredetiből vett s egyúttal az eredetihez méltó magyar műfordítás legelőször 1839-ben jött létre: a Vörösmarty *Julius Caesarja*. A legelső írónk pedig, ki teljes magyar Shakspeare kiadására gondolt: Döbrentei Gábor volt, de az ő vállalkozásából csupán egy kötet jelent meg: *Macbeth*, eredetiből merítve és jegyzetekkel ellátva; de a színpadi használat szempontjából megrövidítve, bár e kötetben a kihagyott részek is gondosan mellékelve vannak. Saját-szerű irodalmi tény, hogy másfél évtizeddel utóbb egy fiatal nőnek, egyetemünk akkori franczia tanára leányának — utóbb a költő Adorján Boldizsár nejének — Lemouton Emiliának jutott eszébe az erejét nagyon túlszárnyaló vállalkozás, hogy Shakspeare műveit egymás után lefordítsa. A tragédiákhoz nyúlni nem merészelt, gondolva, hogy a szenvedélyek hevénnek kifejezésére az ő nyelve nem lesz elégséges s így csupán vígjátékokat és regei színműveket adott ki öt füzetben, prózában. A *Viharon* kezdte s a *Szeget szeggel* vígjáték után megállt, azt bizonyítva be csupán, hogy a vidámság játszi kifejezéseivel és a tündéries enyelgés hű visszatükrözéséhez is az kellene, a mivel ő nem bír: bevezetett nyelvművészet.

Egészen másféle várakozást ébreszthetett, 1848 legelején az emlékeztetés vállalkozás, melyre az a nagy költő triumviratus szövetekezett, minőhöz hasonlót a gondviselés jó kedve sem adhat egyhamar a magyar-nak. Vörösmarty, Petőfi és Arany egyesültek, hogy vállvetve ajándékozzák meg nemzetünket Shakspeare drámai kincseivel. De e vállalatból is csak egy füzet jelenhetett meg: a Petőfi *Coriolanusa*. A folytatásnak útját állta az a nagy politikai és harci zivatar: a forradalom, mely nem lehetett kedvező a költészet békés munkáira. Csöndes, nyugodt viszonyok közt pedig ez a vállalkozás jó eredménnyel járhatott volna, mert három ilyen nagy költő nevének varázsa talán akkor is fölbuzdítja a hazai értelmiséget annyira, hogy e nehéz munka némileg jutalmazóvá és a kiadás lehetővé váljon.

De úgy akarta a végzet, hogy még másfél évtizedig várjunk a biztosított magyar Shakspeare-kiadás megindítására. A Kún Szabó Sándor ferde német szövegből merített *Romeójának* megjelenése után hetvenöt esztendőnek kellett letelnie, midőn a magyar könyvek tára — egy nemes hazafi költségén — meggazdagodhatott a magyar Shakspeare legelső kötetével, midőn a művelt világ épen a lángeszű költő születésének háromszázadik évfordulóját ünnepelte. Ez első kötetben Szász Károly kitünő gondnal nyújtotta *Othellót*, Arany János pedig a költői

gazdag hang és a befejezett nyelvművészet olyan teljes fényében a *Szentivánéji álom* bűbajos remekét, mely bizvást a világirodalom legmesteribb műfordításai közé sorozható.

Hosszú idő irodalmi hő vágya teljesült e kiadással. Az, a mit Vörösmarty 1841-ben, egy *Hamlet* előadás bírálatában írt, hogy «Shakspere jó fordítása a leggazdagabb széplitteraturának is fölé legalább a felével»: úgy szólván irodalmi gondolkozássá s utóbb gyakran használt jeligévé is vált. És ez a nagy mondás igaz is, főleg ha a szépirodalomnak cserébe adható felébe nem számítjuk azokat az eredeti mintaműveket, melyek a nemzet lelkét, észjárását és vérmérsékletét igazán és művészileg fejezik ki, a minők minden nemzet szemében, mint vérükből való vér és testükből való test, mindennél többet érnek s minőkkel járulhatnak csak egyes nemzetek a világirodalom igazi gazdagításához.

Tomori Anasztáz, midőn a forradalom utáni években valóságos hódolattal környezte Vörösmartyt, kinek utolsó ruhadarabjait is nagy üvegszekrényben hű kegyelettel őrizte holtá napjáig, mikor azok az ő hagyományából a nemzeti múzeum ereklyetárába kerültek: nem egyszer hallhatta e nagy költőtől magától is Shakspere rendkívüli becsére vonatkozó nézetét. Hisz *A vén cigány* költője a legutolsó éveiben is *Lear király* fordításával foglalkozott, melynek sötét gyászát, keserveit és átkait mélyen átérezhette nagy szívével, midőn letiprott honának és saját földült életének romjain búsongott; de e szárnyaszegett állapotában nem maradhatott már elég ereje a komor fönségű tragédia rendkívüli pathosának egyenletes kifejezésére.

Es hallhatta nem egyszer Tomori Anasztáz egy magyar Shakspere-kiadás hiányának komoly panaszát Nagykőrösön is a másik nagy költőtől: Arany Jánostól, kinek bensőbb környezetében olyan egy esztendő tölte, melyre agguló korában is örömmel és büszkeséggel gondolt.

Nem maga a véletlen, hanem a hazai költészet hő szeretete vitte őt e környezetbe. A dunaföldvári óhitű szerb kereskedő: Theodorovics egyetlenegy fia, ki fölserdülve, a mérnöki pályát választotta szakmájaul, a dunaparti tősgyökeres városkában korán megszeretett kettőt: a magyar föld népét és a hazai költészetet. Édes anyja is úgy nevelte, hogy képességével majdan a magyar értelmiséget gyarapítsa. A fejlődő ifjú lelkiismeretes gondtal tanulta a számok tudományát, mely elméjét elfoglalta; de ugyanakkor lelkében már eszmények támadtak s egész hévvel írogatta ki akkori legjelesb költőink szép verseit, melyek utóbb az ő iverin úgy megszorodtak, hogy belőlük 1852-ben, *Emlékkönyv* címmel, jókora terjedelmű anthológiát nyomtatott ki. A költők szeretete azonban nem térítette el szaktudományától, melylyel kenyerét volt megkeresendő

s melynek tárgyköréből apróbb dolgozatokat is adott ki, név helyett számtani jegy aláírásával.

De bár elszánt igyekezettel fogott a mértannak gyakorlatába is s magának jeles bizonyítványokat szerzett: az akkori önkényuralom zaklató és majd minden pályát megnehezítő nyomása alatt nem volt sok kedve a mérnöki pályán maradni s inkább szeretett volna tanárrá lenni.

Abban az időben a jó magyarok köreiben kevés iskolát emlegettek olyan rokonszenvvel, mint a nagykőrösi református főgymnasiumot, melynek tanári kara hasonlított egy vidéken szervezett, nem sok tagú, de jelesekkel álló irodalmi akadémiához. Többi közt ott működtek: Arany János, Szász Károly, Mentovich Ferencz, Szilágyi Sándor, Jánosi Ferencz, Salamon Ferencz. Midőn e jelesek közül Szász Károly csakhamar a kecskeméti főgymnasiumhoz költözött: a nagykőrösi egyháztanács az ő tanszékére, a szám- és mennyiségtanira, pályázatot hirdetett. A fiatal mérnökben ez a pályázat keltette föl a vágyat, hogy vajha e kitűnő költők és jeles írók tanári körébe juthatna. Reménye azonban nem volt sok, mert felekezeti iskolában súlyt fektetnek a tanárok felekezetére. Személyesen sem ismerte őt senki Nagykőrösön. Ekkép csak szerencsét próbált folyamodásával. De az a tanári kar nagyon fölül állt a felekezeti szellemén, s kimondta, hogy azt fogja ajánlani, a kinek legjobbak a bizonyítványai. A legjobbak pedig a Tomorié voltak. Igaz, mondták ekkor, hogy nem protestáns, hanem óhitű; de ez mit sem tesz, mert hisz a számoknak nincs vallásuk — ajánljuk tehát őt! Az egyháztanács pedig úgy találta helyesnek, hogy azt válaszsák meg, kit a majdan vele együtt működő tanárok ajánlanak.

Ezt a választást aztán sem a tanári karnak, sem az egyháztanácsnak nem volt oka megbánni. A fiatal tanár azonnal megnyerte a rokonszenvet. Külseje és modora egyaránt jó ajánlója volt. Sötét fekete haja és olajszín arcza déli szláv típusra mutatott, míg beszéde és szokásai őszinte magyar természetre. Nyájasan mosolygó szeméből jóság, kedély, vidámság sugárzottak. Tudott és szeretett dolgozni és társaságokban hölgyeket mulattatni. Ötletes és vidám vala s családneve és hite miatt «muzsika professor»-nak nevezte el tréfásan magát is tősgyökeres kalvinista kártársai közt. Szakmai jártasságát hamar bebizonyította egy jól összeállított tankönyv: *Elemi mennyiségtan* kiadásával és azzal, hogy tanítványai az érettségi vizsgálaton nagybárra jól feleltek; igaz magyar lelkét pedig nem csupán családnevének megmagyarításával, hanem még jelentősebben azzal a hévvel, melylyel az akkoriban keményen nyomott magyarság minden jó és nemes ügyén csüngött. De egyszersmind hit-

buzgalmának is bizonyosságát adta, mert nem csak a reformátusok virágzó középiskolájának lett szerény tanára; hanem ugyanakkor a már csak néhány családra leolvadt görög fiók-hitközségnek is kötelességtudó gondnoka.

Fő örömének azonban azt érezte, hogy kitűnő író-tanárok körében élhet. Ezt a kört a főváros irodalmi jelesei is gyakran fölkeresték, főleg Arany János végett. Természetes, hogy ebben a társaságban nem csupán a nemzet szomorú állapotáról, a tanügy fölmerült kérdéseiről, hanem a nemzeti irodalom szükségéről is sokat beszéltek. Arany János, ki már Nagy-Szalontán próbálgatta benső gyönyörrel fordítgatni a *Hamletet*, *Szentivánéji álmot* és *János királyt*, melyek utóbb a magyar Skaksperekiadás legdrágább gyöngyeivé lettek, nem egyszer hozta volt szóba, hogy mire sem volna nagyobb szükségünk, mint az egész Shakspere jó magyar kiadására. De bármily hön óhajták is ezt valamennyien, létre jöttében annál kevésbé bíztak, mert ily költséges műfordítási vállalatához áldozatra kész pártfogó kellett volna. Olyan pedig a mi gazdag uraink közt nem volt. Ki gondolhatta volna még akkor e tanári körben, hogy lesz nem sokára olyan is, még pedig éppen köztük ül, a ki majd lesz.

Tomori Anasztáz akkor még igen szerény fizetésű tanár volt, ki nem is álmodott arról, hogy egy év múltán már gazdag ember lesz. Azt tudta, hogy elhunyt édes anyjának él külföldön — fölváltva Homburgban és Bécsben — egy fitestvére, ki szerencsés és munkás kereskedésből meggazdagodott s egyszersmind elmjét és ízlését kiművelve: drága könyvek, becses képek s egyéb ritkaságok gyűjtésében találta kedvét; de unokaöccse sokkal szerényebb és eszményiesb természetű volt, semhogy tőle várható örökség reményében csak egy lépést is tett volna. Azt azonban most már eltökélte, hogy midőn valakivé: tanárrá lett, a közelebbi szünidő alatt meglátogatja és bemutatja magát.

A bécsi palota portásától azonban azt a szomorú hírt hallotta, hogy urok: Baranovszky Miklós néhány hóval azelőtt meghalt. Mindjárt megtudta egyszersmind azt is, hogy hátrahagyott sok vagyonának és műkincseinek ő és két nővére a törvényes örökösei. A szerencséének ez a meglepő, mondhatni álomszerű fordulata teljességgel nem forgatta őt ki sarkából. Annak örvendett főképp, hogy ezentúl módjában lesz szépen élni s a meggyötört nemzet közügyein lendíthetni.

Mint gazdag ember tért haza, azonnal arra gondolva, hogy sorának ismeretlen megszépítője iránt leróhassa halatartozását. A homburgi temetőben fölláltató síremlék fényes lapjára legnagyobb élő költőnktől, Arany Jánostól kért emlékverseket, hogy művészi magyar szavak hirdessék egy a hazából rég kiszakadt, a távolban szerencsésen élt és aggúltan elhalt magyarországi férfiú emlékezetét.

Őt magát teljességgel nem kapta el a szerencse kápráztató kedvése. Gondolkozásán sem változtatott. Sietett vissza Nagykőrösre, hogy nagy lakomán vegyen búcsút tisztelt, szeretett tanártársaitól és nagykőrösi jó embereitől, nem titkolhatva el azt a hó vágyát, hogy valami módon szeretne továbbra is e város és iskolája kapcsolatában maradni. És ezt a vágyát teljesítették is csakhamar: megválasztották tiszteletbeli tanárnak, a minek ő sokkal jobban örült, mint a városi tanács azon határozatának, melylyel az utczáat, a hol lakott, az ő nevééről nevezték el.

Általában a tiszteletbeli tanári czímen kívül soha életében egyéb kitüntetésre nem vágyott; sőt elhárította magától mindazt, a miben két kézzel törekedtek volna részesíteni. Szép jószágokat vásárolva s mindig olyan pontokon, hol tősgyökeres magyar nép lakott, birtokos-társai mindenütt megszerették és sokra becsülték; ő is nagy vendégszeretettel fogadta őket ritkaságoktól és művészi képektől ékes kastélyaiban: de soha sem törekedett gazdagok és nagyurak társaságai után; csupán az ész és érdem előkelőségének hódolt s akkor volt csak igazi nagy kedve, ha régi tanártársait, jó barátait, írókat, művészeket vendégelhetett meg. Nagyon szerette egyszersmind hallgatni a falusi leányok nótáit, pásztor emberek törül metszett elmésségeit és jó népzeneszek tűzről pattant dalait. Egyszer gombai birtokosokat vendégelve meg, zeneszó közben azt mondta nekik: «Tudja Isten, eredetem szerint nem is tartoznám én ti közétek, de ha jó magyar dalt hallok és magyar verseket olvasok, kivált az Aranyéit, mellem úgy dagad a magyarságtól, hogy alig férek a bőrómban».

Akkor, midőn a politikai hatalom igája zordan nyomta nemzünket, irodalmunkat: főkötelességének tartotta épen a magyar műveltség fejlesztésére hatni pártfogolás útján. Mélyen átérezte, a mit Eötvös József mondott, hogy hazánk jövője voltakép műveltségi kérdés. Legelőször is kedves iskolája körében tűzött ki jutalmakat szorgalmas tanulók számára; majd a fővárosban, a nemzeti színháznál nyitott pályázatokat magyar történeti drámákra oly jó eredménnyel, hogy azoknak termékei lettek a Jókai *Könyves Kálmánja* és az Obernyik Károly *Bran-kovics Györgye* is; foglalkoztatott művészeket, segített törekvésökben írókat; istápoltt jó czélú egyleteket; megenyhíté a száműzetéséből földúltan visszasikerült Sározy Gyula utolsó éveit, s hogy szobrászokat is foglalkoztasson: a nemzeti színház akkori előligetében föllállította a *Bánkban* írójának s a legkitünőbb hős-szerelmes színművész: idősebb Lendvaynak érekszobrait, melyek később a dicsőültek szülő-városaiba kerültek. Az akkori hírlapok alig győzték jó tetteit jelentgetni, pedig e jó tettek nagyrészen, kivált a jótékonyságiak, titokban maradtak. Mert

szerénysége is a régi maradt s teljességgel nem szeretett a nyilvános hálálkozás verőfényén sütkérezni. Midőn 1858 telén a tudományos Akadémia — mennyiségtani könyve és tanárkodása alapján — megválasztotta levelező tagnak a matematikusok közé, kötelességének tartotta hódolni az alapszabálynak s egy esztendő múltán megtartotta székfoglalóját, a malmokról írt értekezéssel; de többé nem vett részt a harmadik osztály üléseiben s midőn barátai nógatták, hogy jelenjen meg olykor-olykor, szelíd mosolylyal jegyzé meg: «Minek akarjátok, hogy Sauluskodjam a próféták között?»

De annál erősebben hevíté az a komoly becsvágy, hogy a mit egykor Nagyörösön vágyva emlegettek: a teljes magyar Shakspeare létrehozását előmozdítsa. Abban az irodalomtörténetileg becses nagy kötetben, melyet Ráth Mór *Arany János levelezése író társaival* czímen adott ki, tizenkét oldalt a Tomori és Arany közt folyt levélváltás foglal el 1856—1859-ből. Ezek a lapok át vannak hatva attól a lelkes törekvéstől, melylyel Tomori a magyar Shakspeare létrehozásán fáradt. Szerencse volt már az is, hogy e nagy ügyben Arany János lett a tanácsadója. A siker érdekében arra is nagyban törekedett, hogy Arany Jánost, valamint Csengery Antalt, a fordítások állandó bírálójának nyerje meg, és hogy mindjárt az első kötetben Aranytól legyen egy fordítási remek, a mit sikerült is elérnie, Nagy gondot fordítottak arra, hogy a munkához alkalmas erőket szerezzenek, és hogy szövegül azok mindegyike a Deliusét használja, mely erős kritikával van megállapítva. A lelkiismeretes előkészítés munkája több esztendőbe került s a kiadás eszközését, Arany tanácsára és Tomori öröme, a Kisfaludy-Társaság vette át, melynek igazgatói székéből jó ideig így is Arany János vezette a kiadás ügyeit. A Társaság számos tagja buzgón fogott a fordításba, mi, többiek pedig, az elkészített munkák összehasonlító bírálásában törekedtünk segíteni. Így is tizennégy esztendőbe került, míg a kiadás tizenkilenc kötete, (az utolsó a kisebb költeményekkel,) a könyvpiacon juthatott. Régibb fordítást négyet vettek föl: Vörösmartytól kettőt, Petőfitől és Ács Zsigmondtól egyet-egyet. A többieket — két író kivételével — mind a társaság tagjai fordították le: Szász Károly egymaga nyolcz színdarabot, Léway József ötöt, Rákosi Jenő négyet, Arany János és Arany László három-hármat, Greguss Ágost és Lőrinczi L. Zsigmond kettőt-kettőt, Szigligeti, Győry Vilmos és Fejes István egyet-egyet.

Igen természetes, hogy a munkák egyenlő értéke nem várható olyan vállalatnál, melynél ennyiféle erő működik közre. De a fordítások sorában van néhány remek, van számos jeles s csak kis rész az, melynél ma már lényegesebb átdolgozást óhajthatunk. Egészben véve, a Greguss Ágost kifejezett véleménye szerint: a Kisfaludy-Társaság Shak-

spere-kiadása hübb és jobb a németek és francziák első Shakspere-jénél.

Hatása igen termékenyítő volt. Nem számítva azt, hogy magát a Társaságot is arra buzdította, hogy a magyar Shakspere mellé teljes magyar Molièret is állítson, a mi már évekkel ezelőtt szintén megtörtént: a hazai színpad nem szorult többé olyan német átdolgozásokra, melyek az előadás könnyítése és a finnyásabb ízlés szempontjából a bámulatos lángelme termékeit még inkább kivetköztették hatalmas formáiból, mint a Ducis francziás átalakításai. A nemzeti színház sokat hódított a Shakspere-kultusz számára, mióta a Társaság szövegeit használja. Továbbá azóta biztosabban foglalkozik e darabokkal még a kritika is, bár ez — a Taine képes kifejezése szerint — csak úgy bolyong Shaksperében, mint az utazó egy roppant városban: leír egy pár nagy épületet belőle s az olvasóra bizza, hogy ezek után képzelje el a többit. A hazai olvasók közt pedig sok lehet, kik — ha még jártasak is az angol nyelvben — a magyar Shakspere kiadásának kézen forgása óta hajlandók igazat adni a német tanárnak, ki azt fejtegette, hogy ő teljes ájtattal imádkozni és külföldi mély elméjű költőket háborítlanul élvezni csak anyanyelvén tud, mert habár épen a nagy költők, kik egyszersmind nyelv művészek, vesztenek sokat a fordításban, de a nagyon eredetieket és mélyeket, mikor eredeti nyelvükön olvassuk is, olvasás közben magunkban saját anyanyelvünkre tesszük át s ez a fáradság mindig nagyban csorbítja a gyönyörködés teljességét. Azt pedig, hogy Shakspere magyar olvasói tetemesen megsaporodtak: mutatják a könyvpiacz tényei. A mi első kiadásunk szerény csínnal nyomott vékony kötetkéi még csak egyszerű kék lepelben merészelték útra kelni; de mennyit kellett hódítaniok, hogy ma már valóságos királyi palástban, képekben gazdagon és aranyos albumkötésekben foglalnak helyet a könyvtárakban és olvasó asztalokon.

Mikor az első kiadás 1878-ban teljesen megjelent, akkor már pártfogója, ki a fordítás és nyomtatás költségeit büszke örömmel viselte, rég elvonult a zajos fővárosi élettől s boldog tűzhelyet alapítva, két kedvtelésnek élt: gazdálkodott és jó könyveket olvasott. Szóba került akkor, hogy nagyobb lakomával kellene megünnepelni a mi jó mæcenásunk termékenyítő áldozatkészségét; de midőn ezt Tomori meghallotta, vidáman háritá el magától ezt az ünnepelést, mondván: «Isten mentsen! Örüljünk csak magunkban, hogy nekünk is van már teljes Shakspereünk; de ne esapjunk zajt vele, mert akkor soknak juthat eszébe, hogy ugyancsak későn hozhattuk létre, hetven évvel később, mint a németek».

Magának az első kiadásnak czímlapjain sem engedett ő meg többet,

mint hogy legalól nyomjanak ki annyit: «Tomori Anasztáz költségén», de csak kisebb betűkkel — úgy mond — mert a nagy betű e vállalat címlelapjain csupán a hatalmas költő, a színmű és a műfordító neveit illéti meg.

A Társaság nem is fejezhette ki neki hálás köszönetét másképen, mint azzal, hogy még életében lefestetvé művész keze által arczképét s oda helyezte termében legkiválóbb tagjainak arczmásai közé. Mi, barátai, sokszor hívtuk őt a Társaság érdekesb üléseire, ünnepeire. De nem jelent meg, nehogy valaki hiúskodást lásson benne. Csak egyszer jelent meg, s akkor is — levélben. Abban a levélben a magyar Shakspeare első kiadásának megmaradt összes példányait a Kisfaludy-Társaságnak ajándékozta. Ezzel pedig a Társaság alaptőkéjét jelentékenyen gyarapította, mert Ráth Mór könyvkiadó e példányokért olyan nagy összeget adott, hogy azóta Évlepleinkban, az alapítók névsorában, Tomori Anasztáz foglalja el az egyik főhelyet, mint a kinek neve után ötezer forintos alapítvány van jegyezve.

E nemes ajándékozással tetézte ő a Shakspeare-kiadás létrehozásában szerzett nagy érdemét. Ekkép valóban méltán lebegte körül az ő alakját, míg élt, s lebegi tisztos hamvait azóta, hogy meghalt, Társaságunk hálás elismerése, s mivel az ilyen erkölcsi tartozás hasonlít annyiban a közönséges adóssághoz, hogy nyomaszt és zaklat, a míg csak leróva nincs: ezért jutottam, mint a boldogútnak több évtizeden át benső barátja, a megtisztelő megbízáshoz, hogy az elhunytát követő legelső közülésünkön én fejezzem ki iránta hálás tartozásunk hő érzetét, egyszersmind mindnyájunk nevében áldást mondva nemes életére akkoron, midőn ő már nincs többé s kegyeletünk nyilvánításáról nem tudhat semmit.

De bár élő alakja, ez a szelíd mosolyú alak, örökre eltűnt a föld színéről: melegen érzem e pillanatban, hogy a mult év október 9-dikén nem veszfthettük el őt teljesen.

A nemzeti múzeum egyik tárában a Vörösmarty-ereklyék szekrénye s kertjében a belvederi Apollo művészi érzemása; könyvtárakban és olvasó asztalokon a Shakspeare-kiadás elterjedt sokféle kötetei; színpadjainkon az ő pályázatán föltűnt, jutalmat nyert és ma is hatással ábrázolható magyar történeti drámák; a tudományos akadémiánál pedig az a bőkezűleg tett alapítvány, melynek kamataiból két évenként matematikai pályaműveket fognak jutalmazni: élő, föntartó, buzdító erővel óvják meg az enyészett hatalmától, tartós időre, az ő emlékét és földi életének legbecsesebb tartalmát, azt, hogy hőn szerette a szépet és nemest, buzgón pártolta a költészetet és tudományokat, s általában sokat áldozott — még pedig a legzordabb időben — nemzeti műveltségünk emelésére.

Ilyen szép élet nem enyészik el végkép a testi kimulással. Úgy vagyunk vele, mint a kedélyünket megragadó, édes összhangú dallammal, mely elhangozhatott bár a színpadon, honnan megismertük, de utórezgése sokáig megmarad bensőnkben, mert elvittük magunkkal eleven emlékezetünkben, hogy később is — napi gondjaink, fáradságaink közepett — meg-megcsendüljön bennünk, harmonikus szépségével mindig derítve kedélyünket s gyönyörködtetve lelkünket.

A KÖLTŐHÖZ.

Szász Károlytól.

(FELOLVASTATOTT 1895. FEBRUÁR 10-ÉN.)

Költő, ki bolygva jársz a rengetegben,
Kerülve zajt, keresve a magányt,
Szarvas ha csörtet, egy madár ha rebben,
S egy kigyó sziszsze, rigó füttye bánt,
Az embert, mélyen hordod bár szivedben,
Azt is kerülöd, üldözött gyanánt:
Oh, értelek! előttem nem rejtély ez —
Magányt keressz, mivel magadba mélyedsz.

Egész világ vagy, oh költő, magadnak:
Az tükröződik lelked mélyiben.
A tó is, lám, csak mig nyugodt maradhat,
Hajó se szántja, széltől is pihen,
Csak addig bírja képét nap- s csillagnak,
S mosolygnak partja fáí, tükriben;
Ha háborítják: tükre összetört,
S ki kérdené a szétzuzott tükört?

Te is magányra és szélcsöndre vágyol,
Magadba hogy a képet fölvehesd.
Sötét az erdő, de neked világol
S napként ragyog a csillagfényes est.
Közelb s közelb jó lassanként a távol
S valóra vál, mit képzeted lefest.
Igy népesül körülöd meg a bú-kör,
A mint egy pontba gyűjt mindent a tükör.

A természet csodái megjelennek :
 Az erdő zúg, a tenger háborog :
 Szemed, merengve, bérczi tón pihen meg,
 A mélybe nyíl' a tűzhányó torok ;
 Varázs-lámpáján multnak és jelennek
 Nyüzsög az ember, villi-táncz forog ;
 A csillagok egymást kergetve szállnak
 Ölébe a mindent elnyelő halálnak.

Magad körül az Ūrt megnépesíthetd —
 Mert fölcsavarva éji mécsedet :
 Fényét nem létező lelkekbe hinted
 S élő valókat alkot képzeted.
 Saját szived mélyébe egy tekintet :
 Száz mást lefesteni elég neked,
 És oly igaz lesz minden alakod :
 Találkoznánk — rá ismernénk legott !

De nem csak képzelet, mi benned munkál,
 Valóvá tenni azt, mi nem való ;
 Te többet élsz, érzesz mindannyiunknál,
 Lelked magasba s mélybe szárnyaló ;
 Mint a pacsirta, mely felhőkön túl száll,
 S a fecske, lenn, viz színén nyilaló —
 De röptiből fészkébe mindenik
 Megtér, ott várva párjok, kiseddik.

Dalold először ten-szived szerelmét,
 Vágyat, reményt, csalódást, bánatot.
 A lázas órát hozza vissza elméd,
 Midőn első szerelmed fakadott,
 — S ha szót keresve, csak képekbe' lelnéd,
 Virágnak őt s csillagnak mondhatod ;
 S midőn szivedben, hajh, a csalódásba',
 Medrét a szenvedély mélyebbre ásta.

Majd fessd le a családi boldogságot :
 A hű nőt, virgoncz gyermekek zaját,
 A mikor bennök volt egész világod —
 Az érzést, melyben minden oly saját ;

Ápold, sirasd majd hervadó virágod' ;
 Hivd vissza sirból az elhúnyt anyát,
 Árváihoz hisz' szíve visszavonja,
 Mert el nem alszik sir mélyén se gondja.

S ha fátyol borúlt minden örömödre,
 Csapás csapásra, egymást követék,
 Életfád ágait halál letörte,
 Hű nőd után még szived gyermekét:
 Jusson eszedbe, mert igaz örökre,
 S érezd, hogy a szív mély s nagy menedék *
 S ird, mit szivünk a halálról tanul,
 Magadnak és másoknak balzsamúl.

Vagy zengj hazádnak vigaszt bánatában,
 Balsorsban is hogy tartsa fenn a hit,
 Felváltva zengjen lantod zordon, lágyan,
 Ébresztve tetterre, alvó fiait.
 A múlt példája ne legyen hiában,
 Hogy nagyra, szépre még erő van itt!
 De ostorozd a hivság léha bábját,
 Mért úzi népszerűség délibábját.

Te népszerűséget, költő, ne hajhászsz!
 Éneked úgy is népszerű, ha szép.
 A gyémánt, mit belsőd aknáiból ássz,
 Sugárait setétben ontja szét,
 S megbabonázza, kit magad körül látsz,
 Ki rád figyel, mind, a varázs-beszéd.
 S zengvén a szív álmát, a hon szerelmét,
 Ragadsz magaddal minden szívet, elmét.

S költő, ne csak költő, de férfi is légy,
 Hogy élted is merő összhang legyen.
 Mint rím a rímre, térjen vissza ismét
 Egy szó, egy eszme, minden tetteteden.
 «Hass, alkoss, gyarapíts!» ** hirdesd az eszmét,
 «Gyomlálj s ültess» — taníts s feddj szüntelen.
 Tanács-adó s vezér légy, szóval, tettel,
 Méltó haraggal, forró szeretettel.

* Vörösmarty a «Hontalan»-ban.

** Kölcsey «Huszt» című epigrammájában.

És légy bíró, szép, jó, igaz bírása,
A tiszta erkölcs s izlés őre te.
Ne bánd, ha nem hajt a sok léha rája :
Mit mond a jós-költő ítélete ;
Varjú szemét a varjú ki nem vájja,
S esküsznek a fehér hogy fekete ;
Mert végre is győz minden szép, igaz s jó,
S bölcsé marad mindig az utolsó szó.

Nyájas mesékben szólj a gyermekekhez,
Tudás könyvéből oktass ifjakat ;
Nagyképü-, álbölcs-, álszentnek ne kedvezz,
Ne bánd, ha gáncsuk, szitkuk rád szakad.
S csak ha hazád nagy, boldog nemzeted lesz,
Szünjék feddőzni tollad, ajakad.
De örvendj nemzeted diadalának,
Van része abban a költő dalának !

ÆSTHETIKA ÉS POLITIKA, MŰVÉSZ ÉS ÁLLAMFÉRFIU.

Székfoglaló.

GR. APPONYI ALBERTTŐL.

(FELOLVASTATOTT 1895 FEBRUÁR 10-DIKÉN.)

E czím alatt nem szándékozom a művészetek szerepéről értekezni a nemzetek fejlődésében, sem az állam feladatairól a művészet támogatása körül. A politikusnak azon ténykedéseit is csak futólag fogom érinteni, melyek önnönmagukban véve művészi jelleggel bírnak — vagy birhatnak: a politikai irodalmat és szónoklatot. Célom egészen más. Azt akarom vizsgálni, hogy miben hasonlók egymáshoz a művészi és a politikai alkotás, minő művészi tulajdonokkal kell tehát az államférfiúnak bírnia feladata lényegének teljesítésében, politikai céljainak kitűzésében és eszközei egész rendszerének megállapításában.

Ezzel a problémával, a mennyire tudomásom terjed, önállóan még nem foglalkozott senki. Járatlan utat látok magam előtt; és nem is lépek reá azzal a reménnyel, hogy kifürkészhetem azt az egész tájat, a melyen keresztül kanyarodik, vagy hogy elérhetem azt a végpontot, a melyhez vezet. Ily nagy munkát a napi politika gondjai közt, melyek időnkéből elrabolnak sokat, szellemi frissességünkéből még többet, nem lehet sikeresen elvégezni. Elég eredmény lesz nekem az, ha megmutattam, hogy itt van út, melyen érdemes végig járni, mert kilátási pontokban bővelkedik. Vagyis képlet nélkül szólva: egész ambícióim az, hogy e tárgyról néhány gondolatot elmondjak, mely többeket ébreszt és mely a művészetnek komolyabb, a politikának nemesebb felfogását terjeszti.

A közfelfogás szerint művész és államférfiu körülbelül a legheterogénebb két fajta ember, a kit képzelni lehet. A művész csupa szív és fantázia, az államférfiu csupa hideg számítás; ebből az alaptételből kiindulva — melynek helyességét lesz alkalmunk bírálni. — sokan a

művészt csak mint valami hosszú sörényű fésületlen különzöt tudják elképzelni, a ki azt hiszi hogy kétszer kettő vagy három, vagy öt, de semmi esetre sem négy; az államférfiut pedig mint holmi kiaszott lelkű szörnyet, aki annál jelesebb, minél tökéletesebben tudott magából kiölni minden jobb érzést, és minél biztosabban tud mindenkit lefőzni. Ezek a felfogások bizonyára karrikaturák; de végre a karrikatura is gyakran tartalmaz valami igazságot, sőt lényegében nem más, mint ennek az igazságnak egyoldalú tulzása. Az imént vázolt torzképből is ki lehet hámozni az igaz tartalmat; ha ezt megteszszük, úgy a dolog valójában is igen nagy különbségeket fogunk találni a művészi és az államférfiui tulajdonságok közt és talán e különbségekből kiindulva juthatunk el legbiztosabban a közös vonások megállapításához.

Mi itt csupán az alkotó művészeket és államférfiúkat hasonlítjuk össze, ki nem terjeszkedve azokra, a kiknek hivatása mások alkotásainak kiviteléből áll.

A művész képzeleti lényekből alkot második világot a valóság világa mellett; az államférfiu a tényleg létezőből alkot egész állami szervezetet, vagy egyes intézményeket, szövetségeket, szerződéseket. A művész alkotásainak feladata az, hogy az ő képzeleti lényei a szépnek érzékét kielégítsék; ha ezt nem éri el, ha rutat, vagy közönbösét teremtett, akkor célját eltévesztette. Az államférfiu alkotásai pedig arra irányulnak, hogy egyfelől a nemzetek létét és nagyságát biztosítsa, másfelől az egyesek boldogulásának mindazon előfeltételeit megteremtse, melyeknek megszerzése az egyének — vagy kisebb csoportok erejét túlhaladja: ha nem erre a célra dolgozik vagy ha azt el nem tudja érni, akkor nem érdemli meg az államférfiu nevét.

A művész tehát a képzelet világában alkot, az államférfiu a létezőnek körében; a művész szépet és ez által gyönyörködtetőt, az államférfiu nemzetek és egyesek szükségleteinek megfelelőt és ez által hasznosat.

A művész alkotásainak természetéből foly, hogy nála a lelki képességek közt a fantázia és a szív dominál. A fantáziával tudja ujjiá alkotni azt, a mit a valóságban észlelt; a fantáziával tudja tényleg megfigyelt dolgoknak részleteit akképp csoportosítani, hogy azokból új képzeleti lények keletkezzenek; a szív érteti meg a művészszel a külső dolgok hatását az emberre, az általuk előidézett hangulatot, de főleg magát az embert, annak benső életét. Fantázia és szív együttvéve képesíti tehát a művészt arra, hogy képzeleti alkotásaival kedélyünket megmozgassa.

Fantázia és szív azonban minden emberben megvan és még sem mindenki művész. Mi az tehát, ami a művészi fantáziát és szívet ezen lelki képességek mindennapi alakjától megkülönbözteti? Talán azoknak

magasabb aránylása a többi lelki képességekhez? Ez is, de nem csupán ez. Mert ismerünk sok fantasztát, a kinek egész élete álmodozásokban telik el, a ki a dolgok valóságától sokkal távolabb áll felfogásaiban, mint a legmerészebb röptű művész és még sem az; a tébolyodott, a forró lázzal kizködő beteg csupán fantáziában él és vakmerően alkot képzeleti lényeket, de azért talán nem tarthatnak igényt a művész nevére. De egyáltalán mindenki tud vadat képzelni; minden iskolás gyermek rajzol fejét lábakkal, test nélkül és elképzeli a krampuszt, mint valami fekete embert, szarvakkal, vérvörös kilógó nyelvvel, denevér szárnyakkal. Művészi alkotások-e ezek? Épp úgy tudunk mindnyájan egyénileg érezni, azaz szívünkkel reagálni arra, ami bennünket egyénileg érint; és van akárhány ember, akiben ez a képesség uralkodó jellemvonássá vált, a ki tisztán érzelmeinek játéklabdája, a kinek egész élete csupa ömlengés, jó és rossz indulatoknak hullámmozása. Művészek-e ezek? Hatnak-e reánk az ilyen beteges képzelődések és túlcsigázott érzelmek? Legfőlebb úgy, hogy mint pathológiai jelenségek szánalmunkat idézik elő. Mi tehát a művészi hatásnak titka? Minő tulajdonsággal kell képzeleti lényeknek, minők a művészi alkotások, felruházva lenniök, hogy gyönyörködtessenek, hogy megindítsanak, csak úgy, mint a létezők, sőt gyakran ezeknél is jobban; hogy gyönyörködtessenek és megindítsanak, bár egyéni érdekeinkkel, egyéni vágyainkkal egyéni érzelmeinkkel semmi összeköttetésben sem állanak? hogy Hekubával sirjunk, bár joggal kérdehetjük: «mi nekünk Hekuba?»

Ezt a kérdést ki nem kerülhettem, bár érzem, hogy egész vállalkozásom itt zátonyra juthat. Elvesztem, ha belebonyolódok a széptani kontroverziák azon tömkelegébe, mely a szépnak, a művészi alkotás kellékeinek fölismerését körülveszi és szinte hozzáférhetlenné teszi. Akármelyik iskolának álláspontjához csatlakozzam ebben az alapvető kérdésben, a többi iskolák követői már itt a bevezetésnél elhagynak és figyelmükre sem méltatják további fejtegetéseimet. Keresem tehát a széptani felekezetek közös hitcikkelyét, keresem azt az æsthetikai dogmát, melyről elmondhatni: quod semper, quod ubique, quod ab omnibus. Van-e ilyen? Ha van, hát akkor csak egy van; és ezt az egyet teszem ide alaptételként.

A mi a művészi alkotást a képzelemnek és a szívnek közönséges teremtményeitől megkülönbözteti, mindenekeelőtt az igazság, az alkotásnak összhangja önnönmagával és tárgyának valóságával. Ha valami, hát akkor ez a tétel a közmegegyezésnek tárgya. Ebben találkozunk azok az iskolák, melyek minden létezőnek utánzását, tehát az undorítónak képét is bekebelezik a művészet körébe, és így a legtriviálisabb értelemben vett igazsággal beérik, és azok, a melyek a művészi igaznak

fogalmát szűkebbre szorítják és kivüle még az erkölcsi jót is a szépnek követelményei közé sorozzák; ebben egyezik a legvadabb realizmus és a legfinomabb idealizmus és minden közbeeső árnyalat. Tudom, hogy most megújulhat a vita az «igaz»-nak fogalma körül; tudom, hogy az abszolút megegyezésnek pontját hiába keresem; de valamint az öreg Thiers meglegedett a republikával, bár ennek nem tudta megnyerni a francziák összességét, mert azt mondhatta róla: «c'est la forme de gouvernement qui nous divise le moins» — úgy én is meglegszem az «igaz»-nak széptani kategóriájával, mint azzal, a mely legkevésbbé vitás, tehát legalkalmasabb kiindulási pontul kínálkozik.

Annyit azonban mégis meg kell mondanom, hogy éppenséggel nem vagyok a túlhajtott realizmusnak, legkevésbbé pedig a modern naturalizmusnak híve; az undoknak festését nem tartom művészetnek, bármennyi technikai ügyesség nyilvánuljon is benne; a rútnek ecsetelését mint öncélt nem, — és csakis mint eszközt a szépnek tökéletesebb megértetésére tartom æsthetikailag megengedettnak. Amint én értem a művészi igazat, az tökéletesen összeesik a szépnek fogalmával, és azt ki is meríti. A szép lényegében az egyes jelenségeknek megegyezése azokkal az örök típusokkal, melyeket Plato a világ eszméinek nevezett: de ez egyszersmind a dolgoknak magasabb igazsága. A rút az eltérés ama típusoktól, az ellentét azokkal; a rút tehát magasabb értelemben véve nem is igaz. A tárgyas művészetek az egyes jelenségeket akkép adják elénkbe, hogy kiérezzük általános jelentőségüket, — azaz összefüggésüket az örök előképekkel; és ez a «kiézés,» ez a közeledés a világegyetem tervének valamely részletéhez, egy olyan igazsághoz, mely magasabb annál, a mit pusztá tapasztalással és észszel elérhetünk, egy olyan általánoshoz, a melyben magunkat az ékkép elénkbe helyezett tárggyal egynek érezzük: ez magyarázza meg azt a sajátságos meghatottságot, melyet a művészet remekei bennünk előidéznek, és ez a meghatottság a tulajdonképeni æsthetikai hatás. A zene ellenben, melynek tárgya nincs, ámbár tárgyakhoz simulhat, Schopenhauernek találó megjegyzése szerint önnönmagában a világ eszméinek egyike. És innen az a közvetlen és egészen sajátserű megrendülés, melyet a zeneművészet legnagyobb alkotásai bennünk előidéznek. Szövetkezve a költészettel, a zene érezteti meg velünk a költemény tartalmának magasabb jelentőségét — összefüggését a nagy mindenséggel; önállóan pedig, hol egyes hangulatainkhoz símul, hol ezeken felülemelkedve olyan országokba visz, melyek a szavakba — sőt gondolatokba — sőt konkrét érzelmekbe vagy hangulatokba foglalhatóknak körén túl esnek; a mit ilyenkor kifejez, az mindezeknél magasabb és mélyebb, az majdnem több mint emberi, mindenesetre az ember és a

mindenség titka közti érintkezésnek földi eszközökkel elérhető netovábbja. Emlékezzünk csak vissza Beethoven instrumentális zenéjének akárhány tételére, melyről sem azt nem lehet mondani, hogy víg, sem azt, hogy szomorú; melyet semmiféle egyéni hangulattal nem lehet összekötni; de még az általa előidézett hangulatot sem lehet jellemezni; ha csak úgy nem, hogy valamiképen ki vagyunk békülve sorsunkkal, mert föléje emelkedtünk mindennek a mi egyéni, a végtelenség sejtelmébe tölti be lelkünket, és törpének, figyelemre sem méltónak látjuk mindazt, a mi csak piczi személyeinket érdekli. A zene a művészetek közt az, a mi a metaphysika a tudományok közt; az egyiket úgy mint a másikat sok úgynevezett pozitív elme üres játéknak nézi, holott valójában az emberi léleknek legmagasabb szárnyalása.

Ezen kitérés után vegyünk föl újra a fonalat az igaz fogalmánál. Ha bevezetőleg azt mondtam, hogy a művész képzeleti lényeket alkot, akkor ezt a télt most oda præcizírozhatom, hogy a művész az igazság kellékeivel ellátott képzeleti lényeket teremt. Léteznek-e azok tényleg vagy nem, az teljesen közömbös. Még akkor is, mikor a művész létező konkrét tárgyak utánzását tűzi magának feladatul, mint például egy arczkép festését, vagy egy tényleg megtörtént eseménynek költői elbeszélését, még akkor is a bennük lakó magasabb igazságot, a jellemzőt kell éreztetnie, és a nem jellemző részletek hűségét ezen magasabb igazság követelményeinek alárendelni. A fényképész más arczképét adta volna V. Károlynak mint Tizián; a «Times»-nak harezteri tudósítója valószínűleg másképp írta volna le a Trója körüli küzdelmeket, mint Homér; a lapok törvénytörési csarnokában Stuart Mária kivégzése másképp vette volna ki magát, mint Schiller tragediajában; és a parlamenti reporter is alkalmasint másképp írta volna arról az ülésről, melyben Bolingbroke II. Rikhárdnak trónvesztését kimondotta, mint Shakespeare; ki tudja, azok talán hívebben közölték volna azt, ami tényleg történt, szorosabban ragaszkodtak volna a létezőhöz: de az igazat, a jellemzőt — hogy egészen hétköznapi nyelven szóljak: a földolgot valószínűleg eltemették volna a részletek sokaságába. Az igazat Tiziántól, Homértól, Schillertől, Shakespeare-től tudjuk meg. Én legalább Shakespeare történelmi drámáiból tanultam megérteni Anglia történetének azt a szökevényes részét, mely a 100 éves francia háborúnak és a két rózsaharcának eseményeiből alakul; úgy látom magam előtt, mintha benne éltem volna. Mit tesz az, hogy ez a tudás csak úgy hemzseg a chronologiai tévedésektől, és soha meg nem történt legendáktól? az epochának jellemét, uralkodó szenvedélyeit, erkölcsi felfogásait, erőttől duzzadó egyéniségeit, szóval mindazt, a mi valóban tanulságos, megértjük belőle. És mit tudtunk mindezekről gymnásiumi tankönyveinkből? a korrek

évszámokat, a szigorú kritikával megrostált események egymásutánját annak idején bemagoltuk, mai napig pedig szerencsésen el is felejtettük. A mit pedig Shakespeare-től tanultunk, az belevéste magát lelkeinkbe, a művészi igazságnak erejével.

Miben áll ez az erő? Mi által magasabb igazság a művészi igazság, mint magának a létezőnek igazsága? Egyszerűen azon jellemző vonásoknak kidomborítása által, melyek a létezőnek egy egész kategóriájában föllelhetők, melyek tehát lényegesek, általános jelentőségűek és így érdekesek. A létezőnek körében is azt az egyént nevezzük érdekesnek, a mely ezeket az általános jellemvonásokat élénken kifejezésre juttatja; a szörny csak a kíváncsiságunk tárgya; a különöznek és az eredeti egyéniségnek érdekessége pedig éppen abban áll, hogy a természet igazságát a szokásos konvencionalitások burkolatából kihámozza. Ezek a konvencionalitások, valamint a sok lényegtelen egyéni vonás, a létező világban mint a dudva lépik el a dolgok valódi lényegét, azt a mi bennök szükségképeni és változhatlan, a mi sokaknak közös tulajdonsága, szóval a típust.

Vegyük például az embert, és vegyük az emberek közt az angolt és az angolok közt az angol vitézt. A közönséges szemlélő hónapokat tölthetne angol katonák közt és nem nyerne mást, mint egy egész csomó külső benyomást magaviseletükről, tréfáikról, lovaglásukról, talán egyeseknek komolyabb tulajdonságairól is; az egyiket kellemesnek, a másikat durvának, az egyiket jó, a másikat rossz családapának találná stb. stb. És e benyomások minden perspektíva nélkül ugyanazon a lapályon helyezkednének el lelkében, zürzavaros, unalmas képet, vagy talán nem is képet, hanem inkább folyton mozgó kaleidoszkopot idézven elő benne. Ellenben a művészi szemlélet sokkal szűkebb körű társadalmi érintkezésből, esetleg az egyéni tapasztalásoknak igen csekély számából le tudná vezetni az angol vitéznek közös jellemző vonásait. És ha nekünk azután lefesti John ezredezt és James kapitányt, meg fogjuk találni Johnban és Jamesben azokat az egyéni vonásokat is, amelyek őket egymástól megkülönböztetik. Johnnak dadogó beszélését és színes zsebkendőit, Jamesnek gyakori elpirulásait és sajátságos testhajlását a lovaglásnál; de mindezek a dolgok csak annyi világosságot fognak kapni a művész-alkotta képben, a mennyi fontosságuk tényleg van; és ki fog domborodni az emberi természetnek némely örök törvénye, az angol nemzeti jellemnek néhány sajátja és az angol vitéznek mindazon közös jellemvonása, mely Johnban is uralkodik, Jamesben is, és a mely kívülök még ezeké és százezreké, szóval ki fog domborodni a típus. És ezért lesz Johnnak és Jamesnek képzeleti alakja — ha azt egy Shakespeare vagy egy George Eliot rajzolja meg — igazabb

is, érdekesebb is, mint az a létező John és az a létező James, a kit hétköznapi szemmel nézünk.

A typust keresi különben a tudomány is, de egészen más uton, az abstrakciónak útján, mely a tipikus tulajdonságokból az egyénieknek mellőzésével külön észlényt, a fogalmat állítja össze. A művész pedig épp ellenkezőleg az egyéni vonásokban látja és érzi a tipikus tulajdonságokat; és abban a képben is, a mit elénkbe rajzol, ez a kettő: a tipikus és az egyéni igazság mindig együtt jár. Az ő alkotásai tehát sokkal inkább hasonlítanak a létezőhöz, mint a tudományos fogalmak; mert minden, a mi létezik, egyéni, és egyéni vonások közé rejtji tipikus sajátosságait; a művész, hogy úgy mondjam, csak perspektívát hoz a képbe és szembeszökővé teszi azt, a mi rejtve volt. Viszont a tudományos fogalmak szélesebb megfigyelési alapon keletkeznek és elfogulatlanabb, kevésbé izgékony, tehát rendszerint megbízhatóbb lelki erőknak segítségével, mint a minők a képzelő és az érző tehetség. A hol tehát az egyedek egymáshoz teljesen hasonlóak, vagy csak kevésbé különböznek egymástól, mint például az egész élettelen természetben, sőt még a növények és az állatok országában is, ott a tudományos kutatás eredményei mélyebbre hatolnak és gyakorlatilag használhatóbbak, mint a művészi képek. De a hol az egyéni vonások olyan sokfélék és gyakran oly fontosak, mint az embernél, ott a tudós nem éri utól a művészt. Az embert, és annak végtelen sokféleségét, csak ott tanuljuk megismerni, a hol egy képben látjuk a tipikus és az egyéni vonásokat, és azoknak kölcsönhatását.

És most térjünk vissza kiindulási pontunkhoz. A művész képzeletj lényegét alkot; az erő, mely azokat létrehozza, a fantázia és a szív. De nem minden képzeleti termék nevezhető művészi alkotásnak, hanem csupán az, a mely az igazságnak, még pedig a művészi igazságnak jellegével bír. A művészi igazság a tipikus és az egyéni vonásoknak olyan összeállításában nyilvánul, mely az utóbbiak segítségével domborítja ki az előbbieket. Ez az igazság tehát tartalmasabb, és a létezőhöz közelebb áll, mint a tudományos abstractió, mely az egyénitől eltekint; viszont magasabb igazság mint a létezőé, mert ennek elburkolt általános jelentőségét hozza napfényre. Ez az általános jelentőség szerintem nem más, mint az egyes jelentőségnek összefüggése a világegyetem tervével, melynek mindnyájan kiegészítő részei vagyunk; amely tárgyban ezt az összefüggést megláttuk, az már nem idegen tőlünk, azzal valami rejtélyes rokonságban érezzük magunkat, bármennyire távol álljon összes egyéni vonatkozásainktól. Innen van a művészi alkotásoknak befolyása kedélyekre, ez az aesthetikai hatásnak titka.

A művészi fantáziának megkülönböztető jellege tehát abban áll,

hogy igazat lát, sőt a dolognak magasabb igazságát látja, az egyénben a típust, és e szerint igazat alkot; a művészi szívet pedig az jellemzi, hogy mozgásba jön és érez, és hogy a mi érzelmeinket is megindítani képes, minden egyéni érdeklődés nélkül, csupán ama magasabb igazság erejénél fogva. A fantázia az igaznak határain túl, a képtelenbe csapongni hajlandó; a szív pedig annak körébe szokott zárkózni, a mi valamely módon egyénileg reánk vonatkozik; *fantázia mely csak igazat lát, szív melyet az igaz mint olyan mozgat meg; ez a művészléleknek lényege.*

Hogy ész is kell hozzá, a létezőnek azon megfigyelésére, melyet, mint kiindulási pontot a művészi látás sem nélkülözhet és melyhez, mint a tiszta igaz legbiztosabb kontroljához folyton vissza kell térnie, továbbá a művészet technikájához tartozó tudományok és mesterségek megtanulására; hogy akaraterő is szükséges a munka külső és belső fáradozmainak leküzdésére: ezt talán említeni sem szükséges. De a művésznek megkülönböztető tulajdonsága mégis ama két lelki képességnek, a fantáziának és a szívnek erejében és minőségében áll.

Ellentétben a művészzsel, a kinek alkotási sferája az igaz, és a ki a létezőtől csak támpontokat kér az igaznak látására, — az államférfiu egész tevékenységével a létezőnek körében mozog. Működésének anyaga a létező ember, és pedig az egyes ember épp úgy, mint az embereknek állammá egyesített sokasága, a nemzet; általános célja az egyesek boldogságának és a nemzet nagyságának előmozdítása, közvetlen célja az a haladás, melyet e kettős irány felé egy adott időben megvalósítani kíván; eszközei az erre szolgáló állami intézkedések.

Az államférfiúnak e szerint mindenképp előtérbe kell állítani az egyeseknek és az egész nemzetnek tényleges állapotát; ismernie kell képességeit, fogyatkozásait, erőit, hibáit, gazdagságát, szegénységét, és pedig mindezt úgy önnönmagában, mint más nemzetekhez viszonyítva. Ez a megfigyelésnek a dolga, melyhez tiszta, éles ész szükséges.

A tényleges állapotoknak fölismerése után következik annak mérlegelése, hogy azokat mennyiben és mily irányban kell módosítani a közjó szempontjából, — és hogy e módosítás eszközzésére minő intézkedések alkalmasak. Az intézkedés, legyen az törvény, kormányrendelet, szerződés vagy bármi néven nevezendő kezdeményezés, mindig csak eszköz; egész értéke attól a hatástól függ, melyet a közjónak előmozdítására gyakorol; a mi ez irányban hatástalan, az üres játék, idő- és erő-pazarlás; a mi több áldozattal, mint haszonnal jár, az káros és rossz; a politikában épp úgy, mint a gazdaságban a tiszta jövedelem határoz. De viszont célul is a közjónak csak olyan haladását lehet kitűzni, melynek elérésére a szükséges intézkedések megtehetőek. Az államférfiu tehát

együttesen mérlegeli a közállapotoknak követelményeit és a kielégítésükre szolgáló intézkedéseket; ezen mérlegelésnek alapján állapítja meg és hozza rendszerbe teendőit, a követelmények fontossága és sürgőssége, valamint az intézkedések könnyebb vagy nehezebb megvalósíthatása szerint. Mindezekhez biztos és józan ítélőtehetség szükséges.

De az államférfiúnak hivatása nem csak abból áll, hogy arról, a mi van és arról, a mit tenni kell, képet alkosson, hanem főleg abból, hogy ezt a képet a létezőnek országába átvigye, hogy tervbe vett intézkedéseit valóban létesítse. Azt az emberi anyagot pedig, melyből ő alkot, már fölismerni is nehéz, de kezelni — de átgymni még nehezebb. Hol gyenge, hol ellentálló, de mindig szeszélyes és kiszámíthatatlan. E fárasztó akadályok leküzdéséhez kitartó és erős akarat szükséges. De mások akaratát is meg kell nyerni: fejedelmekét, gyűlésekét, a kiktől terveink kivitele függ; és meg kell találni és magunkhoz lánczolni azokat a munkatársakat, a kiknek segítségét nem nélkülözhetjük. Mindezeket a segítő erőket az államférfiu csak úgy nyerheti meg, ha ők is átérzik megfigyeléseinek igazságát, ítéletének helyességét és akaratának erejét. Hogy miképpen kell mindezt velünk megértetni, az a lélektani tapintatnak dolga.

Az államférfiu jellemző tulajdonságai tehát ezek: tiszta és éles ész a tényleges állapotoknak megfigyelésére, biztos és józan ítélet a teendőknél megállapítására, akaraterő azoknak keresztülvitelére és tehetség e képességeknek másokkal való megéreztetésére, másoknak megnyerésére.

Ész és akarat domborodik ki ezekből, mint az államférfiu léleknek lényege, holott láttuk, hogy fantázia és szív uralkodik a művészből. Látszólag a legtökéletesebb ellentét van köztük. De vajjon igazán? Hogyne, fog közbe kiáltani a mindennapi bölcsesség; hiszen nincs borzasztóbb csapás, mint az a politikus, a ki képzelő tehetségének ábrándjait és szíve érzelmeit követi, a tények útmutatása és a rideg ész parancsa helyett.

Úgy is van; a mindennapi bölcsesség ez egyszer nem téved. A létezőnek országában tényleges állapotokkal van dolgunk; ezek megfigyelése, és ezekből kiindulva, logikai következtetések útján, a teendőkre vonatkozó ítéletnek megállapítása észbeli funkció, melynek helyes elvégzéséhez a Bacon-féle «drylight» száraz világosság szükséges; ezt pedig mi sem zavarja meg inkább, mint a képzelmeknek és érzelmeknek belevegyülése.

És mégis: tudjuk-e egyáltalában tevékenységünkben kiküszöbölni a fantáziát és a szívet? Az államférfiu is ember; benne is megvannak ezek a képességek. Megölheti-e azokat?

Ha pedig megölhetné, vajjon kívánatos volna-e, hogy ezt megtegye? teljesen nélkülözheti-e ezeket az erőket politikai tevékenységében?

És ha azokat sem kiölni nem lehet, sem mellőzni nem kívánatos, minő módon kell hasznukat venni, veszedelmes hatásuknak ki kerülésével?

Ezekre a kérdésekre válaszolva fogjuk a magunk elé tűzött problémát megoldani.

Menjünk még egyszer végig az előbb futólag vázolt politikai műveleteken.

Első a létező emberi állapotok megfigyelése. E végből összegyűjtünk statisztikai adatokat, melyek a nemzeti életnek különböző nyilvánulásait részletekre szétbontva tárják föl előttünk. Ezekből látjuk például a születések, a házasságkötések, a kivitt búzamennyiségek, a behozott gyapot-szövetek számát, a munkabérek magasságát, az államháztartás eredményeit stb. Világos, hogy ezzel a tulajdonképeni emberi és nemzeti életnek ismeretéhez még nem jutottunk el; kaptunk segéd-eszközöket annak megismeréséhez, de magát az életet, magát a létezőt nem. Eltekintek a leggondosabban összeállított statisztikának hézagaitól, azon életviszonyoktól, melyeket föl sem karol, azon helytelenségekről, a melyeket ki nem kerülhet. Maga az adathalmaz nem egyéb, mint az abstractióknak tömege, az emberi életnek egészéből kihúzott és külön csoportosított részleteknek sokasága; ettől a valódi, a létező emberi élethez csak úgy jutunk vissza, ha a számokat szétszedve és a tárgyakat összeadva, egyéni existenciákat csoportosítunk belőlük. Ezért használjuk második segédeszközüln az egyéni életnek közvetlen megfigyelését, saját tapasztalásainkat és másokéit, enquete-ekben, egyes vidékek, egyes foglalkozási ágak — és ezek körén belül egyes családok monografiáiban. Ámde az államférfiúnak a létező állapotok összességét kellene ismernie; és ezen összességhez képest a legtágabb körű tapasztalás és kutatás csak egy eltörpülő hányadot ölelhet föl, sokkal kisebbet, sem hogy a tisztán észbeli inductionnak biztos alapul szolgálhatna. Hogyan juthatunk tehát az egészhez? Csak úgy, hogy ha a tényleges megfigyelésnek egyes tárgyait szerencsésen kiszemelve, meglátjuk benünk az általános jelentőségű, a sokakkal közös, a jellemző, más szóval a tipikus vonásokat. Íme már az első alapvető munkánál megvan annak a képeségnek szükségyszerű szerepe, mely az egyéni jelenségekben, és azoknak aránylag csekély számában is föl tudja ismerni a típust, és így általánosít a nélkül, hogy üres fogalmakat adjon. Már itt is találkozunk a fantáziával.

Így áll ez a nemzeti életnek anyagi oldalára nézve is. De van

azután annak egy egész tartománya, melyről az észbeli megfigyelés alig tud valamit elmondani, és ez a tudomány az érzelmek országa. A «pozitív» politikusok hajlandók az érzelmi tényezőket lenézni, vagy — ha be is vonják számításaikba — gyakran tévednek azoknak méltánylásában. És ez az egy tévedés már sokszor eredményezte a legszebben kigondolt intézményeknek kudarczát; ettől vesztek el hadjáratok, dőltek össze világpolitikai rendszerek, omlottak le trónok és birodalmak. Azok az érzelmek, melyek a nemzet szíve fölött uralkodnak, csak oly reális alkotó részei a létező állapotnak mint az elfogyasztott lisztmennyiség, vagy az üveghutáknak száma. De eljuthat-e teljes megértésükhöz a pusztá ész? Nem ezen a téren láttuk-e a legnagyobb eszű államférfiaknak legvégtetesebb tévedéseit? I. Napoleonnak európai rendszere gondosan kiesztelt politikai műremek volt: csak a nemzetek szabadságszeretetével nem számolt eléggé, és ebbe a számítási hibába belebukott. Bismarcknak kulturharczában az a nagyszerű gondolat rejtett, hogy a vallást is a német egységnek szolgálatába hajtja: csak a megsértett vallási érzés hatalmát nem méltányolta kellőképp és — Canossa falaihoz jutott. És talán nem volt e nagy államférfiaknak elég eszük arra, hogy ilyen tévedéseket elkerüljenek? vagy nem elég gonddal jártak el adataik beszerzésében? Szinte nevetségesen hangzik az ekkép fölvetett kérdés. Nem, valóban nem az észbeli tehetségnek hiányosságából származtak ezen hibák; hanem egyszerűen abból, hogy sem Napoleonnak, sem Bismarcknak szíve nem vette föl magába, nem érezte át azt az érzést, melylyel szembeszálltak és így annak erejét nem tudták megmérni. A nemzeteknek épp úgy mint az egyeseknek érzelmi világát csak szívvel lehet tökéletesen megérteni.

Látjuk ezekből, hogy az államférfiu már az első lépésnél, a tényleges állapotok fölismerésénél sem nélkülözheti a fantáziának és a szívnek közreműködését. De még sokkal nagyobb szüksége van ezekre az erőkre második funkciójánál, tudniillik teendőinek megállapításánál. E funkciónak — a mint már kifejtettük — két része van: a közvetlen célok kitűzése és az eszközöknek — tudniillik a cél elérésére alkalmas intézkedéseknek — kiválasztása. Beszéljünk egyelőre csak az utóbbiról.

A közvetlen feladat, mely itt az ítélőképessegre hárul, a tervbe vett intézkedések várható hatásának megítélése; mert czélszerűségük nyilván abból áll, hogy minél kevesebb bajjal minél tökéletesebben idézzék elő azt a haladást a közjóban, mely célul ki van tűzve. Itt tehát már nem figyelhetünk meg olyant, a mi van, hanem látnunk kell olyat, ami még csak lesz. Hogy ezt a belátást elérjük, okoskodunk a deductiv és az inductiv módszer együttes alkalmazásával; okoskodunk a dolog természetének és tapasztalati adatoknak alapján, elménk egész élével. De a ki

valaha foglalkozott bonyolultabb politikai problémákkal, az tudja, hogy többnyire lehetetlen azokat érvelés útján azzal az ellenmondást nem tűrő evidenciával eldönteni, mely az exakt tudományokat jellemzi. És ez igen természetes; mert politikai kérdéseknél úgy a deductiónak, mint az inductiónak premisszái többnyire igen határozatlanok. Abban, a mit a dolog természetének nevezünk, majdnem mindig benne van egy csomó lélektani vonás, melyről tiszta észbeli fogalmat alkotni alig lehetséges; a tapasztalati adatok pedig sohasem illenek tökéletesen reá a szóban forgó esetre. «Ez az új szabadság alapján fenyegeti népünk erkölcsi életét — így szólnak jobbról — lehetetlen, hogy a tömegek azt józanul használják.» — «Dehogy — szól a válasz balról — az erkölcsi erő meg fog izmosodni, ha azt minden külső kényszer nélkül önnönmagára hagyjuk.» «Ez az új adó — szól az egyik — tönkre fogja tenni a szegényebb osztályokat.» — «Nem úgy van — felel a másik — Franciaországban is behozták 20 év előtt és ott az embereket fokozott munkásságra serkentette, úgy hogy a tömegek jóléte azóta rohamosan emelkedett.» — «Igen — így szól vissza az új adónak ellenzője — a francia nemzeti jellem sajátosságai mellett a hatás kedvező lehetett; azonkívül pedig ne feledjük, hogy Franciaországban az új adó a szesziparnak nagymértvű fellendülésével esett össze, holott a mi szesziparunk hanyatlik.» — «Meglehet — felel az új adó védője — de a magyar és a francia nemzeti jellemnek különbségére tekintettel voltunk az adótétel megállapításánál; a szeszipar hanyatlásáért pedig ellenértéket találunk a cukor- és a lenipar emelkedésében.» — Íme ilyen természetűek a politikai viták! És a felhozott példákban ki döntheti el peremptorius okoskodással, vajjon az az új szabadság pusztító vagy edző hatást fog-e gyakorolni? És ki fogja számszerint megállapítani, vajjon az adótétel különbsége kifejezi-e a francia és a magyar nép gazdasági erélyének különbségét?

Innen van az, hogy teljes jóhiszeműség mellett képzett és okos emberek közt a legnagyobb nézeteltérések létezhetnek, hogy majdnem minden nagy horderejű politikai kérdés fölött viták folyhatnak, melyekben mindkét oldalon széles tudás és kifogástalan logika harczol ellentétes álláspontok mellett. Tegyük ebből a jelenségből akármennyit a pártállások elfogultságának számlájára — tisztátalan motívumoktól itt el akarok tekinteni — mégis tény az, hogy a legtöbb politikai kérdésnél a tapasztalati adatoknak leggondosabb mérlegelése és az okoskodási képességnek legnagyobb megfeszítése után is fenmarad egy megoldatlan X, a kérdésnek egy olyan alkotó eleme, melyet észbeli megfigyeléssel, észbeli érvekkel végleg eldönteni nem lehet.

Minő erővel fog tehát az államférfiu végig haladni azon a kisebb-nagyobb távolságon, mely az okoskodásnak végpontja és az elhatározás

közt elterül? Mi az, a mi nála dönteni fog, föltéve hogy nem vezeti őt szeszély, elfogultság vagy szenvedély, hanem komoly és lelkiismeretes szándék?

Voltaképen ezen a kérdésen fordul meg az államférfiui minőség. Ha ez nem volna, ha ez a kényelmetlen úr nem tátonyna a logikai bizonyítás és a politikai következtetés közt minden ép eszű ember, a ki magának azt a fáradságot veszi, hogy egy pár kötet statisztikát, monografiát és históriát megtanuljon, államférfiu lehetne. De hát itt van ez a bizonyos úr; hogyan lépik azt át azok, a kik valóban államférfiak?

A választ erre a nehéz kérdésre igen könnyen szokták megadni. A helyes ítélőképeség, a judicium, az államférfiui genialitás, a politikai ösztön, az intuitió: ezeket szokták mondani. Szavak, tisztelt hallgatóság, és ismét csak szavak; pedig az idegen és a hazai szavaknak egymásra halmozása még nem magyarázat. Hisz éppen azt kérdjük, hogy mi az a judicium, az a helyes ösztön, hogy miből keletkezik, hogy mi történik az államférfiu lelkében, mikor az okoskodásnak minden eszközét kimerítette és még sem lát egész tisztán?

Térjünk vissza előbbi példáinkhoz; üdvös lesz-e vagy romboló egy szabadsági vívmány? csüggeszteni és pusztítani fog-e a tervezett új adó vagy edzeni és munkára biztatni? Kimerítettünk minden érvet pro és contra és a kérdés még sincs végleg eldöntve. Mi fog ezután történni? Mi? körülbelül ez:

Az államférfiu maga elé fogja idézni mindazoknak a szerény paraszt és iparos családoknak képét, a melyeket vagy maga látott vagy mások elbeszéléseiből ismer; el fogja képzelni az igénytelen tűzhelyeket, a családtagok napi munkáját, szórakozásait, beszélgetéseit, szóval egész életét; bele fog mélyedni lelkükbe, az ő szívével fog érezni: és kihagyván az emlékében megújított képekből a lényegtelen, a véletlen részleteket, közös jellemző vonásaikat fogja csoportosítani és így típusokat fog alkotni, melyeknek tulajdonságait általános érvényűeknek fogadhatja el. E típusokban képviselve most már maga előtt látja a népnek millióit, áttekintést nyer ama zúgó tenger fölött, melytől elszédül a közönséges nézés és melyben eltéved a kutató ész; és midőn ezen typicus tulajdonságokhoz méri az új szabadsági vívmánynak, az új adónak hatását, azt a megnyugvást érzi, hogy olyan közel jutott a teljes igazságnak fölisméréséhez, a milyen közel ahhoz emberi dolgokban jutni lehet.

Ezt a processust meg fogjuk találni minden nagy államférfiui elhatározásban. Többnyire öntudatlanul megy végbe és nem is követi chronologiai sorrendben — úgy a mint itt elő kellett adnom — az észbeli megfigyelést és okoskodást, hanem rendszeren ezekkel összevegyítve megy végbe. Szerepének kiterjedése is különbözik az egyes politikai kérdések

természete szerint; anyagi kérdésekben, hol több a pozitív adat, kisebb fog lenni mint ott, a hol főleg a tömegek lélektana jön tekintetbe. De teljesen hiányozni soha sem fog. És vajjon minő lelki képességek nyilvánulnak benne, hogy ha nem a fantázia és a szív? és nem egészen ugyanaz történik-e itt, a mit a művészi alakítás leírásánál látunk?

Még egy jellemző példával akarom ezt a tételt megvilágítani, még pedig nem a föltevések országából vett példával, hanem egy tényleg megtörtént eseménnyel, Deák Ferencz életéből. És talán meggyőző erővel bírhat az, hogy éppen Deák Ferenczre hivatkozom, kinek egyszerű józanságában és igénytelen nagyságában bizonyára legkevésbé keresne bárki is fantasztikus elemet. Deák Ferencz tudvalevőleg nem idegenkedett hétköznapi emberek társalgásától, sőt néha órákat szentelt olyan látogatóknak, a kiket az ő magas szellemi színvonalon álló barátai alig méltattak egy szóra. Egyszer Csengery Antal — a kitől ha jól emlékszem magától hallottam az esetet — kérdést intézett hozzá, hogy miért pazarolt annyi időt X. urra, egy meglehetősen üres fejű fecsegőre. «Miért? mondá az öreg ur, miért? mert X.-nek társalgása nekem sokkal érdekesebb mint a tied.» Hogy, hogy? kérdé nevetve Csengery. «Hát azért, válaszolt Deák Ferencz, mert a hogyan te gondolkozol, úgy 12 ember gondolkozik egész Magyarországon; de a hogyan X. gondolkozik, úgy gondolkozik és érez sok százezer; ezt pedig nekem tudnom kell.»

Az eset elég mulatságos; de ha analizáljuk, hogy mi rejlik benne, kézzelfoghatóvá teszi azt az államférfiui lelki műveletet, mely a művészhöz hasonló. A közönséges felfogás X. barátunkban semmit sem látott, mint egy unalmas embert, teli lapos mondásokkal és banális érzelmekkel. Deák Ferencz azonban őt és a hozzá hasonlókat, más szemmel nézte. A sok fölösleges fecsegésből följegyzett emlékezetében egy-egy mondást, melyben valami jellemzőt talált, melyben egy elterjedt nézetnek, egy általános érzésnek, egy közönséges jó vagy rossz tulajdonságnak megnyilatkozását látta. És a mint ezt a jelentőségteljes vonást fölismerte, el tudta azt képzelni ezer meg ezer egyénben ismételve; és megnyílt előtte szíve, érdekesnek, részvétre, gondozásra méltónak találta, vele tudott érezni. És így alkotott magának Deák Ferencz az X.-ekből típusokat, melyekben az egész nemzet élt lelki szemei előtt. És most kérdem, nem ugyanilyen szemekkel nézhette-e Shakespeare a nyárspolgárt, a katonát, a bírót, a nagy urat, keresve és megtalálva az egyéni megnyilatkozások sokaságában a tipikus vonásokat; és nem ugyanígy hallgatta-e Tolstói az orosz hivatalnok ömlengéseit, a pétervári szalon csevegéseit és a moujik panaszait, hogy ezekből teremtsen meg a «Háború és béke» és «Karenin Anna» halhatatlan alakjait?

Közelebből megnézve tehát, az a mit államférfiui genialitásnak,

politikai ösztönnek, intuitiónak, stb. szoktunk nevezni, semmi egyéb, mint a fantáziának és a szívnek közreműködése a tényleges állapotok megfigyelésénél és a teendők megállapításánál. És ha ezt sikerült kimutatni ott, a hol csupán az intézmények hatásának mérlegeléséről, tehát az eszközök kiszemeléséről volt szó, akkor még világosabban fog kiderülni a művészi tulajdonságoknak szerepe az államférfiúi célok megállapításánál.

Tartsuk mindig szem előtt azt az alapigazságot, hogy a cél nem lehet más, mint a közállapotok javítása — azaz — a mint már kifejtettük: az egyesek boldogságának és a nemzet nagyságának előmozdítása: maga az intézkedés, melyet tervezünk, az az intézmény, melyet meghonosítani készülünk, az a szerződés, melyet más nemzettel kötünk, stb. sohasem cél, hanem mindenkor csak eszköz. A közvetlen cél az a javulás, melyet az adott pillanatban lehet megvalósítani; távolabbi célok ama további haladások, melyek idők folytán érhetők el; az államférfiúnak össz-célja: életcélja pedig a nemzeti életnek azon átalakítása, a melyet ő mint lehetségest felfogni képes, a melynek határaig az ő előre látása terjed és mely a részleges javításokat, természetszerű egymásutánjuk szerint, egy organikus rendszerbe foglalja össze.

Nagyszabású, vezetésre termett államférfiú csak az lehet, a ki céljainak ilyen rendszerét tudja megállapítani. A «rendszer» nevet pedig csak az a koncepció érdemli meg, mely a nemzeti élet minden ágában arányos és összefüggő haladást tervez. Mert a politikában tényleg minden összefügg mindennel. A szellemi és az anyagi kultúra, az államnak belső szervezése és a nemzet külső hatalmi állása: ezek a dolgok mind csak párhuzamosan haladhatnak és az egyiknek fejlődése — tartósan és egészségesen túl nem szárnyalhatja a többiekét. A ki ezt az összefüggést nem látja és a nemzeti életnek bármely tényezőjét a többiek rovására akarja dédelgetni, az vesszőparipás politikus, de nem államférfiú. Kétségtelenül szükség van, a munka-megosztás elve szerint, olyan politikusokra is, a kik egész munkásságukat egy-egy nemzeti érdekkörnek szentelik; és ha ebben a körben helyesen tudnak tervezni és sikeresen cselekedni, akkor ők is bizonyára méltók az államférfiú nevére. De a legmagasabb államférfiúi minőség eléréséhez, egy nemzet sorsának legfőbb vezérletéhez, a nemzeti élet összes ágainak áttekintése és azok együttes fejlődési képességének előrelátása szükséges, vagyis: *áttekintő előrelátás*. Az államférfiúnak nagysága attól függ, hogy milyen teljes az áttekintése és milyen messzire terjed az előrelátása.

És voltaképpen mi ez az előrelátás? Semmi más, mint látása a nemzet egy olyan állapotának, mely ma még nincs, hanem csak a jövőben lesz. Ha az előrelátás tovább akar terjedni a következő nap követel-

ményeinél, akkor látnia kell mindazokat a fokozatos átalakulásokat, a melyeken egymásután át kell mennünk, hogy a végezhöz eljussunk. Ha pedig áttekintést keres, látnia és összegeznie kell mindazokat a részleges javításokat, melyek egymás mellé téve és egymással kombinálva, biztosítják az egésznek összhangzó fejlődését. Szóval egy egész sorozat képet kell magunkban megalkotni még nem létező állapotokról, mind megannyi képzeleti lényeket; és ezekből fejleszteni azt a képzeleti lényt, mely a létezőtől legtávolabb áll, a nemzetnek azon új állapotát, mely működésünk végezhelyét képezi.

Azt hiszem, alig szorúl bizonyításra, hogy a fokozatos és harmonikus nemzeti fejlődés ily nagyszerű képének megalkotásánál a fantázia közreműködése föltétlenül szükséges. Az észnek rendelkezésére álló megfigyelési anyag mindig kevesebb lesz, minél inkább távozunk a jelentől. A történetíró is fantáziára szorul, ha a multnak összefüggő képét akarja adni. Úgy, mint a nagy szobrász a megmaradt torzóból az emberi test ismeretének alapján az egész szobrot rekonstruálni képes és ha el is téveszt némely alárendelt részletet, a műnek lényeges vonásait biztosan föltalálja: éppen úgy eleveníti föl egy Gibbon, egy Mommsen, egy Ranke néhány hézagos adatból az egész multat, mert ama néhány adatban művészi szemük meglátta azt, a mi egy epochára, annak hőseire és tömegeire nézve jellemző. A teremő fantáziának ezen közreműködése nélkül a történetírás csak holt és üres adathalmaz, melyből épp oly kevés hasznot meríthetünk mint gyönyörűséget. És ha egy nemzetnek multját nem lehet föleleveníteni fantázia nélkül, még kevésbbé lehet pusztá észszel annak jövő átalakításáról élő képet alkotni. Mit fog tehát csinálni az a politikus, a ki fantázia híján erre nem képes? Kettő közül egyet: vagy egyáltalán nem gondol céloknak öntudatos kitűzésére, napról napra él, és a napi teendőkből az egyéni vagy a pártérdeknek sugalmazásait, esetleg a közvéleménynek áramlatait követi; vagy pedig, ha van benne idealismus és tettvágy, az eszközt téveszti össze a czéllal, és minthogy magáról a nemzeti fejlődésről képpel sem birhat — e helyett egyes könyv nélkül megtanúlt sablonokba — egyes intézményekbe szeret bele, ezekből csinál önczért, és török-szakad, ezeket tukmálja reá a nemzetre. Szóval az ilyen politikus, ha szíve sivár, cynikus opportunistá fog lenni, ha pedig érzése jó, vagy ha az ambíció kergeti, elfogult doctrinár. Hogy melyik tesz több kárt, azt nehéz elhatározni.

A fantáziának ezen döntő szerepe mellett nem kisebb a szívé; ha amaz pótolja az ész műveleteinek hézagosságát, úgy emez táplálja az akaratnak erejét. A fantázia segítségével látjuk azt az új állapotot, a mely kívánatos, a szívtől nyerjük az impulzust, hogy azt minden nehézséggel daczolva, *meg is valósítsuk*. A kinek szívének keresztül nem megy

a mások fájdalma, a mások boldogulási vágya, annak akarata vagy meg sem mozdul, vagy ki nem tart a küzdelemben. A ki p. o. egy éhező munkás családnak, vagy az uzsora által földönfutóvá tett kisbirtokosnak, vagy egy elzüllött tanítónak nyomorát csak mint statisztikai tényt ismeri, de a kinek az nem fáj, a kit az szívében meg nem indít, a kiben nem ébreszti azt a szenvedélyes óhajtatást hogy segítsünk: az nem is fog mélyreható rendszabályokat keresztül vinni ama szenvedések elhárítására vagy enyhítésére. Hiába olvassa el a munkáskérdésnek egész irodalmát, hiába tanulmányozza át az összes művelt államok törvénytárát; okoskodása csak ez fog maradni: «az az éhező munkás, az az expropriált paraszt, az a kétségbeesett tanító nem hatalmi tényező, — sőt talán éppen a hatalmasoknak érdekeibe kell bele nyulnom, ha amazokon segíteni akarok. Mi közöm hozzájuk? van egyéb sürgősebb dolgom.» És ezzel a gyakorlati bölcsességgel a politikus ideig-óráig, sőt talán sokáig is fenttarthatja saját hatalmát, de egyszersmind a nemzeteket a társadalmi forradalomnak karjaiba vezeti.

Úgy hiszem, hogy az államférfiu lélektanának e futólag odavetett néhány vonása elegendő azon fontos — sőt nélkülözhetetlen funkciónak megvilágítására, melyet a fantázia és a szív minden nagyszabású politikai ténykedésben végez. De már előbb reámutattunk arra, hogy viszont éppen ez a két erő képezi a józan államférfiu tevékenységnek egyik állandó és egyik legnagyobb veszedelmét. Lássuk tehát az éremnek ezen másik oldalát is. És itt beérhetjük egy pár, igen rövid megjegyzéssel, mert hiszen ezt a másik oldalt ismeri a köztudat a legjobban, ismeri egész odáig, hogy már locus communis-sá vált.

A fantázia és a szív kétféle alakban hozhat veszélyt a politikusra. Először megtörténhetik, hogy uralkodni akar a helyett, hogy segédkezék, hogy képzelődések és érzelmek lépnek a tények megfigyelésének helyébe; akadhat — és akad is olyan politikus, a ki megbízik abban, a mit képzel és a mit óhajt és elmulasztja kikutatni azt, a mi valóban létezik. Másodszor megtörténhetik, hogy a fantázia és a szív azon a téren is, a hol működése helyén van, tudniillik az észbeli műveletek kiegészítésében, hamis információkat ad: a fantázia lehet önkényszerű típusainak megalkotásában, a szív tévedhet a nemzet érzelmi világának felfogásában. Mint harmadik veszélyt hozzátehetjük egy túlcsapongó fantáziának és hevülékeny szívnek nyugtalanító befolyását az akaratra.

Ha tehát a fantázia és a szív az államférfiura nézve éppoly veszélyes, a milyen szükséges, miben találunk biztosítékot arra nézve, hogy e két erő a politikában megtegye azt a szolgálatot, melyet nem nélkülözhetünk és föl ne idézze azokat a veszélyeket, a melyektől méltán tartunk?

Ez a biztosíték kettőben rejlik: a helyes arányban és a kellő minőségben.

A helyes arány azt kívánja, hogy az államférfiunál ész és akarat-erő a túlsúlyt megtartsa; a kínél fantázia és szív dominál, az politikusnak nem való. Továbbá figyelemre méltó az is, hogy a gyakorlati politikusnál az ész, az akarat, a fantázia és a szív nem működik tényleg azon az elkülönített módon, sem abban a chronologiai sorrendben, a melyben mi azt a magyarázat kedvéért bemutatni kénytelen voltunk. A valóságban megfigyelés, okoskodás, képzelet, érzés, elválaszthatlanul együtt járnak és alkalmazásuknak egymásutánja folyton változik. Az államférfi tehát fegyelmezni fogja képzelő és érző tehetségét, hogy be ne tala-
kodjék az ész által elfoglalható területre, sőt azt a belátást is, a melyet igazán s helyesen a fantáziától és a szívtől nyer, folyton az észnek szigorú bírálata alá fogja bocsátani.

A minőség pedig, a melylyel a fantáziának és a szívnek az államférfiunál birnia kell, már az eddigiekből is kidomborodik; sőt már eddig is nem egyszer nevéen neveztük meg. Most azonban e minőségnek jellemzésében foglaljuk össze fejtegetéseinknek egész eredményét, még pedig egy szóval: *művészi fantázia, művészi szív kell az államférfiúnak. A művészi minőség teszi ezeket az erőket számára hasznosakká, ez ellensúlyozza azoknak veszélyeit.*

Mit végez ugyanis a helyesen alkalmazott fantázia a politikában? Kiegészíti a megfigyelést és a tapasztalást az által, hogy egyfelől az élettelen abstrakciókat egyéni vonásokkal ruhazza föl, másfelül a mindenkor hiányos ténybeli adatokból típusokat alkot, melyeknek segítségével nagy áttekintést és messzi előrelátást nyerhetünk.

De arra, hogy ezek a műveletek sikeresek legyenek, hogy ismereteinket, ítéletünket, előrelátásunkat valóban előmozdítsák, ne pedig félrevezessék, mi szükséges? Az, hogy ama típusok valóban a létező dolgoknak, embereknek, néposztályoknak, időknek stb. jellemző és lényeges vonásait tartalmazzák, vagyis *hogy művészi igazsággal bírjanak. Az a fantázia pedig, mely igazat alkot, a művészi fantázia.*

És a szív? Akkor vezet félre, ha önös; — nem is mondom önöz, a mi az önösségnek erkölcsi elfajulása, hanem egyszerűen olyan a mely egyéni érzelmeinek világába zárkózik. Lehetünk igen jószívűek, eltelve részvéttel, idealizmussal; de talán subjectiv előszeretettel birunk a jótékony cselekvésnek vagy a nemes eszméknek bizonyos kategóriái iránt. Az egyik például a siketnémák sorsán aggódik főleg, talán azért, mert családjában látott ilyen esetet; a másik az egyesületi szabadságért rajong különösen; egy harmadikban hiányzik minden érzék a keleti kérdés fontossága iránt. Mind ezek az urak lehetnek igen jó emberek

és semmi kifogás nem érheti őket, ha egyéni tevékenységüket éppen arra a jótékony célra fordítják, a mely őket egyénileg leginkább meghajtja és azzal nem gondolnak, a mi szívüket közvetlenül nem érinti.

De az államférfiut nem vezethetik az ilyen subjectiv érzelmi hajlamok és ha vezetik, hát akkor félrevezetik. Az egész nemzet szívének kell benne dobogni, azon érdekek, azon eszmék iránt kell éreznie a legmelegebben, a melyeket a közszükség helyez előtérbe; még a nemzet érzelmi világán is annyiban fölül kell állania, hogy ne kövessén minden hirtelen fellobbanást, hanem csak azokat a lelkesedéseket vegye föl magába, melyekben a nemzetnek állandó érzelmi energiája nyilvánul meg — vagyis az az ösztönszerű néperő, mely egy igazi közszükségnek kielégítését követeli. Az államférfiui szívet tehát nem az mozgatja meg, a mi az ő subjectiv érzelmi világára bir vonatkozással, hanem az, a mi nemzetének valódi közszüksége és ebből fakadó közérzülete; szóval az igazság ereje hat rá, nem az egyéni érdeklődés.

Az a szív pedig, a mely így érez, a művészi szív.

«Fantázia, a mely csak igazat lát, szív, a melyet az igaz mint olyan mozgat meg: ez a művész-léleknek lényege». Ezeket mondtuk értekezésünknek bevezető részében; és most az államférfiunál szóról-szóra ismételhethjük: «Fantázia, a mely csak igazat lát, szív, a melyet az igaz, mint olyan mozgat meg: ilyen fantázia, ilyen szív kell az államférfiúnak. Ime megtaláltuk az államférfiuban a művészt.

És távol attól, hogy ezek a művészi tulajdonságok fantaszta és érzelgős politikusokat teremtsenek, inkább ezek fegyelmezik a fantáziát és a szívet, hogy az észszel ellentétbe ne jöhessen, éppúgy mint az igaz nem állhat ellentétben a létezővel. A nem művészi fantázia az, a mely túlcsapong és a képtelenbe ragad; a nem-művészi szív az, a mely subjectiv érzelmeit teszi a közszükségnek helyébe. A művésziesség az államférfiuban nem jelenti e két hatalmas és nélkülözhetlen, de egyúttal veszélyes erőnek túltengését, hanem, épp ellenkezőleg, azoknak korlátozását és fegyelmezését.

És ha már most pontosan meg akarjuk jelölni a művészi tulajdonságoknak helyét az államférfi működésében, úgy erre a következő formulát nyerjük:

A művész képzeleti lényeket alkot, melyeknek főkelléke az igazság, az a magasabb igazság, melyhez szív és fantázia nyitja meg az utat; de az igaz látásának segédeszközéül lépten-nyomon igénybe veszi a létezőnek észbeli megfigyelését.

Az államférfi a létezőnek körében alkot, alakít emberi viszonyokat; e végből észbeli megfigyelés és okoskodás útján ismeri fel a létezőt és azt a mit létesíteni kell, és akaratának erejével hajtja azt végre. De

hogy a létezőt teljesen áttekinthesse, hogy a jövő feladatait láthassa, és hogy akarata azok keresztülvitelére erőt nyerjen, a művészi igazat kell segítségül hívnia, melyhez a fantázia és a szív bírja a kulcsot.

A művész, midőn szárnyait kifeszítve az igaznak végtelen régióiban mindmagasabbra emelkedik, kénytelen néha lebozsátkozni a létezőnek szilárd talajára és innen irányt venni lelke újabb röpülésének, nehogy a szédítő mindenségben eltévedjen. Az államférfiu, midőn a létező milliányi megnyilvánulásainak tömkelegében vándorol és kutat, kénytelen olykor művészi szárnyakon a magasba szállani, hogy többet fogadjon be a szeme és hogy edzőbb levegővel teljék be a tüdeje, különben útját veszti, vagy útközben ellankad.

A művész a létezőn át jut az igazhoz: az államférfiu az igazon át a létezőhöz.

Az államférfiúnak művészi tulajdonságai azonban még közelebbi meghatározást igényelnek. A művészi egyéniségek ugyanis igen különbözők és többféle szempontból osztályozhatók; és ezen osztályozásoknak egyike a mi tárgyunkat is érinti. Láttuk, hogy a művészi igazság a typus hűségéből és élettelmes egyéni vonásokból van összealkotva. A typus hűsége az a kellék, melynek minden művész alkotásaiban meg kell találatni, és melynek fokozatai állapítják meg a művésznek rangsorozatát. De az egyéni vonásokat, melyekbe öltöztetve jelennek meg ama tipikus tulajdonok, két forrásból lehet venni; és a szerint, a mint főleg az egyikből vagy a másiktól merítenek, két osztályba sorozhatók a művészek. Vannak, a kik alkotásaik egyéni vonásaiban is visszatükrözik a világnak végtelen változatosságát, akik ezerféle jellemet, ezerféle embernek gondolatvilágát, benyomásait és hangulatait tudják magukba fölvenni és lefesteni, úgy hogy az ő saját én-jük alkotásaikban szinte eltűnik. Vannak ismét olyanok, akik alkotásaikban — hogy így mondjam — mindig személyesen jelen vannak, a kik minden egyéni vonást többé-kevésbbé önnönmagukból vesznek, és különböző nevekhez csatolva mindég saját fájdalmaikat, saját lelkesedéseiket, saját nézeteiket tárják eléinkbe. Az első kategóriához tartozókat objectív — a második osztálybelieket subjectív művészeknek nevezhetjük. Mindkét iránynak túlzása, mondhatnám elfajulása, képviselve van a fin de siècle művészetében. A subjectív irány a modern decadensek költészetében és az impressionisták festményeiben elpárolog egy beteg idegrendszer hallucinatioiba; az objectív irány pedig az úgynevezett naturalizmusban elsüllyed a részletek azon szétmállásába, mely már nem boncsolás, hanem rothadás. E két túlzás, a művészi alkotásnak központjától, a tipikus igazságtól, két ellenkező irányba távozva, természetszerűen újra találkozik a kör futamnak legtávolabbi pontján, a rútnek kultuszában.

Ölelkezésükben a legújabb olasz «verismo» szolgáltatja a méltó zenekíséretet.

De magában véve és mindaddig, míg a typus igazságában meg-
egyezik, mind a két irány æsthetikailag jogosult; mindakettő a művészet
legnagyobbjai közt bir képviselőkkel. Hogy csak a költészetnek körében
maradjak, az angoloknál Shakespeare és Byron, a németeknél Gøthe
és Schiller, nálunk magyaroknál Arany és Petőfi legtypikusabb képviselői
az objectiv és subjectiv művészi léleknek.

Hát minden hosszú bizonyítás nélkül világos, hogy az államférfi-
únak az objectiv művész tulajdonaival kell birnia. A művész tudniillik
képzeleti lényeket alkot, melyekben a tipikus és az egyéni vonásoknak
igazaknak kell lenniök; de az azután mindegy, hogy az egyéni vonáso-
kat önnönmagától kölcsönzi-e vagy másoktól. Bizonyára gazdagabb és
változatosabb lesz azon művész alkotásainak összege, a ki az egyéni
vonások sokféleségében a világnak túkire; és tagadhatatlan az, hogy a
nagyon is subjectiv művészek összes művei egy bizonyos monotonianak
benyomását idézik elő. De viszont talán elragadóbb hévvel, gyújtóbb
tűzzel szólnak ők lelkeinkhez, a kiket egy fajta gondolat, egy fajta érzés
tölt el, és több közvetlen hatást érnek el, ha csak némileg rokonérzést
találnak bennünk — egyesekben vagy korszakokban. Nehéz volna tehát
a művészek e két kategóriája közt az egyiknek fölényét hirdetni. De
egészen másképen áll a dolog, mikor az államférfiu művészi tulajdon-
ságairól van szó. Ne feledjük el, hogy ezek ő nála csak segédkező szere-
pet játszanak; hivatásuk az, hogy a tényleg létezőről birt adatok hiányait
az igaznak látásával és átérzésével egészítsék ki, és hogy a létesítendő-
höz vezető útnak azt a részét, melyet tapasztalás és okoskodás el nem
ér, ugyancsak az igaznak anyagából építsék ki. Szóval, az államférfiu
egy létezőből indul ki egy másik létező felé és útja részben a művészi,
az igaznak országán vezet keresztül. De az a létező, mely működésének
két végpontját képezi, az a jelenlegi állapot és az a létesítendő állapot
egy egész nemzetnek mint egésznek és számtalan egyes embernek álla-
pota. A művészi igaznak is tehát csak azon fajtáját használhatja, mely
az igaz egyéni vonásoknak végtelen változatosságát képes visszatükrözni;
a tömegek lélektanához, egy nemzet megértéséhez, egy nemzet jövőjének
felfogásához csupán ez nyitja meg az utat, maradandó alkotásokra
csupán ez képesít.

Az a politikus, a kiben a művészi tulajdonságok subjectiv termé-
szetűek, a ki tehát mindent csak saját énjének szemüvegén át néz és
aki ennek folytán saját érzelmi világát, saját egyéniségének törvényeit
akarja reáerőszakolni egy egész nemzetre, a történelemben kétféle alakot
mutat: a radikálizmusnak és a despotizmusnak alakját. Mindkettőnek a

nemzetek fejlődésében meg vannak gondviselésszerűleg megjelölt órái. Vannak korszakok, midőn egy embernek subjectiv érzelmi iránya összesik a nemzetnek uralkodó érzelmével, azzal az érzelmmel, mely akkor valóban minden egyébnél fontosabb, melynek egyoldalúságára és az egyoldalúságban rejlő vad erőre szükség van, hogy megcsontosodott visszaéléseket és hozzáférhetlen makacsságokat össze lehessen törni: ez a politika subjectiv művészeinek, ez a radikálisoknak órája. De éppen csak óra a történelem századai közt. A dolgok rendes menetében, a nyugodt fejlődés idejében a radikalizmus, mely saját szenvedélyeit akarja a nemzeti közszükségeknek helyébe tenni, vagy egyáltalán nem érvényesülhet, vagy ha a körülmények sajátoszerű alakulása folytán döntő tényezővé válik, beláthatlan zavarokat idéz elő.

A despotizmusnak ismét kétféle esetét kell megkülönböztetni. Az egyik az, midőn egy nemzet saját szükségei, sőt tulajdon érzelmei iránt sincs tisztában és így a szabadság formái közt sem céljait, sem eszközeit megállapítani nem tudja. Nagy katasztrófák, forradalmak, vagy háborúk után nem ritkán áll elő a nemzeti öntudatosságnak ilyen szünetelése. Ekkor nagy hivatás nyílik annak az államférfiúnak, akit a körülmények diktatúrával ruháznak föl, ha ő a nemzetet jobban tudja megérteni, mint a nemzet önnönmagát, ha látja meggyógyulásának eszközeit, szervezkedésének formáit, szóval azt, a mire a nemzetnek szüksége van és ezt erős kézzel meg is alkotja. De az ilyen despotizmus tulajdonképpen csak formáiban az, lényegében pedig a nemzetnek politikája, nem az uralkodó egyéné; előbb-utóbb vissza is vezet a szabadsághoz. Az az államférfiú, aki ilyen szerepet teljesít, nem a subjectiv, hanem az objectiv művész fantáziájával és szívével lát és érez: mert csak mint erőt használhatja saját egyéniségét, más elzsibbadt erők pótlására, de nem akarja a maga énjének tartalmát, a maga kedvencz eszméit a nemzetre reádiktálni: ellenkezőleg ő csak a nemzeti élet tartalmának fölfedezője és érvényesítő karja. Ez tehát csak látszólagos — csak átmeneti — csak formai despotizmus.

A valódi despotizmus — mely néha a szabadság formáival is tud takarózni és félreismerhetlen lelki rokonságban áll a radikalizmussal — a valódi despotizmus éppen egy hatalmas, vagy a körülmények kedvezése által hatalomra vergődött egyéniség énjének érvényesülése a nemzeti egyéniség elnyomásával, annak helyébe és annak rovására. Legenyhébb és legrokonzenvesebb válfaja az, midőn egy nagytehetségű államférfiú, gyakran az elkápráztatott nemzetek lelkes hozzájárulásával és gyakran a legjobb szándéktól vezéreltetve, olyan intézményeket, olyan politikai rendszert alkot, mely kitünően működik, sőt fényt is áraszt nemzetére addig, míg ő él, de ő vele együtt ki is múlik és összeroskadásukban

romjai alá temet sok mást is. A nemzetek története tele van ilyen fényes, de szomorú végű epizódokkal, a kivételes személyes tulajdonságokra alapított politikának tragédiáival. Itt is a subjectiv művész uralkodik a politika hőisében: nem teljesen, de mégis túlságosan. Ő látja a világot, látja a nemzetet a maga valóságában: de mellette mindig önnönmagát is látja és a saját én-je nélküli világot nem tudja képzelni. «Világ én — nemzet — velem»: ez a kép él benne; pedig ez az «én» mulandó tényező; a világnak, a nemzetnek nélküle is kell boldogulnia.

Anglia története megkapó egymásutánban mutatja nekünk egy subjectiv és egy objectiv államférfiúnak különböző sikereit. Mind a kettő a legnagyobbakból való: Cromwell és III. Vilmos. Cromwell még élt, virágzóvá és nagygyá tette Angliát; de mivel ez a ragyogó eredmény az ő személyes tulajdonságaihoz volt kötve, halálát dissolutió és megalázás követte. Viszont III. Vilmos, aki az objectiv állam-művésznek valódi mintaképe, aki annyira bele tudta magát élni idegen eszmekörbe és idegen érzelmi világba, hogy a protestántizmus megvédésére alakult ligának megnyerte Ausztriát, Spanyolországot, sőt még a római pápa jóakarátát is: ez a III. Vilmos hollandi létére az angol nemzeti alkotmánynak, a parlamentárizmusnak tulajdonképeni megalkotójává lett és az európai politikának egy olyan egészséges alapra fektetett rendszerét hozta létre, hogy az halála után is és gyenge uralkodók alatt még évtizedeken át biztosította a hatalmak egyensúlyát. A francia történelemnek egyik óriása, I. Napoleon, mind a két iránynak példáját mutatja. Az a belső szervezet, melyet ő Franciaországnak adott, az objectiv állam-művészetnek egyik legbámulatosabb remeke; ez oly tökéletesen megfelel a francia nemzet géniuszának, hogy alapjai még most is érintetlenek; e szervezet szilárdsága biztosította Franciaország számára annyi forradalom és alkotmányválság közt az igazi nemzeti életnek — a milliók életének — nyugalomát és a fejlődésnek folytonosságát. Ellenben I. Napoleonnak külpolitikája annyira subjectiv volt, annyira a féktelen egyéni uralomvágnak kifejezője és annyira nélkülözötte idegen lélektani tényezőknek mérlegelését, hogy neki magának kellett meglátni és túlélni e politika összeroskadását.

Mindezek a példák azt a tételt igazolják, hogy az államférfiúnak az objectiv művész lelki tulajdonságaival kell birnia. Amit ezeknek segítségével alkot, az bírja az állandóságnak biztosítékait: holott az «én»-nek előtérbe nyomulása roskatag eredményekhez vezet, akár a radikális, akár a despotikus ruhában jelenjen meg. Az objectiv művészi felfogásból származik az a konzervatív vonás, mely alatt nem a divatos pártjelzést értem, hanem egyszerűen a radikálizmusnak ellentétét; az a konzervatív vegyülék, mely a nagy liberális államférfiaknak politikájában is

mindig benfoglaltatik, és mely egyszerűen abban áll, hogy az összesség legyen kiindulási és célpontunk, nem pedig saját «én»-ünk, hogy az összesség szükségleteit tudjuk felfogni és azoknak eleget tenni, nem pedig subjectiv kedvencz eszméinknek akarjunk minden áron érvényt szerezni.

És hogy az államférfiaknak e kettéválása valóban a bennük lakó művészi tulajdonságok különbözőségéből származik, arra érdekes támpontot találunk azon művészeknél, a kiknek politikai felfogásait akár alkotásaikból, akár más forrásból ismerjük. Itt ugyanis azt a nevezetes paralelismust láthatjuk, hogy akiket az objectiv művészet legkiválóbb képviselőinek ismerünk: Shakespeare, Molière, Goethe, Arany János, mindmegannyian a politikai életnek konzervatív felfogásához járultak, holott a subjectiv költők: Byron, Victor Hugo, Schiller, Petőfi, többé-kevésbbé radikális hajlamokkal bírtak. De még a fokozatra is kiterjed ez a parallelismus. A legobjectivebb író valamennyi közt: Goethe, szinte felháborító fokra vitte azt a konzervativizmust, mely a létezőben megnyugszik és annak visszaéléseit is megadással elfogadja. Olaszországi leveleiben, például, elbeszéli egyik utitársával folytatott társalgását; az utitárs földeríti előtte azokat a hitvány eszközöket, melyekkel némely apró olasz államoknak kormányai minden szabadsági aspirációt elfojtanak, minden napsugarat kirekesztenek. Goethe egy csöppet sem háborodik fel; inkább mosolyogva dicséri az apró zsarnokok ügyességét. Neki ez is csak kép, melyet minden kritika nélkül befogad. Milyen villámokat szórt volna ilyen elbeszélésre Petőfi! A sorozatnak másik végén áll Byron, talán a világirodalomnak legsubjectivebb költője és egyszersmind olyan forradalmár, hogy gyűlölt zsarnokság neki minden törvény, még a természet törvénye is. A kik pedig mint művészek a két véglet közt a centrumhoz közelebb állanak, azok politikai felfogásaikban is mérsékeltabb irányoknak hívei; az egyik oldalon Shakespeare konzervativizmusát áthatja a velős brit szabadságszeretet vegyülete; Arany János a Deák-párti liberalizmust vallotta elvéül; a másik oldalon pedig Schiller abban a mértékben távozik a szélső radikalizmustól egy igen előrehaladt, de már nem forradalmi liberalizmus hitvallása felé, a mely mértékben az ő költészete is objectiv irányban fejlődik. Első epocháját, midőn muzsája még a legteljesebb mértékben subjectiv természetű volt, a «Harmoniák» jellemzik, mely szomorújátekéből a társadalmi forradalmár szól hozzánk; viszont az a második epochája, midőn geniusza Goethe befolyása alatt az objectiv költészethez közeledett, Tell Vilmost hozta elő; ez is a szabadságnak drámája, de a törvényes, történelmi jogon alapuló szabadságé, mely törvénytelen önkény ellen védekezik. Schiller itt már mint konzervatív szabadelvű áll előttünk.

De ha még további paralellismust keresünk, megtaláljuk ezt önnönmagunkban is, többé-kevésbé mindnyájan. Minden ép szervezetű fiatal ember, a ki nem született, mint sok modern stréber-urfi pápaszemekkel az orrán, és egy számoló géppel a szíve helyén, ifjúságában radikális hajlamokat érez. Az egyéniségnek túlcsapongó ereje ebben a korban érvényesülni akar, a meddig csak szeme terjed; föltétlenül hiszünk önnönmagunkban, eszméink csalhatatlanságában, világboldogító hivatásunkban és a magunk bélyegét akarjuk az egész világra reá nyomni. Ezért gyűlölünk minden korlátot, mely hódító hadjáratunknak útját állja és rombolnánk az örökölt intézményekben, míg kő nem maradna kövön. Ezzel párhuzamosan alakulnak irodalmi ideáljaink; Shakespeare-t, Molière-t tisztességből fogadjuk el, Arany Jánost hazafiságból, Goethe-t pedig lelkünk mélyében filiszternek tartjuk: de Byronért rajongunk és Petőfiért lángolunk. A későbbi korban azután lelohad első lelkesedésünk, eloszol sok illuziónk, alább száll hódító önbizalmunk; a hagyományos intézményekben már üdvös védbástyákat is látunk annak megőrzésére, a mit szereztünk, nem csupán akadályokat, melyek diadalmas előrenyomulásunkat gátolják. Az életnek ezen defenzív felfogása politikai meggyőződéseinkbe is beleviszi a konzervatív gondolatot. És ezzel együtt lassankint, észrevétlenül átalakul irodalmi izlésünk. Ifjúságunk művész-istenségeihez gyérebben száll a tömjén füstje házi oltárainkról; régi kedvencz költőinknél inkább elmúlt hangulatoknak emléket keressük mint jelen érzéseink visszhangját; és növekedő gyönyörködéssel mélyedünk el Shakespeare-nak, Goethe-nek, Arany-nak változatosan gazdag és objectív képzeleti világába.

Lehet-e ilyen feltűnő és összevágó jelenségeket a pusztá véletlennek tulajdonítani? Én azt hiszem, hogy nem. Törvény nyilvánul meg bennünk, az emberi nézetek és irányzatok fejlődésének törvénye. E törvény szerint azok a különböző irányok, melyekbe az emberek nézetei szétágaznak, nem származnak az okoskodásnak különböző eredményeiből. Mert az okoskodás szigorú logikai kényszer alatt áll; tehát ha helyes, mindig csak egy és ugyanazon eredményhez vezethet, ha pedig hibás, könnyen és biztosan kiigazítható és mindig elfogadja a helyreigazítást, kivéve akkor, a mikor nem értelmi tévedés okozta a hibát, hanem érdek vagy szenvedély. A vélemények és irányzatok szétágazásának oka egészen más. Átlag embereknél az átlagosságot úgy erkölcsi mint értelmi szempontból véve, külső körülmények idézik elő; olyan körülmények, melyek a dolog természete szerint elválasztó tartalommal birnak, úgymint: családi hagyomány, nevelés, érdek. Az önálló egyéniségeknél pedig, azoknál, a kik az igazságot önállóan és őszintén keresik, ott van a különbözésnek alapja, a hol az okoskodásnak premissáit külön-

bőzőkép lehet látni, a hol a ténybeli adatok hézagosak és határozatlanok, a hol tehát azokat a fantáziának és a szívnek közreműködésével kell kiegészíteni. E két erőnek különböző minősége képezi tehát a szellemi irányzatok eltérésének tulajdonképpeni forrását. És ezzel kell kiegészítenünk azt a képet, melyet a művészi tulajdonságoknak politikai jelentőségéről festettünk. *Láttuk, hogy az államférfiu nem nélkülözheti a fantáziát és a szívet; láttuk, hogy a két erőnek az államférfiuban művészi természetűnek kell lenni, hogy a kívánt functiót teljesíthesse; most pedig végeredményként megállapíthatjuk, hogy éppen e művészi tulajdonságainak minőségétől függ az államférfiu iránya, politikájának jellege.*

És ezzel be kell fejeznem e töredékes elmfuttatásokat, bár azt a keretet sem töltöttem ki, melynek korlátai közt tárgyamot megvilágítani kívántam. Elmaradt ugyanis annak kifejtése, hogy mikép és mennyire mozdtják elő a művészi tulajdonságok azt a befolyást, melyet az államférfiu másokra gyakorolni hivatva van; de a kérdésnek ezen oldala ugys a legkönnyebb és a legismertebb. Ezt a hézagot tehát nem tartom lényegesnek. De a mire bucsúzás előtt reámutatni kívánok az éppen magának e munka tervrajzának szűk kerete, melynél fogva a tárgynak egy nagy és fontos oldala alig nyerhetett megvilágítást.

Midőn tudniilik a művész és az államférfiu, az æsthetica és a politika közt párhuzamot vonni készültem, valamely széptani theoriát kellett alapul vennem. De hogy kontroverziákat kerülve, mindenki által elfogadott kiindulási pontot találjak, nem állítottam előtérbe saját æsthetikai meggyőződéseimnek teljességét, hanem csupán azt a széptani kategóriát, mely körül legkevesebb vita foly: az «igaz»-nak fogalmát. És így a művésznél csak azt az erőt világíthattam meg, a melylyel az gazat látja és megalkotja; de már nem terjeszkedhettem ki arra a törvényre, mely szerint ezt az erőt használnia kell hogy az igaz-nak országából kikerekítse a szép-nek tartományát, nem szólhattam a művészi izlésről.

Ebből folyólag az államférfiui tevékenység ismertetésénél sem haladhatott tovább a párhuzam, mint azon erők méltánylásaig, melyek a politikai czélok és eszközök megállapítására és keresztülvitelére szolgálnak. Hogy ezekben mennyi a művészi elem, ezt kutattuk; tovább nem juthattunk. És így az államférfiunál sem szólhattam arról a törvényről, melyhez erejét idomitania kell, hogy működése erkölcsi tartalommal birjon: nem szólhattam a politikai jellemről.

Megengedem, hogy sokan, sőt egy igen elterjedt iskola ezt fölöslegesnek is fogja találni. Egy egész eszme-áramlat fut párhuzamosan végig az emberi felfogások minden tartományán; a tudományban az

agnosticismus, mely a legfőbb problémák kutatásáról vállat vonva lemond; az æstethikában a naturalizmus — mely a rutat a széppel egyenrangúnak mondja; a magánérzelmeiben a cynismus — mely minden önzetlen rajongásnak kicsufolásában tetszeleg magának; a társadalmi életben az utilitarismus — «a ki birja, az marja» — és ikertestvére az anarchizmus; a politikában a hatalmi opportunizmus — mely az erőt, mint olyant imádja és csak egy szabályt ismer: a külső sikert minden áron. Ezen iskolának hívei bizonyára megmosolyogják azt a naiv embert, a ki a politikában erkölcsi törvényekről akar beszélni.

De én, a ki mindezekben a fin de siècle áramlatokban az emberiség lealacsonyítását látom, a ki azokat sorvasztó betegségnak tartom, melynek lehelletétől pusztul az egyesek energiája, elvadul a társadalom ereje, lehull a nemzetek önérzete, én, a ki a magam tevékenységi körében fölvettem a kérlelhetetlen harcot az erkölcsi nihilismusnak minden válfaja ellen: én tartozom saját hitvallásomnak azzal, hogy befejezésű tárgyamnak ezen másik, magasabb oldalára legalább reámutassak.

Úgy a művészi, mint az államférfiúi nagyságnak teljességéhez, magán az erőn felül, az erőnek helyes irányítása szükséges; az alkalmazkodás azon magasabb törvényhez, melynek követése nélkül nem lehet szó művészetről, hanem csak technikai ügyességről és nem lehet szó a nemzetek vezetéséről, hanem csak többé-kevésbbé sikeres politikai kalandokról.

Ha azt akarjuk, hogy a művészet lelkeinket gyönyörködtetve föl-emelje, nem elégedhetünk meg typusainak igazságával, hanem követelnünk kell, hogy belőlük kidomborodjék az eszmény; nem érhetjük be az egyéni vonások sokféleségével és hűségével, hanem kívánnunk kell, hogy ezekben is uralkodjék a harmonia és a szép. És ha igazán nagyot várunk az államférfiutól, ha azt követeljük tőle, hogy biztos alapokra fektesse nemzetének nagyságát és boldogságát, úgy nem elég, hogy képes legyen a nemzeti erőket fölismerni, a nemzet elé czélokat kitűzni és ezek elérésére alkalmas eszközöket választani, hanem akkor első sorban az szükséges, hogy ama czélok megállapításánál és az eszközök kiszemelésénél megtalálja az összhangot az erkölcsi világrenddel és hogy minde-nekelőtt a nemzet erkölcsi minőségét emelje magasra. És ezt csak úgy fogja elérni, ha saját köztevékenységében is meg van az a következetes ragaszkodás a megismert erkölcsi jóhoz, az «én» igényeinek az a föltétlen alárendelése a közczzállal szemben, szóval: *az egész életnek az a teljes azonosítása a meggyőződéssel, melynek neve: jellem.*

Szabad nemzeteknél, a hol a vezetés nem parancsból áll csupán, hanem főleg a vezető egyének erkölcsi befolyásából, a hol tehát a vezéreknek erkölcsi minősége átszáll az egész nemzetre, a politikai jellem a

legelső és legszükségesebb államférfiui tulajdonság. Azért veszi körül a népek egészséges ösztöne a kultusznak egy különös nemével azon nagyok emlékét, kiket magas erkölcsi felfogás tüntet ki. Egy Arisztidesnek, egy Cincinnatusnak, egy Washingtonnak, egy Deák Ferencznek neve a meghatottságnak olyan nemét idézi bennünk elő, mely a legbensőbb æsthetikai hatással rokon. És valóban, ha a szépnak tökéletes kifejezését keressük az államférfiui tevékenységben, úgy ne gondoljunk a közéletnek azon külső formáira, melyek önálló művészi értékkel bírhatnak, a politikai irodalomnak és szónoklatnak virágaira: ezek is tehetnek szolgálót, mert a forma szépsége többnyire visszahat a tartalomnak emelkedettségére; de a lényeg az ezek nem képezik. Az igazi szép az államférfiuban élete művének azon egyöntetűsége, mely az alkotások sokféleségebe egy következetesen vallott erkölcsi alapeszmének rendező erejét viszi be, és egyéniségének az a nyugodt önzetlensége, mely megtántorodás nélkül irányít minden erőt egy magasabb cél felé. *A valódi æsthetika a politikában, az igazi műremek az államférfiui életben ugyanaz, a mi a legfőbb erkölcsi jó és a nemzetnek legdrágább kincse: a politikai jellem.*

★

A felolvasás után GYULAI PÁL elnök így üdvözölte az új tagot:

Alapszabályaink 20. szakasza azt rendeli, hogy a társaság minden ujonnan választott tagja egy, a társaság körébe vágó dolgozat felolvasásával tartozik székét elfoglalni, mi ha megtörtént, kiadatik számára a tagsági oklevél. E szakasz értelmében van szerencsém önnek méltóságos gróf ur, tagsági oklevelét átnyújtani. (Hosszas éljenzés.) Ön, gróf ur, a politikai pálya bajnoka s mint kitűnő szónok van kapcsolatban az irodalommal és társaságunkkal. A politika az időszerinti igazságok keresése, a tudomány az örök igazságokat kutatja, a művészet az örök szépet igyekszik megtestesíteni. Ha ön, gróf úr, elfárad, vagy csalódik az időszerinti igazságok keresésében, mindig enyhet, vigaszt találhat az örök igaz és örök szép kultuszában s ugyanakkor egyszersmind a nemzetiség oltárán fog áldozni, mert semmi sem erősíti annyira a nemzetiséget, mint a tudomány ereje s a művészet varázsa. Fogadja még egyszer a Kisfaludy-Társaság nevében üdvözlétemet.

Gr. APPONYI ALBERT erre így válaszolt:

«Méltóságos elnök ur! Nem tudom, megfelelek-e a szokásnak, vagy nem-e a szokás ellen, midőn megtisztelő szavaira válaszolok. Igen jól esett nekem, midőn e díszes társaság tagjai sorába beválasztott, mert köztevékenységem egy öntudatosan ápoltságának elismerését láttam e tényben. Tevékenységemnek ez az oldala nem függ szorosan össze a politikai nézetekkel, hanem inkább a közélet olyan felfogásával, mely mindnyájunkkal közös. Nem egyéni becsvágyból törekedtem arra, hogy a politikai vitatkozásokba a szép formát belevigyem: magasabb cél lebegett előttem; az a gondolat vezérelt, hogy a forma visszahat a tar-

talomra. És engedje méltóságod, hogy szép hasonlatát kiegészítsem; mert habár igaz, hogy a politikai tevékenység az időszerinti igazság keresése körül forog, de azért az örök igazsággal soha sem szabad összeütközésbe jönnie. Csak annyiban időszerinti, a mennyiben eszközeit az emberi fejlődés különböző fokaihoz alkalmazza; de céljaiban épp úgy örök törvények alatt áll, mint az irodalom és a tudomány. A társaság ki nem fogyható hálára kötelezett le; kérem, fogadják még egyszer köszönetemet.»

TÜNDÉREK.

ENDRÓDI SÁNDORTÓL.

(FELOLVASTATOTT 1895. FEBRUÁR 10-IKÉN.)

Egymás mellett lovagolunk
A sötétzöld fák alatt,
Körülöttünk füttyentgetnek,
Dalolnak a madarak.

Lombok résén arany nyilként
Egy-egy sugár villan át,
És a fenyves felénk ontja
Fűszeres, langy illatát.

Friss hegyi szél, dévaj kedvvel,
Pajkos ujjal meglegyint,
Megborzolja ruhád fodrárt
S gesztenyeszin' fürteid.

Ilyen szépnek, ily bájosnak
Még sohasem láttalak,
Arczod olyan titokzatos,
Szemed oly mély, álmatag.

Nem te vagy az a tündérlány,
Ki valaha itt lakott?
S kit megrontott büve-bája:
A Dvág nem én vagyok?

Bájos, s csalfa volt a tündér,
Lenge, játszi és vidám,
Úgy megült a viztajtékon
Mint te ülsz a paripán.

Czéda kedve vészhozó volt,
Ma itt láttuk, holnap ott...
— Igaz, hogy Lucernbe készülsz
S utba ejted Toblachot?

Nos, annak a szép tündérnek
Volt egy varázskürtje, lásd,
Ha belefűtt: hívó hangja
Törbe csalta a vadászt.

Éppen olyan édes hangja
Volt a kürtnek, mint neked.
A vadász csak ment utána,
Ment és aztán elveszett.

Történt, hogy egy nyári reggel,
Oly szép reggel, mint ma van,
Egy bús ifju vadászgatott
Itt, e tájt, magányosan.

Dalnok volt az istenadta,
Ezért volt bús, halavány...
— Fázol, hogy ugy megrezzentél,
Vagy egy emlék bánt talán?

Dalnok volt az istenadta,
Bohó, ábrándos gyerek,
Aki — mikor lelke űzte —
Verselt, mint én verselek.

Révedezve járt az árnyon,
Mind fölebb ment, mind tovább,
Egyszerre csak ő is hallá
A csalékony kürt szavát.

Rőt sugarát úgy szórta szét
Mint lángkévéjét a nap...
— Babonázó szép szemednek
Van ily vesztő lángja csak.

Rajta, rajta! víg vadásznép
Ül vidám tort odafent,
Rajta, rajta! s visszakürtölt
És fűgén előbbre ment.

Ugy lobogott fenn az ormon,
Mint egy tündöklő csoda.
Sokat látott már az ifju,
Nyet nem látott soha.

Könnyü tegzét vállra vetve
Mind fölebb ment, mind tovább,
Elmaradtak már mögötte
Az utolsó czirbolák.

Körülötte komor bástyák,
Bizarr tornyok, vasfalak,
Égbe nyuló, rengeteg vár
Állt sötéten, hallgatag.

Elmaradt a nyájas erdő
S jött a sziklasivatag,
Szemközt nagy gránitlapok közt
Törtetett a Tarpatak.

Körrajzának roppant árnya
Zöld, redőtlen tóba hullt,
És az ifjú a csodáktól
Majd lángolt, majd elborult.

Itt vad mélység, ott bércz-omlás,
Függő szirtek, meredély —
Lásd, ez egykor rémes uton
Ma többé már nincs veszély.

Mint valami tündéralom
Borult rá a bűvölet
S alvajáróként imbolygott,
Mámorosan tört fölebb.

Bizton, békén járhatunk itt
Sziklán, romon, vizen át,
Szárnyfal-dísznek nézzük immár
Az egész romantikát.

És fölért, a vészes uton
Szembe nézve száz halált
S fenn, a fénylő bércz tövében
Egy tündérszép lányt talált!

Ám az ifjunak szokatlan,
S népes volt e zord magány:
Hittel tört fel a magasba
Az igéző hang után.

Olyan szép volt, oly igéző,
Oly bűbájos, mint te vagy:
Ott pihent a sziporkázó
Karbunkulus kő alatt.

Hirtelen, egy fordulónál,
— Hogy jött oda, nem tudom —
Szemfényvesztő karbunkulus
Szikrázott a bércz-csucson.

Arcza, szeme, mint a tied,
Szája olyan mint a szád —
Legfőlebb a toilletteje
Volt egy kissé pongyolább.

Lenge fátyol fődte testét,
Ezt a tündér-termetet,
Melyre az a sugaras kő
Tiszta, rózsás fényt vetett.

Nyakában egy kis aranykürt,
Kaczér mosoly ajakán.
Hogy az ifjut megpillantá,
Talpra ugrott szaporán.

«Ments meg, ments meg, kedves ifju,
Szabadíts meg, drága lény!
Hozd le azt az égő követ,
Térdre hullva kérlek én!

Szivem addig érzéken
S ha dobog is, nem szeret;
Menj a kőért, hozd le, drágám,
Hozd le, hadd szeresselek!»

Hangja zengett, több se kellett
A rajongó ifjunak,
Lelke lángját, minden vágyát
Fölverte az indulat.

S ment lobogva, bizton, büszkén
A legszédítőbb helyen,
Vitte őt az egetvívó
Diadalmas szerelem.

És fölért a sziklafokra
És megállt a kő felett,
De az, mihelyt megérinté,
Rögtön elsötétedett.

Elsötétedett, megingott,
Ingott minden kő vele
S dörgő robaj közt sodorta
Az ifjut a tóba le.

De a lányka meg volt váltva,
Boldog lett e percz alatt:
Szíve hirtelen fölérzett,
Szeretett, fájt s meghasadt...

Igy történt ez hajdanában,
Ma már nem történik így.
Kissé bús vagyok miatta
S rájuk kissé tán irigy.

Szigoráll nyit most az ormon,
Hol egykor a csoda állt.
— Nem kívánod, hogy lehozzam
Neked azt a szigorállt?

Mondd, parancsold s én merészen,
Nem törődve semmivel —
Felrontok a kék virágért
A roppant szirtekre, fel!

Szilaj, égő szerelem visz
Minden vészen, poklon át,
Fenn az ormon kitűzöm majd
Diadalma zászlaját —

S édes díjul téged nyerlek,
Vagy éretted meghalok...
Nos, tündérem, drága lánykám,
Kell a virág? Akarod?

Felkaczagsz, — oh, hála értte! —
Álmodtál, vége van.
Menj utadra, megtalálom
Én is majd az én utam'.

Mindkettőnkre más más sorsot
Mérték az új istenek:
Te majd férjhez mégy, leánykám,
És én — elfelejtelek!

